

AZƏRBAYCAN

2'2016

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

28.01.2016

Sifariş 372

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
qasimzadeh@azbyb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir.

BU SAYIMIZDA:

P o e z i y a

BALAYAR SADIQ - Şeirlər	3
EMİN PİRİ - Şeirlər	104
ƏBÜLFƏT MƏDƏTOĞLU - Şeirlər	136
QƏDİR TƏRTƏRLİ - Şeirlər	143
ƏVƏZ QURBANLI - Şeirlər	160
RUSLAN DOST ƏLİ - Şeirlər	164
ELMAN SƏMƏDOĞLU - Şeirlər	168
NAİBƏ YUSİF - Şeirlər	174

N ə s r

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV - Od və büt (roman)	10
KAMRAN NƏZİRLİ - Yatan gül və ya Jozefinanın bənövşəsi (hekayə)	130
SƏHƏR ƏHMƏD - İlahə (hekayə).....	154

V a q i f S ə m ə d o ğ l u

İNTIQAM QASIMZADƏ -Sabahın xeyir, Vaqif!.....	117
VAQİF SƏMƏDOĞLU - Gürzəçöl yazıları.....	118
NÜŞABƏ - Sənə, sevgilim... ..	122
AYGÜN BAĞIRLI - Nə qaldı dünyada.....	124
SÜDABƏ AĞABALAYEVA - Vaqif Səmədoğlunu yaşamaq.....	126

D ü n y a , s ə n d ə n k i m l ə r k e ç d i . . .

RÜSTƏM KAMAL. - Zəlimxan Yaqub: səsdən ünə.....	146
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Yurd hekayəsi.....	150

P u b l i s i s t i k a

QƏNBƏR ŞƏMŞİROĞLU - Ucalıqda keçən ömür.....	178
--	-----

Ş a i r i n a r x i v i n d ə n

ƏLƏKBƏR SALAHZADƏ - Şeirlər.....	186
----------------------------------	-----

S ö z x ə z i n ə m i z

MƏHƏRRƏM QASIMLI - Ata Qorquddan Dədə Qorquda.....	192
--	-----

T ə n q i d v ə ə d ə b i y y a t ş ü n a s l ı q

VAQİF YUSİFLİ - "Bir uzun küçə"nin sakinləri	196
GÜNAY QARAYEVA - Qaranlıqdan görünən dünya.....	202

K i t a b r ə f i	205
-------------------------	-----

♦ P o e z i y a



Balayar SADIQ

TƏNHALIQ RƏNGLƏRİ

(sonetlər çələngi)

–I–

Qəbrimin bir ömür uzaqlığında
Tale yollarının alnı qırışıb.
Ümid nə vaxtdı ki, gözümə dəymir,
Görünür, hardasa başı qarışıb.

Ehtiyac şumlayır bəxt çöllərini,
Dövrən da bir ucdan elə dərd əkir.
Varaqlar üzümə ağ olur daha,
Qələm də söz altdan çiyinini çəkir.

Fələklər diksinir dərdə tabımdan,
Ömrümün-günümün bəxt kitabından
Arzular cırılmış varaq kimidir.

Dəydi harayıma sükut qurşunu,
Qırılıb içimdə dözüm qoşunu,
Ümid qana batmış bayraq kimidir.

–II–

Ümid qana batmış bayraq kimidir,
Ürəyim-ağrıyan yaralı əsgər.

Geri çəkilməyə yer qalmayıbdı,
Sonuncu misradı sonuncu səngər.

Tale göz yaşını sıxır ovcuna,
Halsız harayların köksü dağlanır.
Yuxusu qarışır xatirələrin,
Kədər dənizitək söz dalğalanır.

Acı əzabların gözləri gülür,
Dözüm kəlməsinin qəddi bükülür
Ağrılar çay kimi kükrəyən yerdə.

Səbr səbr etməyin daşını atır,
Sükutdan sükutun qulağı batır,
Əcəl şahə qalxıb kişnəyən yerdə.

–III–

Əcəl şahə qalxıb kişnəyən yerdə,
Ən uca dualar urvatdan düşər.
Əriyib tökülər yaddaş cığırı,
Son nəfəs qırılıb dodaqdan düşər.

Torpağın canında tərpənər bu dəm
Hələ qazılmamış qəbrin ağrısı.
Bir alın yazısı çiliklənəcək,
Nə fərqi - gündüz, ya gecə yarısı?!

Öpər göz yaşları doğma üzləri,
Dərd çırpır qəbrinə nəmli sözləri:
"Burda sovxa qalan bu ad kimindir?"

Taleyin yolları verib səs-səsə,
Əcəl qılıncını çəkib gəlirsə,
Cəsarət bir paslı yaraq kimidir.

–IV–

Cəsarət bir paslı yaraq kimidir,
Ürəkdə ağrının qaçır dodağı.
Üzür qərib-qərib qan yaddaşında
Bir yarpaq bayatı, bir əlçim ağı.

Ya döşə altına, ya çək üstünə,
Bu misra yorğanın, döşəyin olsun.
Tanrıyçün dinlərin bir fərqi yoxdur,
Təki dərgahına baş əyən olsun.

Ömür bir çiçəkdir vaxtın əlində,
Taleyn köç etmiş binələrində,
Qaralmış ocaqdır olub-keçənlər.

Gözlər göz yaşına qonubdu orda,
Vaxtın ləpirləri donubdu orda,
Kimin yaddaşdır o qarlı çöllər?

–V–

Kimin yaddaşdır o qarlı çöllər,
Orda vaxt ağlayır, zaman hönkürür.
Açıb yaxasını ağrı yolları,
Dərd qəhqəhə çəkir, qəm-qüссə gülür.

Gəl soyun əynindən bu nimdəş ömrü,
Daha ümid yolu yamaq-yamaqdır.
Orda ki, arzular bələnib qana,
Orda yaşamaq da yaşamamaqdır.

Ora qəmin yurdu, dərdin vətəni,
Orda unudubdu Tanrı bəndəni,
Bəxt düşüb ömürdən aralı orda.

Arzu yollarına qəm, kədər qonub,
Orda ki, azadlıq edam olunub, -
Tarix sinəsindən yaralı orda.

–VI–

Tarix sinəsindən yaralı orda,
Orda azadlığın qanı göllənib.
Dil qıfıl altına düşüb nə vaxtdı,
Söz qara geyinib, səs güllələnib.

Götür bu misranı sanc öz yaxana,
Simurq lələyidir, gərəyin olar.
Allahın bayrağı altından keçir
Özündən-özünə gedən bu yollar.

Kimin ağrısını kim xəbər alıb,
Nə qədər yaşamaq həvəsin qalıb,
Ovut içindəki xatirələri.

Dözüm göz yaşına baş qoyub yatır,
Ora nə ün yetir, nə də əl çatır,
Azadlıq ömrümün ən qərib yeri.

–VII–

Azadlıq ömrümün ən qərib yeri,
Ömrün o üzüdür, astarı deyil.
İlahi, verdiyin bu bəxtdir, axı,
Qoca dilənçinin paltarı deyil.

Sınır, çiliklənir addım səslərim,
Yollar da canını tutub dişinə.
Maşallah, dərd bizi yaxşı yarıtıdı,
Bəxtim, daha qalma, çıx get işinə.

Səbrində dəfn elə bu son döyüşü,
Kimin yaddaşından qırılıb, düşüb,
O yol can üstədir, qıvrılır orda.

Fələk sulamaqda dərd ağacını,
Sükut yolur orda, yolur saçını,
O kimin qəbridir, qaralır orda?

–VIII–

O kimin qəbridir, qaralır orda?
Tənhalıq yaylığın üstünə sərib.
Əl açıb göylərə bir məzar daşı,
Üstündə mamırtək sükut göyərüb.

Danışma, içimdə dərd ləpələnir,
Diksindir qəlbimin ağrı dağları.
Köksümdə qıvrılır yetim bir haray,
Açılır yaxası ayrılıqların.

Ünvansız məktubdu tənhalər, təklər,
Dərdi yelpikləyir acı küləklər,
Can verir ocağım, qaralır közüm.

Bu son harayımdı, bu son ünümdü,
Bu gün əcəlimlə görüş günümdü,
Gəl, öpüm gözündən, qaratel sözüm.

–IX–

Gəl, öpüm gözündən, qaratel sözüm,
Nəfəsi tükənib son nəfəsimin.
Daha qapısını döymək vaxtıdı
Səsimin içində qalan səsimin.

Üşüyər torpaqda tənha məzarım,
Üstünə nə oğul, nə qız gələcək.
Qərrib küləklərin dodaqlarında
Qəmli misralarım yalqız gələcək.

Ölüm qayasına çırp son harayı,
Bir də geri axmaz bu ömür çayı,
Daha nəyə gərək bu səbr, dözüm?

Mən bəxt didərgini, tale yorğunu,
Sındır gözlərimdə bu daş yuxunu, -
Yox səndən doğması, yox, canım-gözüm.

–X–

Yox səndən doğması, yox, canım-gözüm,
Kimə ismarlayım bu son nəğməni.
Gəl bük xatirəmi qara dəsmala,
Üstündə bir misra ağla sən məni.

Çırpıb qanadını uçdu günlərim,
İndi əllərimdə bir lələk qalıb.
Mən çıxıb gedirəm, özünü qoru,
Apara bilmədim, kor fələk qalıb.

Bu ömür olmadı, bir sürgün oldu,
Qara gecələr də qaragün oldu,
Axı, nə yatdım ki, nə yuxu görüm.

Qəflə-qatarını çəkdim bu köçün,
Yaşayammadığım o günlər üçün
Baş qoyum dizinə, bir az hönkürüm.

–XI–

Baş qoyum dizinə, bir az hönkürüm,
Analı günlərim ovutsun məni.
Bir ovuc laylanın qonağı olum,
Sonra lap tanrı da unutsun məni.

Payız qoxusuna bələnib ömür,
Canımın yaşamaq iştahı kəsib.
Xatirə dərzləri tayanıbdi,
Ağılar dil açıb, nəğmələr susub.

Çıxsın köynəyindən saz yavaş-yavaş,
Bu gün dərdlərimin toyudu, qardaş.
Niyə barmaqların üşüyür, ozan?

Mənim ocağımı əcəl qalayıb.
Alnıma yazmağa bir şey qalmayıb,
Çırpır qələmini yerə bəxt yazan.

–XII–

Çırpır qələmini yerə bəxt yazan,
Qaçırdıb bir ömrün qafiyəsini.
İkicə dərs aldım qoca dünyadan;
Yaşamaq dərslərini, ölüm dərslərini.

Qan-tər içindədi keçdiyim bu yol,
Mən yolu keçmədim, yol məni keçdi.
Ürəyim susuzdu səhralar kimi,
Gözüm, göz yaşımı sən niyə içdin.

Süzmüşəm ruhuma son həyəcanı,
Dərdimin toyundan gəlirəm, canım,
Soruşma, sən belə harda "vurmusan".

Yalandı, demə ki, üzünü gördü,
Mənim ki, bəxtimin gözləri kordu,
Gözümün önündə niyə durmusan?

–XIII–

Gözümün önündə niyə durmasan,
Gözlərim açıqdı, gəl, keç içəri.
Dayan, ayağından çırsana, zalım,
Hara aparırsan bu küçələri.

Baxdıqca hey sənə gözlərim azır,
Qərrib bir küçəsən bu əyin-başla.
Mənim incitdiyim sözlər qoy qalıb,
Mənim incitdiyim sözü bağışla.

Bağışla vaxtımın vaxtsız qonağı,
Gözümdü ömrümün görüş otağı,
Üstünə tökülən yaşı sil görüm.

Haqqı yox incitsin daha kimsəni,
Qorxma, tənhalığı üşütməz səni,
Bir az taleyimə yaxın gəl görüm.

–XIV–

Bir az taleyimə yaxın gəl görüm,
Qoy həsrət yolları üşüsün bir az.

Oxşa saçlarını xatirələrin,
Səsimə, sözümə gün düşsün bir az.

Duz səp yarasına bu ömür-günün,
Bəxtin tamı-dadı çoxdan qaçıbdı.
Gör necə başını itirib dərdim,
Sənə dilənçitək ovcun açıbdı.

Kövrək xatirələr durub sıraya,
Səni and verirəm bu son misraya,
Enmə arzuların ucalığından.

Əlvida, son misra, sonuncu beyit.
Tənha yelkən kimi ağarır ümid
Qəbrimin bir ömür uzaqlığında.

–XV–

Qəbrimin bir ömür uzaqlığında
Ümid qana batmış bayraq kimidir.
Əcəl şahə qalxıb kişnəyən yerdə
Cəsarət bir paslı yaraq kimidir.

Kimin yaddaşdır o qarlı çöllər,
Tarix sinəsindən yaralı orda.
Azadlıq ömrümün ən qərib yeri, -
O kimin qəbridir qaralır orda.

Gəl öpüm gözündən, qaratel sözüm,
Yox səndən doğması, yox, canım-gözüm,
Baş qoyum dizinə bir az hönkürüm.

Çırpır qələmini yerə bəxt yazan,
Gözümün önündə niyə durmusan,
Bir az taleyimə yaxın gəl görüm.



◆ N ə s r

Hüseynbala MİRƏLƏMOV

OD VƏ BÜT



◆ Roman

- Ey Xəlil, hacətin varmı?
...Xəlilullah ayıtdı:
- Ehtiyacım var, amma sənə yox.
Cəbrayıl ayıtdı:
-Mədəd istə ondan ki, ona möhtacsan.
İbrahim ayıtdı:

*Qafil olmaz dərddən dərdə giriftar eyləyən,
Aşiqi - arif degil dərdini izhar eyləyən.
Əl çəkin dərdim əlacından ki, təhqi q etmişəm,
İstəsə sihhət verir bimarə bimar eyləyən.*

...İbrahimin qeyridən kəməli-istiğnası dəryayi-rəhməti mövcə
gətirib xitab gəldi ki: «Məndən qeyri-ümmid tutmayıanı mən də qeyrə
möhtac etməzəm»...

Məhəmməd Füzuli

Yanan daş parçaları bir-birinə çırpılır, nəhəng alov laylarının
toqquşmasından əmələ gələn dəhşətli gurultular düzü-dünyanı bürüyürdü.
Lut iki qızının əlindən bərk-bərk yapışmışdı. Arvadı da yanınca gedirdi. Odlu kösöv
parçalarına oxşayan uzunsov daşlar onların sağına-soluna, ayaqlarını yenəcə
götürdükləri addım yerlərinə düşür, yolun ortasına dəyib dağılır, qığılcımları ulduz-
ulduz ətrafa səpələnirdi. Qızların gözləri dəhşətdən bərəlmişdi, əsim-əsim
əsirdilər... Alov dilimləri sanki onları daban-dabana təqib edirdi. Qorxudan və
həyəcandan nəfəsi tənəgiyən Lut tez-tez təkrarlayırdı:

- Geriyə baxmayın haa...

Qızlar qorxudan atalarına sığınib yeriir, arxaya baxmırdılar da. Lutun arvadı
Vailə isə tez-tez təlaşla qışqırırdı:

- Sən bizi hara çəkib aparırsan? Görmürsən, yer-göy od tutub yanır?

Vailənin, deyəsən, getmək həvəsi yox idi. Lut gördü ki, Vailə tez-tez yolunu
kəsir, onun hərəkətinə mane olur. Qarşı tərəfdə dağılan alov dilimləri onu dəhşətə
gətirirdi. Qorxu onun ağlını başından çıxarmışdı. Qadın artıq yeriye bilmirdi. Lut
qəzəblə bağırmaqda davam edirdi: "Geriyə baxma, yeri". Bu zaman Vailə odlu

kürələrin ayağının ucuna qədər səpələndiyini görüb dayandı. Lut irəli şığıyaraq qışqırdı: "Arxamca gəl. Mənim arxamca gəlsən, düz kürəyimə baxsan, heç bir qorxu-hürkü hiss eləməzsən. Bu bələdan canımızı qurtararıq". Dəhşətdən bağı yarılan Vailə gözlərini düz ərinin kürəyinə zilləyərək Lutun arxasınca addımlayırdı. Ancaq qadının vahiməsi səngimirdi:

-Üzü qabağa hara yüyürürsən? Görmürsən, ətraf, dağ-daş od tutub yanır?!

Hər yerin od tutub yandığını Lut görürdü. Amma onu da hiss edirdi ki, nə onun, nə də qızlarının, hətta bir neçə addım geridə qalan, gəlməyə tərəddüd edən Vailənin ayağına od dəymir. Qaçmaq, qaçmaq və dayanmadan qaçmaq yeganə çıxış yolu idi. Amma bu, övladlarını xilas etməyin yeganə yolu idimi? Lut qəlbində Allaha dua edib, yalvarıb-yaxarırdı ki, tək qızları onu dartıb saxlamasınlar. Axı, bircə an uşaqlar onu saxlasaydılar, önlərində görünən dəhşəti arxada görməyəcəkdilər və elə bununla da hər şey bitəcəkdə. Kürəyinin ortasını qarsan alov sanki xəbərdarlıq edirdi: nə qədər ki, kürəyini alov qarsır, demək o, getməlidir. O qədər getməlidir ki, daha öz kürəyində bu dəhşətli istini hiss etməsin.

Qarşıda isə yana-yana tüstülənən dağlar görünürdü. Qızlar atalarının xəbərdarlığından bilirdilər ki, geriye baxmaq olmaz. Amma irəlindəki tükürpədici mənzərə də onları qorxudurdu. Elə buna görə gözlərini yummuşdular. Lut nə qədər yol getdiyini bilməsə də, qızlarının əlini buraxmırdı. Axırncı dağı aşdı o biri tərəfə enməklə canlarını qurtara bilirdilər. Lut bilirdi ki, dağın zirvəsindən onun qoyub gəldiyi yer-yurd, şəhər əlinin içi kimi görünür. O, çox istəyirdi ki, dönüb doğma şəhərinə baxsın, elətinin başına gələn müsibəti gözlərilə görsün. Görsün ki, şəhər necə yanıb külə dönür. Ürəyində bir sıxıntı vardı. Az qalırdı ağırdan qızlarının əlini buraxıb sinəsini ovuşdursun. Lutun gözləri dumanlanır, başı gicəllənirdi. Elə bil indicə huşu başından çıxacaqdı.

- Ya Allah, sən mənim son gücümü alma. Balalarımı məndən qoparma!

Sanki Allah onun yalvarışını eşitdi. Dumanlanmış gözlərinə işıq gəldi. O, axırncı gücünü toplayıb övladlarını sürüyə-sürüyə zirvədən aşırı bildi. Elə bu vaxt Vailənin fəryadını eşitdi:

- Ay aman, evimizi od götürüb, şəhərimiz yanır!..

Lut başa düşdü ki, arvadı dözməyib, geriye boylanaraq şəhərə baxıb. Lutun qəlbi gizildədi, qızlarının anası, ömrünün yeganə dayağı Vailənin artıq yox olduğunu anladı.

Lutun qəlbi qubarlandı, gözləri doldu. Hələ də bu vahimənin ötüb keçmədiyini dərk etdiyindən qızlarının əlini buraxa bilmirdi. Sanki dəmir barmaqları uşaqların biləyində kilidlənmişdi. Lut üzəşəğı-dərəyə sarı necə tələsdiyini bilmədən yanındakıları sürüyüb aparırdı. Bu vaxt zirvədə arvadının sonuncu fəryadını eşitdi:

- Mən, mən, Lut, mən qaldım, axı. Mən yeriye bilmirəm, ayaqlarım gəlmir. Vay, mənim qollarım daş olur. Yox, daş yox, əllərim buza dönür, ovulub tökülür... Məni xilas edin, yalvarıram, Lut, Lut...

Ancaq nə Lut, nə də qızları arxaya baxmadılar. Əgər baxsaydılar, məhv olardılar...

Və birdən Vailə öz faciəsini dərk elədi, acı bir səsle fəryad qopartdı:

- Siz gedin, Lut, qızlarım sənə əmanət olsun...

Lut qarşıdakı yarğana çatmışdı. Burdan o tərəfə yol qurtarırdı. Başa düşdü ki, hələ bəla sərhədini keçməyib. O, bu həddi mütləq aşmalı idi. Onsuz da yarğanın başından onlara tərəf uzanan ərazi Allahın qəzəbinə gəlmiş yerlər idi. Əgər cəsəətini toplayıb bu yarğandan atılmasalar, onlar da Vailənin taleyini yaşayacaqdılar.

Lut buracan - düz yarğanın qırağına qədər gözləri açıq gəlmişdi. Amma qızlarına yalvarırdı ki, gözlərini açmasınlar. O, bilirdi ki, əgər qızlar gözlərini açıb ətrafı görsələr, o yan-bu yana boylanacaq, çevrilib geri baxacaqdılar. Bu isə onların məhv olması demək idi.

Lut indi bu dıbsız yarğanın başında vaxt itirə bilməzdi. Anlar bir-birini qovurdu. Başa düşürdü ki, getdikcə qüvvəsi tükənir, iradəsi zəifləyir. Yarıdumanlı gözlərini qapadı. Qızlarının əllərində kilidləşən barmaqlarını bir az da sıxdı. Uçurumun başından dərəyə atılmaq qərarını qətiləşdirdi.

Aşağıda onları nə gözlədiyini bilmirdi. Qranit qayalar, şiş uclu xəncər kimi sivri daşlar ömür-gün sirdaşının əmanətlərini və öz qövmündən xilas etdiyi iki ciyərparasını parçalayacaqdımı? Bir anlığa düşündü ki, lap elə qızları salamat qalsa, özü həlak olsa necə? Bu kimsəsiz yarğanlarda ac-susuz qızlar nə qədər dözə bilirdilər? Bu ilan mələyən qayaların arasında biçarələr qurda-quşa yem olmazdılar mı? Ağıllı yenə dumanlanmağa başladı. Az qala Allahsına asi olacaqdı:

- İlahi, bu nə taledi mənə qismət elədin? Qövmümün, elimin-obamın ağılı başından çıxdı, yolunu azdı, nə qədər onları düz yola dəvət etdimsə, mənı saymadılar, sözümlü qulaqardına vurdular. Məni başa düşmədilər. Axı, mən onlara deyirdim, bəd əməllərdən çəkindirirdim. Bəs, onlar niyə pis yolun yolçusu oldular? Bəs, yazıq arvadım hansı günahın sahibi oldu ki, onun da qisməti bəd gətirdi?

* * *

Lut mömin idi, Allahı sevirdi, heç bir qərarında tərəddüd etmirdi. Həmişə düz yol tutduğuna bağlayırdı işinin avand getməsinə. İndiyəcən baş verənlərin hamısı onun gözlərinin qabağından xəyalən ötürdü. İndi o, elə bil həyatını yenidən yaşayırdı. Yetimliyini, kimsəsizliyini gözünün qabağına gətirirdi. Düşüncəli, fərasətli idi. Qeyri-adi ağılına görə tay-tuşları elə bilirdi ki, onun başı xarəbdir, ağıllı yerində deyil. Yaşadları yanında ağıllı-ağıllı danışan bu oğlanın boy-buxununa, uşaq görkəminə nəzər salıb, lağ edir, məsxərəyə qoyurdular:

- Bunları, yəqin, əmindən öyrənmişən. O əmindən ki, atasının çörəyinə haram qatır, atasının qazandıqlarını haram hesab edir.

- Əmim sizə nə deyir ki? O, sizi başa salır ki, daşdan-kəsəkdən Allah olmaz. Allah təkdir, şər iki yoxdur.

Cansız-çəlimsiz Lut bu sözləri elə qətiyyətlə deyirdi ki, sanki yaşlı bir adam danışdı.

- Yox bir, bu şəhəri əminlə sən dəyişəcəksən. Bəlkə, elə əminlə birləşib Allahı çağırırsız yanınıza?! Bizim Allahlarımız yerdədir, qoy sizin Allahınız da gəlib bizim Allahlarımızla görüşsün. Görək, hansı yaxşıdır?

- Bizim Allahımız göydədir. O, göydən hər şeyi görür. Yerə enməsə də, bizim yanımdadır. Amma sizin Allahlarınız əllərinizdə gəzdirdiyiniz cansız gil parçaları, heykəlciklərdir. Onları çiyinizə qoysanız da, qucağınızda saxlasanız da, heç nəyi görmür, anlamırlar. Bu düzəltmə gil parçaları, daş heykəlciklər heç nəyə yaranan deyil. Siz də ağılınıza gələni danışırırsınız. Hansı pis əməllərdən çıxdığınızı dərk etmirsiniz. Əgər onlar siz deyəndilərsə, qoy ürəyinizə işıq salsınlar, qəlbinizdən səs gəlsin, sizi bəd əməllərdən çəkirdirsənlər, həqiqət yoluna yönəltsinlər.

Lut başa düşürdü ki, küt beyinləri oyatmaq asan deyil. Geri çəkilmək də mümkünsüzdür. İki yol ayrıcında cəsarətlə sözünü dedi:

- Bax, bu daş bütü yerə çırpıram. Əgər onun gücü varsa, mənı yox eləsin. Birdəfəlik məhv olum, dünyada heç izim-tozum qalmasın.

Lutun yaşadlarının kindən və qəzəbdən gözləri bərəldi. Onlar daş bütün yerə dağılmış parçalarını götürüb Lutun başına yağdırdılar. Lut başa düşdü ki, ehtiyatsız davranıb, indi onların əllərinə nə keçəcəksə, üstünə yağdıracaqlar. Firsət tapan kimi onlardan aralanıb qaçmağa başladı. Büt tərəfdaşları arxasınca nə gəldi qolazlayırdılar.

- Qaç, qaç, düz əminin yanına qaç. Səni korlayan o imansızdır. Siz bu şəhəri dağıdacaqsınız. Qoy böyüyünün haqq-hesabını çürütsünlər, biz də sənın halına birtəhər əncam çəkərik.

... Lut indi yağının başında bütün həyatını yenidən yaşamalımı idi? Od-alov başının tükələrini qarsıdı. Hiss edirdi ki, hələ kürəyinin tən ortası yanır. Nazik ağ paltarını arxadan alov tutmaqdaydı. Deyəsən, qızlarının da paltarlarına artıq alov düşməkdə idi. Əlbəttə, Lut bunları görmür, yalnız hiss edirdi. İndi birçə an da keçəcək, hər şey qurtaracaqdı. Bəlkə, bu yağının başından atılmaqla qızlarını xilas edə bildi. Bəlkə, nəslə bu qızları ilə davam elədi. Bəlkə...

Biləyindən saqqız kimi yapışdığı qızları uçuğunun lap başına gətirdi və bir anda gözlərini yumdu...

* * *

Şəhərin zalım və qəddar hakimi Nəmrud baş meydanda böyük tonqal qalmaqda əmr eləmişdi. Tonqaldan kənarda, nisbətən hündür yerlərdə bütləri sıra ilə düzürmüşdü. İri daşlardan yonulmuş, adamaoxşar bütler, gil parçalarından yağruluq-yapılmış yarımınsan fiqurlar təkçə onları düzəldən ustaların əl işləri deyildi, həm də memarının arzu və istəklərini, əhvallarını ifadə edirdi. Nəmrudun əmrinə görə bütün şəhər əhli baş meydana yığılmışdı. Heykəl sərgisinə təşrif gətirənlər nisbətən hündürdə qoyulmuş bütlerin qarşısından təzim edə-edə keçirdilər. İbrahim də adamların arasında idi. O da təzim edənlərlə birlikdə dolanıb meydanın açıq tərəfində dayandı. Nəmrud bir-bir hamını gözədən keçirirdi. Kimin hansı bütə yaxınlaşmasına diqqət göstərirdi. İbrahim bütərə nəzər yetirdikçə gülümsünür, nifrətini gizlədə bilmirdi. Ən qəzəbli büt elə Nəmrudun özünə oxşayırdı. Bu qəribə heykəl, deyəsən, meydandakı digər bütlerin hakimi idi.

Şəhərin bütərə tamaşa qılan əhalisindən fərqli olaraq, İbrahim bu bütleri hazırlayıb düzəldən ustalar haqqında düşünüb-daşınırdı: kim idi onlar? Bu işə könüllü cəlb olunmuşdular, yoxsa məcburi vadar edilmişdilər? Quru bütler, dilsiz-ağızsız heykəlciklər ağızlarına su alıb sakit, müti görkəmlə durmuşdular. Tərs zamanənin qovğalarının, daxili savaqların, müharibələrin, insanlar arasında münasibətlərin qeyri-adi tərzdə parçalanmasının, qəribə məcraya yönəlməsinin onlara heç bir aidiyyəti yox idi - "susmaq qızıdır" prinsipi ilə öz aləmlərindəydilər. Əslində, Allahın qarğıdığı bu məmləkətin sakinləri arasında papağını qabağına qoyub düşünen insanlara da rast gəlmək olardı. Fəqət bu təkəm-seyrəklər qorxularından cıqırlarını çıxarmır, kütlənin ab-havasına uyğunlaşırdılar.

Başqa bir tərəfdən, Nəmrudun əmrilə qalanmış tonqal hamının gözünün odunu almışdı. Kim istəyərdi ki, dirigözlü oda atılsın, sümükləri kösöv kimi alovlansın, külə dönsün?! Heç kəsin ixtiyarı çatmırdı başqa cür fikirləşsin, ağıllar, fəhmlər, hisslər, duyğular bütə çevrilmişdilər. Alov dilimləri göyə bülənd olduqca şəhər qövmünün gözü daha artıq qorxur, onların heykəl-Tanrılara rəğbəti çoxalır, tövbə-iman yolunu azırdılar. Uca Yaradanın isə səbri böyük, hövsələsi çox idi...

Haqq yolçusu qoca Azər mənzerəni seyr edir, Allahdan rəhm, mərhəmət diləyirdi. Nəmrudun qəddarlığı, zalımlığı ona bəlli idi. Azərə əyan olmuşdu ki, qalanan tonqal oğlu İbrahim üçündür, bütü cansız daş parçası sayan, onlara açıq-aşkar nifrətini bildirən, hamı kimi səcdə etməyən İbrahimin həyatı təhlükə altındaydı.

* * *

Azər evindən çıxıb meydana gələnəcən min cür fikrə düşdü, yaşı və təcrübəsi bəzi şeyləri diqtə edirdi. Axı, bu şəhərdə ondan sinni adam yox idi. Kimsə əl-qolundan yapışmaz, özü yerişirdi; gözləri də pis görmürdü, hələ nurunu saxlayırdı. Adətən, uzun, ağ əba geyər, saç-saqqalı bəmbəyaz olduğundan kənardan baxanlara elə gələrdi ki, göy üzündən enib insanların arasına düşmüş bulud topasıdır. Deyəsən, zamanə altdan-altdan sözünü deyirdi, axı - qədd-

qaməti bir balaca əyilən kimi idi. Saqqalı az qala yerlə sürünürdü. Yerişinə mane olmasın deyə, saqqalını belinə çəkdiyi qurşağının altına yığdı.

Sübh tezdən, günəşin ilk şüaları Həranın söykəndiyi dağları işıqlandırdan, kölgələri qovub itirəndən sonra, hamının meydana toplanması üçün şəhər hakiminin əmrini evbəev çatdıranların səsi kəsildi. Azər bu əmrdən kənarda qala bilməzdi. Çünki ayağı yer tutanların hamısını şəhər meydanına çağırırdılar. Müdrik qocanın qəlbini bir narahatlıq bürüdü: "Bu nə əmdir belə? Yenə, görəsən, özlərindən nə uydurublar?" O, bu şəhər evdən çıxıb dükanlarını yoxlamalı idi. Alış-verişin vəziyyətindən hali olmaq, dağlarda qoyun sürülərini saxlayan çobanların gətirdiyi südün, qatığın, pendirin alqı-satqısından xəbər bilmək istəyirdi. Zəhrimar ticarət tamam ölürdü...

"Axşam tərəfi dükan-bazara baş çəkərəm", - qoca Azər meydana getməyi qəti qərara aldı. Yaxın gəlib evindən azca aralı, hündür sütun üstündə qoyulmuş bütün qənşərində durdu. Bu büt qoca qıyafədə təsvir olunurdu. Aralıdan elə daş sütunun özünə bənzəyirdi. Bütün çiyinlərinə tökülən uzun saç-saqqalı elə Azərin saç-saqqalı kimi idi - ağappaq. Ustalar, bəlkə də, onu elə Azərə oxşatmışdılar. Azərin sevimli oğlu İbrahim bu bütü sevirdi. Ona görə yox ki, bu büt xeyir, yaxud ziyan rəmzi idi. Evdə nədənsə hamı həmin bütə təzim edir, əlləri ilə ayaqlarını sığallayır, hər səhər qabağında dayanıb gündəlik işlərinin uğurlu olması üçün dualar edirdilər. Təkcə İbrahim heç bir dua etmir, sadəcə, saatlarla dayanıb həmin bütə baxırdı. Hər dəfə heykəli düzəldən ustanın məharətinə heyran olurdu. Axı, atasının heykəlini bu qədər gözəl etmək adı bir ustanın yox, istedadlı adamın əl qabiliyyəti olmalıydı. Abidənin qıyılmış, bir qədər çuxura düşmüş mənalı gözlərindən müdriklik, səbr və təmkin yağırdı. Bircə damcı da olsun qəzəb işartısı yox idi. Elə bil yaşadığı ömrün bütün zamanını usta qoca Azərin təmsalında heykəlin simasına hopdurmuşdu. Bu heykəli onlar Hərana gələndən sonra düzəltmişdilər. Axı, onlar əvvəl Urda yaşayırdılar.

Ur uzaq məmləkətin dağ kəndi idi. O kəndin bol suyu, torpaqları, otlaq sahələri olsa da, dolanışığı üçün əlverişli deyildi. Elə ona görə də qoca Azər köç-külfətini yığıb Hərana varmışdı. Onun əmlakını, təsərrüfatını oğlu İbrahim idarə edirdi. İbrahim qoçaq, ağıllı, təsərrüfatdan baş çıxaran olduğu üçün işinin öhdəsindən asanlıqla gəlirdi. Dükan-bazardakı xırda ticarətə Azər nəzarət edirdi. İbrahimin nüfuz dairəsi Hərana gələndən sonra böyümüş, adamların arasında xətir-hörməti artmışdı. Haqsızlığa məruz qalanları, adətən, təsərrüfatından ayırdığı xərcin hesabına qurtarırdı. Ona görə də ətrafı İbrahimi sevirdi. Şəhərbaşı Nəmrudun qəzəbindən qurtarmaq, bu qəzəbə düşər olmamaq üçün tez-tez İbrahimin yanına məsləhətə gəlirdilər. İbrahim sipər idi, ağıllı tövsiyələri ilə camaatı qoruyurdu. Özü isə, hər dəfə sadə adamlara himayədarlığı üstündə şəhər hakiminin qəzəbinə tuş gəlirdi. Nəmrud sonuncu dəfə İbrahimi yanına çağırıb hədələmiş, xəbərdarlıq eləmişdi: bu adamlara sən dil verir, qudurdur, yolundan azdırırsan. Sənin atanın köç-külfətini ilk dəfə bu şəhərdə mən qəbul eləmişəm. Yaxşılığımın əvəzini belə qaytarırsan? Hamınızı çıxarıb qovaram. Dilini dinc saxla! - demiş və sonra əlini sağ tərəfində elə özü hündürüldə olan bütə tərəf uzatmışdı:

- And olsun bu Yaradana, əgər inad etsən, səni odda yandıraram. Səsin-ünün od içindən ərşə qalxar. Hay-harayına dağlarda saxladığın sürülərin çobanları tökülüşüb gəlsə belə, xeyri olmaz. Eşitdin?

İbrahim acı-acı gülmüşdü.

- İstəhza edir, gülürsən? Bəlkə, inanmırsan sənə cəza verəcəyəm?

- Yox, ona gülürəm ki, sən böyründəki daşa əlini uzadıb and içirsən. O ki elə sənin oxşarındır. Daha harası Yaradan oldu ki?

Nəmrud bütə sarı baxdı. Doğrudan da, bu büt elə onun özü idi ki vardı, əlində tutduğu uzun əsanı yerə söykəyib dayanmışdı. İri, geniş alnına qırıq düşmüşdü.

Başı pırpız, saqqalı bir-birinə qarışmış, dolaşib-düyünlənmiş saçı uzun və qıvrım idi. Bu əcaib görkəmdə sanki başından onlarca ilan sallanırdı. Bu ilanların hamısı acgöz idi. Özü də hücum etməyə hazır kimi görünürdülər. Yuxarıya-aşağıya, sağa-sola, hər tərəfə ağız atmaq, didib-parçalamaq, qəzəblərini soyutmaq, zəhərlərini dişlərinin dibindən çıxarmaq istəyirdilər.

Nəmrud hər dəfə bu bütə baxanda güc alırdı. Amma qəzəbləndiyi məqamlar da olurdu. Məsələn, o, çox istəyirdi ki, bu büt əlindəki ağacı qaldırıb İbrahimin gözünü töksün. Onun bu nüfuzedici baxışlarından Nəmrudu xilas etsin. Nəmrud İbrahimin baxışlarına davam gətirə bilmirdi, dözə bilmirdi bu baxışlara. Ona görə dözə bilmirdi ki, İbrahimin həlim, mülayim üzü, nurlu gözləri vardı. Bu baxışlardan elə gur işıq saçılırdı ki, Nəmrud az qalırdı əllərini gözünün qabağına tutsun. Bu işıq onun gözlərini deşirdi, alov kimi saçını, saqqalını ütürdü, Nəmrudu yandırırırdı. Elə ona görə İbrahim üçün ən yaxşı cəza onu odda yandırmaq olardı.

Nəmrud göstəriş vermişdi: dağlardan şəhər bazarına gətirilən mal-heyvandan bütlər üçün pay ayırsınlar. Əslində, bu payların hamısı Nəmrudun sarayına axıdılırdı. İbrahim isə, adamları başa salırdı ki, bu daş bütlər insan kimi nəfəs almır, yerimir, yüyürmür, danışmırlar və əgər onlar yemir, içmirlərsə, nə üçün biz boğazımızdan kəsib onlara pay ayırmalıyıq?!

Əlbəttə, şəhərin kasıb əhalisini özündən çıxarmaq təhlükəli idi. Nəmrud bunu anlayırdı. Elə İbrahim də kasıb təbəqənin sevgisini qazanmağın müqabilində özünü oda atdığıнын fərqləndirirdi.

* * *

Azər evdən çıxıb şəhər meydanına doğru gedəndə oğlu İbrahimlə Nəmrudun axırncı toqquşması düşmüşdü yadına. Ürəyində evindəki bütə yalvarıb-yaxarmışdı ki, oğluna kömək olsun. Hərçənd Azər bilirdi ki, oğlu İbrahim bütlərin fəvqəlgücünə, qüdrətinə inanmır. Hər kəsin əlində odun parçası tutması, şəhər meydanına tərəf tələsməsi Azəri çox narahat eləyirdi.

- Bu qədər quru odunla qalanan tonqal şəhəri başına götürər ki... Neyləyirlər bu qədər oduncağı?

Tonqal meydanının ortasında qurulmuşdu. Azər meydana çatanda gördü ki, hamı bir nəfər kimi əlindəki odunu tonqala atır. Adamlar bir ucdan şəhər meydanına axışmaqda və odun gətirməkdə idilər. Nəmrud qəzəbli halda lap yuxarıda, bütün yanında oturub şəhər meydanını izləyirdi. Hündür pillələrin lap yuxarı başında qoyulmuş daş kürsünün üstündə rahatca bardaş qurmuşdu. Əl içi kimi görünən meydan həyəcanlı və təlatümlü idi.

Nəmrud özündən razı halda ətrafı seyr etdi: "Bax, qoca Azər də gəlib çıxdı. Yaxşı oldu, özü ayağıyla gəldi. Necə gəlməyə bilərdi?! Mən tapşırırdım ki, ayaq tuta bilənin hamısı bu meydana gəlməlidir. Qoy indi ədalət hamıya çatsın, hər kəs axırncı dərslərini alsın. Təkcə İbrahimi yandırıb külə döndərsəm, kifayətdir. Onun tonqalda yanmağı hələ bir neçə il heç kimin yadından çıxmıyacaq və hər kəs anlayacaq ki, mənim göstərişimdən çıxmaq nə deməkdir. Bizim bütlərimizin əleyhinə getməyin, Allahlarımıza istehza etməyin nəticəsi necə olur. Bunu hər kəs görməli və dərk etməlidir.

- Ehey, gətirin o əqidəsizi yaxına, - Nəmrud lovğa-lovğa qışqırdı.

Nəmrudun adamları İbrahimin qolundan tutub qabağa gətirildilər. İbrahim atasının lap böyründən keçdi, üzünü yana döndərmək istədi, ancaq gözlərini atasından heç cür gizləyə bilmədi. Qoca Azərin sifəti tərlənmiş, gözləri dolmuşdu. Özünə o qədər qapılmışdı ki, Nəmrudun yanına gedib oğlunun bağışlanmasını xahiş etmək belə ağına gəlmirdi. Çünki yaşadığı uzun ömürdə çox haqsızlıqların şahidi olmuşdu. Sonra haqq yerini tapmışdı, hansısa gözəgörünməz qüvvə ədaləti bərpa etmiş, hər şeyi yerinə qoymuşdu. Heç vaxt bağışlamağı bacar-

mayanlara isə, həyat görk olmuşdu. Azər düşündü, Nəmrud daş bütün özü kimidir. Dilsiz-ağızsız daş rəhmə gələ bilərsə, onda Nəmrudun da qəlbi yumşalar.

Qoca Azərin məzlum sifətinə bu mənzərədən xəfif bir təbəssüm qondu. Elə bil bu anda anladı ki, bütədən Allah olmaz. Axı, necə Allah olsun bütədən? Onu, bəyəm, elə adi usta, insan əli düzəltmirmi?! Edamin astanasında olan oğlunun nurlu çöhrəsi, işıqlı baxışları Azərin bütün varlığına nur çiləyirdi. Bu çətin durumda, uzun illər ərzində oğlu İbrahimin daş bütələrə təzim etməməsinin səbəbini sanki indi anlamağa başlayırdı. Əyan olurdu ki, insanları cəhalətdə saxlamaq, köləyə, qula çevirmək, itaətə məcbur etmək üçün bu daş bütələr Nəmrud kimi əzazil başçıların əlində vasitədir.

Doğrudan da, əgər bu daş bütələr olmasaydı, Nəmrud kimin adından danışardı? Axı, o, həmişə əmrlərinin icrasını bunların adından verir! Guya bütələr bütün həqiqətləri qabaqcadan deyir, anladır, başa salır, onu düz yola yönəldir.

Qoca Azərdən bir neçə addım o yanda, adamların içində, lap qabaqda Lut dayanmışdı. İbrahimin qardaşı oğlu idi Lut. İbrahimdən xeyli cavan idi. Sağlam vücudlu, qolu güclü bir gənc olsa da, adamlarla həlim, mülayim davranardı. Şəhərin özündən deyən, dava-dalaşda ad çıxaran cavanlarını büküb dizinin altına qoysa da, heç vaxt gücünü zəif sandıqlarının üstündə sınıdırdı. İbrahimi tonqala sarı aparalar onun yanından keçərkən Lut bir-iki addım qabağa yeridi. Deyəsən, qeyrəti güc gəlmişdi, İbrahimi alıb buraxmaq istəyirdi. Amma bu qara-qorxunc kütlənin içindən onu almaq mümkün idi? Nəmrudun bircə işarəsi bəs idi ki, nəinki İbrahimi, elə Lutu da, neçə yüz illik ömür sürmüş qoca Azəri də, onların əhli-əyallarını da - hamısını daşıyıb bu tonqalın içinə töksünlər. Məgər bu tonqalı şəhər meydanına yığılmış adamların gətirdikləri odun parçaları ilə qalamamışdılar?

İbrahim Lutun gərilmiş əzələlərinə, təlatümlü sifətinə baxdı. İşarəylə başa saldı ki, tərپənmə, sənəin köməyin dəyməz, əskinə, artıq hərəkətinlə bütün tayfamızı məhvə apararsan. Mənim tonqalda yandırılmağımdan qorxma. Çünki gözəgörməz Allahın rızası olmasa, onlar məni tonqalda yandıra bilməzlər. Yox, əgər onlar məni tonqalda yandıracaqlarsa, bu bəlkə də daha böyük fəlakətin qarşısını alar.

Lut İbrahimin ayın-arxayın baxışlarından sarsıldı. Anladı ki, artıq hərəkətə yol vermək olmaz. Amma gözləri dolmuşdu. İbrahim Lutun qabağından ötəndən sonra heç kimə baxmaq istəmirdi. Amma anlayırdı ki, bu adamlar öz iradələri xilafına bura yığılıblar. Əmrin Nəmrud tərəfindən verildiyini, Nəmrudun isə bu əmrin guya bütərdən gəldiyini düşünürlər. Deməli, bütələr əmr veribse, cəza icra olunmalıdır. Şəhər əhli İbrahimi sevsə də, sevməsə də, fərq etməzdi; Nəmrudun əmri yerinə yetirilməliydi.

İbrahimin baxışları Nəmrudun zillənmişdi. Onu tonqalın başına dolandıraraq Nəmrudun işarəsilə yanına apardılar. Daş pillələri İbrahim özü çıxırdı. Təmkinlə bütün göstərişlərə riayət etsə də, nədənsə, qollarını buraxmırdılar.

Nifrətdən qovrulmuş Nəmrud axırıncı dəfə İbrahimi göz-gözə gəlmək niyyətindəydi. Onun sarsılmış vücuduna, yalvarış dolu gözlərinə bir daha baxmaq istəyirdi. İbrahim yalvaracaqdımı, ayaqlarına düşəcəkdimi? Nəmrud yanındakı qəzəbli bütü göstərirdi:

-Mənə yox, ona de, ona yalvar. Qoy sənəi müqəddəs büt bağışlasın. O bağışlayarsa, mən də bağışlayaram,- deyəcəkdi.

İbrahim onunla qabaq-qənşər dayandı. Nəmrud başını qaldıraraq İbrahimin gözlərinə baxan kimi səksəndi, qeyri-ixtiyari qışqırdı:

- Çəkin o tərəfə, bir az aralı çəkin. Bunun gözlərindən alov çıxır.

Nəmrud çaşmış, özünü itirmişdi, İbrahimi nə deyəcəyini yaddan çıxarmışdı. Canının hayına qalmışdı. İbrahimin işıqlı, gülümsəyən, parlaq çöhrəsi onu dəhşətə gətirmişdi. O, təəccüblənirdi; necə ola bilərdi ki, insan bir neçə dəqiqədən sonra yox olacağını, əzabla öləcəyini, tonqalda yandırılacağını bildiyi halda, bu qədər

səbr, iradə göstərsin?! Onun tapındığı kimdir, gücü hardandır? Cavabını bilmədiyi bu sualların hamısı içindəki ilanlar kimi öz canına daraşmışdı. Bu qara ilanlar Nəmrudun sinəsini parçalayıb, yaddaşını korşaldı, qanını sorurdular.

Nəmrud boğula-boğula bütün gücünü toplayıb, sonuncu dəfə İbrahimə tərəf boylanmaq istədi; ehtiyatla, yavaşca... Axırncı ümidlə ki, bəlkə, İbrahimin yalvarışını gördü, istəyinə yetdi.

Yox, bu baş tutmadı. Gözünü dolandıran kimi İbrahimin gözlərindən sıçrayan od-alov Nəmrudu yenidən qarsıdı. O, əlini qaşının üstünə qoyub qışqırdı:

- Atın, atın tonqala! Tez olun, atın! Yubatmayın!

* * *

Saranı atasının evindən Azərgilə gəlin gətirəndə ona bir büt də bağışlamışdılar. Cer-cehiz ilə bərabər, İbrahimgilin xanımına həmin büt də təşrif buyurmuşdu. Hər gün Sara İbrahimi evdən yola salanda üst-başını qaydaya salır, paltarlarının səliqə-sahmanına baxır, təmizliyinə diqqət kəsilirdi. Lap axırda, qapıdan çıxmamışdan əvvəl əllərilə qaşlarını düzəldir, başına bürüdüüyü ağ, dolama şalın altından çıxan saçlarını dolamanın altına yığır, son anda İbrahimin düz gözlərinə baxırdı. Bu baxışlardan İbrahimin varlığına səssiz məhəbbət seli axırdı. İbrahim bu selin məcrası qabağında dayanmaqda çətinlik çəkirdi. Günəşin istisindən əriyən şam kimi, bu hissələr qayıdıb Saranın ruhuna da axır, büsbütün varlığına hopurdu.

Sara İbrahimi dərin məhəbbətlə, ürəkdən sevirdi. Uzun illər ərzində onun İbrahimə nəvazişi bircə misqal da azalmamışdı. Bütün ömürlərini sevgi haləsində yaşayan İbrahim və Sara bir-birilərindən ayrılmağı təsəvvürlərinə gətirə bilmirdilər. Allah onlara övlad bəxş etməmişdi, sonsuz idilər. Hərdən Sara İbrahimin qolundan tutub atası evindən gətirdiyi bütün qabağına çəkib aparırdı. İstəyirdi ki, İbrahim də onunla bu bütə yalvarsın, sidq-ürəklə övlad istəsin. İbrahim Saranın xətrinə zərəcə dəymək istəməsə də, dil açıb bircə dəfə belə bütə yalvarmırdı. Əvəzində bütün qabağında səcdə edib, yalvarışlı nəzərlərlə baxan Sarasının boynunu qucaqlayıb, hərəkətli əllərilə saçlarını sıgallayıb, barmaqlarını çiyinlərində gəzdirdir, illər keçdikcə gözəllik donunu dəyişən Saranın qırışmaqda olan üz-gözüne, ağaran saçlarına yenə əvvəlki məhəbbətlə baxır, belini qucaqlayıb özünə sarı çəkir, boynunu, boğazını, üz-gözünü öpüşlərə qərq edir, bununla da sanki Saranın övlad həsrəti çəkən ürəyinə, yaralarına məlhəm olan ər nəvazişini, məhəbbətini əsirgəmirdi.

- Sən məndən hansı bəxşişi istəyirsən, Saram? Bizim var-dövlətimiz az deyil. Nə istəsən, sənə bağışlayaram.

- Yox, İbrahim, mənə sənə məhəbbətindən başqa heç nə lazım deyil.

- Bəs, sənə ürəyində yuva salmış bu kədər hardandır?

- İbrahim, mən istəyirəm, sənə övladın olsun. Axı, ömür-gün keçir. Gör neçə illərdir ki, biz ər-arvadıq. Sən bu qədər düz, qəlbi təmiz insansan. Səndən əziz mənim üçün bu fani dünyada bir kimsə yoxdur. Bəs, axı, niyə bizim övladımız olmasın?

- Sən qəm çəkmə, Sara. Allahın kərəmindən asılıdır. Allah məsləhətidi, istəsə, bizə övlad qismət edər, - deyər İbrahim ömür-gün sirdaşının dodaqlarından öpdü.

Sara bir anlıq özünü dünyanın xoşbəxti saydı. Amma İbrahimdən aralanan kimi yenə amansız nisgil ruhunu incitdi. Yenə qəm onu ağuşuna alıb üzəaşağı, çaya düşmüş selin qabağında daşlara çırpılan kötöklər kimi gedir, ixtiyarı özündə olmurdu. O, yenə ərinə yalvarırdı, sanki günahkar idi İbrahim.

- Sən özün deyirdin ki, gəlişinlə bizim var-dövlətimiz beşqat artıb. Sənə ayağın düşüb, qədəmin uğur gətirib. Bunları deyirdin, İbrahim. Mən isə söyləyir-

dim ki, mənim ayağımla gəlməyib bu xeyir-bərəkət. Bax, özümlə gətirdiyim, gecə-gündüz səcdəsinə durduğum bu büt gətirib mal-mülkü, varidatı. Sən də ona yalvar, tapın, iman gətir.

İbrahim arvadının yanğı dolu yalvarışlarının qarşısında dözə bilmir, əriyib gedirdi. Ancaq dilsiz, hissiyatsız daş parçasına yalvarmağın da mənasızlığını anlayırdı. Hətta bunun üstündə bir dəfə az qala arvadını incidəcək, sevimli Sarasını özündən küsdürəcəkdi.

- Sən övlad istəyirsən, Sara. İstəyirsən ki, gələcəkdə bu var-dövlətin sahibi olsun. Sanki var-dövlətin əlindən çıxacağından qorxursan, ehtiyat edirsən...

- Yox, mən ondan qorxmuram, İbrahim. Mən istəyirəm ki, sənin kimi vicdanlı insanın övladı olsun. Sənin kimi xeyirxahlıq eləsin, hamıya dayaq dursun, düz yol göstərsin. Heç kim sənin yanında haqsızlıq eləmir. Hamı yaxşı bilir, sən ədalətli adamsan. Yaxşıya yaxşı deyənsən, pisə-pis.

- Hər şey gözəgörünməz Allahın əlindədir, Sara. Bu bütləri isə insanlar özləri uydurublar. Onlardan insana fayda yoxdur. Hər kəs öz qəlbindəkini, öz istəyini, arzusunu, bəlkə də xəbisliyini, paxıllığını, düşmənçilik niyyətlərini bütlerin adı ilə elan edir, haqsız əməllərinə bütlerin adından bəraət qazandırırırlar. Amma, axı, Allah təkdir. Bütün yer üzündəki insanların birəcə Allahı var.

Sara dözmədi, İbrahimin yaxasından yapışib silkələdi:

- İbrahim, sən illər uzunudu belə deyirsən. Əgər belədirsə, sən Allahına yalvar, bəlkə, məndən mümkün deyil, kimi istəyirsən al, uzağa getmə, lap elə bizim qulluqçumuz Hacəri al, məcə, o da səni çox istəyir. Bəlkə, ondan bir övlad dünyaya gətirdin...

- Yox, Sara, mən sənə olan məhəbbətimi heç kimlə bölüşə bilmərəm. Sənin məhəbbətidir mənə bu qədər güc verən, uzun ömür bəxş edən. Mənim indi az qala yaşım səksənə yaxınlaşır. Özümü Allahın ən xoşbəxt bəndəsi hesab edirəm. Ata-anam sağdır. Bu qədər cavan və gümraham. Əlbəttə, mənim başqa arvadlardan övladlarım ola bilərdi. Amma məhəbbətsiz, sevgisiz doğulan övladın ədalətli olacağına inamım azdır.

Sara İbrahimin səmimi, həssas fikirlərindən vəcdə gəlib onun boynunu qucaqladı. Bu dəfə o, İbrahimi öpüşlərə qərq etdi.

- Yox, İbrahim, mən qətiyyətlə incimərəm. Sənin başqa qadınlardan doğulacaq övladını da övladım bilərəm. Təki sənin uşağın dünyaya gəlsin. Söz ver mənə, söz ver ki, başqa qadınla - bəlkə, elə bizim Hacərlə evlənməyə razı olacaqsan.

İbrahim karıxırdı, razılıq verməyə tərəddüd eləyirdi. Ancaq Saranın təkidli xahişlərinə də etiraz etməkdə çətinlik çəkirdi. "Bəlkə, bir az gözləyəsən, Sara. Əgər azca səbrin olsa, mən qərarımı qətiləşdirəcəyəm", - handan-hana İbrahim doluxsuna-doluxsuna dillənmişdi.

İbrahim həmişə gecələr Allahına dua edirdi. Dua edirdi ki, Sarasını sevindirsin, qəlbindən olmasın kədəri, ağrını çıxartsın. Həm də dua edirdi ki, Sara da gözəgörünməzə, bütün insanların tək Allahına inansın, iman gətirsin. Hər gün işdən evə döndəndən sonra ayaqlarını yuyan qulluqçu Hacərin mərhəmətə, məhəbbət dolu nəzərlərini də görürdü. Baxışları toqquşan kimi anlayırdı ki, Hacər gözəgörünməz Allaha dua edir. Gecələrin birində dua edib öz yatağına girməmişdən əvvəl həyəətə çıxmaq istədi. Hacərin hücrəsinin yanından keçəndə belə bir hadisənin canlı şahidi oldu:

- Ey Allah, sən İbrahimi sevindir!

Onda əmin oldu ki, Hacər bütə deyil, Allaha inanır, Allaha sığınır, onun varlığına pənah aparır. Bu hadisə uzun müddət İbrahimi düşündürdü. Deməli, qardaşı oğlu Lutdan başqa onun tayfasından biri də - Hacər də Allahın yerdə deyil, bir gözəgörünməzlikdə olduğuna inanırdı. Həmin gecə İbrahim yatağına girəndən sonra rahatca yuxuya getdi. Şirin yuxuda ikən qulaqlarına qəribə, qeyri-adi səs gəldi. İbrahim gördü ki, qocaman dağların arxasından günəş bərq vurur.

Bu günəşin apaydın süd işığında bir uşaq ona sarı yüyürür. Eşitdiyi səs elə həmin uşağın səsiydi. O, maraqla, intizarla cocuğun arxasınca gələnin kim olduğuna baxmaq istədi. Gözlərinə inana bilmədi, bu ki, Həcər idi.

İbrahim yuxudan erkən ayıldı. Qan-tər içində ayağa durdu. O, bilmirdi sevin sin, yoxsa kədərlənsin. Artıq başa düşdü ki, övladı Saradan deyil, məhz Həcərdən olacaq.

İbrahim yenə tərəddüd içində iki yol ayrıcında qalmışdı. Yuxusunu Saraya başa sala biləcəkdimi? O, Saranın özünün razılığına, hətta təkidinə baxmayaraq, onun kövrək qəlbini qanatmaqdan qorxurdu.

* * *

...Şəhərin bozuntul, ağır havası qan qoxuyurdu. Nəmrudun meydanda qalatdırdığı böyük tonqalın yanında dayandığını, hamının ora getdiyini və İbrahimi şəhərbaşının çağırdığını bilən Sara təlaş içindəydi. O, İbrahimin yaxasından yapışb buraxmaq istəmirdi:

- Getmə, getmə deyirəm, onlar səni yandıracaqlar.

Nəmrud dəfələrlə sənin bütləri ağacla vurub sındırdığını, təhqir etdiyini, ayağınla itələdiyini görüb. Üstəlik, şəhər əhlinə bəllidi ki, bütlərə ayrılan payı verməkdən imtina edirsən.

- Axı, mən cansız bütlərə nə üçün pay verməliyəm?

- Elə demə, İbrahim, ağzın əyilər, onlar bizim allahlarımızdır. - Sara dəli kimi qışqırdı: - Əlbəttə, onların da pay-puşu var.

- Yox, yox, inanmıram, bu payların hamısı Nəmrudun şəxsi xəzinəsinə axır. Nəmrud bir hakim kimi haqqından əlavə tamahgirlik edir, bütlərin adına sərvət yığır, adamları aldadır.

- Axı, o, səni tonqalda yandıra bilər.

İbrahim sövq-təbii əllərini uzadıb sevimli arvadının yanaqlarından süzülən göz yaşlarını sildi. Elə həmin anda onlardan bir qədər aralıda dizlərini yerə qoyub əllərini göyə açmış Həcərin hüznü səs eşidildi:

- Ey gözəgörünməz, Allahım, yalvarıram, sən onu təhlükədən hifz elə, qoru. Sənin qüdrətinə inanmayan ata-anasını da tanımaz. Yalnız sən qurtara bilərsən onu...

Həcərin ürəkdən yalvarışını eşidən İbrahimin dumanlı çöhrəsi işıqlandı və o, Allahın onu qoruyacağına, oddan xilas edəcəyinə inandı. Nəmrud bütün ətraf dağların meşələrini doğrətərək şəhər meydanında tonqal qalasa da, əhli-şəhər tez alışan yağları alovun üstünə töküüb şiddətləndirsə də, İbrahimi atəşə atsalar da, onun heç tükü də yanıb külə dönməz.

İbrahim dönüb ağlar gözlü Saraya, yalvarışından yorulmayan Həcəre axırıncı dəfə baxıb atasının açdığı darvazadan bayıra çıxdı.

* * *

Qoca Azər Nəmrudun yanına qalxmaq, ondan oğlunun bağışlanmasını diləmək istəyirdi. Ayaqları isə sözünə qulaq asmırdı. Nəmrudun hədəqə-sindən çıxmış gözləri siçovul gözləri kimi parıldayırdı. Az qala əsr yarım qədər yaşamış Azər baba çox kinli, hikkəli hakimlər görmüşdü: ölkəsini vardan-yoxdan çıxaran, tayfabazlıq edib əhalisini cəhəltə sürükləyən, anasının-bacısının əmcə-yini kəsən, zülmü ərşə qalxan, hətta bütünə hirsənib qıran, acığı soyuyandan sonra yenisini düzəldirən, heç nədən müharibə törədən, lüzumsuz yerə hərbə meydan verən və s. və i.ə. Ancaq Nəmrud kimisini heç yuxuda da görməmişdi. Nəmrud zamanənin belası idi, gördükləri hakimlərin hamısından hiyləgər, hamısından əzəzil... İnsanları tovlamaqda, göz qırpımında aldatmaqda, bir yerə yığb

məqsədinə tabe etməkdə mahir idi. O, əmlərini ustalıqla bütlərin, şəhər əhalisinin adından verir, hamını inandırır, haqq-ədalət mücəssəməsi rolunu oynayır.

İndi Nəmrudun hüzuruna aparılan oğlunun qorxmadığını, çəkinmədiyini, dizlərinin titrəmədiyini görəndə cəsəretə gəldi. Elə bil, edama aparılan heç oğlu deyildi.

Qoca Azər gözlərini dolandırıb geridə dayanmış qohum-qəbiləsinə tərəf baxdı. Lut ayın-arxayın durmuşdu, odun parçaları əllərində idi. Nəmrudun qəzəbnak adamları onları axtarıb tapır, camaatın içərisindən çıxarır, "haydı, tələsin, aparın əlinizdə gətirdiyiniz odunları tonqala atın", - deyərək göstəriş verirdilər.

Birinci Həcər əlindəki odun parçasını aparıb tonqala atdı. Sonra kor-peşman Lut da onun bu hərəkətini təkrar elədi. Yerindən tərpənməyən Sara göz yaşlarını boğdu, çəkib onu qabağa apardılar...

- Əlindəki odunu at tonqala, gör sənin sevimli İbrahimin gözünün qabağında necə yanacaq. Özünün qaladığın tonqalda yanan İbrahiminə doyunca baxarsan...

* * *

Lut bütün ömrünü yaddaşında çözməyə, yaşadığı illərin hamısını bir neçə anın içində gözlərinin qabağına gətirməyə çalışdı. Yenə qızlarının əlini buraxmaqdan qorxdı. Uşaqlarının əllərini buraxmaqda onları həmişəlik itirə bilirdi. Qorxmasaydı, onlardan nigarançılığı sona çatsaydı, yapışardı uçurumun başındakı bu iri qayadan və gücü özünə çatardı, başını çırpardı o qaya parçasına; başının dağılmağı, buradan uçuruma yixilib ölməyi vecinə olmazdı. Başından süzülən al qanı dili ilə yalayar, başına çəkib içərdi. Təki bütün batmış yaddaşı oyanaydı, həyatı olduğu kimi gözlərinin qabağına gələydi. Axı, o harada, nə səhv eləmişdi, hansı günahın sahibiydi ki, başına belə bir müsibət gəldi? İman gətirdiyi gözəgörünməz Allahın bəxş etdiyi ömürdən hansı gününü onu unudaraq yaşamışdı ki? Bəs nə üçün Allah-Təala qabağına Allahını tanımayan adamlar çıxarmışdı? Elə bir qövüm, elə bir tayfa qismətinə yazılmışdı ki, yolunu azmış, Allaha şekk gətirmiş, şerik qoşmuşdu. Axı, Lut həmişə vahid Yaradana yalvarırdı ki, qoy tayfası da özü kimi haqq yolunda olsun. Lut bütün ömrünü Allaha dua edərək Allahın kölgəsində yaşamışdı. O, gözünü açanda ata-anasını görməmişdi. Əvvəlcə babası Azərin himayəsində böyümüşdü. Ayağı yer tutandan sonra əmisi İbrahim onu öz himayəsinə götürmüşdü. Doğrudur, Azər İbrahimin Nəmrudun qəzəbinə tuş gələn vaxta qədər bütə sitayiş edirdi. Nəmrudun çoxsaylı bütlərin adından verdiyi bütün əmr və göstərişlərinə Allahın əmri kimi baxırdı. Əslinə qalsa, Nəmrudun özü də elə o bütlərin biriydi Azər üçün.

Lut bir müddət əmisi İbrahimplə Azərin əqidələri arasındakı fərqi görə bilmirdi. Amma dərk etməyə başlayırdı ki, həqiqətən, İbrahimin səcdə qıldığı Allah gözə görünür. Babası Azərin sitayiş etdiyi Allah isə, gözünün qabağındadır. Bəzən ehtiyatsız bir hərəkət ucbatından gildən, palçıqdan düzəldilmiş heykəllər aşır, yerə dəyir, tökülür, sınıb-dağılırdı. Qoca Azər buna fəlakət kimi baxırdı. Məldövlətindən ayıraraq qurbanlar kəsir, digər bütlərin qəzəblənə biləcəyindən ehtiyatlanır, xoflanırdı. İbrahim isə bu mənzərəyə acı-acı gülümsəyirdi.

- Atam bu qədər ömür yaşayıb; az qala bir əsr yarımından çox, sinninin bu vədəsində də dərk edə bilməyib ki, aşanda qırılıb-dağılan bütlərin heç bir qüdrəti, fəvqəlgücü yoxdur.

O məqamlarda, adətən, Lut əmisinin lap yaxınlığına gəlir və diqqətlə gözlərinə baxıb soruşurdu:

- Bəs, sənin iman gətirdiyin Allah hanı?

- O gözəgörünməzdir,- deyərək İbrahim cavab verirdi. - O, bizim əməllərimizə baxıb idarə eləyir. Biz elədiklərimizin nəticəsi olaraq yaşayırıq. Bizi idarə edən

uca Yaradandır, gözəgörünməz Allah bütün vücudumuza nüfuz edir. Əgər əməllərimiz saleh olsa, Allahın qəzəbinə gələcək bir hərəkətə yol verməsək və ən başlıcası, ürəyimizdə Allahın varlığına şübhə etməsək, bunun müqabilində Allahımız bizi lütfüylə daha gözəl güzəranla mükafatlandırır.

İbrahimlə hər adi söhbət Lutun könlünə işıq salır, duyğularını aşib-daşdırır, əhvalını yaxşılaşdırır, kefini duruldu. Lut əmisinə daha çox bağlanır, söylədiklərinə inanırdı. Doğrudur, o, babasına da həmişə ehtiramla yanaşırdı. İstəmirdi ki, saçı-saqqalı dümağ olmuş, dünyanın çox keşməkeşlərini gözlərilə görmüş babası Azər ondan narazı qalsın. Ədəb-ərkan məsələsində əmisi İbrahim təcrübə nümunəsiydi, misli-bərabəri yox idi. Lut İbrahimin atasına nə qədər ehtiramla yanaşdığını görürdü. Nəçə qərinə əvvəl dünyadan köçmüş anasının da ruhunu hörmətlə yad edirdi. İbrahim müdrik idi: "Biz dünyadan köçənləri unutmamalıyıq, onların xatirəsini qəlbimizdə əbədi yaşatmalı, adlarına ehtiram göstərməliyik", - kimi nəsihətəməz sözləri Lutun yaddaşında iz buraxır, yeniyetmə oğlanı təsirləndirirdi. O, başa düşürdü ki, dünyada yaşayan adamlar köçüb getmiş nəsillərlə gələcəyin sahibi olacaq nəsillərin arasında canlı körpülərdir. Bu körpülər nə qədər möhkəm olarsa, onda insan nəsli də saflaşsa-saflaşsa, durula-durula daha ali bir məqama çatır.

İbrahim həmişə Luta söyləyirdi ki, biz Allahdan uzaqdayıq. Gələcəyin adamları Allaha daha yaxın olacaqlar.

... Lut bütün bunları çək-çevir edə-edə fikir-düşüncə vurnuxmaları içərisində çabalayırdı. Səbəbini tapa bilmirdi ki, necə olmuşdu qadir Allahdan gen düşmüşdü. Sədunun - Lutun sakini olduğu şəhərin camaatı onun birçə kəlmə sözündən çıxmazdı. Əvvəllər Lutun burda hörmət-izzəti başdan aşırı. Adamlar qapısına məsləhət-məşvərətə gəlirdilər. Bəs, onda necə oldu ki, qəfildən əhli-şəhərin imanı qırıldı, əhlədi kəsildi. İnsanlar simalarını dəyişdilər, əxlaqsızlığa yuvarlandılar?

Göydən tökülən odlu daşların altında qalmış şəhər sakinlərinin ah-naləsi Lutun qulaqlarında yenidən əks-səda tapdı. Bu qeyri-adi əks-sədanın, fəryadın, qaraqış-qırıqın içində Lut özünü də, qızlarını da unutdu. Heç indi harda olduğunu yaxşı dərk edə bilmirdi. Birdən yadına düşdü ki, axı, o, qızlarının əlindən tutub özünü uçurumun başından atmışdı. Bəs, sonra necə oldu ki, üzü aşağı, dərin dərinin görünməz girdabına qızları ilə özünü atanda şiş qayalara dəyib parçalanmadı? Necə oldu ki, sağ-salamat qaldı? Bədənində heç bir ağrı-zad yox idi. Başında bu hay-küyün, qaraqışqırıqın zəif əks-sədası vardı. Hələ də qızlarının biləkləri əllərindəydi. Sanki barmaqları kilidlənmişdi. Uşaqları qəfil silkələdi. Onlar tərpəndilər. Bu tərpəniş o demək idi ki, qızları salamatdır. Lut bir daha üzünü göyə tutub:

- Ey Ulu Yaradan, sən sevdini harda olsa, qoruyursan. Əhsən qüdrətinə! Mənim sənə heç bir şəkkim yoxdur, - deyər sevincle dilləndi.

Barmaqları boşaldı, qızlarının biləyini buraxdı. Qorxudan sanki dilləri batmış, süstləşmiş qızları bir-bir iri qaya parçasının dibinə çəkdi. Hər iki uşaq salamat idi, heç nə olmamışdı, heç burunları da qanamamışdı.

Lut səmaya baxdı. Hava hələ alatoran idi. Bir azdan işıq düşərsə, buradan necə çıxmağın yolunu tapacaqdı. Ən başlıcası, tufan səngimiş, yer-göy sakitləşmişdi. Elə bil məhvərindən çıxmış odlu daş yağan göy yox idi, qeybə çəkilmişdi. Batmaqda olan tək-tək ulduzlar parıldayırdı. Uzaq üfəqdə qızarmağa başlayan günəşin qabağından nazik bulud topaları çəkilib getməkdəydi. Yenidən iri qaya parçasının dibinə - qızlarının yanına qayıtdı. Ətraf hələ yaxşı seçilmədiyindən sakitcə bir tərəfdə əyləşdi. Oda-alova bürünmüş şəhər, sevimli arvadı gözlərinin qabağına gəldi. O, Vailəni gətirə bilmədi. Başa düşdü ki, arvadı daha buz dağına dönüb.

Şəhərdəki sonuncu hadisədən birçə gün keçmişdi. Bu bir gecəlik vaxt o qədər məşəqqətli, uzun, qorxulu olmuşdu ki, sanki Lut yüz illik yol qət etmişdi. Bu yüz illik yolun o biri ucunda, yəni ötən gecənin axşamında qonaqları gəlmişdi. Lut

güclə yadına salırdı - həmin o qəribə adamları. Gözəl, cavan, sağlam. Çiçəyi çırtlamışdı, quşu qonmuşdu onlara. Gören kimi soruşmuşdu:

- Sizin bizim evə təşrif gətirməyinizdən şəhərdə xəbəri olan varmı?

Gənc qonaqların cavabı qısa olmuşdu: "Bizi heç kim görməyib".

- Ancaq siz də bu haqda kimsəyə deməyəsiz.

Lutun bu tapşırığını arvadı Vailə və qızları da eşitdilər. Qonaqlar Lutun səmimi göstərişindən razı qaldılar. Ancaq heç nədən çəkinməmiş kimi evdə sərbəst hərəkət etməyə, deyib-gülməyə başladılar. Onlar Lutun qızları ilə söhbətləşir, ortaya müxtəlif mövzular atır, şəhər haqqında məlumat alırdılar.

- Sənin qorxmağının səbəbini bilirik. Bu şəhər əhli vicdanını, əxlaqını itirib. Yəqin bizim gəlişimizdən xəbər tutsalar, bu evə hücum çəkər, sənə, camaatın qabağını ala bilməzsən, gücün çatmaz...

Lut qonaqların üzünə təəccüblə baxdı. Onların hər şeydən bu qədər dəqiq xəbərdar olmaları bir tərəfdən kefini durultdusa, o biri tərəfdən, kədərləndirdi. Şəhər əhlinin imansız və dinsizliyi, əxlaqsızlığı hər yana yayılmışdı, demək. Camaat adət-ənənəni unudur, keçmişini yaddan çıxarırdı. Cəmiyyət pozğunluq girdabına yuvarlanır, bakirəlik, saflıq ərşə çəkilir, zülm, zorakılıq adi hala çevrilirdi.

Lut bir anda baş verə biləcək hadisələri təsəvvürünə gətirəndə tükləri biz-biz oldu. Utandı, qulağının dibinəcən qızardı, bunu qonaqlar hiss etməsinlər deyər, sağ əlini boynuna, sifətinə çəkdi. Nə desən, baş verə bilərdi. Axı, bu qonaqların salamatlığına o cavabdeh idi. Onlar bu lənətlənmiş şəhərə gəlib Lutun evinə sığınmışdılar. Lut heç kimliklərini də doğru-dürüst bilmirdi. Lutun ağıllı davranışları, bu şəhərin adamlarından fərqli insani hərəkətləri qonaqları təəccübləndirmişdi. Neçə vaxt idi ki, Lut şəhərdən kənara çıxıb bilmirdi. O, qızlarını evində tənha qoyub heç yana getmir, heç kəsə etibar eləməirdi. Bilirdi ki, şəhərin həddini aşmış əxlaqsız adamları evinə soxulub, qızlarını da, arvadını da götürüb aparardılar. Qonaqlardan biri Luta üzünü tutub:

- Əgər bizim gəlişimizdən xəbər tutsalar, sənin heç bir narahatlığın olmasın, məsələ yoluna qoyular, - dedi.

- Yox, bura ilan-əqrəb yuvasıdır, yəqin ki, tezliklə hamı xəbər tutar, heç kəs fil qulağında yatmayıb, - qonaqların ikincisi dedi.

- Bir üzünü göyə tut, - qonaqlardan biri ev yiyəsini diksindirdi.

Axşamın zil qaranlığında şəhərin üstünə qəribə bir işıq düşmüşdü. Göy üzündə - lap səmanın əngin yeddinci qatında yanan ulduzlar bir-birinə doğru uçuşurdu. Lutu vahimə bürüdü. O, hələ indiyəcən belə halla rastlaşmamışdı. Göyün üzü parlıdayır, alışıb-yanırdı. Işıq saçan ulduzlar bəhsə girmiş kimi hərəkətə gəlmişdilər.

Lut təəccüblə üzünü qonaqlara sarı çevirib soruşdu:

- Bu nədir belə, mən anlamıram, siz bilirsiniz?

- Göy üzündə gördüklərin Allahın bəlasıdır, səhərə yaxın bu şəhərin üstünə yağacaq, hər şey alt-üst olacaq...

Lut Allaha yalvarmaq istədi:

- Ya Allah, sən bu şəhəri...

Yəqin mərhəmətli Lut "Sən bu şəhəri belədən saxla" demək istəyirdi. Amma qonaqlar sözünü yarıda kəsdilər:

- Yalvarıb-yaxarma, qozbeli qəbir düzəldər, bu adamlar düzələn deyil, onlar məhvə məhkumdurlar. Onlar günahlarının içində boğulmalıdırlar. Bəyəm, bilmirsən bu şəhər sakinləri insanlıqdan çıxıblar? Axı, Allahın yazılmamış qanunları var, bu qanunlar, qadağalar şüurlu insanlara bəllidir, onların izahə ehtiyacı yoxdur. Söhbət kişi-qadın münasibətlərindən gedir. Şirin həyat təkcə bədən rahatlığı, kef çəkmək üçün verilməyib insana, bu həm də gələcək nəsil artımı üçün məsuliyyət deməkdir. Bu şəhərdəkilər bunları unudub, vəhşiləşib, azğınlaşıb, haqq yolundan azıblar. Harınlığın son mənzili ölümdür, yox olmaqdır.

Lutun qızları qonaqlara qaynayıb-qarışmışdı. Onların üz-gözündə fərəh vardı. Allah elə bil qonaq gələn bu gənc oğlanları Lutun qızları üçün göndərmişdi. Bəlkə, buna görə Vailə inadından əl çəkmir, sakitləşmirdi. O, gözəl-göyçək qərrib qonaqların gəlişini hər vəchlə qonşulara bildirmək, qürrələnmək istəyirdi; təki hamı görsün qonaqları. Sonra nə baş verəcəkdisə, fərqi deyildi.

Vailə qonaqlara yemək hazırlayır, Lut bayıra nəzarət edir, ətrafa göz qoyurdu. Gözlənilmədən Vailə həyəət çıxdı. Lut onun qarşısını kəsə bilmədi. Vailə qonşuya gedib duz istəmişdi.

- Qonağımız var, yemək hazırlayıram, duzumuz qurtarıb, mənə bir xörək qaşığı duz verin.

- Necə, qonağınız var? - qonşular bir ağızdan soruşmuşdular.

-Hə, evimizə qonaq gəlib. İki cavan oğlandır.

Vailə sözünü bitirib, əlində azca duz, geri qayıtdı. Onun qayıdışından az sonra Lutun həyəət-bacasında aləm qarışdı, hay-küy qopdu.

- Ey Lut, aç qapını. Sənin qonağın gəlib? Görək kimdirlər, nəçidirlər?

Lut çaşbaş qalıb darvazaya yaxınlaşdı. O, əvvəl qonağı olduğunu danmaq istədi. Kütlə zorla içəri keçəcəyini, hər tərəfi axtaracağını bildirdi. Lut başa düşdü ki, bu yolunu azmış, gözləri qızmış toplunun qabağını ala bilməyəcək. Əlacsız qalıb onlara yalvarmağa başladı:

- Çıxın gedin, xahiş edirəm, qonağın xətrinə dəyməzlər. Üstəlik, onlar günahsız, dilli-dilavər cavanlardır, pis niyyətləri yoxdur, şəhərimizi, adamlarımızı görmək istəyirlər.

Yarısxəş, ağıllarını tamam itirmiş adamlar qəzəbli gülüşlərlə Lutu lağa qoydular.

- Onlar bizə dava-dalaşçının gərəki deyil. Necə raftar etməyi özümüz müəyyənləşdirəcəyik. Yox, əgər düzünü bilmək istəyirsənsə, qulaq as, onları lümlüt, ətcəbəla soyunduracağıq.

Əlacsız Lut yenə yalvardı:

- Axı, siz mənim qövmümsünüz, bir vaxt mənə iman gətirmiş, tapınmışdınız. Siz bir vaxt bircə kəlmə sözümə tabe idiniz. Sonra necə oldu ki, yolunuzdan çıxdınız. Madam belədir, əl çəkmirsiniz, onda götürün mənim qızlarımı. Qoy cavanlarınıza, subaylarınıza qismət olsun. Ancaq Allahın qoyduğu yolla onları evləndirək, birgə xeyir-dua verək. Biz kişiyik, onlar qadın. Qadınları Allah-Təala kişilər üçün həyat yoldaşı, qulaq yoldaşı yaratmışdır. Bütün ailəmiz bundan məmnun qalar. Mənim evimə təşrif gətirənlərə toxunmayın. Bu, mənim üçün ölümdən bətərdir...

- Ehey, cəld ol, cəld, çəkil yoldan! Sən kimsən, hansı yuvanın quşusan, yoxsa özündən başqa heç kəs bilmir, səni də...

Lut əllərini açıb Allaha yalvardı:

- Xudaya, heç olmasa, bu zalımların bir neçə saatlıq vaxtını al, qabağını kəs. Bəlkə göndərəcəyin bəla məni rüsvayçılıqdan qurtara, qonaqlarımı xilas edər.

Lutun gözü göylərə dikilmişdi. O, Allaha yalvarırdı. Bundan hiddətlənən adamlar onun əl-qolundan yapışib həyətin bir küncünə atdılar. Lut zarıdı, yazıq-yazıq qışqırdı:

- Bir yuxarı baxın, Allaha yalvarın ki, bəlkə sizi gələn bələdən qorusun.

Doğrudan da, havadan qan qoxusu gəlirdi, azca əvvəl yanan ulduzlar bir-birilə toqquşur, hər toqquşan ulduzdan alov parçaları səmaya dağılır, üzəaşağı tökülürdü. Kütlə vahimələnib Lutu buraxdı. Hamı təəccüblə göyə baxdı. Yalnız indi yaxınlaşan təhlükəni hiss etdilər. Yanan daşların yerə yaxınlaşmasından hürküb dağılıdılar.

Lut evə qayıtdı.

- Ey Lut, qızlarının əlindən tut. Ayağının gücü çatdığı qədər qaç, uzaqlaş. Qoy arvadın da sizə qoşulsun. Heç kəs arxaya çönməsin. Hərçənd bizim burada

olmağımızı o xəbər vermişdi qonşulara. Biz Allaha yalvarırıq, ona da rəhm eləsin. Qulağında bərk saxla ha, sizdən kim geri baxsa, ölümdən qurtarmayacaq.

Lut qızlarının əlindən yapışib həyətdən çıxdı. Arvadı Vailə də dallarınca düşdü. Qərib qonaqlar yağlı əppək olub yoxa çıxdılar.

Böyük bəla şəhərin başının üstünü artıq kəsdirmişdi...

* * *

- Ha... ha... ha... - Nəmrud ağzını açıb havaya gülürmüş kimi qıpqırmızı alov dilimlərinin üstündən göylərə sarı baxdı:

-Hanı sənin Allahın, bəs, niyə gəlib odların arasından səni xilas etmir?

Tonqal çox hündür idi. Odu altdan vurmuşdular. Dörd tərəfdən alov dilləri tonqalın üst hissəsinə doğru qalxırdı. Tüstü burum-burum burulur, göydə əlçimlənir, meydan boyu sıralanan kütlənin başının üstündə bardaş qururdu. Elə bil yuxarıdan başqa ağır bir hava axını tüstünü aşağı sıxırdı. Tonqalın üstündə göyərçinlər dolaşır, harasa tələsir, uçub gedir, yenə qayıdıb sanki İbrahimi bürüməkdə olan alova etirazlarını bildirirdilər.

Nəmrudun əyləşdiyi daş kürsünün alt yarığından bir kərtənkələ çıxdı. Hakimin kütləni ehtizaza gətirən qəhqəhəsi, qorxunc təbəssümü onu da vahimələndirib yuvasından çıxmağa məcbur eləmişdi. Ətrafdakı yaltaqlar tappaturupla ayaqlarını daşa vurur, yumruqlarını düynləyib silkələyir, sanki uzaqdan-uzağa tonqalın gur alışmasını tələsdirir, arzularını tez gerçəkləşdirmək istəyirdilər.

Bir qədər əvvəl daşların arasından sivişib çıxan kərtənkələ qayıdıb təzədən həmin oyuğuna girmək istədi. Haray-qışqırıq salan izdihamın uğultusundan kərtənkələ çaşıb özünü itirdi. Ətraf gözləri hədəqəsindən çıxmış insanla dolu idi. Elə indicə azğın kütlə onu əzib xıncım-xıncım edəcəkdi. Dairə get-gedə sıxlaşırdı. Kərtənkələ özünü kükrəyən alova tərəf verdi. Ya qabağa gedib alovun içində külə dönməli, ya da qəzəblənmiş insanların ayaqları altında əzilib suyu çıxmalıydı. Təpiklər kərtənkələni boğaza yığır, quyruğunun, caynaqlarının yanından ötürdü. Dilsiz-ağızsız sürünən heyvanı xof basmışdı. Vahimə içində o tərəf-bu tərəfə boylanırdı: axı, bunlara nə olub? Əvvəl belə deyildilər, görəndə laqeydcəsinə dayanıb baxar, sonra da çıxıb gedərdilər. Ya da hardansa bir dəcəl uşaq yerdən daş götürüb ona atardı. O da hövlnək qaçıb meydan boyu sıralanmış daş hasarın arasındakı yarığa dürtülərdi. Kimsə yaxına gəlib bu daşların arasından onu çıxarmaq istəsə də, canının qorxusundan bir az da dərinə gedərdi. Uzaqbaşı quyruğundan vaz keçər, qurban verərdi. Quyruq kərtənkələnin nəyinə lazım idi ki... Nazik yerini qırıb atar, hansı bir dəcəl uşaqsas, bu quyruğu əlində göyə qaldırar, tənəgfəs kərtənkələ baxıb qımışardı. Beləcə, kərtənkələ cisminin lazımsız ucunu verib canını qurtarardı. İndi Allahın kərtənkələsi təəccübdən donub qalmışdı: bunlar nə istəyir? Buyursunlar, yapışsınlar mənim quyruğumdan. Götürüb lap başlarının üstündən atsınlar o tərəf - bu tərəfə, oynatsınlar, nə vecimə, canım çıxmaz ki? Sürünən heyvan nə yolla olursa-olsun, qurtulmaq istəyirdi. İzdiham isə öz aləmindəydi.

İbrahim tonqalın tən ortasında idi. Aşağıdan alovlanan tonqalın cəhənnəm istisi İbrahime çatmaqda idi, onu əməllicə qarsırdı. Ancaq alov hələ tam yetməmişdi. Deyəsən, həyəcandan tərləyirdi. Alnının, üzünün, boyun-boğazının qırıqlarından, yenicə dən düşməkdə olan saqqalından süzülən tər damlları vücudunu isladır, paltarını əyninə yapışdırır, bədənini ağırlaşdırırdı. O, mətin baxışlarını dolandırıb meydanın əks tərəfində donub qalmış atası Azəri gördü. Qoca Azər dinmirdi. Lal sükutla gözlərini uzaqlara zilləmişdi. Tonqalın ortasındakı İbrahimin üstündən əngin göyə baxırdı - üfucə doğru. Havanın qəribə tərzdə tutulması ovqatına təsir eləmişdi. Qara buludlar hər tərəfdən sıx-sıx şəhərin üstünü bürüməkdə idi. İbrahim nəyinə baş verəcəyini gözləyirdi. Birdən gözü

adamların ayaqları altında qalacaq çaşqın kərtənkələyə sataşdı. Gözlərini bir də dolandırdı, deyəsən, Nəmrudu axtarırdı.

Nəmrud dəhşətli əzabın, vahimənin, qara-qorxunun içindən boylanıb İbrahimi gördü. Bəlkə, son sözü var idi? Bəlkə, ona yalvarıb tonqaldan çıxarılmasını istəyəcəkdi? Heç bunları deyənə oxşamırdı, axı.

Nəmrud yuxarıda, öz taxtında əyləşmişdi. İndi nə fərqi vardı, İbrahim qışqıran adamların səs-küyü, hayqırtısı içində nə desə də, Nəmrud onu eşidəsi deyildi.

İbrahimin sual dolu baxışları həyəcədən titrəyirdi. Ürəyindəki mərhəmət hissi ömrünün son məqamında da güc gəlmişdi. O, hay-haray qoparmaq istəyirdi ki, amandı, bu yazıq kərtənkələni ayaqlamayın. Özünü unutmuşdu, öz hayında deyildi.

Kərtənkələ alovun dibinəcən irəli gəlmişdi.

- Sən nə istəyirsən, səndən nə istəyirlər? - İbrahim astaca, kərtənkələnin eşidəcəyi tərzdə soruşdu.

- Mən sənə, özümün də yanmağını istəyirəm, - İbrahimin qulağına pıçiltıyabənzər nida gəldi.

Bu, həqiqətən kərtənkələ idimi? Yoxsa, İbrahim ölümqabağı ağlını itirmişdi? Kərtənkələ danışa bilməzdi axı!

- Mənim sənə, sənə isə özünə nə pisliyin keçib, ay Allahın balaca heyvanı?

- Sənə mənə pisliyin keçməyə də, yanmağını istəyirəm, sən yanıb külə dönsən, bəlkə mən də yandım, canım qurtardı.

İndi İbrahimin taleyi ilə kərtənkələnin taleyi bir-birinə çox bənzəyirdi. Onlar xəyalən anlaşıb, dərdləşirdilər. İbrahim bilirdi ki, kərtənkələnin günahı yoxdur, təsadüfən tələyə düşüb, canının hayındadır. İstəyir bu izdiham dağılıb getsin, o da qayıdıb yuvasına girsin. Sakitcə, asudə, qorxusuz-hürküslü yenə daşların arasından öz ovunu axtarsın. Qarısqıdan, cücüdən, həşəratdan tapıb yesin. Axı, onun həlləm-qəlləmliliklə heç bir işi yox idi. Heç insanların azuqəsinə də şərikin deyildi. O bütün gücü ilə vurnuxur, o tərəf-bu tərəfə çabalayıb, kiçik can-cəsədiylə özünü qarsıyan alova lənət yağdırırdı, təki bu həngamə qurtarsın, qorxulu nağıl bitsin. Təki qəzəbli Nəmrud başıpozuq kütləyə dağılışımağı ömr etsin və o da pərən-pərən olub aradan sürüşsün. Adamların birinin, beşinin, onunun ölməyinin və ya qalmağının kərtənkələ üçün nə fərqi var. Lap elə bil yer püskürdü, zəlzələ oldu. Yox, zəlzələnin olmağını istəməz. İbrahim kərtənkələyə baxıb düşündü: zəlzələ olsa ətraf silkələnər, daşlar, qayalar oynayar, torpaq çat verər, bu kərtənkələ və onun kimi sürünənlər yarıqlardan birinin dibinə düşüb məhv olarlar, yerin təkindən qopan qaya parçalarının altında qalıb əzilərlər.

"Hə, çırdan dostum, zəlzələ istəmirsən. Çünki canından qorxursan, insanların ayaqlarının altında da qalmaq istəmirsən; əzilə bilərsən. Hələ balacasan, adamların gözüne görünürsən. Onlar sənə fikir də vermirlər".

İbrahimin əl-qolu bağlı olmasaydı, kərtənkələni yerdən götürər, odun-alovun üstündən kənara atardı. Bəlkə, onda kərtənkələ sağ qalardı.

İndi heç kəsin ağı kəsməzdi İbrahim kimlə danışır, baxışları hara zillənib? Nə üçün dodaqları tərpənir, səsi çıxmır? Bəlkə, dili tutulub? Sara da sevimli İbrahiminin hər tərəfdən onu bürüməkdə olan alovun ortasında kiminlə danışdığını bilmirdi. Bircə Həcər başa düşürdü, bilirdi ki, İbrahim Allahıyla danışır.

Həcər təmkinlə, qürurla baxırdı İbrahime. Doğrudur, onun da ürəyinə şübhə toxumu dolurdu, həqiqətənmi İbrahim yanacaq? İbrahimin külünü bu tonqalın arasından, kül təpəsinin arasından yığıb aparmağa Nəmrud icazə verəcəkmi?

Həcər tez şübhələrini dağıtdı: "Yox, İbrahim yana bilməz. Səhər, axı, yenidən açılırdı, bu qaranlıq hardan düşdü bəs?".

Doğrudan da, göy üzünü qara buludlar bürümüşdü. Ətraf yarıqaranlıq idi. Tüstü heç yuxarı qalxmırdı, adamların başı üstündə yığılıb sallanırdı. İbrahimin ağı paltarının etəyini alov tutdu. Bircə an lazım idi ki, o, tamamilə yanıb külə dönsün.

Gözlənilmədən dəhşətli gurultu qopdu. Elə bil adamların ayaqlarının altından yer aralandı, göydə qapqara buludlar kəllə-kəlləyə gəldi. Odlu şimşək qığılımları kütlənin başının üstündən meydana səpələndi. Bayaقدan sıxlaşıb şəhərin həndəvərində qərar tutmuş buludlar ilk toqquşmadaca tək-cə özləri pərən-pərən olmadı, meydandakı adamları da dağıtdı. Zərbənin təsiri hamını çaşdırdı. Hər kəsin gözü böyüyüb dörd oldu, yaxınını, simsarını axtardı. Qorxudan hər kəs baş götürüb bu cəhənnəmdən birdəfəlik qaçmaq istədi.

Nəmrud başını itirdi. Güclü leysan şəhərin üstünü bircə anda elə aldı ki, şırılsırlı axan yağışdan göz-gözü görmədi. Meydan boşaldı. İbrahim paltarının ətəyini qarsan alov söndü. Nəfəsi kəsən tüstü yoxa çıxdı, şıdırğı leysanın seli meydanı ağzına aldı. Hərə bir tərəfə qaçıb dağılsa da, qoca Azər yerində qaldı. Heç tükü də tərpənmədi. Sanki bu tufanı Nuh əyyamından gözləyirdi. Sara qətiyyətsiz və cəsəretsiz idi. Tək-cə Həcər yaxına gəldi, İbrahimə əlini uzatdı.

İbrahim dizə qədər qalxmış lil suda dayandı, gözü nəyisə axtardı.

“Bəs, necə oldu? Görəsən, izdiham gücsüz həşəratı ayaqlamadı ki?” Yox, deyəsən, istədiyi kimiydi, tonqaldan aralıda üzən kərtənkələ dırnaq boyda pəncələrini kiçik qayaya ilişdirdi, daşdan möhkəm yapışdı. Sudan çıxıb üzüyuxarı - daşların arasına doğru süründü. Heyi qalmamışdı. Leysanın altında qalmış İbrahim sürünməkdə olan kərtənkələyə sarı baxıb dilləndi:

- Hə, maraqlıdır, görürsənmi, bu cür də xilas olmaq mümkündür. Sənsə başqa fikirdəydin, xilasının guya bircə yolu var - mənim yanmağım. Demək, mən yanmasam da sən qurtula bilmişsən, balaca canlı. Şükür kərəminə, İlahi!

...Vahimədən səksənən adamlar evlərinə qaçmış, küçələr boşalmışdı. Nəmrudun özü də aradan çıxmışdı. Yanında qoyduğu büt başı üstə çevrilmişdi. Qolları qırılıb bir tərəfə düşmüş, başı arxaya əyilmişdi. Nəmrud qaçanda bəlkə özü də bilmədən bütü vurub aşırmış, qol-qabırğasını sındırmışdı.

Həcərin göz yaşları yağışın suyuna qarışaraq al yanağından süzülüb axırdı. Xilas yağışı başlayanacan Həcər ağlamırdı, indi isə göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Dözmürdü, ürəyi sıxılırdı Həcərin. Sevinirdi, fərəhlənirdi, nə etdiyini bilmir, vurnuxurdu. Bu hadisə ona bir daha əyan eləmişdi ki, çıxılmazlıqları dayandıran bir fəvqəlgüvvə var. Hamıdan, hər şeydən yuxarıdadır, ünü çatmadığı, əli yetmədiyi heç nə yoxdur. Göz qırpımında çətini asan edir, müşkülün yolunu göstərir.

Həcər göz yaşı içində selə-suya əhəmiyyət vermədən İbrahimin başını qaldırdı, qollarının üstünə aldı, qucağına sıxdı. İbrahim Həcərdən yaşca çox böyük idi, onu evinə özü gətirmişdi. O zaman Həcər lap balaca, şıltaq uşaq idi, gözlərinin qabağında böyümüşdü, Saraya qulluq edə-edə, tərbiyəsini götürə-götürə, İbrahimə diqqət göstərə-göstərə.

Həcər yaşca ondan dəfələrlə böyük olan istiqanlı, qayğıkeş İbrahimin başını sinəsinə elə sıxmışdı ki, sanki ana balasını ovundururdu.

İbrahim Həcərin hərətlə və həyəcanla çırpınan ürəyinin səsini eşidirdi. Nələr pıçıldayırdı bu səs? İbrahim bütün ömrü boyu Saraya bağlanmışdı. Saradan savayı bir kimsəyə gözünün ucu ilə də baxmamışdı. Amma indi, vaxtilə əhəmiyyət vermədiyi qızciğazın cazibəsindən qurtarmırdı. Onu sinəsinə sıxmış Həcərin isti nəfəsini bütün varlığında hiss edirdi. Demə, bu həyəcanlı, isti-ilıq nəfəsin, döyünən qəlbin dili varmış. İbrahim Həcəri təzədən kəşf edir, yaxından duyurdu artıq. Həcər ona doğma, əziz idi. Ömrünün ahıl çağlarını yaşayan kişi gözünün qabağında ərgən yaşına çatmış bu qızın səssiz söylədiklərinin hamısını başa düşürdü.

Həcər balasını oddan çıxarmış ana kimi sevinirdi. Heç yadına düşmürdü ki, İbrahim əl-qolu bağlıdır, ipi açsın və onu burdan uzaqlaşdırsın. Bu anlarda Həcər də xoşbəxtlərin xoşbəxtiydi, hətta Nəmrud təzədən qayıdıb tonqal qalasa, məmnuniyyətlə İbrahimlə birlikdə odda yanmağa razı idi. Qaralmış kösövün və odun

qalağının üstündə İbrahimin başını qucağına sıxmış Həcər azca aralıda dayanmış ata Azərə, sonra Saraya baxdı. Sara qaça-qaça gəlib ömür-gün yoldaşının əlini açdı və ayağına dolaşmış kəndiri dişi-dırnağıyla aralayıb onu azad elədi. Saçına, birçəyinə çoxdan dən düşmüş, gəncliyini vermiş və həyatı boyu İbrahimi sevmiş Sara hansı duyğunun təsirindənsə yerə-göyə sığmırdı. Axı, İbrahimi xilas olmuşdu. Sara İbrahimin əlindən tutub qaldırdı. Qolunu çiyinə aşırı. İbrahimə odun qalağının üstündən aşağı, yerə düşməyə kömək elədi. Dizəcən qalxmış yağış suyunun altında büzüşən qoca Azər isə üzünü göyə çevirib dua etməyə başladı.

* * *

Səhər açıldıqca Lutun gözlərinin qabağında canlanan nəhəng vadi sonsuzacan genişlənir, uzanıb gedirdi. Vadinin üstündən zil qaranlıqlar çəkilir, yaşıllıqlara qərq olmuş dağ-yamac bəzənib-düzənirdi. Çağlayıb yağana doğru şütüyən iti sürətli çay yaşıl vadini ortadan iki yerə bölən qılınca bənzəyirdi.

Əvvəl Luta elə gəldi ki, yuxu görür, belə bir yer heç vaxt olmayıb. Bu mənzərə yatan, korşalan duyğularını oyatmış, hisslərini durultmuşdu. Lutu təbiətin bu ecazkar gözəlliyi valeh eləmişdi. Bütün gecəni vahimə içində keçirən Lut az qala qət etdiyi məsafəni və müddəti tamam yaddan çıxarmışdı. Ona elə gəlirdi bir ildir yoldadır, dayanmadan, nəfəs dərmədən irəliləyib. Saçı-saqqalı da elə bu yoldadır, ağarıb. Axı, tamam başqa bir məmləkətə gəlib çıxmışdı. Yaddaşını silkələdi. Özünü yağanın başından atanda yəqin ki, qoyub gəldiyi dünyadan birdəfəlik ayrılmışdı. İndi isə çıxış yox idi, geri qayıda bilməzdi. Üzüyuxarı, sıldırım qayaların arasından qorxunc ucalığa boylanmaq istədi. Yağın əlçatmaz hündürlükdə idi.

Yox, daha oralara qalxmağa nə həvəsi, təqəti vardı, nə imkanı. Lap tutalım, o, yağının başına qalxa bildi, o tərəfdə nəyi görəcəkdi ki? Qoyub gəldiyi səhranı mı? Yanıb-dağılmış şəhərinin xarabalığını mı? Odlu daşların yağdığı şəhərdə indi kim qala bilərdi? Orda birçə salamat adam tapılırdı mı?

Eh, Sədun, Sədun... Onsuz da mən Sədun torpağına ilk qədəm basanda yerli sakinlərdən ağılım bir şey kəsməmişdi. Onlar tamam korlanmış, özlərindən razı, müştəbeh olmuşdular. Mən xeyli çalışdım, əhalini düz yola dəvət etmək istədim. İlk vaxtlar eşitdilər. Bir müddət zəhmətə qatlaşıb, çöhrələrini daşdan çıxarıb, oğlanlarını evləndirir, qızlarını layiqincə köçürürdülər. Amma sonra...

Lut bu qarışıq düşüncələr burulğanında vadidən çəkilən kölgələrə baxdı. Bütün ərazi boyu bağ-bağat, əsrarəngiz yaşıllıq göz oxşayırdı. Ağacın sıx yarpaqları arasında yuva qurmuş quşların balalarına yem daşması, yumurtadan təzə çıxmış ətcə körpələrin cığgiltisi, dil boğaza qoymayan bülüllərin cəh-cəhi adamın huşunu başından alırdı.

Qızlar bütün gecəni yaşadıkları sarsıntıdan hələ tam özlərinə gəlməmişdilər. Onlar bilmirdilər ki, bütün təhlükələr, qara-qorxular keçib gedib, sovuşub. İndi göy üzü sakit və aydın idi. Günəş üfəqdən neçə adam boyu qalxmış, hər yanı nuruna boyamışdı. Lut yarımhuşsuz vəziyyətdə sinəsinə sığınmış qızlarını tərpedib oyatmaq istədi, amma qıymadı. Özü də yarımyuxuluydu. Müdhiş təhlükədən qurtardığına inana bilmirdi. Hələ ətrafın mənzərəsini yuxu sanırdı. Daşların arasından göyərək qalxan, qayaların üstündən ilanvari dolanıb keçən meynə tənəklərinə baxdı. Üzüm salxımları böyümüş, şirəyə dolmuşdu. Gilələr partlayırdı. Salxımların üstündə arılar vızıldaşır, ətir çəkirdilər. Lut yenə diqqətlə baxdı. Bir qədər o yanda, qayaların sıx cərgəsində arıların yuvası vardı. Onlar tənəklərin arasında rahat-rahat, qorxusuz-hürkümsüz dolanıb, yenə həmin ensiz daşın mamırlı yanığına qayıdırdılar. Lut qayanın arasındakı açıq koğuşa tərəf göz gəzdirdi.

İlahi, kərəminə şükür, bu necə gözəl ətir idi? Arı şanı? Üst-üstə qalaqlanmış şanların arasından dolub-daşan bal qayaüstü divarla üzəşəyi süzülürdü. Lut tez gözünü yumdu. Əcaib yuxu gördüyünə şübhəsi qalmadı. Beləcə, Lutu xəyal apardı.

... O Hərana qayıtmışdı. O torpağa ki, əmisi İbrahimdən ayrılmışdı. Öz tərəfdaşlarını, ailəsini, zövcəsi Vailəni, qulluqçularını, çoban-çoluğu, mal-qaranı, qoyun sürüsünü götürüb Həranda çıxmalıydı. Axı, əmisiylə münasibətləri düz gəlməmiş, üzünə qayıtmışdı. Gücü özünə çatmış, baş götürüb qohum-qəbiləni tərk etmişdi. İllərdən bəri əmisinin böyüklüyü, müdrikliyi, ağılı, iradəsi ilə oturub-durmuşdu. İbrahimin tayfası, nöker-naibi, qulluqçusu Lutun sözünü yerə salmazdılar. Nəslin böyüyü İbrahim olsa da, Lutun da göstərişləri əl-əlbət yerinə yetirilirdi. İbrahim uzaq səfərə çıxan zaman camaatı idarə etməyi Luta tapşıırırdı. Lut sağ əli idi. Bəs, sonra İbrahimlə arasında nə baş verdi? Necə oldu aralarına şeytan girdi, soyuqluq yarandı, əmisi ilə yola getmədi? Bəlkə, Lutun başına gələn müsibətlərin kökü burdan qaynaqlanırdı?

Lut özünü qınamaq istədi, özünü günahkar saydı. Ancaq ortada heç bir səbəb yox idi. Bəs, su hardan bulanmışdı?

“Əmim qocalmışdı. Gərək bizim tayfanı idarə etməyi mənə tapşıraydı. Mən, axı, güvəndiyi, ən çox inandığı qardaşı oğluydum. Ancaq o, mənə etibar etmədi. İnanmadı ki, mən tayfamızın qayğısını, təəssübünü onun kimi çəkərəm. Bəlkə, əmim doğru hərəkət eləyib; həqiqətən öhdəsindən gələ bilməzdim tayfanın? Əgər bacarardımsa, onda elə Sədumu idarə edəydim də... Bəs, nə üçün Sədumla bacarmadım? Yox, deyəsən, əmim nəse bilirmiş. O, mənə xəbərdar etməliydi. Görünür, hiss edirmiş ki, mənim qəlbimə bir inamsızlıq hakim kəsilib. Mənim daxilimə hakim olan inamsızlığı məndən yaxşı görürmü?”. Lut beynində çarpışır, vuruşur, mühakimələrdən usanmırdı. Bəzən az qalırdı başını daşlara çırpın: “-Ey ağılsız qoca, günah sənin özündədir. Sənin aqlın olmayıb. Sən yadına sala bilmirsən, Həranda ölənəcən bütlərə, düzəltmə daş Allahlara pənah gətirən qocanın - sənin dostdoğma babanın bircə kəlmə sözünü də iki eləmədi İbrahim. Ata səcdəgahı idi, yolunda canından keçərdi. Qoca Azər İbrahimə də, Luta da dəfələrlə dərdləşərkən fəhmlə demişdi: “Sizin narahatlığınızı başa düşürəm, amma siz bu şəhərin adamlarını inamlarından, əqidələrindən döndərə bilməzsiniz. Onların hakimi daş bütlerdir. O qüdrətə malik deyilsiniz ki, həmin daş bütleri onların ürəyindən qazıb çıxarasınız”.

Lut babasının sözlərini birər-birər xatırladı. İbrahimin tonqalda yandırılma səhnəsini yadına saldı. Nəmrud İbrahimi tonqalda yandıra bilməmişdi. İbrahim odun ağzından sağ-salamat qurtarmışdı, burnu belə qanamamışdı. Amma əvəzində günün-günortasında birdən başlayan leysan şəhərin küçələrində qənşərinə çıxanı sellə aparmışdı. Yüzlərlə daş bütü uçurub dağıtmışdı. Nəmrud canını güclə xilas eləmişdi. Az qala ev-eşiyi selin altında qalmışdı. Əhli-əyalından, uşaqlarından neçəsi selin ağzında əbədiyyətə qovuşub, itkin düşmüşdü.

Lut indi neçə on il əvvələ qayıtmışdı. O çağlara ki, hələ evlənməmişdi. Əmisi İbrahimin arxasınca düşür, yerişini təkrarlayır, oturuşunu-duruşunu izləyirdi.

... İndi onların taleyi necə olacaqdı? İndi bu şəhərdə yaşaya biləcəkdilərmidi? Lut çox istəyirdi ki, İbrahimə desin: gəl, bu lənətlənmiş şəhərdən köçüb gedək. Amma bilirdi ki, İbrahim getməz. 200 ildən artıq ömür sürmüş atasını bu şəhərdən ayırmaq mümkünsüz idi. Hara aparsa da, Azər yenə bu doğulduğu yerlərə qayıtmaq, bu yurdda ölmək istəyirdi. Öz evlərinin kandarına çatan kimi sanki Azər Lutun da, İbrahimin də xəyalından keçənləri oxuyurmuş kimi çımxırdı:

- Yox, aqlınızı başınıza yığın, heç yana getməyəcəksiniz.

İbrahim atasının hüzurunda mərdi-mərdanə dayandı. Əlini qocalıb balacalaşmış, yağışdan islanıb cücəyə dönmüş, çiyinləri bir qədər düşmüş atasının saç-saqqalına çəkdi:

- Ata, mənim heç yerə getmək fikrim yoxdur.

- Amma gec-tez, köçmək fikrinə düşəcəksiniz. Bu şəhərdə sizi rahat yaşamağa qoymayacaqlar. Onlar başlarına gələn hər bir bəlanı sizinlə bağlayacaq, sizi qaçaq salmağa çalışacaqlar.

Qoca Azər bütperəst qövmü və Nəmrudu nəzərdə tuturdu. Əyyam pis idi, zəmanə bəd. İbrahim daha bu şəhərdə qalmağın mümkünsüzlüyünü anlayırdı. Hiss edirdi ki, müxtəlif bəhanələrlə onları sıxışdıracaq, rahat yaşamalarına imkan verməyəcəklər. Onda Lut da, İbrahim də tərəddüd içindəydilər. Onların düşüncələrini sifətlərindən oxuyan qoca Azərə isə nəyisə izah eləməyin mənası yox idi.

* * *

Bu hadisədən az sonra Azər ata ağır xəstələndi, yorğan-döşəyə düşdü. Və bir daha yataqdan qalxmadı. Nəmrudun tərəfdaşları onu gözümçixdiya salır, şəhərə çıxmağa, dükən-bazara asudə gedib-gəlməyə imkan vermir, hər yerdə təqib edirdilər.

Lut bir gün səhər babasına baş çəkmək üçün yatağına yaxınlaşdı. İbrahimin ayaq tərəfində oturmaq üçün yer seçdi. Balacalaşmış, əriyib çöpə dönmüşdü ata Azər. Yorğan-döşəkdən varlığı-yoxluğu seçilmirdi. Bircə saç-saqqalı görünürdü. Xəstəlik dövründə canı ərimişdi. Çöp kimi arıq ayaqları qalmışdı. Barmaqlarının cüzi tərپənişindən hiss olunurdu ki, yatağın ortasında kimsə var. Canıyla əlləşən qoca Lutun içəri girməsini görən kimi dilləndi:

- Gəl, yaxın gəl.

Lut yaxınlaşdı. Bir tərəfində saç-saqqalı ağarmış İbrahim, o biri tərəfində Lut dizi üstə çöküb başlarını qocaya tərəf əydilər.

- Məni bir az yuxarı qaldırın, dikəldin.

Azər atanı istədiyi şəkildə yuxarı qaldırdılar. Ona sanki güc gəldi. Əlini yuxarı qaldırıb başı üstündə, nisbətən arxa tərəfdə - hündür yerdə qoyulmuş, elə Azərin özü qədər qoca görkəmdə yonulmuş heykəli göstərdi:

- Götürün onu, eyvandan aşağı atın. İndi mən bütün varlığım la hiss edirəm ki, insanın Allahı təkdir, gözəgörünməzdir. Yaradan ağılda, düşüncədədir, fəvqəlgüce malikdir, sarsılmazdır.

Son nəfəsdə üzünü oğluna çevirdi:

- İbrahim, gözümün nuru, səni o odun-alovun içindən xilas edən qadir Allah hamınıdır. Mən də o Allaha iman gətirirəm. Mənim övladlarımdan birinin yadigarı Lutdur. Onu sənə tapşırıram. Qoy o, heç vaxt sənin dediklərinə çıxmasın, sənin yolunu davam etsin. Əgər sənə ürəkdən sədaqət göstərsə, onun da başı gec-tez bəlalardan xilas olar.

Lut gözlərini xəstə babasından çəkmirdi. Onun qəlbinə, ruhuna bu qocanın gözlərindən sanki nur seli axırdı.

Birdən qoca Azərin səsi xırp kəsildi. Nazilib çöpə dönmüş qolları süstəldi. Onun bir qolundan İbrahim, bir qolundan Lut yapışmışdı. Hər ikisi hiss etdi ki, qoca artıq haqq dünyasına qovuşub. İbrahim sağ əlini uzadıb atasının gözlərini ehməlcə bağladı. Bayaqqı işıldayan nurlu gözlər əbədi qapandı.

İki yüz ildən yuxarı bu şəhərdə ömür sürmüş və hamıya arxa olmuş, dəyərlı məsləhətlər vermiş, düz yol göstərmiş qoca Azərin dəfninə tayfasından, əhli-əyalından başqa heç kim gəlməmişdi. Ata Azəri elə həyətlərindəcə dər-kəfən edib basdırdılar.

* * *

İbrahim şəhərə çıxmırdı. Ticarət, alış-veriş məsələlərinə Lut baxırdı. Təsərrüfatdan gələn məhsulun bazara çıxarılmasına və satılmasına Lut nəzarət edirdi. Lut ögey-doğmalığı dərhal sezirdi, görürdü ki, əvvəl bazara çıxartdıqları məhsulu həvəslə alanlar daha onlardan qaçır. İki-üç həftə ərzində ailənin ticarəti tənəzzülə uğradı. Dolanışqı ağırlaşdı. İndi İbrahim də tərəddüd edirdi. Başa

düşürdü ki, daha burada yaşamaq mümkün deyil. Əgər adamlar onların bazara çıxartdığı malı almırsa, qabaq-qənşər gələndə salam verməyib başını aşağı salıb keçirlərsə, əlac Allaha qalıb. Ömrünü bu şəhərdə yaşayıb, adamları ilə qaynayıb-qarışmış qoca Azərin dəfninə gəlməyirlərsə, daha dünyanın axırındır, onların arasında yaşamaq mümkünsüzdür.

Azərin vəfatından altı həftə ötmüşdü. İbrahim Lutu yanına çağırırdı:

- Sən bu vəziyyət barədə nə düşünürsən?

Lut anladı ki, bıçaq sümüyə dirənib, onlar üçün ağırdır. Bəlkə də güzəran ağırlığına, kasıblığa dözmək mümkün idi. Amma adamların soyuq münasibətinə dözmək olmurdu.

İbrahim əlacsız-əlacsız baxan Lutun gözlərindəki kədəri aydın gördü. Nə qədər ağır, çətin olsa da, onlar bu yurddan ayrılmalı idilər. Gözləri dolmuş İbrahim başını qaldırdı:

- Neyləmək olar, tək olan Allaha hər şey əyandır.

İbrahimin baxışlarına bulud çökdü, özünü saxlaya bilmədi, kövrəldi. Amma yuxarı baxan kimi bədənində bahadır gücü doldu. Qamətini düzəltdi, sınmamağa çalışdı. Az qala ağlamsınan Lut əmisinin inamlı baxışlarının təsirindən özünə gəlib toxtadı.

- Karvanın yola çıxması üçün bir həftə bəs edərmi?

- Bəli, - Lut birçə kəlmə ilə əmisinə cavab verdi.

* * *

Səhərə xeyli qalırdı. Uca dağların arxasından günün qızartısı da sezilmirdi hələ. Günün çıxacağı səmtdə üfüqdə qara bulud laylarının üfüqdə yığılması havanı bir qədər qaraldırdı. İbrahim yaylaq yerlərində müvəqqəti məskunlaşan çoban-çoluğa ismarıq yollamışdı. Onlar sürüləri karvanın gedəcəyi yolla aparacaqlarından xəbərdar idilər. Dəvələr təpədən-dırnağa yüklənmişdi. Böyür-başları, üstündəki bər-bəzeyin, kilim-palazın ətrafı elə bağlanmışdı ki, tayfanın bütün uşaqları kəcavəsayağı düzəldilmiş bu yatağın üstündə yerləşmişdilər. Balacaların yanında qadınlar oturmuşdu. Sara üçün dəvə seçilmişdi. Heyvanın xüsusi bəzeyi göstərirdi ki, üstündəki xanım-xatın ayrıca hörmət-izzətə malikdir. Dəvənin ovsarından karvanın ən qoçaq sarbanlardan biri tutmuşdu; mehtər qul Alizar idi bu. Alizar etibarlıydı, İbrahim onun xətrini çox istəyirdi. Qoçaqlığını, zirəkliyini, ayıq-sayıqlığını bildiyi üçün Saranın minəcəyi dəvə ona tapşırılmışdı. İbrahim özü yorğa at belində gedir, Həcər də dalınca cavan kəhərini mahmızlayırdı.

Çobanlar qabaqda sürüləri çəkib aparırdılar. Silahlı atlı dəstələr üç dəstəyə bölünmüşdü. Birinci dəstə lap qabaqda idi - sürülərdən öndə. İkinci dəstə ortada - sürülərdən sonra, dəvələrin qabağınca irəliləyirdi. Axırncı böyük dəstə isə karvanın arxasınca mənzil ölçürdü. İbrahim bir neçə silahlı atlıya tapşırırmışdı ki, karvan boyu ayrı-ayrı yerlərdə nəzarəti itirməsinlər.

Dünyanın altını-üstünü bilən İbrahim ehtiyat edirdi. Nəmrudun dallarınca silahlı dəstə göndərəcəyini, əmlakına basqın, sürülərini talan edəcəyini ehtimal edirdi.

İbrahim fəhmində yanılmamışdı. Az keçmədən, günəşin dağların arxasından çıxdığı vaxt öndə gedən atlılardan biri çaparaq gəlib, silahlı dəstənin karvanın qabağını kəsdiyini dedi. İbrahim atını sürüb qabağa getdi.

İbrahim çobanlardan qabağa keçib silahlı dəstə ilə üzbəüz dayandı. Bunlar Nəmrudun adamları idi. İbrahim çox istəyirdi ki, yola çıxdığı ilk gündə heç bir qan-qada olmasın, söhbət dava-dalaşa çıxacaqdisa, yəqin tələfat da qaçılmaz olacaqdı. İbrahim dəstəbaşından soruşdu:

- Sizə nə lazımdır, istəyiniz nədir?

Dəstəbaşı səsini qaldırdı:

- Ey İbrahim, Nəmrud sənəin şəhərdən köçüb getdiyinə etiraz eləmir. Ancaq neçə illərdir vergiləri ödəmirsən. Bunun əvəzində sürülərinə müştəkdir.

İbrahim başa düşdü ki, əgər bütöv sürünü Nəmruda verib getsələr, tayfası yoldaca acından tələf olar. Yox, əgər Nəmrudun qoçularını əliboş qaytarsa, söz-söhbət böyüyər. Yəqin, Nəmrud qismən haqq almaqla onun bu şəhərdən köçüb getməsinə istəyir.

- Siz əgər məndən bütün sürülərimi almaq istəsəniz, məcburam geri qayıdam.

Dəstəbaşı hiyləgər Nəmrudun tapşırığını yadına saldı: "Çalış ki, dava-şava olmasın. Nə qopartsan, qənimətdir. Bir şərtlə ki, onların yolunu döndərüb İlanlar vadisindən salarsan. Həmin vadidən hələ kiməsə keçib salamat qurtarmayıb. İbrahimin karvanını da İlanlar vadisinə döndərə bilsən, onun bütün atları, dəvələri gürzələrin qurbanına çevriləcək".

İbrahim gözləmədi. Nəmrud üçün sürüsündən pay ayırdı. Dəstəbaşı ayrılan qəniməti geri qaytarmağı köməkçilərinə tapşırırdı.

- İndi daha yol verin gedək, - İbrahim ona üz tutdu.

- Yox, siz Nəmrudun otlaq sahələrini tapdağa döndərsiniz. Ona görə bu vadidən keçib getməlisiniz. - Dəstəbaşı hökmə cavab verdi.

İbrahimi dəhşət bürüdü. Karvan bu vadidən necə adlaya bilərdi?! Nəmrudun adamları ilə qüvvəsini müqayisə elədi. Yox, vuruşmaq mənasız idi.

Nəmrud çox hiyləgər olduğundan, bu tapşırığı nə üçün verdiyini yaxşı bilirdi.

İbrahim ələcsiz qalıb İlanlar vadisinə üz tutmalıydı. Nigaran-nigaran ona baxan adamların həyəcanı, yük altında dayanmış dəvələrin nəriləti, cilov gəmirən atların kişnərtisi, qoyun-quzu mələrtisi ərsə bülənd idi. İbrahim nələc qalıb əllərini göyə açdı:

- Ey gözəgörünməz Yaradan, mən dinclik tərəfdarıyam, adamlarımı xilas etmək istəyirəm. Ona görə sənəin mərhəmətinə güvənirəm.

İbrahim dualarını bitirdi, dərhal adamlarına üz tutdu:

- Biz məcburən təhlükəli İlanlar vadisindən keçəcəyik. Qorxmaq lazım deyil, Allah bizimlədir. İndisə karvanı dərə aşağı çəkin.

İbrahimin yanında dayanmış Lutun gözləri kəlləsinə çıxdı.

- İlahi, bu vadidən salamat keçib getmək olarmı? İbrahim nəyə güvənir? Tez də özünü ələ aldı. Tonqalın alovundan qurtarmış imanlı bəndəni qınadığına görə peşman oldu.

İbrahim karvanı vadiyə tərəf döndərüb qətran qaranlığın əsirinə çevrilmiş dərəyə sarı boylandı; bu sirli dərədə onun karvanını həqiqətənmi ölüm gözləyirdi? Vahimə, qulaqbatırıcı uğultu, atların, dəvələrin ayaqlarına dolaşan ilanların fısıltısı, qadınların haray-həşiri, ah-naləsi - bütün bunları İbrahim gözüünün altına aldı. Dəhşətli faciədən qurtarmağın yolunu tapmaq lazım idi. Amma başqa çıxış yolu yox idi, karvan vadini mütləq aşmalıydı. Nəmrudun yanına qayıtmaq darsa, təzədən öz tayfasını Nəmrudun qulu, köləsi görməkdənsə, bu vadidən keçməyi daha üstün bildi. Bəlkə kiməsə salamat qalar, tayfasını yaşadar, nəslini artırar.

İbrahim göz qırpımındaca düşünüb-daşındı, nə qərara gəldisə, qəlbinə işıq doldu. Uzaqlaşib ətraf yolları kəsən Nəmrudun mühafizəçilərinin arxasınca baxdı. Adamlarını yanına çağırırdı:

- Çıxarın əyninizdəki üst geyimləri. Sürülərdən ən yağlı qoyunları seçib kəsin. Paltarlarınızı yağda tamam isladın. Ağacların ucuna dolayıb od vurun. Yanan meşələri özünüzdən qabaqda tutun.

Karvan əhli bir nəfər kimi tapşırığa əməl elədi. Az sonra tüstü bütün vadini basdı. Hətta atların, dəvələrin ayaqlarına belə tüstüləyən parçalar dolanmışdı.

Karvan vadi boyu aramla irəliləyirdi. Ayrı-ayrı şəxslərdə qara-qorxu qalsa da, İbrahim çəkinmədən lap qabaqda gedirdi. Həcərin kəhəri atının yanınca irəliləyirdi. Sürülərin böyür-başını kəsən çobanların da əllərində yağlı parçalar

vardı. Həmin yağlı parçalardan çıxan qara tüstü, alovlanan məşəllərin işığı vadi boyunca qərribə mənzərə yaratmışdı.

Qranit qayaların arasından başını çıxarıb fısıldayan ilanlar atəşin, odun, acı tüstünün təsirindən xəlvətcə üzüyuxarı, dağların zirvəsinə doğru əkilirdilər. Karvan yaxınlaşdıqca ilanlar uzaqlaşdı. Nəhayət, İbrahimgil günortaya yaxın vadini keçdi.

Çox-çox sonra Həranın əhalisi, həmçinin Nəmrudun özü bu sirri anlamaqda çətinlik çəkdi. Heç kim baş açə bilmədi ki, İbrahim qohum-əqrəbasını və bütün karvanı vadiyə necə təhlükəsiz keçirib?!

* * *

İbrahim mənəm-mənəmlikdən uzaq, təvazökar, məğrur insan kimi ad çıxarmışdı. Ancaq təcrübəsi sübut edirdi ki, hər adama bel bağlamaq, inam bəsləmək olmaz. Çünki ağıl olanın səriştəsi çatmırdı, səriştəsi çatanın ağılı. Lut qohum-əqrəbası arasında İbrahimin yeganə bel bağlaya biləcəyi, kürək söykəyəcəyi insan olduğundan ən mühüm məsələlərin həllini onunla məsləhətləşirdi. Əlbəttə, müəyyən çərçivə, əndazə daxilində. Son vaxtlar isə, Lutun hərəkətlərinə göz qoyan İbrahim qardaşı oğlunun dəymə-düşərliyini görür, üzünə vurmur, "sənə güvəndiyim dağlar" - deyib köks ötürür, özünə yer tapmırdı. Bəs Lutun çatışmayan cəhətləri nəydi ki, İbrahimi özündən çıxarır, hövsələsini daraldırdı?

Onlar arasında ilk kiçik münaqişə xırda təsərrüfat qayğıları üstə düşdü. İbrahim başa saldı, təkrar-təkrar izah elədi, Lutun tərs damarı tutdu, özünü haqlı çıxarmaq üçün dəlil-sübutlar gətirməyə başladı. Halbuki, İbrahim təsərrüfat həyatını beş barmağı kimi əzbər bilirdi. Yenə "cavandır" düşünüb, güzəştə getdi. Beyni qızan Lut isə daim eyni sözü təkrar edir, geri çəkilməyi özünə ar bilirdi. Beləliklə, yağın dərinləşir, aradakı uçurum böyüyürdü...

Vəziyyət o həddə çatdı ki, İbrahim daha "filan işi eləmə" sözünü dilə gətirmədi. Gənc Lutun özündən çıxacağından, üzünə qayıdacağından ehtiyatlandı. Düzdür, İbrahim münasibətlərin soyuqluğunu sezdirmədi, tədricən düzələcəyinə ümid bağladı. Lut isə bir gün xəbərsiz-ətərsiz baş götürüb getdi, ilim-ilim itdi. Ancaq İbrahimin tutduğu əqidə yolundan da sapmadı, əvvəlki kimi tək Allahı tanıdı, bütələrə üz çevirmədi.

* * *

Lut sinəsinə sığınan qızlarından ehmalca aralandı. Yaxasından bal süzülən, şəfəqdən don biçən qayanın qabağında dayandı. Səhər yenidən açıldığından arıların vızıltısı ətrafı başına götürmüşdü. Lut bu kimsəsiz vadiyə göz gəzdirdi. Vadi boyu axıb gedən dumduzu dağ çayı könlünü oxşasa da, ağacları, bağları ruhunu qanadlandırsa da, alabəzək quşların civiltisinə heyran olsa da, bir adam hənirtisi duymadı. Bəs, insansız necə yaşayacaqdı? Burada kimsəsizlikdən ölər, qızları qurd-quşa yem olmazdı?

Lutun ürəyi sıxıldı. Gözləri bulud kimi doldu. Yanaqları boyu axan göz yaşı tüklü sifətindən süzülüb dodaqlarına dəydi. Duzlu su təşnə dodaqlarını yandırdı. Əlini çatlamış, qaysaq bağlamış, qurumuş dodaqlarına toxundurdu.

Hava elə aydın və sakit, göy üzü elə təmiz, günəş elə parlaq idi ki, elə bil dünənki bütün gecə boyu baş verən fəlakət heç olmayıbmiş...

Bir anlığa əmisi İbrahimin İlanlar vadisindən böyük karvanını keçirməsini xatırladı, gücsüzlüyünə acıdı. Necə oldu, İbrahim bütün tayfanı inandırdı?! Hamı ona iman, pənah gətirdi. Dəhşətli İlanlar vadisindən salamat qurtuldular. O isə, bütün şəhər əhlini deyil, heç qızlarını, zövcəsini də inandıra bilmədi. Hətta arvadı

Vailə söylədiklərinə axıracan əməl eləmədi. Axı, həyat yoldaşına ciddi surətdə tapşırırmışdı ki, qonaqlar haqqında heç kimə məlumat vermə, arxaya baxma. Bəs, nə üçün o, ərinin dediklərini qulaqardına vurdu?

Xəyal onu yaxın keçmişə çəkdi, əmisi İbrahimin başına gələnlər həyat dərsləriydi. Öz vəziyyətini müqayisə elədi, səhvlərini daha aydın gördü. Allah bilən məsləhətdi. Bəlkə, Allah bu iki qızıyla nəslini yaşadacaq, artıracaq. Bədbinliyə qapılmaq yaraşmaz, hələ bundan sonra Lutun qızlarına köməyi dəyəcək, onlara yol göstərəcək. Doğrudanmı, bu kimsəsiz vadiyə, çıxılmazlıqda xilas yolu yoxdur? Bəlkə, Allah bu bənzərsiz vadiyə onu urcah edib ki, yurd-yuva salsın? Bəlkə, bura əməlisaleh adamlar ayaq basacaq, subay qızlarının qismətinə olacaq və Lutun nəslə xoşbəxtlik tapacaqdı? Hər halda, Lut indi bu kimsəsiz vadiyə vəziyyətdən çıxmaq və acından ölməmək üçün nəsə etməli, tədbir tökməliydi. O, kasayaoxşar, yumru daş parçası tapdı. Üstündə dayandığı qayanın dibindən axan şırıxın altına qoydu. Aşağıdan sızan bulağın gözünü açdı. Su bir az gurlaşdı, duruldu, Lut üzünə su vurdu. Sonra da ovuclarını doldurub içdi. Həyat cövhəri ac mədəsinə düşən kimi başı fırlandı. Bir xeyli axar suya baxdı. Ayıldı, elə bil gücü özünə qayıtdı. Ağılı, huşu indi tam özündəydi. Tez gətirdiyi daşı yudu. Gəldiyi cığırda qızlarının yanına qayıtdı. Silkələyib övladlarını oyatdı. Qızlar heysiz-heysiz gözlerini açdılar. Ətrafda gördükləri qızları heyrləndirdi. Onlar şirin yuxumu görürdülər? Bəs, bu qəribə aləm haraydı? Qızlar dünənki vahimədən, odlı daş yağışından sonra bu cənnətbənzər məkana düşdüklərinə inana bilmirdilər.

Lut qızlarının əlindən tutub bulaq başına gətirdi. Qızlar sərin çeşmədə əl-üzlərini yudular. Lut kasayabənzər daşı bal süzülən qayanın dibinə qoydu. Daş kasanın içi ətirli şirə ilə doldu. Sonra şaxələnən tənəklərin üstündən bir neçə salxım dərdi. Üzüm salxımlarını köynəyinin ətəyində bulağın başına gətirdi və onlara su çəkib qızların qabağına qoydu...

* * *

Bir aydan çox idi karvan yol qət edirdi. Artıq adamlar üzülmüş, əldən-ayaqdan düşmüşdülər. Körpələrin ağlaşmaları ürək parçalayırdı. Yol isə əriş-ərgac idi, bitmirdi ki bitmirdi. Doğrudur, təcrübəli sarvanlar heyvanları saxlayır, yüklərini boşaldır, düşərgə salırdılar. Belədə həm yorğunluqları çıxırdı, həm də mənzil salmaq, yurd yeri tapmaq üçün məsləhət, məşvərət edirdilər. İstirahət bəzən bir həftə çəkirdi. Sonra yenə acı bağırsağa dönən yol-riz başlanırdı. Karvan əhli yol getməkdən tənəyə gəlmiş, bezmişdi. Artıq narazı qüvvələri susdurmaq mümkün deyildi. Uzun yola, qızmar istiyə, susuzluğa tab gətirməyən ahıllar keçinir, canını tapşırır, hansı çöllükdə düşərgə salınırdısa, oradaca dəfn edilirdilər. Hətta köç yolda olarkən ölənlərin basdırılması üçün karvanı dayandırmağa İbrahim icazə vermirdi. Bir neçə nəfəri saxlayırdı ki, öləni dəfn edib özlərini karvana çatdırsınlar. Yol boyu bir neçə qəbir qazılmışdı. Onlar Həranda nə qədər zülm çəksələr, Nəmrudun haqsızlıqlarına məruz qalsalar da, adət idi, dədə-babadan doğulduqları yerdə yaşayır, vətənlərində dəfn olunurdular. Ağıllarına da gəlməzdi ki, bir gün Nəmrudla İbrahimin arasında münaqişə baş verəcək, cəlayi-vətən olacaqlar. Bütün tayfa bu münaqişənin qurbanına çevriləcək.

Köç əhlinin əzab-əziyyətini, çətinliyini İbrahim görürdü. Qocaların üzüntülü səfərə davam gətirməməsi, körpələrin xəstələnib ölməsi qəlbini göyüm-göyüm göynədirdi. Bəzən karvandanda narazıların səsi eşidilirdi:

- Geri qayıdaq, bəlkə, qalanları xilas edərik.
- Karvandanda heç kəs sağ qalmayacaq.
- Səhrada qurda-quşa yem olacağıq.
- İbrahim susur, arxayındır...

İbrahim atını mahmızlayır, irəli-geri sürür, karvanın hərəkətinə, camaatın davranışına göz qoyurdu. İnsafən, nə qədər ağır olsa da, vaxt tapıb gün ərzində bir neçə dəfə Saraya da baş çəkirdi. Qadın dəvənin üstündə rahat navarda düzəldilmiş kəcavədə əyləşmişdi. Artıq ikinci ay başa çatmaqda idi. Karvanın həmişəlik harada dayanacağını heç kəs bilmirdi. Xəstəliklər adamların axırına çıxır, köç əhlinin sayı günbəgün azalırdı. Qoyun-quzu da tələfata uğrayırdı. Daha karvan sürətlə yox, qaz yerışıylə irəliləyirdi. İbrahim tez-tez dayanacaq seçməli olurdu. Bəla bəla üstə, dərd batmanla gəlirdi. Ac canavarlar sürülərə daraşır, çadır düşərgələrinə soxulurdular.

İbrahim karvana nəfəs dərmək üçün dayanmaq göstərişini verdi. Çadırı karvanın baş tərəfindəydi. Sara yanında idi. Həcər isə onların çadırının yanında yerləşmişdi. O, tez-tez Saraya, İbrahime qulluq edir, onların yanına gəlirdi. Deyəsən, Saranın əhvalı ürəkaçan deyildi, qızdırma içindəydi. İbrahim həyəcədən titrəyirdi. Onun artıq tamam ahıllaşan Sarasının alın qırışlarının arasında sarı kölgələr peyda olmuşdu. Bu, uca Allahın xəbərdarlığıydı. Saranın əlini əlinə alan İbrahim təskinlik verməyə özündə güc tapdı:

- Darıxma, Saram, bir azca da toxda. Biz təhlükəsiz yerə yaxınlaşmaqdayıq. İnşallah, pis günün ömrü az olar.

Saranın xeyli yaşı olsa da, gül camalı, ilahi gözəlliyi çadırdə yanan şamların titrək işığında dağların arxasından çıxan günəş kimi bərq vurur, sanki təzədən İbrahimi ovsunlayır, toruna salırdı.

- Bir az su ver, - Sara astaca dilləndi.

İbrahim özü qalxmaq istədi. Sara əlini buraxmadı. İbrahim başa düşdü ki, Sara ondan bir an da ayrılmaq istəmir. Qəfildən ölüm qoxusu duydu, amma tez bu qoxunu özündən uzaqlaşdırdı. Düşündü ki, heç vaxt çətinlik görməyən Sara indi yorğunluqdan, günvurmada əziyyət çəkir. Onun həyatı üçün təhlükə yoxdur, axı, o, gəncliyindən sağlam və qüvvətli idi, belə asanlıqla ölümə təslim ola bilməzdi.

- İbrahim, sən məni tək qoyma, - Sara ümitsizcəsinə xəyala daldı.

- Nə danışsən, Sara, mən səni heç vaxt yalnız qoymaram. Biz hələ nə görmüşük, xoş günlər qarşıdadır. Sənin övladın olacaq, nəvə görəcəksən...

Saranın az qala çatlarının arasından qan sızan qurumuş dodaqları səyrirdi. O, gözlənilmədən İbrahimin əlinin arasından əlini çəkdi, başına apardı. Ağarmaqda olan uzun çal saçlarını başının altından çıxartdı. Sinəsindən üzəaşağı çəkdi. Sanki İbrahime demək istəyirdi ki, artıq qocalmışam, bundan sonra mənim övladım olmaz, boş təsəlli vermə.

İbrahim illər uzununu Saranın bircə davranışından, baxışından, kiçik təbəssümündən üreyindən keçənləri oxumağa qadir idi. İndi onlar diz-dizə, göz-gözə qalsalar da, bir-birini anlamağa çətinlik çəkirdilər. Nə dilləri danışdı, nə də dodaqları.

- Mən sənin Allahına inanıram, İbrahim.

- İnan, Sara. Sən gördünmü, zalım Nəmrudun tonqalı necə söndü, neçə övladı tufanın qurbanı oldu, xəcil vəziyyətə düşdü?

- Gördüm, İbrahim, gördüm. O çağacan inanmırdım, elə bilirdim, sən o tonqalda yanacaqsan.

- Ancaq od məndən çəkindi, qarşımda diz çökdü.

- Bəli, gözlənilənlərin əksinə, yanıb külə dönmədin.

- Onu da gördün ki, Nəmrud bizi İlanlar vadisində məhv etmək istəyirdi?

- Hə, hə, İbrahim. Elə ona görə daha sənin Allahına inanıram. Sənin kimi inam və ağıl sahiblərini gərək Allah darda qoymasın. Amma məni itirməyindən qorxma, İbrahim. Mənsiz də sənin işin keçər. Həcər sənə sədaqətlidir.

Sara ilə üzüntülü dialoq bitdi, İbrahim dözmədi, gözləri yaşardı.

Əgər İbrahimdən soruşsaydılar ki, axırıncı dəfə o, nə vaxt ağlayıb, yadına sala bilməzdi. Təbiətən nikbin idi, hətta atasının dəfnində də ağlayıb-sızlamağı özünə sığışdırmadı. Başqaları düşünərdi ki, İbrahim qəddardır, zalım adamdır. Sara isə

öz İbrahiminə təpədən-dırnağacan bələd idi. Nəmrud İbrahimi, Allah eləməmiş, öldürəsi də olsaydı, tayfasını rahat buraxmayacaqdı. Nə qədər ki, Nəmrudun ərazisində yaşayacaqdılar, nökr, qul taleyi alın yazıları olacaqdı. İbrahim bütün bunları bildiyinə görə, öz tayfasını sonuncu nəfərinə qədər Nəmrudun ərazisindən uzaqlaşdırmaq niyyətinə düşmüşdü. Çünki Nəmrudun zalımlığı, mənəbpərəstliyi, sərvət-pul düşkünlüyü dillər əzbəriydi. Ürəyi kin-küdurət yuvasıydı. O, kor əqidəsindən heç vaxt dönməyəcək, əl çəkməyəcəkdi.

Sara vəfalı ərinin bulud kimi dolmuş gözlərinə baxdı. İbrahimin şanaya dönmüş uzun barmaqlarının hərəkətini saçlarının sığalında hiss etdi. Saranın sifəti daha da allandı. İbrahim əllərini ömür-gün sirdaşının uzun hörükləri boyu axıra qədər çəkdi. Birdən sağ əliylə Saranın ayağına toxunarkən sanki İbrahimi ildırım vurdu. Saranın ayaqları buz kimi idi.

İbrahim vahimələndi: onun Sarası ölürdümü? Özündən asılı olmayaraq, - Hacər, - deyə astaca çağırırdı.

Hacər, əlində su tuluğu və kiçik dolça, çadırın qapısını açmaq istəyərkən qışqırdı:

- İbrahim!

Bu, qeyri-adi çıxıntı idi. Sanki qız ayağıyla ilanın quyruğunu tapdalamışdı. İbrahim hiss elədi ki, bayırda özgə bir təhlükə var. Tez qalxıb özünü çadırdan çölə atdı. Yərə bayılmış Hacər, yana düşmüş dolça və ağzı açıq tuluqdan qurtaqurtla axıb gedən su... Bəs, Hacəri qorxudan nə idi?

İbrahim dərhal ətrafa göz gəzdirdi, çadırdan bir qədər aralıda, Ay işığında bədheybət bir heyvan gördü. Quyruğunu arxasına qısmış, iri şepələ qulaqlarını oynadan, gözləri işıldayan bu vəhşinin Ay işığında görünən qəribə xalları vardı.

Heyvan çadırdan qaçıb uzaqlaşdıqca, hərdən dönüb İbrahimə baxırdı.

İbrahim əl atıb Hacəri yerdən qaldırdı, başını qolları üstünə aldı. Tuluqdan axan sudan sifətinə çəkdi. Hacər diksinib özünə gəldi.

- Sənə nə olub, Hacər?

- Heç nə, qorxdum.

- Nədən qorxdun?

- Qəribə bir heyvan gördüm, məni qapmaq istədi. Heç indiyə qədər o cür eybəcər vəhşi görməmişdim. Çaqqala, canavara, heç tülküyə də oxşamırdı.

İbrahimin ürəyi sancdı, şiddətlə döyündü, lakin özünü o yerə qoymadı. Tuluğu götürdü, Hacərin qolundan yapışdı və birlikdə Saranın yanına gəldilər. Tələşini azaltmaq üçün Hacəri Saranın yanında uzatdı. İndi gözlərinin qabağında iki adam bircə nəfərə çevrilmişdi. Hacər Hacər deyildi, elə Sara idi, Sara da Hacər.

İbrahim o əcaib-qəribə heyvan barədə atasından eşitmişdi. "Goreşən" deyirmişlər adına. O, bədbəxtlik simvolu sayılmış, harda göründüsə, demək, bəla o qapının kandarındadır.

İbrahim dəsmalı suda isladıb Saranın geniş alnına, boğazına çəkdi. Hacər də tam ayrılmışdı. İndi Saranın qulluğunda idi. İbrahim fikirli-fikirli qalxıb çadırdan çıxdı. Ayrı-ayrı çadırların yanından keçib yatanları, oyaqları müşahidə etdi, karvan əhlinin vəziyyətindən hali oldu. Bütün çadırlardan ah-uf, inilti, zarıltı eşidilirdi.

Deməli, yol getməyə artıq karvanın gücü tükənib. Əgər belə davam etsəydi, tayfasının ərzaq ehtiyatı da tükənər və adamları aclıqdan tamamilə tələf ola bilərdilər. İndiyə qədər heç kimə planını açıqlamamışdı. Öz tayfasını bol sulu Nilin sahillərinə aparmaq istəyirdi. Nil vadisinin bərəkətli torpaqları vardı. Geniş çöllər, otlaq sahələri, əkinə yararlı ucsuz-bucaqsız ərazilər çörəyini daşdan çıxaran zəhmət adamı üçün göydəndüşməydi. Amma indi o, tərپənə bilməzdi. Çünki vəziyyət düşündüyündən ağır idi. İbrahim məcburən hər ağızdan gələn havaya qulaq asmalı, sakitlik naminə çıxış yolu tapmalıydı.

İbrahim gecəni yatmadı, Saranın çadırının qabağında daşın üstündə oturub diri gözlü səhərin açılmasını gözlədi; gecənin xeyrindən səhərin şəri yaxşıydı. Səhər

isə xeyirlə açılmadı. İbrahimin ömür-gün yoldaşı Sara dünyadan köçdü. İbrahim və qövmü yığıb onu dəfn elədilər. Bu, köç zamanı İbrahimin yaşadığı ən çətin anlardan biri idi, nə edəcəyini, nə düşüncəyini bilmirdi. Sevimli Sarasını itirmək ona taleyin ən böyük zərbələrindən biri olmuşdu.

Dan yeri qızardı. İbrahim günəşin doğmasına tamaşa etdi. Üfüqdə əvvəl solğun narıncı rəng göründü, daha sonra narıncı rəng al-əlvana, qızılı-qırmızıya döndü. Üfüqdən qan-qırmızı rəng süzülüb köçün üstünə düşdü. İbrahimə elə gəldi, gündüzlə gecə döyüş meydanında vuruşurlar. Hücüm zamanı həm gündüzün, həm də gecənin al qanı axır və günəş bu əlvanlıqın içindən doğur. Külli-ələmə işıq saçan günün doğması üçün də özünün qanı axır. Deməli, əks məntiqlər həqiqətin açarlarıdır. Xoşbəxtliyə getmək mümkünsüzdür, bədbəxtliklərin içini yarıb keçməsən...

“Görünür, bu qırğın-qiyamət əbədi mübarizə qanunudur. Mənim tayfamın da xilası üçün bu bədbəxtliklər olmalıymış. Başqa hikmət yoxdur. Ömür Allah payıdır, ancaq uşaqların ucdantutma tələf olmaları məni ağrıdır, içimi göynədir. Axı, uşaqlar bizim nəslimizin davamıdır, sabahıdır. Fəlakətin miqyası böyükdür. Vaxtsız dünyasını dəyişən ahıllar özləri ilə həyat təcrübələrini də aparırlar. Karvanda nisbətən cavanlar və güclülər qalır - daha sağlam olanlar. Onlar bizdən hansı əxlaqı götürəcək, onları yurd-yuva quracağımız yerdə kimlər öyrədəcək? Yeni həyat təcrübəsini, dünyagörüşü, sağlam həyat tərzini mənimsəyə biləcəklərmi? Buna təcrübələri yetəcəkmi?” - Bütün bu suallar İbrahimi narahat edirdi.

Səhər tam açıldı. Neyləməli? O, karvanın yola düşməsinə əmr etsinmi? Bəs, məsuliyyət yükü? Gecə çadırın ağzına qədər gəlmiş o uğursuz heyvanın görünməyi nəyə işarəydi? Bəlkə, Allah onu yollamışdı ki, İbrahimi inadından döndərsin, onu götür-qoy etməyə vadar etsin? Bəlkə, bu axırıncı xəbərdarlıq idi İlahidən?!

Vəhşi yırtıcıların əksəriyyəti adətən özlərindən gücsüz, zəif heyvanlara hücum edir. Əslində, həyatın məntiqi elə qurulub, güclü-gücsüz arasındakı münasibətdən asılıdır.

İbrahimin yadına Nəmrudla özünün arasındakı münasibət düşdü. Elə bu zahiri oxşarlıq heyvanların bir-birinə olan münasibətinə bənzəyirdi: - O məndən güclü idimi? Mən heç cür Nəmruda anlada bilmirdim. Onu başa salmaq mümkün deyildi. Çünki tabeliyində qoşunu vardı, arxayın idi, yalnız arxalı köpək qurd basardı. Silahlı mühafizəçilərə, qoşuna söykənən qızmış baş yaxşı işləməz. Əgər döyüşə çıxsaydım, bütün tayfamı yer üzündən silib-süpürərdi, başqa çarəm yox idi.

Vəhşinin də təbiətinə bu cəhət xasdır. Güclü-gücsüzü didib-parçalayır. Gücsüz ağıllıdırsa, həyat uğrunda mübarizədə yaşarlılığını təmin etmək üçün hansı vasitəyləse canını qurtarmağa çalışır, özünə daha sakit guşə axtarır. Sakit həyat təzi tapanacan ayaqlarını, başını gücə salır. Vəhşi instinktlə hərəkət edir, harda təhlükə varsa, ordan gen gəzir. Elə mənim tayfamla Hərandan çıxmağım bunun eynidir, fərqlənir. Təcrübə göstərir ki, kor-koranə, fəhmlə daha təhlükəsiz yer üçün baş götürüb getmək başqa növ təhlükədir.

Mən dinc tayfamı qorumaq məqsədi güdür, bir tərəfə aparıb çıxarmaq istəyirəm. Amma görürəm, niyyətimə çatmıram, adamlarımın gücü, qüvvəsi tükənib. Həyatda heç bir təsadüf yoxdur, həmin o bəduş heyvanın köçün ortasında görünməsi daha bir xəbərdarlıqdır, islah işi aparıb qövmümü inandırmasam, taleyim fəna olacaq.

İbrahim Nilin bərəkətli vadisi haqqında xəyala qapıldı. Daha Nilin sahillərində gözəl otlaqların, ən yaxşı əkin yerlərinin olduğunu dilinə gətirmirdi. Bu barədə danışmağın əhəmiyyəti də yox idi. Ora çatmaq üçün köç gərək daha neçə ay yol gedəydi. Bu köçün isə olsa-olsa, həftəlik gücü qalmışdı.

İlanlar vadisinin qara-qorxusundan sonrakı istirahət üçün dayandıqları fasilələrdə tayfanın ağsaqqalları başına toplaşır, nə vaxt geri qayıdacaqlarını soruşurdular. Hiss olunurdu ki, adamlar xiffət çəkir, yerindən-yurdundan ayrılmaq onlar üçün məşəqqətli, iztirablıdır. Heç kəs ağlına sığışdıra bilmirdi ki, bir daha o yerlərə dönə bilməyəcək. Elə İbrahim üçün də asan deyildi. Atası Azərin məzarını bir daha görməyəcəkdi. Bu tayfanın yaşlıları bir gün həyat səhnəsindən çəkilib gedəcək, yeni nəsil göyərəcəkdi. Onlar yer-yurdlarını yuxu kimi xatırlayacaqdılar. Daha sonrakılar isə, ata-babalarından eşitdikləri xatirələr əsasında nağılabənzər hadisələr uyduracaqdılar.

İbrahim özünü qınadı. Zalım Nəmrudun hər cür təzyiqlərinə, təcavüzlərinə davam gətirmək lazım idi. Ancaq nadanın rəftarına dözmək mümkün olan şeydirmi? İllah da ki, bu nadan başda dura, hökm-fərman verə, məsləhət-məşvərət qanmaya, mal-mülk, xərac-sərvət düşkünü ola, hiyləgərlikdə, tamahkarlıqda ad çıxara. Bəs, zülmü götürən, ona etiraz etməyən, zalımın əməlinə boyun əyən insanın heyvandan nə fərqi vardı?

İbrahimin nəfəsi od püskürdü, içindən dərin bir "ah" qopdu. Sinəsindən qalxan isti başını dumanlandırırdı. İbrahim elə bildi hərərəti var, əlini köynəyinə atdı, dartıb yaxasını açdı. Dərindən nəfəs aldı və sustaldı.

Gözünün qabağında bayaq gördüyü məxluq - goreşən peyda oldu:

- Sən nə istəyirsən, ay Allahın heyvanı?
- Mənim istəyim hamıya bellidir.
- Axı, mən sağam, hələ ölməmişəm.
- Yox, sən ayaq üstə ölmüsən. Bircə canını tapşırmağın qalıb.
- Əgər canımı tapşırıbmısam...
- Sənin son nəfəsidir.
- Çıxmayan cana ümid çoxdur.
- Ümiddən başqa daha nəyin var ki?
- Mənim qollarımın gücü, ayaqlarımın taqəti kəsilib. Ağlımı isə hələ itirməmişəm.
- Bəzən ağıllının başı qeylü-qalda olur. Sən bilirsən, elə ağıllının bəlasına düşmüşsən.
- Mən tək ağılıma yox, həm də Allahın iradəsinə güvənirəm. Əgər bu ağıl məni bəlaya salıbsa, bəladan da qurtarar. Güvəndiyim Allah mənə çıxış yolu göstərər. O, məni heç vaxt darda qoymayıb.
- İndi hanı o Allah? Qoy səni dardan qurtarsın. Mən sənin canının çıxmağını gözləyirəm. Mən torpağı eşib, sənin cəmdəyini parçalayıb, içalatını dağıdacağam. Buna qadیرəm, sənin iylənmiş ətinə yeyəcəyəm. Heç, bəlkə, torpağı eşməyə də lüzum olmadı. Çünki tayfanda artıq səni dəfn eləməyə etibarlı qüvvən qalmayıb. Sən lap axırda da ölsən, mənim qismətimdən...

Heyvan yox oldu. Daha gözə görünmədi. İndi qarşısında dayanan Nəmrudun özü idi. Hər cür vəhşidən, kaftardan betər, iyrənc Nəmrud. O, yırtıcı kimi dişlərini qıcadı. Uzun qollarına dirşəklənib qarşısında şöngüdü. Dal ayaqları uzundu. Qabaq qollarının ucları it pəncəsinə oxşayırdı, qısa caynaqları vardı. Dimdik, şəklənmiş qulaqları İbrahimin başı bərabərində idi.

İbrahimin ağı kəsmirdi, yuxu görür, yoxsa gördüyü həqiqətdir? Hissiiyyətə kütləşmiş, ağıllının rabitəsi pozulmuşdu, elə bil düşünməkdən məhrum idi.

Bu vaxt qonşu çadırdan axşamdan zəriyan qadının qışqırığı gəldi. Yanındakı arvadların da haray-həşiri eşidildi. Deyəsən, İbrahim ayıldı. Daha gözünün qabağında nə Nəmrud vardı, nə də goreşən kaftarın qara kabusu...

Qadınlardan biri özünü bayıra atdı:

- Su gətirin, su.

Uzun, nazik ayaqları bir-birinə dolaşan bir qadın Hacərin çadırına qaçdı. İbrahim Hacərin çadırında su olduğunu bilirdi. Qadın tuluğu çəkə-çəkə, yerlə sürüyə-

sürüyə qışqırıq gələn çadıra çatdırdı. Az keçməmiş çadırdan körpə çığirtısı eşidildi. Bu, köç həyatında yenicə doğulan uşağın səsi idi. İbrahim üzünü göyə tutub:

- Allahım, sənə çox şükür, qüdrətinə inanmayana, şəkk gətirənə lənət. Mən ədalətinə, böyüklüyünə güvənirəm. Mənim tayfamın gücü hələ tükənməyib. Əgər bu tayfada yeni uşaq doğulursa, demək, axırım çatmayıb. Əgər yol qət edən anada dünyaya uşaq gətirmək gücü qalıbsa, mənim tayfam yaşayacaq.

Bu doğum hadisəsi İbrahimin gücünü özünə qaytardı. Onu izləyən kölgələr çəkilib getdi sanki. Qəlbində xoş duyğular baş qaldırdı. Çadırdə doğulan uşaq... Bu, sabaha ümidin nişanəsi idi.

* * *

İbrahim başını qaldırdı, göyə baxdı. Gün adam boyu qalxmışdı. Qızartısı tamam çəkilməmiş, əvəzində parıldayan, aynayabənzər işığı qalmışdı. Çadırlardan tək-tək çıxanlar karvanın yola düşmək əmrlərini eşitmədiklərindən, bir-birilərinə təəccüblə baxırdılar. Sanki hazırlaşmaq tədarükündən xəbərsiz insanlar buna ürəkdən sevinmirdilər. Heç kəs yarımxəstə uşağını vaxtsız yuxudan oyatmaq istəmirdi. Bu yerdə qalmağı, bir az artıq dincəlməyi adamlar qənimət hesab edirdilər.

İbrahimin ətrafına xeyli adam toplaşmışdı. Ancaq heç kim səsinə çıxarmır, dinib-danışmırdı. Heç İbrahimin də qırışığı açılmamışdı, dillənmirdi. Onun gözləri uzaq üfükə zillənmişdi. İki əlini çənəsinə dayaq vermiş, dirşəklərini dizlərinin üstünə qoymuşdu.

Nəhayət, İbrahim sükutu pozdu:

-Məqsədimizə çatmaq üçün dəyanət, mətanət göstərməliyik. Ürəyimin səsinə eşidirəm, indi səmimi şəkildə deyirəm ki, sinəmin ahəngi bu axşam dünyaya gələn o körpənin qığıltısı ilə həmahəng döyünür. Bu doğuluş bizim yenidən doğuluşumuz və dirçəlişimizdi. Allahımız səbr və təmkin əta edib, güc-qüdrət verib. Bu böyük sınaqdı, çətinlikdən qurtulacağıq. Nə deyirsiniz?

Adamların üstünə elə bil su səpilmişdi. Birdən canlanma yarandı, adamlar İbrahimin sözlərindən sanki gücə gəldilər.

- İbrahim, əmr böyük Allahdan, göstəriş səndən, itaət hamımızdandır. Daha niyə vaxt itiririk, düzələk yola,- bir ağızdan bildirdilər.

Ruh düşkünlüyü bir andaca keçib getdi. Hər kəs öz alaçığını xəbərdar elədi. Qısa məsləhət-məşvərlə arvad-uşağı ayağa qaldırdılar. Köç asta-asta tərpəndi, karvan ləngər vurdu, at kişnərtisi sonuncu yarıyuxulunu da oyatdı...

* * *

Lut qəti qərara gələ bilmədi. Bilmədi ki, qızlarını götürüb hansısa başqa bir şəhərə doğru yol alsın, yoxsa elə bu vadidə yaşasın? O, ömrü boyu bu qədər gözəl məkan, barlı-bərəkətli yer görməmişdi. Düşündü ki, bəlkə, bu vadidə yurd salmaq nəsib-qismətidi, elə ömürlük burda qalsın. Əgər o yerdə adamların arasında yaşamaq ona qismət olmasa, daha nə üçün gedib bəndə axtarışına çıxmalı, insanlara sığınmalıdır. Sədumun azğınlaşmış əhalisi onun gözlərinin qabağına gəldi. Allah, Allah, onlar abır-həya pərdəsini necə yırtmışdılar. Gecələr növbəylə ayrı-ayrı evlərə yığışır, bir-birinin gözünün qabağındaca əxlaqsızlıq eləyirdilər. Hətta o qədər yolundan çıxmışdılar ki, qardaş-bacı tanımır, qohumluq əlaqələrinə belə əhəmiyyət vermirdilər. Lutu dəhşətə gətirən ən tükürpədicisi isə kişilik, qadınlıq münasibətlərinin bilinməməsi idi. Kişinin kişiyyə, yaxud qadının qadına münasibətləri fərqlənmirdi.

Lut Sədumun bütün əhalisinə nifrət bəsləyirdi. Axırıncı gün Sədum əhli onun qonaqlarına hücum çəkmişdi. Lutun bütün cəhdləri, yalvarışları nəticə verməmiş-

di, Sədumun pozğun cavanları gözlərinin qabağındaca qonaqlarını çəkib aparmağa çalışırdılar. O, adamları sakitləşdirib heç olmazsa, gecəyə qədər gözləmək üçün onlara yalvarmışdı. Amma, qəribə idi, sanki qonaqların gizlin nəzarətində idi hər şey. Bilirdilər ki, Sədum əhli cəzalanacaq, başlarına od yağacaq, şəhər tamam məhv olacaqdı. İndi bu kimsəsiz vadidə iki qızı ilə tək qalmış Lutun ağlına gəldi ki, demə, qonaqları adi adamlar deyillərmiş. Onları Sədumu cəzalandırmağa Allah göndərirmiş. Bu, elə bir tarixi cəza olmalıymış ki, Lut və iki qızından başqa heç kim canını qurtara bilməsin. İndi iki qızı ilə sığındığı mağaranın qabağında, iri sal daşın üstündə əyləşib bu qeyri-adi cənnətmisal vadiyə baxdıqca Lut anlayırdı ki, bura təsadüfən gəlib çıxmayıb.

Əgər belədirsə, bütün tanış-bilişi, yadı, qohumu tamam məhv olubsa, demək, kimsəni axtarmağa ehtiyac yoxdur. Bəlkə, Lut İbrahimin sorağı ilə yenidən Vəfilə qayıtsın? Axı, əmisi İbrahim orda qalıb. Neçə ildir ondan xəbər-əter yoxdur. Görəsən, sağdırmı, sonradan İbrahimin başına bir qəziyə gəlməyib ki? Lut heç nədən xəbərdar deyildi. Bəlkə, İbrahimin də yaşadığı şəhərin adamları azğınlaşıb? Bəlkə, elə Allah onlara da qarğıyıb, ağır cəza verib? Ancaq Lut hiss elədi ki, ürəyi İbrahim sarıdan narahatlıqla çırpınır. O, İbrahimdən könüllü surətdə ayrılmışdı. Olan olmuş, keçən keçmişdi. Baş verən hadisələr iradəsindən asılı deyildi. Lut başına gələnləri bir-bir yada salır, peşmançılıq hissləri keçirir, səhvlərini axtarır, nəticə çıxarırdı. Yəqin, elədi ki, daha İbrahimin sorağı ilə Vəfilə qayıda bilməz. Halbuki, İbrahim orada məskunlaşmaq üçün Vəfil hakiminin yanına elə Lutun özünü göndərmişdi...

Lut daşın üstündən ayağa qalxdı. Qızlar mağarada yox idi. Vadinin əks istiqamətinə doğru getmişdilər. Onlar gündüzlər meyvə toplayıb gətirir, atalarının payını ayırır, axşamlar mağarada daşın üstünə döşədikləri nazik ağac şivlərindən, otlardan hazırlanmış yataqda qalırdılar. Bu neçə gün ərzində Lut fikir və düşüncədən ayrılı bilmirdi. Get-gedə tənhalıqla barışır, vəziyyətin düzələcəyinə inanırdı. Bir neçə dəfə qızlarının rəyini öyrənmişdi: bu vadidən çıxıb getsinlər, yoxsa qalsınlar? Qızlar isə getmək fikrində deyildilər. Neçə gün əvvəlki səksəkə hələ ürəklərini tərk etməmişdi. Sanki bu vadidən çıxan kimi yenə bəlaya tuş gələcəklərindən ehtiyatlanırdılar.

Bu vadinin havasına söz yox idi. Gündüzlər bol günəş işığı, isti hava, axşamlar rütubətsiz sərinlik. Lut vadini başdan-başa gəzmışdi. Burda meyvəsi yetişmiş ağaclar olduğu kimi, yenicə çiçəkləyən, yaxud hələ meyvəsi yetişməkdə olan ağaclar da var idi. Bu möcüzə göstərirdi ki, vadidə bütün ömrü boyu bar-bəhrə tapmaq mümkündür.

Bir müddət elə vadidə qalmaq qərarına gəldi. Əgər qızları tələb edərlərsə, onları götürüb vadiəşığı gedər, insan yaşayan bir məskən tapardı. Ancaq hələ ki, qızlar istəmir, təkid eləmədilər. Lut əyləşdiyi daşın üstündən qalxıb, vadinin eniş səmtinə, çayın şırıltısı gələn tərəfə boyladı. Aşağıda gözəl bir şələlə, mamırlı qayalıqın üstündən qijilti ilə axıb tökülən çayın qabağında isə, o qədər də dərin olmayan bir göl vardı. Lut bildi ki, qızları çaya doğru gedib, bəlkə də, indi şələlənin yanındaırlar. O, daşların üstündən adlaya-adlaya yoxuşu endi. Qızlarının gur, şaqraq səsi, şən gülüşləri ətrafa yayılmışdı. Bu qayğısız gülüşlər şələlənin səsinə elə qarışırdı ki, onu su şırıltısından ayırmaq olmurdu. Şıppıltı ilə daşlara dəyən su ətrafa sıçrayır, damcılanır, dağılırdı. Gölün dörd yanı yamyaşıl otlardan xalı kimi hörülmüşdü. Otların arasından tək-tük görünən al-qırmızı çiçəklər bu yaşıl xaliya qeyri-adi rəng qatırdı.

Lut çətinliklə sivri qayanın üstünə qalxdı. Gördüyü mənzərə az qala huşunu başından alacaqdı. Şələlənin səpələnən suyu elə xırda, narin hissələrə bölünüb dağılırdı ki, sanki gölün üstündə dopdolu bulud topası vardı. Su göz yaşı kimi dumdurdu idi. Böyük qızı Aliyə düz şələlənin altında dayanmışdı. Bəyaz köpüklü su başından tökülür, aşağı süzülüb gedir, saçını pərən-pərən salırdı. Nazik tülün

içində Aliyə ağ mərmərdən yonulmuş heykəli xatırladırdı. Saliyə isə göldə çimir, itib-batır, üzür, yenidən suda qərq olurdu. Gölün suyu o qədər duru idi ki, qız suyun dibində aydınca görünürdü. Bu qeyri-adi mənzərə Lutun diqqətini o qədər cəlb elədi ki, cıncırını çıxarmadan dayanıb bu mənzərəyə baxdı.

Yaxınlıqda civilti eşitdi. Yamyaşıl böyütkən kolunun üstündə cikkildəyən ətcəbala qaratoyuq balaları ağızlarını tez-tez açıb-yumurdular. Yuvada iki cüt körpə vardı. Haray salıb qışqıran və onun başının üstündə dolanan ananın inadla balalarına yem gətirdiyini anlayan Lut fikirdən ayrıldı.

- Hə, hə, başa düşdüm, indi sən dimdiyində balalarına yem gətirmisən. Onlar adət-kədədi, ağızlarını açıb o yemi gözləyirlər. Sənin daşdığı azuqəylə balaların böyüyəcək, əvvəl ətcə dəriləri tükklə örtüləcək. Sonra qanadları çıxacaq. Yəqin, bir gün bu yuvalarından uçub hündür ağaclara qonacaq və nəğmələrini oxuyacaqlar. Daha sənə ehtiyacları olmayacaq.

Bu fikirlər içində çabalayırkən, birdən başının üstündə uçan quşun qanadları üzünə çırpıldı. Quşun caynaqları az qala sifətinin dərisini cırmaqlayacaq, al qana boyayacaqdı.

Lut kənara, qayanın arxasına tərəf çəkildi. İndi daha qızları görünmürdü. Yəqin qayıdıblar - deyə, özü də mağaraya tərəf üz tutdu.

Lut ehtiyatla, xəfif addımlarla mağaraya girdi. O, neçə vaxt idi ki, qızlarıyla bu mağarada yaşayırdı. Hələ də qəti bir qərar qəbul edə bilməmişdi: taleləri necə olacaq? Amma bura qədər olanlar da ona təsirsiz ötüşməmişdi. Əmisi ilə həmişə bir oturub-durmuşdu. Ona hörmət bəsləyənlər elə Luta da hörmətlə yanaşırdılar. İbrahim bütün tayfanın başbiləniydi. İbrahimplə aralarında bir narazılıq baş vermişdisə, bunu təbii qarşılamaq lazım idi. Axı, nə üçün Lut əmisindən ayrılmalıydı? Axı, o, əmisinin himayəsi altında böyümüşdü. Demək olar, İbrahimin əlində böyümüş, onun tərbiyəsini almışdı. Hamı tayfada İbrahimdən sonra Lutun sərvər, sərdar olacağını düşünürdü. İbrahimsə, nə qədər qocalsa da, yaşı artsa da, dünyanın ağacı, daşı olmuşdu sanki, ölmürdü ki ölmürdü.

Lut düşündü:

- Demək, mənim başıma gələnlərin hamısı İbrahimin ucbatından olub. Gərək o, tez öləymiş... Allah canını vaxtında alaymış.

Qəhqəhə səsi mağaranın qayaları arasında qəribə əks-səda verdi. Lut diksindi, mağaradan çıxdı. Gülən kim idi belə? Qayalar mı? Səsinin qayalara dəyib əks-səda verməsi ona qəribə təsir bağışladı: bəlkə qayalar da elə Luta gülürdü?

Lut yerindən qalxıb barmaqlarını dəli kimi daşlara toxundurdu. Sanki yoxlamaq istəyirdi ki, onların canı var, yoxsa cansız, dilsiz, elə göründüyü kimidilər.

- Yoox, bunlar elə cansız daşlar imiş.

Bəs, səsinə uzada-uzada gülən kim idi? Lut mağaranın içinə geri döndü. Qızların tənəklərdən dərib gətirdiyi üzüm salxımlarına baxdı. Bir tərəfdə daş camında bal vardı. Şanqarışq balın ətri Lutun ağlını başından aldı. Azca şandan götürüb dilinin üstünə qoydu. Dadlı bal əhvalını düzəltdi, özünə gəldi. Lutu heyrət bürüdü, ürəyi sıxıldı, demək, mağarada tək-tənha imiş, bayaq gülüşlərinə əks-səda verən də boz qayalar imiş. Bir parça bal şanını dişlərinin arasında xeyli saxladı, puçası çıxanacan çeynədi. Ağzında qalmış puçanı çıxarıb atdı. Bir salxım da üzüm götürdü. Ondan bir-iki gilə yedi. Qayıdıb mağaranın çöl tərəfindəki daşın üstündə oturdu. Fikir onu necə apardı, bilmədi.

* * *

İbrahimin şəhər meydanında - tonqalda yandırılmağa aparılmasından neçə ay əvvəl Nəmrud Lutu yanına çağırırdı. O, bu haqda əmisinə məlumat vermədən Nəmrudun görüşünə getdi. Şəhərin mərkəzində - hündür yerdə Nəmrudun daş

hasarla əhatələnmiş qəsri vardı. Qəsrin darvazasının qabağında silahlı, nizəli mühafizəçilər keşik çəkirdilər. Lut onu Nəmrudun çağırıldığını deyib keçmək istədi, qarovulçuların iti nizələri qabağını kəsdi. Nə qədər izah etmək istəsə də ki, onu bura Nəmrud çağırır, heç kəs məhəl qoymadı, sanki cansız, lal-dinməz heykəl kimi dayanmışdılar. Keşikçilərin əyinlərində zireh, başlarında tunc dəbilqələr vardı. Bu tunc dəbilqələr mühafizəçilərin üz-gözünü elə örtmüşdü ki, ancaq sərt, qırılmayan gözləri görünürdü. Lut geri döndü. Bu vaxt kimsə mühafizəçilərə yanaşır necə işarə verdisə, onlar dərhal geri çəkilərək nizələrinin arxasını yerə dayayıb dik dayandılar. Lut həmin şəxsin işarəsiylə içəri keçdi. Bələdçinin arxasınca addımladı. İçəri, həqiqətən, şəhər içində şəhər idi. Qəsrin tən ortasında - təpənin dik yerində Nəmrudun şəxsi iqamətgahı vardı. Nəmrud ailəsi ilə burda yaşayırdı. Qəsrin ətrafında, yəni daş qalanın böyür-başında başqa binalar nəzərə çarpırdı. Görünür, bu evlərdə Nəmrudun qohum-əqrabası, mühafizəçiləri, nökr-naibi yaşayırdı. Bələdçi Lutu sarayın qapısının ağzına gətirdi. Burda da başqa keşikçi dəstəsi dayanmışdı: qılinc-qalxanla silahlanmışdılar. Baş geyimləri dəmirdən deyildi və dərhal bilinirdi ki, əyinlərində zireh yoxdur.

Onlar sarayın daş pillələri ilə yuxarı mərtəbələrə doğru irəlilədilər. Lut yaxşı başa düşürdü ki, bələdçi olmasaydı, hər an qapının ağzındaca saxlayıb sorğu-suala tutar, kimliyini öyrənərdilər.

Bəlkə, Nəmrud onu çağırır ki, zorunu göstərsin. Onsuz da İbrahimin necə inadkar şəxs olduğunu şəhərdə hamı yaxşı bilir. Nəmrud da yaxşı bilirdi ki, İbrahimi asanlıqla məqsədindən daşıdırmaq mümkün deyil. Lutu da, yəqin, ona görə çağırır ki, İbrahimə ən yaxın bir adam kimi inadından əl çəkdirsin və Nəmrudun əleyhinə mübarizə aparmaqdan fayda olmayacağını ona birdəfəlik başa salsın.

Lut daş pillələri qalxıb döngələrdən burulduqca hər qapının ağzında daşdan yonulmuş iri heykəllə rastlaşırdı. Onlar Nəmrudun inancı, tapındığı daş bütlər idi. Çoxu da Nəmrudun özünə bənzəyirdi. Nəmrud onları yonan sənətkarlara ayrıca tapşırıq verirdi: Allahlarımı yonub hazırlayın, yaradanda mənə oxşadın, boy-buxunlarına diqqət yetirin, mükafatınız məndən...

Sənətkarlar Nəmrudun əldəqayırma inanclarını təsəvvür etdikləri kimi, yəni Nəmrudun özünə bənzər şəkildə yaratmağa çalışırdılar. Qorxunc, qəzəbli, nəhəng vücutlu bütü yaradan sənətkarlar Nəmruddan ayrıca xələt, mükafat alırdılar. Lut bunları bazar meydanında şəhər əhlindən eşitmişdi. Bu heykəllər şəhərin bütün görkəmli yerlərində qoyulurdu. Şəhər hakimliyi Nəmruda atasından, ona da babasından keçmişdi. İndi uzun illər idi ki, bu ərazidə hakim Nəmrud idi. Nəmrud hər il yeni heykəllər sifariş verir və bunu vəzifə borcu kimi qiymətləndirirdi. Yondurduğu bütlər şəhərin hansı tərəfində qoyulurdusa, həmin ərazi sakinlərindən vergi toplanılır və bunun cüzi bir qismi muzzdlu sənət adamlarına ödənilir, qalanı onun şəxsi xəzinəsinə axırdı.

Bələdçi Lutu sarayın baş otağına tərəf apardı. Yuxarıda Nəmrud əyləşmişdi. İki tərəfində və arxasında heykəllər qoyulmuşdu. Otağın içinə yundan toxunma keçələr döşənmişdi. Divarlarda qılinc və qalxan asılmış, qapının ağzında, Nəmrudun əks tərəfində iki mühafizəçi dayanmışdı. Onun otağı dolanan nəzərləri gəlib Nəmrudun gözlərinə zilləndi. Lut anladı ki, bu baxışlarda dərin niyyət gizlənib. Amma hələ aydın deyildi, Nəmrud onu saraya nə üçün çağırır? Nəmrudun sağ əlinin altında qalxanvari tunc gürz vardı: üstündə də çəkcik. Nəmrud çəkici götürüb astaca tunc qalxanın üstünə vurdu. Qəribə, cingiltili səs çıxdı. Otağın hər iki yan tərəfindən əllərindən kuzə və badə tutmuş qızlar içəri girdilər. Bu yeniyyətə qızlar çılpaq idilər. Onların otağa varid olmaları ilə qəribə, Lutun heç vaxt duymadığı, hiss etmədiyi xoş qoxu ətrafa yayıldı. Müşk qoxusu idi. Təlx ovqatı duruldu, əhvalı yaxşılaşdırdı. Luta elə gəldi ki, bu qeyri-adi rayihə hətta başını da azca gicəlləndirdi. Misdən düzəldilmiş badələrə qızlar şərab

süzdülər. Şərab dolu badələri hər iki tərəfdən Luta uzatdılar. Ancaq Lut camlara biganəliklə nəzər salır, onlardan alıb içmirdi. Nəmrud Lutun təəccüblə baxdığını görürdü. O, bir də tunc zirehə zərbə vurdu. Bu dəfə daha bir gözəlçə əlindəki qızıl cam və kuzə ilə arxa qapıdan çıxıb Luta tərəf addımladı. Kuzədən şərab süzüb qızıl camda Nəmruda uzatdı. Nəmrud şərabı başına çəkdi. Lut anladı ki, o, bütün hallarda şərabı içməlidir. Əks-təqdirdə, Nəmrudun qəzəbinə gələ bilər və bir daha geri qayıtmaz. Lap qayıtsaydı belə, sonra təsadüfən başına hardansa bir daş düşər və o, küçədəcə yıxılıb canını tapşırdı. Yaxud başqa tələ qurulacaqdı... Tanımadığı adamlar onu şərleyər, savaşar və onu vurub öldürərdilər. Bir sözlə, Lutun məhv edilməsi üçün hər cür bəhanə mümkün idi. Lut Nəmrudu qəzəbnək etməməliydi. Ona görə, əvvəlcə qızlardan birinin uzatdığı şərab camını aldı, başına çəkib yenidən qıza qayıtdı.

Nəmrud başqa bir qıza işarə etdi. O da camı Luta uzatdı. Lut həmin camı da alıb başına çəkdi.

- İndi yaxın gəl, - Nəmrud Luta xoş, mərhəmənlə nəzərlə baxıb yanına çağırırdı.

Lut Nəmruda yaxın dayandı. Bu vaxt iki qız da Luta yaxınlaşdı. Onlar bayaqkı qızlardan daha cazibədar və ətirli idilər.

Lut sağa-sola çöndü, qızlara gözücu nəzər saldı. Bayaqlılar yox idi, bunlar başqalarıydı. Nəmrudun arxasında dayanmış qızın əvəzinə başqası peyda olmuşdu. O da Nəmrudun saçlarını sıgallayır, boyun-boğazına əl gəzdirdi. Qızlar Luta nəvaziş göstərirdilər. Nəmrud Luta yaxınlıqda - özündən bir qədər aşağıda, üstündə döşəkçə olan oturacaq göstərdi. Lut gözlərini Nəmruddan çəkmədən əyləşdi. Qızlar hər iki tərəfində əmrə hazır vəziyyətdə dayandılar.

Lut diqqətlə Nəmrudun gözlərinə baxdı. Hərçənd ki, mədəsindəki şərab Lutun özü ilə mücadiləyə başlamışdı. Yavaş-yavaş isti buxar mədəsindən başına doğru qalxırdı. Gözləri Nəmrudu əvvəlkindən bir qədər fərqli göstərirdi. Gah Nəmrudun boyu uzanır, az qala tavana dəyir, gah da sifəti böyüyürdü. Əlləri, uzun barmaqları qeyri-adi şəkildə alırdı. Lut müvazinətini saxlamaq üçün ayaqlarını yerə möhkəm basdı. Deyəsən, yer tərpənir, tavan hərəkət edirdi. Lut özünü itirməmək, yıxılmamaq üçün əl-qolunu havada oynatdı. Qızlar dərhal ondan yapışdılar. Lut yaddaşını itirdi, bir anlığa unutdu ki, Nəmrudun sarayındadır; bütün şəhərin zağ-zağ əsdiyi, hər kəsin görəndə iqiqat əylib təzim etdiyi, bir kimsənin gözlərinə dik baxa bilmədiyi Nəmrudun, hamını bütü və odla hədələyən Nəmrudun.

Qızlar Lutun ətrafında rəqs edir, əylənir, çoxdanın tanış kimi davranırdılar. Lutun daha bu barədə düşünməyə halı yox idi. Qızlar xumar baxışlarla Lutı süzür və asta-asta üst paltarlarını çəkib əynindən çıxarırdılar. Biçərə Lut heç nəyə etiraz eləmirdi. Az sonra özü də qızlara qoşulub rəqs eləməyə başladı. Hardansa adamın huşunu başından alan, yerindən oynadan, ehtirasının cilovunu əlindən alıb aparən musiqi otağa yayıldı. Qızlar Lutı darta-darta Nəmrudun divanının yan tərəfindən pərdə ilə örtülmüş qapıya tərəf apardılar. Burda başqa qızlar var idi. Bir qədər keçmiş Nəmrud yan otaqdan təşrif buyurdu. Ortada zəngin süfrə açılmış, hər cür təam düzülmüşdü. Qızardılmış ov əti, körpə quzuların, çolpaların ətindən hazırlanmış ləzzətli yeməklər və müxtəlif rəngli, ölçülü kuzələrdə dolu şərablar...

Qızlar Lutı süfrənin qırağına gətirdilər. Daha bir kiçik cama şərab süzdülər. Nəmruda da, Luta da şərab verdilər. İndi onların hər ikisi mərhəm adamlar kimi üzbəüz dayanmışdılar. Lutun canında heç bir həyəcan və qorxu yox idi. Təkrarən camları qızların əlindən alıb üzbəsurət durdular. Onlar çoxdanın yaxın adamları kimi bir-birinə çiyin vurur, deyib-gülür, zarafatlaşırdılar. Ən adi sözdən belə uğunub gedir, doğma münasibətlərindən məmnunluq duyurdular. Yenidən hazır camları bir-birinə toxundurub yuxarı qaldırdılar. Nəmrud birdən camı saxladı. Lutun da əli havada qaldı. Qızlar dərhal camları geri alıb süfrəyə qoydular. Nəmrud Lutun qolundan tutub əyləşdirdi, özü də böyründə oturdu. Qızardılmış ət parçasını süfrədən götürüb acgözlüklə dişinə çəkdi. Hərənin yanında bir qız

əyləşmişdi. Dolu camlardan birini Nəmrud götürüb Lutun yanındakı qıza verdi. Lut digər camı götürüb Nəmrudun yanındakı qıza uzatdı. Gözəllər gülə-gülə camları alıb içdilər.

Lut artıq şərəbin təsirindən uyumaqda idi. Yalnız ətrafı seyr edir, ağılı isə bir şey dərk eləmirdi. Sonralar xatırladığı bəzi məqamların- qızların onun əlindən tutub yan otağa aparmalarını, səhər yuxudan ayıldıqda yaşadığı hisslərin gerçəkdə, yaxud yuxuda baş verdiyini özü üçün aydınlaşdırma bilməyəcəkdi.

* * *

Köçün ağzı gündoğana sarıydı. Günəş çıxar-çıxmaz İbrahimin işarəsi sarbana çatdı, kövşəyə-kövşəyə irəliləyən dəvə karvanı dayandı, köç bütövlükdə Nuhun gəmisi tək səhranın qum gəmisində müvəqqəti lövbər saldı. "Vəfil hökmdarın qanuni torpağıdı, hamıya gözdə-qulaqda olmağı, ehtiyatlı tərpənməyi tapşır"- deyə İbrahim xəbərdarlığından qalmaq, bununla kifayətlənməyib, başqa şeyi xatırlatdı: "düşərgə salmağımıza iki ağaclıq məsafə var, orda yol həmişəlik qurtarır, çətini yamaca - kiçik su hövzəsinə çatanacandı".

Qısa fasilə kiçik nəfəsdərmə idi, köç əvvəlkiyə yoluna davam elədi. İndi hər kəs qətiyyətli, inamlıydı. Daha şübhə dumanı çəkilməmiş, nigaran baxışlarda həyat nişanəsi cücərmiş, ümid artmışdı. Hamı daimi sakini olacaq yurd yeri barədə düşünüb-daşınır, götür-qoy edirdi. Bu haqda İbrahimdən nəse soruşmağa və ya tələb eləməyə heç kəsin cəsarəti çatmırdı. Heç buna ehtiyac da yox idi, çünki bu torpaq Vəfil hökmdarının məxsusi ərazisiydi, son qərarı İbrahim verəcəkdi. Burda yaşamaq razılaşıdırılacaq, yəqin müəyyən sərəncamlar, əmrlər daxilində müqavilələr bağlanacaqdı.

Köç çatdı; çaparlar müjdə almış kimi kəcavələrə baş çəkir, çoban-çoluğa göstəriş verir, alaçıq hazırlığı görməkdən ötrü məsləhət-məşvərət edir, İbrahimlə hesablaşırdılar. Nəhayət, İbrahim atdan düşdü, dörd gözlə ətrafın seyrinə daldı. "Su var, həyat var, nəzərdə tutduğum düşərgə yerimiz buradı"- dedi. Hamı bir andaca dağətəyi yamaca tökülüşdü, bir müddət ağız deyənə qulaq eşitmədi, getdikcə hamı sakitləşdi. Daha dincəlmək, gərilməmiş, tarıma çəkilmiş əsəbləri bir qədər yumşaltmaq olardı. Vəfil hakiminin yanına elçi dəstəsi yollamaq, məmləkətində daimi və ya müvəqqəti məskunlaşmaq üçün icazə istəmək, fürsət əldə etmək lazım idi. Vaxtilə İbrahimin Vəfilə yaxşılığı keçmişdi və yerli hökmdar məsələdə biganəlik göstərməyəcəkdi. İbrahimin qövmünü qanadı altına alacaqdı. Hər halda, İbrahim başqa şey ağılına gətirmirdi.

* * *

Həmin gecə Nəmrudun sarayında qaldı. Sübh açıldı. O, harada olmağı barədə fikirləşməyə başladı. Bura necə gəldiyini yadına salmağa çalışdı. Hə, deyəsən, axı, onu Nəmrud çağırırdı. Sarayın vahiməsi yavaş-yavaş Lutun canına qayıtdı.

Dünənki məclis də, o dadlı yeməklər də, ehtirasla rəqs edən qızlar da, adamın huşunu başından alan qəribə ətirilər də daha Lutda ikrah oyadırdı.

Lut büzüşdü. Yazıq görkəm aldı. Birdən yanındakı qız oyandı, Lutu özünə tərəf çəkmək istədi. Lut dartındı. Qız ayağa durdu, camı şərəblə doldurub Luta uzatdı:

- Al, iç, özünə gəl. Sənin gücün, cəsarətin bundadır. İndi yaxşı olacaqsan, canım. Bura kimsənin gəlməyə cəsarəti çatmaz. Gör, bəxt üzünə necə gülüb, sən Nəmrudun sarayındasan. Bu imkan sənə düşüb. İbrahimin qotur qoyunlarını saxlamaqdansa, nöker olmaqdansa, Nəmruda qul olmaq daha üstün deyilmi? Özünü yaxşı aparsan, Nəmrudun sağ əli olacaqsan, səni əziz adamı biləcək.

Qız şərəbı dodaqlarına toxundurdu. Lut əsə-əsə şərəbı içdi. Axırncı qurtumdan sonra kefi açıldı. Camı qızın əlindən alıb son damlasınacan içdi. Bir

anlığa bədəni əlində saxladı. Başından ildırım sürətiylə qərribə bir fikir keçdi: camı Nəmrudun kəlləsinə çırpmaq. Əla olardı. Amma bir an keçməmiş başqa bir camı onun dodağına yaxınlaşdırdı həmin qız. Şərabın turşməzə, meyxosə tamı yenə Lutun xumarlandırdı. Ləzzətlə dodaqlarını marçıldatdı. Daha bir cam içmək istəyirdi Lut. Bu dəfə Nəmrudun səsi gəldi: - Hə, dostum, fasilə vermə, iç, bütün çətinliklərin açarı o zəhrimardadır. Onu başına çəkən kimi hər cür buxovdan azadsan. Özünü rahat və asudə hiss edəcəksən.

Lut camı başına çəkdi.

* * *

Lutun heç ağlına da gəlməzdi ki, bir gün Nəmrudun sarayında onun şərəfinə məclis qurular, rəqqasə qızlarla gün keçirər, dünyanın ağrı-acılarını unudar. Tayfasının çoban-çoluğu ilə oturub-duran Lutun bəxtinə doğmuş bu yeni gün nə vəd edirdi?

Lut başını qaldırıb Nəmruda baxdı. Parıltılı gözlərinin dərinliklərindən bir hiyləgərlik sezilirdi. Nəmrud da Lutun ona zillənmiş mənalı baxışlarını tutmuşdu.

Lutun dodaqları səyridi. O, bütün varlığı ilə şəhər hakiminin ürəyini oxumağa çalışır, beyninin içində dolaşanları öyrənmək istəyirdi. Nəmrud isə daxilindən keçən hissləri bürüzə verməmək üçün Lutun nəzərlərini yayındırmağa çalışırdı:

- Hə, dostum, yaxşı bilirsən, şəhərin adlı-sanlı adamları saraya gəlmək, ən qiymətli peşkəşlərlə hüzzurunda dayanmağa can atırlar. Ancaq mən səni seçdim.

Lut əlini süfrəyə uzatmamışdı. Nəmrud onun yemədiyini, sakit-sakit baxdığını gördü və hiss etdi ki, indiki məqamda məqsədini açsa, Lutun cavabı onu qane etməyə bilər. Ona görə tələsmədi. Nəmrud qonaqpərvərliklə Luta işarə elədi:

- Buyur, çörək kəs, yemək ye. Sən qonağımsan. Nə vaxt darıxsan, yol açıqdi, gedə bilərsən.

Qızlar işarə gözləmədən süfrədən çörək kəsib Luta uzatdılar. Bir neçə tikədən sonra Lutun iştahı açıldı. Süfrədən xoşuna gələn yeməklərdən qabağına çəkdi. Bu yeməklərin dadı-tamı başqa idi. İndi daha o, Nəmrudun məqsədini öyrənmək üçün heç gözünün ucuyla da ona tərəf baxmırdı. Bura hardan, necə gəldiyini də, İbrahimi də unutmağa çalışırdı. Nəmrud şərabla dolu camı götürdü. Qızların da camları əllərində idi. Deyəsən, bircə Lut qalmışdı. O da öz camını götürdü. Camlar bir-birinə doğru uzandı. Toqquşan camları hər kəs başına çəkdi. Başlar dumanlandıqca əhvalar yaxşılaşır, açılırdı. Yenə gülüş, zarafat, süfrəyə dağılmış şərab, kənardan eşidilən xəfif musiqi - bütün bunlar bir sərbəstlik, arxayınlıq yaradırdı. Nəmrud növbəti bədəni başına çəkib sonuncu damlasına qədər içdi və qədəhi süfrəyə qoyub o biri otağa keçdi.

* * *

İbrahim neçə vaxt idi ki, özündə deyildi. Lutun qəflətən yoxa çıxması onu narahat etmişdi. Dağlara - sürüləri bəsləyən çobanların yanına adam göndərirdi. Lut yox idi. Bəs özbaşına hara gedib? İbrahim ağlına min cür fikir gəldi. Bəlkə, dağlara - çobanların yanına gedərkən bir hadisə baş verib, atı bədrəyib, cığırının birində sıldırımından dərəyə yuvarlanıb? Ancaq ağlına gətirmədi ki, Lut Nəmrudun sarayındadır. İbrahim atlanıb yaylağa getdi. Dar cığırlardan, keçidlərdən adladı. Dərin dərələrdən birinin üstündə göy üzündə dolanan leyin süzməsi, enib-qalxması diqqətini çəkdi.

İri quş havada fırlanır, aşağı enib caynağıyla özünü nəyəsə çırpır, qərribə səslər çıxarırdı. İbrahim bilirdi ki, leyin belə işarəsi başqa həmcinslərini xəbərdar etməkdə: yeni, yem var, gəlin. İbrahimlə gələnlər leşə dadanan quşun niyyətini anladılar, atlardan düşdülər. Çətinliklə dərəyə endilər. İbrahim özü də atını bir

kola bağlayıb daşların arasıyla sıldırımın dibinə düşdü. Cəsəd iyi gəlmirdi. Dərənin aşağı başında onlar cığırdan uçub dərəyə düşmüş bir at gördülər. At yaralıydı, ölməmişdi. İbrahim diqqətlə baxdı. At ilxısından deyildi. Çılpaq və yəhərsiz, yüyənsiz idi. Demək, bu atın Luta dəxli ola bilməzdi. Onlar əziyyətlə yenidən qayalara dırmaşıb atlarını saxladıqları yerə qayıtdılar. İbrahim yenə üzüyuxarı, göyə baxdı. Leyin, qarğa-quzğunun sayı-hesabı yox idi. Deyəsən, dərəyə düşmüş atı yırtıcılar hələ görmürdülər. At ölmədiyindən üfunət qoxusu yox idi. Ancaq birdən, qəflətən əsən külək hardansa kəskin leş iyi gətirdi. Külək kəsən kimi qoxu da keçib getdi. İbrahim ətrafa baxsa da heç nə başa düşmədi...

... Bir neçə gün keçdi. İbrahim adamlardan nəse eşitmək ümidi ilə küçədə-bazarda dolanırdı. Ünsiyyət qurur, söz salır, Lutu xəbər alırdı; bəlkə kimse nəse eşidib, görüb... Beləcə, heç bir xəbər bilməyən İbrahim kor-peşman evinə dönərkən nökrəri Elizarla qarşılaşdı:

- Nə yaman fikirlisən, başımın böyüyü?

- Elizar, heç demə. Neçə gündür Lut yoxa çıxıb, bir xəbər - ətəri də yoxdur.

Elizar Lutun qeyb olmağından xəbərdar idi. İbrahimin axtarışlarından da xəbəri vardı. Ancaq məsələnin mahiyyətini bilmədiyindən qarışmırdı. Elizar İbrahimin evində böyümüşdü. Bura təsadüfən düşmüşdü, yoldan keçən bir karvan yeni doğulmuş körpəni atmaq istəmiş, İbrahim alıb evə gətirmişdi. Ayrıca dayələr tutmuş, Elizarı saxlamışdı. İbrahim hər gün evə gələrkən Elizarı xəbər alır, hətta bəzən gəzintiyə çıxanda əlindən tutub özü ilə aparırdı. Həran şəhərinin varlı-karlı camaatı Elizarı İbrahimin yanında görəndə ikrahla baxır, İbrahimdən, ondan üz çevirirdilər. Onların fikrincə, İbrahimin karvanda kölədən doğulmuş yiyəsiz uşağın əlindən tutub gəzdirməsi əsilzadə nəslə-nəcabəti üçün qəbahət sayılmalıdır. Amma İbrahim belə fikirlərə əhəmiyyət vermirdi. Uşaqla doğma övladı kimi davranırdı. O, başqa cür edə bilmirdi, balacaya ürəkdən bağlanmışdı. İbrahimin doğma münasibəti, bağlılığı Saraya da sirayət eləmişdi, o da Elizarın xətrini istəyirdi.

Bütün bu mehribanlıqlara, xoş münasibətə rəğmən, Həranın qayda-qanunları var idi. Elizarı heç cür İbrahimin əzizi hesab eləmir, ona münasibətlərindən əl çəkmirdilər. Elizar yetkinlik yaşına çatarkən İbrahim ona hər şeyi başa saldı. Elizar özü maraqlanmışdı ki, nə üçün şəhərin varlı sakinlərinin uşaqları onu yanlarına buraxmırlar. Elizar böyüdükcə ona olan yad münasibət artır, tənə edənlərin sayı da çoxalırdı.

Nəhayət, İbrahim bir gün Elizara təklif etdi ki, ona sürülərindən pay ayırır, at, dəvə bağışlayır. Dolanışqı üçün nə kömək lazımdırsa, hamısını eləyir. Qoy Elizar burdan çıxıb getsin. Harda istəyir, azad yaşasın. Başqa şəhərdə, yad məmləkətdə kölə olduğunu heç kəs bilməyəcək. Çünki o vaxt Həranda qullara, kölələrə sahiblərinin damğası vurulurdu. Bu damğa ilə o, heç yana gedə bilmirdi. Harda olsaydı, damğasını görər və yenə də onunla aşağı səviyyədə davranardılar.

İbrahim şəhər əhlinin tikanlı qınaqlarına, ittihamlarına məruz qalsa da, Elizarın kürəyinə damğa vurmağa icazə verməmişdi. Əslində, Elizar bir kölə kimi də böyüdülməmişdi. Elizar İbrahimin təklifini çək-çevirə saldı.

- Nə üçün getmirsən, Elizar?

- Mənim böyüyüm, bu şəhərin qanunlarına görə, mən sənə "ata" deyə bilməsəm də, sən mənim atamsan.

- Doğrudur, Elizar, sən mənim övladımsan. Bir ata doğma oğlunu nə qədər istəyə bilərsə, mən də səni o qədər istəyirəm.

- Mənim sahibim, bilirəm ki, mən getsəm izzətə çəkəcəksən, həsrətdə qovrulacaqsan. Övladından ayrı düşmüş atanın çəkdiklərini təsəvvür edirəm. Mənim üçün də çətin olar. Həm də mən başqa yerdə, kənardə yaşaya bilmərəm. Axı, məni qollarınızın üstündə siz böyütmüsünüz. Sara xanımın və sənin nəfəsin mənim havam, can dərmanımdır. Mən birçə gün sizi görməsəm, boğularam, bağrım çatlayar.

- Sağ ol, Elizar, etibarına görə sağ ol. Sənə etiraf edirəm ki, mən özüm də bu şəhərdə sıxıntı içindəyəm. Burda yaşamaq mənim üçün məşəqqətdir, zülmür. Şəhər hakiminin başkəsənliyini, qəddarlığını özün görürsən. Məşğuliyyətini görürsən: heykəl yapdırır və həmin heykəli özünün Allahı hesab edir. Şəhər əhlini məcbur edir ki, həmin daşdan, gildəndüzəltmə heykəllərin adına hədiyyələr gətirsinlər, yoxsa bu şəhərə həmin "əldəqayıрма Allahın" qəzəbi tutar. Hansı adamın rüşvəti gecikircə, vay halına, onu mərhəmət gözləmir. Həmin şəxsi min hiylə ilə aradan götürürlər. Heç kəs dinmir, cıncırını çıxarmır. Gizli zirzəmilərdə naməlum şəkildə yoxa çıxanların aqibəti məxfi saxlanılır.

- Mənim böyüyüm, bilirsen ki, sənin Allahın mənim də Allahımdır. Onların Allahları isə heykəllərdir, bütldür. O cansız abidəni ki, qəzəblənəndə vurub yıxır, qollarını sındırır, başını qırıb atırsan, ona Allah demək küfrdür. Bizim Allahımız gözəgörünməzdir, vahiddir, təkdir. Onlar nəyimizi əlimizdən ala bilsələr də, etiqadımızı ala bilməzlər. Bizim Allahımız haqdır. Kim düzgün adamdırsa, ədalətlidirsə, onun tərəfindədir.

- Doğrudur, Elizar, - İbrahim əlini uzadıb onun qolundan tutdu, çəkib bağrına basdı. İsti göz yaşları kövrək Elizarın üz- gözünü islatdı.

- Sən ağlayırsan, mənim sərvərim?

-Yox, ağlamıram, mənim balam, nəse kövrəldim bir az.

Elizar İbrahimin gözlərinə baxdı. Bu gözlərdə ata məhəbbəti vardı. Bu məhəbbətin qədəri, ölçüsü bilinmirdi. İbrahimin baxışları dərəcə qədər dərin idi, gözlərindən çağlayıb gələn yaş sanki bu dərəcənin səssiz etiraz fırtınasıydı. Dərəcə təlatümə gəldiyindən sahillərinə sığmırdı.

Elizar başını İbrahimin sinəsinə sıxıb hönkür-hönkür ağladı.

İbrahim əlini onun qıvrım, sıx saçlarına çəkdi, Elizarı ovundurmaq, kiritmək istədi. O vaxtdan bəri İbrahim heç vaxt Elizarla bir daha bu barədə danışmadı. Ticarət işlərindən, alış-verişdən başqa, şəhər əhli ilə demək olar, ünsiyyət saxlamırdı. Başlı təsərrüfat qayğılarına, dolanışığa, cari problemlərə qarışmışdı. Ancaq Lutun yoxa çıxması İbrahimi işdən-gücdən ayırmışdı.

Lut şəhər əhlinin hörmətini qazanmışdı. Hamı görürdü ki, yaşı keçən İbrahimin yeganə arxası, təsərrüfatın qurucusu, idarəetmənin bilicisidir. Eyni zamanda, Lut cavan, qoçaq idi. İbrahimin mühafizəçilərinə, köməkçilərinə təlim keçir, onlara hətta döyüşmək, vuruşmaq fəndlərini öyrədirdi. Güman ki, Nəmrud Lutun aradan götürmək istəyir, yaxud ola bilsin, artıq Lutun məhv etmişdir. Hər şey ola bilərdi.

Düşüncələr İbrahimi üzürdü, özünə yer tapmırdı. Hər halda, İbrahim Lutun öldü-qaldısından xəbər bilməli idi. Bəs lazımı məlumatı hardan alsın? İbrahim bazardan qayıdan Elizarla qarşılaşanda bu üzüntülərin içində çaşqın vəziyyətdə qalmışdı.

- Bəlkə, sən deyəsən, Elizar, Lutun harda axtaraq?

- Allahın yanında, canım-gözüm.

İbrahimin təəccübünə gözləri böyüdü:

- Necə yeni, Allahın yanında?

- Axı, Lut bizim kimi gözəgörünməz Allaha tapınmışdır, - Elizar dedi.

- Allah tək cə mənim, sən deyil. O, bütün insanların, yaranmışlarıdır. O, həm də Nəmrudun Allahıdır. Ancaq Nəmrud kimiləri yolunu azıb, Allahsızlaşıb.

- Başa düşürəm, mənim böyüyüm. Ancaq Nəmrud Lutun öldürmüş olsa, yəqin, ruhu göydədir, Allahın ixtiyarında.

- Elizar, sən buna inanırsan, yeni, Nəmrud Lutun öldürmüş ola bilər?

- Bəli, Nəmruddan bunu gözləmək olar. Lap ola bilsin ki, Lutun sonra Cəsədlər dərəsinə atıb.

- Hara?.. Cəsədlər dərəsinə?

- Bəli, bəli, mənim böyüyüm. Cəsədlər dərəsinə.

- Məgər belə bir dəre var, hardadır o?
- Mən görməmişəm, bilmirəm. Ancaq bazarda adamlar bir-birini hədələyərkən misal çəkirlər, səni aparıb Cəsədlər dərəsinə ataram.
- Maraqlıdır, bəs, həmin dərənin yerini öyrənməmişən?
- Xeyr, maraq göstərməmişəm, - Elizar çiyinlərini çəkdi. Sonra əlavə elədi:
- Eşitdiyim budur ki, uzaq dağ yolunun üstündə bir uçurum var, dibində də çox dərin dəre. Deyilənə görə, orda havada həmişə qarğa-quzğunlar dolaşır, gözlənilməz, ürəkbulandıran qoxu, üfunətqarışıq buxar qalxır. İndiyə qədər heç kəs o dərəyə enə bilməyib və o yerə yolu düşən kimsə qayıdıb gəlməyib. Heç o yerin harda olduğunu da bilən yoxdur. Ona görə heç kəs Cəsədlər dərəsi deyilən yerin varlığına inanmır.

İbrahimi fikir götürdü. Necə olub ki, indiyə qədər Cəsədlər dərəsi haqqında bir şey eşitməyib? Düşündü ki, Elizarın danışdıqları, deyəsən, doğruya bənzəyir. Əlbəttə, Nəmruddan nə desən gözləmək olardı. Nəmrud cəza verdiyi adamları çox vaxt hamının gözünün qabağında edam etdirmir, xəlvətcə məhv etdirirdi.

Uzaqdan burula-burula dolanan dağ çığırının yanında yuvarlanıb dərəyə düşmüş yaralı at hadisəsi yadına düşdü. Yazıq heyvan tələf olmamışdı, sağ idi. Onda belə çıxır, o ətrafda qarğa-quzğunun havada dolaşması ata görə deyilmiş. Elə Cəsədlər dərəsinə həmin ətrafda axtarmaq lazımdır.

İbrahimin fikri duruldu. İndi o, təxminən Cəsədlər dərəsinin yerini təsəvvürünə gətirə bilirdi. Əlini uzadıb Elizarın bazarlığına kömək etmək istədi.

- Yox, yox, atam mənim, gücüm çatır. - Elizar ağzınacan dolu zənbilləri götürdü və sürətlə qabağa düşdü. İbrahim arxasınca yüyürməyə başladı. Dodaqları qeyri-iradi bir söz pıçıldayırdı: "Cəsədlər dərəsi, Cəsədlər dərəsi..."

* * *

Sarayda bir-birinin ardınca keçən ziyafətlərin hesabını itirən Lut özünə gələr-gəlməz Nəmrud yenidən başının üstünü alır, eyş-işrət məclislərinə qatırdı. Aylın kimi Lutun canına titrəmə düşürdü: "Bu nə bələdir ilişmişəm, axı, Nəmrud məndən nə istəyir? Məni özünün sağ əlinə döndərib. Az qala xırda-mırda ailə məsələlərini də mənimlə məsləhətləşir. Görsən, qəsd, qərəzi, niyyəti nədir? Mən həqiqətənmi onun belə əziz adamıyam?"

Lut özünü o yerə qoymur, gözlərinin içinə diqqət edir, danışığında, əməllərində gizlənən mənanı tapmaq istəyirdi. Təcrübəli Nəmrud belə hallarda niyyətini gizlətməkdə mahir idi. Mehriban və səmimi təsir bağışlayırdı. Hətta hakimlik taleyi barədə, övladları haqqında Lutla məhrəmanə söhbətlər aparırdı. Lutdan isə heç nə soruşmurdu. Ancaq danışanda diqqət kəsilir, gözlərini qıyıb nüfuzedici baxışlarını Luta zilləyir, bütün fikrini oxumaq istəyirdi. Lut hiss edirdi ki, Nəmrud onu hələ ki məhv etmək, öldürmək fikrində deyil. Bəlkə də son nəticədə Nəmrudun məqsədi Lutu aradan götürmək olacaqdı. Bəlkə, Nəmrud onu mənəvi cəhətdən şikəst etmək, hər cür imkanlar vəd etməklə, nəvaziş göstərməklə yaddaşını pozmaq, mənliliyini ayaqlar altına atmaq niyyəti güdür? Bütün bunlar Lutun ağlını qarışdırırdı. Hərdən əlacı kəsildə düşündü ki, qoy öldürsün məni, tikə-tikə ələsin, amma qalxım ayağa, yaxşıca tüpürüm sifətinə. Yəqin öldürməyə macal verməzlər. Boğazından tutsam, bircə anda onu bu işıqlı dünyadan məhrum edə bilərəm. Lut hiss edirdi ki, Nəmrudun bütün görüşlərini, eyş-işrət məclislərini kimlərsə pərdənin arxasından izləyir. Nəmrudun bircə baxışı bəs eləyirdi ki, onları bezdirmiş qızları başqaları əvəz etsin. Bircə barmağının işarəsiylə məclis yığışır, yanına ayrı-ayrı adamlar gəlir, şəhərdə baş verənlər barədə yerli-yataqlı məlumatlar çatdırılırdı. Bəzən Nəmrud kiminləsə bağlı qəzəblənəndə bircə kəlmə ilə barmağını tuşlayıb əmr verirdi: "Ora!"

Ancaq Lut bilmirdi ki, "ora" deyilən yer haradır. Hər halda, qəzəbləndiyi adama mükafat vermirdi. Yəqin məhkum olunmuşların özləri də bilmirdilər ki, "ora" deyilən yer haradır: zindan, edam meydanı, yoxsa başqa bir yer?!

Lut təmkinlə düşünür, heç nəyə etiraz eləmir, çox vaxt susur, maddım-maddım baxır, Nəmruda sual vermir, heç bir məsələyə müdaxilə etmir, sadəcə, seyrçi mövqe tuturdu.

Hərdən öz-özünü qınayırdı: - Mən nə vaxtadək bunun bəd əməllərinə tamaşa edəcəyəm, səhər, günorta, axşam sevimli bütələrinin təziminə duracağam? Dilsiz heykəllərlə cansız söhbətlərini dinləyəcəyəm? Axı, hər şeyin bir yekunu olmalıdır, ya yox? Səhər necə açılır, axşam hardan düşür, gecə nə təhər keçir, xəbərim olmur, şərabdan başım dumanlanır, vaxtı, vədəni itirirəm, - deyə Lut özü-özünə şikayətlənirdi.

Lut səhər naharını Nəmrudla elədi. Bu nahar əyləncəsiz və musiqisiz keçdi. Yemək mərasimi bitən kimi Nəmrudun amiranə səsi eşidildi:

- İndi hazırlaş, gedək.
- Hara? - Lut təəccüblə soruşdu.

Nəmrudun dodaqları qaçdı. Luta elə gəldi o, cavab vermək istəmir. Ona görə sualı təkrarlamadı.

Lut anladı ki, Nəmrud kimi məkrli, qəliz adamların daxili aləmlərini, düşüncələrini bilmək üçün təşəbbüs etmək faydasızdır. Belələri hakimi-mütləqdir, Nəmrud kimilər heç bir ölçü-biçi, insanlıq meyarı tanımır.

Nəmrud Luta diqqət kəsildi. Gözlədi ki, bəlkə, Lut yenidən nəsə soruşar, o da cavab verər. Amma Lut bütün iradəsini toplayıb yalnız ağına hakimlik etdi. Nəmrudun baxışları düz Lutun gözlərinə zillənmişdi.

"- Hə, dostum, deyəsən, qədərincə əzilməmişən.. Hələ səni qədərincə sindan-çəkic arasına salmamışam. Səni elə yandıracağam ki, qıpqırmızı közərəcəksən, çuğundura dönəcəksən. Sonra közərə-közərə sindanın üstünə qoyub mis çəkiclə döyəcəyəm. Hansı şəkildə səni görmək istəyirəmsə, o hala da salacağam. Narahat olma, sonra kürəyə qoyub yenidən qızdıracağam, sonra buz kimi suyun içərisinə salıb cızıldadacağam. Beləcə, yenidən bərkiyəcəksən. Mənə lazım olduğu kimi möhkəm olacaqsan".

Nəmrudla Lut göz-gözü dayandılar. Lut bütün bunları Nəmrudun dumanlı baxışlarından təkrarən oxudu. Nəmrud dilinə nəsə gətirmədi, başında dolandırdı. Sonda axır ki, səbri tükəndi:

- Ora!
- Hara?
- İndi özün görəcəksən, darqursaql olma, səbr elə, tələsmək lazım deyil. Daha nəsə soruşmağa ehtiyac qalmayacaq.
- Çox yaxşı, etiraz eləmirəm. Gedək.

Daha bircə kəlmə də kəsmədilər. Aralarında heç bir söhbət olmaybmış kimi,, qabaqda Nəmrud, arxasınca Lut geniş hücrədən çıxdılar. Lut bir anlığa dönüb geri baxdı. Yaxınlıqdakı hovuzla, neçə vaxtdan bəri günü keçən Nəmrud xanımına diqqətlə nəzər yetirdi.

"Kaş o qızı bir də görəydim", - düşündü. "Görəsən, indi o, mənə görürmü? O, bir tamam özge aləm idi" - Lut sarayda söhbətləşdiyi qızı xatırladı:

- Sən bura necə düşmüşən, axırın necə olacaq, bilirsən?
- Qətiyyə bilmirəm, - yavaşca cavab vermişdi Lut.
- Əgər burda qalacaqsansa...
- Neyləyim ki?

- Nəmrudun sənə rəğbəti və iltifatı var, böyük səxavət göstərir. Məni ondan istə. Sonra nə xahiş eləsən, heç nəyə "yox" deməyəcək.

- Axı, mən Nəmrudun nəyinə lazımam? - qızdan soruşmuşdu.
- Yox, elə demə, görünür, sən Nəmruda çox lazımsan.

- Hər halda, hələ ki, səbəbi mənə məlum deyil.
- Sənin adın nədir?
- Mənim adım Lutdur, eşitmiş olarsan, İbrahimin qardaşı oğluyam.
- Hə, bilirəm, İbrahimi şəhərdə hamı tanıyır, Nəmrud qəzəblənərkən "Ah, bu İbrahim, İbrahim" - deyib bağırır.
- İbrahimdən bərk yanıqlıdır, - dedi, sonra da soruşdu:
- Bəs, sənin adın nədir?
- Mənim adım Əyaldır.
- Bu nə addır qoyublar?
- Bilmirəm, səkkiz-doqquz yaşdaykən Nəmrud məni uzaqdan - müharibə apardığı şəhərdən gətirib. İndi adı yadımdan çıxıb. Nədənsə, görəni kimi o saat başa düşdüm ki, sən də bura öz xoşunla gəlməmişən.

Lut hələ indiyəcən kiməsə vurulmamışdı. Tayfasından olan qızlar onu cəlb etməmişdi. Yalnız indi hiss edirdi ki, ürəyinin bir parçasını bu daş hücrələrin arasında qoyub gedir. Titrəyirdi. Sinəsi qabarıb-çəkiliirdi. Əyalın həssaslığı, təmiz, pak mənəviyyəti onu ovsunlayırdı. Hərdən qəlbinə şəkk-şübhə dolurdu: bəlkə, bu bir tələdir? Doğrudan da, ola bilərdi ki, Nəmrud qızı məxsusi hazırlasın. Məni ömürlük bura bağlamaq üçün. Bu qız pis tələ deyildi. Əyalın həssas baxışları, az vaxt ərzində ona bağlanması, bir qadın kimi hisslərini səmimi yaşaması tamam başqa şeylər deyirdi. O, duyurdu ki, Əyal Lutla keçirdikləri bu neçə gecədə ona ümid kimi baxır. Lut həmin birinci gecədən sonra nə qədər məst olsa da, başqa qızlarla yaxınlıq eləməirdi. Baş-beyni dumanın içində ola-ola onu hücrəsinə doğru çəkən qızların əlindən qopub, Əyaldan yapışırdı. Qız get-gedə doğmalaşırdı. Gecələr başı ayılan kimi Əyalla dərdləşir, asta-asta pıçıldaşırdılar.

... İndi Əyal bu daş hücrənin içərisində qalırdı.

Lut Nəmrudun arxasınca getdi. Nəmrud qabaqda kimləsə danışdı. Yəqin Lutun gecikməsi diqqətdən yayınmışdı. O, səssizcə Nəmrudun dalında dayandı. Nəmrud nəse bir tapşırıq verib tez ona tərəf döndü:

- Hə, gedə bilərik.

Birlikdə sarayın arxa həyətinə çıxdılar. Burda onları aparacaq iki kəhər at hazır dayanmışdı.

* * *

Qapqara at Nəmrudu görəni kimi fınxırıb qabaq ayaqlarını yerə döydü. Sağ ayağının dırnağıyla yeri xeyli eşdi. Uca və qırıq-qırıq səslə kişnədi. Nəmrud ata yaxınlaşdı. Əlini düz alına çəkdi. Alının üstünə tökülən sıx qara yalını sığalladı, barmaqlarının ucuyla başını qaşdı. Elə bu an yaşına yaraşmayan cəldliklə cilovunu çevirib belinə sıçradı. At belə qəfil sıçrayışlara öyrəşmişdi. Ona görə, Lutun gözlədiyi əksinə olaraq, heç pərsinmədi də, dartınıb sahibindən yol istədi. Nisbətən qara-qırmızıya çalan kəhər də qurcalandı, qızıışdı, cilovunu gəməirdi. Şübhəsiz, Lut bu ata minməliydə. Lut öyrəşmədiyi heyvana ehtiyatla yanaşdı. Hələ uşaqkən əmisi at minməyi, cıdırda çapmağı öyrətmişdi. On-on beş il əvvəl - onda hələ Lutun on-on iki yaşı olardı. İbrahimin ilxısından bir ağ aygır gətirmişdilər. Heç kimi yaxınına buraxmırdı. Lutda heyvanlarla ünsiyyət yaratmaq məharəti vardı. O, hətta ən qorxulu ilanları əlilə tutur, boynundan asır, sakitləşdirirdi. Yaşlıları buna cəsarət edə bilməzdilər. Bir dəfə isə, pələngin yuvasına girmiş, balaları ilə oynamışdı. O qorxulu anda yoldaşları qaçıb İbrahime xəbər çatdırmışdılar. İbrahim atlıları ilə pələngin mağarasına tərəf gəlmiş, qardaşı oğlunun şücaətinə mat qalmışdı.

Pələngin yanında dayanmış balaca Lut pələng balalarının başını sığallayırdı. Aralıdan onu çağırən İbrahime hay vermiş, ana pələngin başını sığallayıb boynunu qucaqlamış, balaların gözlərindən öpmüş və qaçıb İbrahimin yanına

gəlmişdi. Sonra Lut dəfələrlə həmin pələnglə qarşılaşmışdı. Hətta həmin yırtıcıni ovlamaq istəyənlərə mane olmuş, onun vurulmasına imkan verməmişdi. Pələng ovçuları da İbrahimin yetim qardaşı oğlunun sözündən çıxmamışdılar. Lut ilk yeniyetməlik çağlarında meydanda cəsarətli süvari üçün beli yanan ağ ata kimsənin yaxın gedə bilmədiyini, hətta əmisi İbrahimin belə ağ köhlən tərəfindən yaxına buraxılmadığını görəndə etdiyi hünərilə hamını təəccübləndirmişdi. Halbuki, ona qədər at heç kimi yaxına buraxmamışdı. Aygır çapan, dəli köhlənləri ram edən süvarilərin onların belinə qəfil sıçrayışdan sonra necə yerə çırıldığını da görmüşdü. Arxası üstə yerə dəyən süvarinin başının üstünü kəsdirən ağ köhlən fıxırıb kişnəyir, qəzəblə yeri eşirdi.

İbrahim yaxına gəlmiş, özünün məharətli döyüşçüsünün atın qabağında necə aciz-aciz durduğunu görüb üstünə qışqırmışdı:

- Çəkil, yoxsa atın ayaqlarının altında xıncım-xıncım olarsan.

Meydana toplaşib haray-həşirlə mənzərəyə tamaşa qılan adamların gözləri böyümüşdü. Bir kimsə cəsarət edib ata yaxınlaşa bilmirdi.

Adamların arasında olan Lut ayaqyalın meydan boyu qaçaraq əmisinin yanına cummuşdu.

- O mənə qəbul edər, - deyər atı göstərmişdi.

İbrahim məhəbbətlə Lutu qucaqlayıb kənara çəkmək istəmişdi:

- Yox, yaxın getmə. Yaxın getsən, sənə xətər yetirər.

Lut ağ köhlənə tərəf baxmışdı. Ağ köhlən başını bir neçə dəfə qaldırıb-endirdi. Onun bu verdişini hər kəs bildiyi kimi yozdu.

- Bax, görürsən, - İbrahim Lutun çiyindən tutub silkələdi. - Deyir, yaxın gəlsən, öldürərəm.

- Yox, yox, əmi, elə demir, - Lut inadla qışqırdı. - Görürsən, o hədələmir, mənə çağırır.

Əlləri boşaldı. Lut bunu əmisinin razılığı kimi başa düşdü. Tez ağ köhlənə tərəf yüyürdü. Bir qədər aralıda əlində atın boğazına keçirilmiş kəməndi saxlamış mehtər onu özünə sarı dartdı. Əks tərəfdə də başqa mehtər ikinci bir kəməndlə atı əks tərəfə çəkdi. At iki mehtərin arasında dayandı. Birdən Lut qayıdıb İbrahimin əlindəki yüyəni aldı, qaça-qaça ata çatdı. Əvvəlcə kəməndin birini açdı, at tərpənmədi. Sonra ürək edib ikinci kəməndi açdı. At başını Lutun qolunun altına saldı, ram oldu.

Lut yumşaq əlini atın yalmanına, belinə çəkdi, yalını tumarladı, qarnının altından o tərəfə keçdi. Meydana toplaşan izdiham qışqırır, təəccüblənir və Lutu ürəkdən alqışlayırdı. Bu, Lutun ilk qələbəsi idi. Ancaq heç kəs bilmirdi ki, ağ köhlən neçə il əvvəl doğulanda Lut bunun iştirakçısı olmuşdu. Balaca qulun gözünü həyata açarkən Lutu görmüşdü.

Lut ilxının içində oynayır, balaca qulunla dil tapır, xəlvətcə yemləyirdi. İlxi hürküb bir tərəfə axın eləyən zaman qulun da, Lut da onlara qoşulur, qeyri-adi, təhlükəli məşqdən doymurdular. Qulun Luta, Lut quluna həyan idi.

İndi İbrahim bilmirdi, elə meydandakılar da xəbərsiz idilər ki, Lutu ağ köhlənin özü çağırır.

Lut yüyəni atın başına keçirtirdi və ustalıqla atın qayışını çəkib bağladı. Yüyəni atın boynuna çevirən kimi at başını əydi. Lut dəli atın boynunu sıxdı. At birçə anda başını qaldırmaqla onu boynundan belinə doğru itələdi. Lut cilovu çəkdi, köhlən qabaq ayaqlarını göyə qaldırdı. Qoşa dal ayaqları üstə dimdik dayandı. Sanki qanadlanıb uçmaq istəyirdi. Bu hay-küyün, bu qələbəliyin, təlaşın içindən keçib getmək, bu ağ paltarlı, ona doğma balaca oğlanı da, yad insanların arasından qoparmaq, özünün belində lap o ağ buludun üstünə qaldırmaq, orada -səmada süzmək istəyirdi.

Hardansa bir şahin səmada qıy vurub süzdü. Qanadlarını yan açaraq düz meydanın üstünə yeridi. Aşağılarcən uçdu, az qaldı lələkləri Lutun saçlarına toxunsun, atın qənsərindən keçdi. Meydanda qanad çaladı və yuxarı qalxdı.

Lut şahinin dalınca baxdı. Ağ köhlən bərkdən kişnədi. Qabaq ayaqlarını yerə qoyub sim kimi gərildi. Tarıma çəkilmiş yay kimi qəflətən açılib meydan boyu dövrə vurdu. Birdən sıx dayanan insanların arasından nazik bir cığır gördü. Elə həmin cığıra tərəf dönüb sürətlə şığıdı. Bircə anda kənara çəkilib vahimə içində qalmış adamların yanından üzü dağlara tərəf dolanıb gedən yola sarı götürüldü.

Süvarilərdən ikisi atlanıb atın arxasınca çapmaq istədi. İbrahim gözdən itən köhlənin və bu köhlənin üstündə zorla görünən Lutun dalınca baxıb əlini qaldırdı: - Lazım deyil, getməyin. Özünə güvənirsə, qoy bərkisin, çəkişsin!

Mərc qoşanlar vardı:

- İbrahimin qardaşı oğlu daha yoxdu.
- Xeyr, at nə qədər dəlisovdursa, uşaq bir o qədər ciyərlidi...
- At uşağı çoxdan daşlara çırpıb, özü də baş götürüb gedib.
- Yox aa, o at İbrahimin qardaşı oğlu ilə danışır. Üzünü üzünə sürtürdü, elə bil yeniyetməylə əkizdi.
- Hər ikisi İbrahimin madyanının balasıdır. Yaddan çıxaraq ki, birini at doğub, o birini insan...

Cıdırı baxan qadınlar Lut üçün təəsüflənirdilər. Təkcə İbrahimin qəlbində bir əminlik var idi ki, qardaşı oğlu salamatdır. Amma həyəcan, təlaş da öz sözünü deyirdi. Birdən dağı dolanıb gələn ağ köhlən dördnala yenidən meydana girdi. Göynən uçur, ayaqları yerə dəymirdi. Burun pərdələrindən od çıxır, buxar qalxırdı. Atın nəfəs dərməsi dəmirçixanadakı körük səsinə bənzəyirdi.

Lut atın cilovunu çəkmir, onu saxlamaq istəmirdi. Böyük meydanın kənarı ilə, adamların sıx yerindən bir dəfə dövrə vurub düz İbrahimin qabağında dayandı. Hamı sevgiyə Lutı alqışlayırdı.

- Əhsən, Lut, sən lap igid imişsən. - Bunu da bayaq mərc çəkən kişilərdən biri dedi.

- Görürsənmi, Nəmrud, mən dedim, axı, mərc gəlmə, - bunu lap axırda söhbətə qoşulan zarafatlı qoca dedi. Bu uşaq atın dilini əzbər bilir.

Nəmrud əlindəki şərab camını dolu saxlamışdı. Yəqin mərcdə uduzduğundan qəzəblənmişdi. O, şərab camını başına çəkə bilmirdi. Sol əli ilə saqqalını yoluşdurur, bıqlarını çeynəyirdi. Birdən sağ əlindəki dolu camı yuxarı qaldırıb şərabı meydana sarı atdı. Kənardakı adamlar bunu Nəmrudun sevinci kimi başa düşdü. Onlar da eyni hərəkəti təkrarladılar. Bu, indiyəqədərki bayramlarda, at yarışlarında, cıdırlarda keçirilən yeni ənənənin əsasını qoydu. Sonra bu cür yarışlarda qalib gələn süvarinin başına şərab atırdılar. Amma kimsə bilmirdi ki, Nəmrud şərabı qəzəbindən, hiddətindən atmışdı...

O vaxt Nəmrud hirsini cilovlayıb İbrahimə yaxınlaşmışdı:

- Hə, İbrahim, qardaşın oğlu çox qoçaqdır. Əgər razılıq versən, onu sarayımın mühafizəsinə götürərəm. Mənim sarayımda igid bir döyüşçü kimi yetişər. Sonra qoşunuma başçı qoyaram.

İbrahim Nəmrudun əsl niyyətini bilirdi. Hiss edirdi ki, Nəmrud Lutun qələbəsi üçün sevinmir. O, çox istəyir ki, Lut əlinin altına, himayəsinə götürsün, ixtiyarında olsun. Belə bir igid uşağın gələcəkdə İbrahimin dayağına çevrilməsini istəmirdi. Əgər Lut igid döyüşçü kimi yetişib İbrahimin yanında olarsa, gələcəkdə Həranın bütün ixtiyarı İbrahimin əlinə keçə bilərdi. İbrahimə Nəmrudun daş heykəllərinə görə topladığı vergilərin əleyhinə idi. Bütün bunlar bir yana, əks təbliğatı Nəmruda od vururdu. Axı, İbrahim həmişə camaat arasında deyirdi ki, bu daş heykəllər Allah deyil, Allah ola bilməz. Allah gözlə görünə bilməz, daş ola bilməz.

Doğrudur, Nəmrudun əsas məclislərinə İbrahim çağırılırdı. Çünki onun da çoxlu qohumları vardı, tayfası böyük idi. Yaraq-yasaqlı, atlı döyüşçüləri heç də az deyildi. Belə yığıncaqlarda İbrahim təklənirdi. Tamah ucbatından şəhərin varlı və nüfuzlu adamları Nəmruda tərəfdar çıxırdılar. İbrahim də bütün şəhər əhlini öz üstünə qaldırmamaq üçün yarıkənül razılaşırdı.

Amma Nəmrud bilirdi ki, bir gün İbrahim onunla üzbəüz gələcək, Nəmrudla döyüşə çıxacaq. Onun bütün planlarını alt-üst edəcək. İndi üstəlik, Lut da bu biri tərəfdən...

- Hə, nə deyirsən, İbrahim? Lutun mənim sarayımda olması sənin üçün başucalıq, ürək rahatlığıdır.

İbrahim ondan birtəhər yaxasını qurtarmaq istəyirdi. Ancaq necə bəhanə tapsın, bilmirdi. İbrahim ixtilaf yaranmasın deyə, gülümsədi, xoş nəzərlərlə Nəmruda baxdı.

- Nəmrud, sən şəhərin hakimisən. Elə mən də, Lut da sənə himayəndəyik. Nə vaxt istəsən, Lut sənə döyüşdür. Ancaq o, hələ balacdır.

İbrahim yan tərəfə çönüb qardaşı oğlu Lutu göstərdi.

- Bunun neçə yaşı var ki? - dedi. - Özün görürsən, heç atın belinə boyu çatmır.

- Sonra İbrahim Lutun başını sıgallayıb əlavə etdi: - Get, bu atı sənə bağışladım.

- Lutu çiyindən meydanın kənarına tərəf yavaşca itələdi.

Lut atın cilovunu çəkib getmək istəyirdi. Bu vaxt bir dəstə qadın Luta tərəf yüyürdü. Əllərində rəngli parçalar, çiçəklərdən toxunma çələng vardı. Onlar çələngi Lutun boynuna keçirttilər, parçaları Lutun çiyinə atdılar.

Nəmrud bir-iki addım geri çəkildi. Özünü birtəhər saxlayıb ürəyindəki kini biruzə verməməyə çalışdı. Yavaşca bunları deyə bildi:

- Yaxşı, baxarım...

* * *

Nəmrudun süvarisi qara-qırmızıya çalan kəhərin yüyənini əlində hazır tutmuşdu - Lutu gözləyirdi. Lut heç nə soruşmurdu. Onlar hara, niyə, nə üçün gedirlər? Lut ata yaxınlaşdı. Məhrəm nəzərlərlə ona baxdı:

- Sən məni hara aparırsan? - baxışlarıyla soruşdu sanki.

At sakit idi, heç bir təlaş keçirməyən, qorxmayan, ancaq nigarançılığı görünən Lutu süzürdü. Elə diqqətlə süzürdü ki, elə bil sual vermək, nə isə soruşmaq istəyirdi:

- Axı, sən kimsən? Nəmrudun yanında nə işin var? Bəlkə, başında qeyli-qal var? Bəlkə, elə sənə günahına görə məni də məhv edəcəklər? Bəlkə, hansısa bir uçuşumun başında sonuncu kişnərti ilə ömrümü başa vuracağam? Bəs, sənə nigarançılıq çəkənin, bir gözləyənin yoxdur?

- Niyə yoxdu, köhlən, var. Qapqara gözləri olan qənirsiz bir gözəllə əhd-peyman bağladım. Heç nə danışmadan, demədən çırpınan ürəyimi qoparıb ovuclarında saxladı. Dünyanın harasına getsəm, o gözlər mənimlə olacaq. Əgər sənə dediyin o uçuşumdan yuvarlansam, mənim ahım-fəryadım kişnərtinə qarışacaq. Sən təkəcə öz taleyin üçün kişnəməzsən. Elə mənim üçün də - bax, o mənim ürəyimi qoparıb özündə saxlayan gözəl üçün də qan-yaş tökərsən. Qoy bizim üçümüzün də birlikdə ah-naləsi olsun sənə kişnərtin.

At dirnaqları ilə yeri eşdi. Elə bil darıxırdı, tələsirdi. Luta demək istəyirdi ki, daha dayanma, vaxt ötür.

- Bilirəm, sən istəyirsən ki, mən bu an sənə yalına yatım. Sən şahə qalxasan, elə buradaca kişnəyib Nəmruda, onun sarayına lənət oxuyasan və birlikdə qaçıb əlindən qurtulaq. Başımızı götürüb uzaqlara gedək. Bəlkə, salamat qalırıq. Nəmrud bizim arxamızca döyüşçülərini göndərər, bizi geri qaytarmaq istəyər. Ancaq ağılı dayazdı, hər bə-zorbasına güvənməsin, bizi tuta bilməz. O, özünə gələncən, biz dünyanın o başında olarıq. Elə yerlərə gedib çıxarıq ki, əli bizə çatmaz.

- Bəs, onda niyə durmusan? - At finxırdı, - tərpən, fürsəti qaçıрма, fəvte vermə.

- Ey köhlənim, mən hara qaça bilərəm? O cəsəret və mətanət məndə hardandır? Ürəksiz adamı belində hara aparacaqsan? Dedim, axı, ürəyim artıq bu

sarayın daş divarları arasındadı. Bu divarlar neçə vaxtdı həm bir əsmər gözəli, həm də məni sıxır. İndi o, mənim ürəyimi sinəsinin üstünə qoyub. Mənim qəlbimin döyüntülərinin səsini eşidir. Artıq ürəyim hər gün onunla həmsöhbətdir. Onun sabaha bütün ümidi mənimlə bağlıdır. Mən öz qollarımı qandallı, ayaqlarımı bağlı görürəm. İndi özün də, köhlənim, bu vəziyyətdə hara gedə bilərəm?

Nəmrud artıq atın belində idi. Dönüb Luta baxdı, sonra qara atın cilovunu çəkdi. At yerində dolanıb şahə qalxdı. Nəmrud sağ əlini qılınca tərəf atdı. Lut bilmədi, Nəmrud qəzəbindən, onu qorxutmaq üçün qılınca əl atır, yoxsa atın belində müvazinətini saxlamaq üçün? Luta elə gəldi ki, bu saat Nəmrudun qılınıcı sıyrılacaq və parıltısı göydə birçə anda şimşək parıltısına dönəcək. Lutun boğazını bölüb keçəcək. Və o, yerdən başsız qalan bədəninə baxacaq. Yox, o, Nəmruda asanlıqla təslim olmaq, bu qədər ucuz ölümə məhv olmaq istəmirdi. Lut bilirdi ki, Nəmrud güclü adamdır. Döyüşlərdə əsgərlərinin qabağınca at çapır, qılınıcı oynadır, gürz vurur, ox atır. Amma öndə gedənin qismətinə ölüm tez çıxır. Faciə yalnız fədailəri tez axtarır tapır. Cəsarət, güc və qüvvət isə, çox vaxt ölümü əzir, ölümün iradəyə, gücə, qüvvətə cəsarəti çatmır. Ölüm qəhrəmanla döyüşə bilmir. Nəmrud da bəzən cəsarəti, qorxmazlığı, qəddarlığı ilə ölümə qalib gəlirdi. İndi Lut Nəmrudla döyüşən ölümün özü idi. O, ölüm olaraq Nəmrudun qarşısında məğlub olmayacaqdı. Hələ onların döyüşləri qabaqdaydı, hələ onlar ancaq baxışları ilə, fikirləri ilə döyüşürdülər, səbirləri, təmkinləri ilə meydan sulayırdılar. Ona görə ki, hər kəs həqiqətini ortaya qoya bilsin. Hər kəs özünü sübuta yetirsin. Bu iki nəfərdən biri digərinə tabe olmalı idi. Birinin arxasında güclü qoşun vardı, əlinin üstündə əl yox idi, o birinin isə, arxası tamamilə boşluqdan ibarətdi; inam, əqidə, özünə güvənmək ehtirası, daxili güclüydü. İndi bu sarayın həyətidə, biri atın üstündə əli qılınıcda, o birisi kəhər atın önündə əli yüyəndə fikir və düşüncələr burulğanında dayanmışdılar. Lut atın yüyənini başına dolandırdı. İldırım sürətilə sıçrayıb belinə qalxdı. Cilovunu elə dartdı ki, kəhər at sanki quş kimi belinə sıçrayan gəncin ruhundan qanad taxdı özünə. Nəmrudun atından daha hündürə, şahə qalxdı. Nəmruda elə gəldi ki, bu saat Lutun belinə qalxdığı at qanadlanacaq, quş kimi sarayın divarlarından aşıb uzaqlara uçacaqdı.

Nəmrud köhləninin başını çəkib dizləri ilə yavaşca atın qarnına toxundu. At ildırım sürətilə üzü dağlara tərəf götürüldü. Lut da onun dalınca. Lap arxadan isə Nəmrudun süvariləri yola çıxmışdılar. Onlar şəhərdən uzaqlaşandan sonra əsas yoldan dönüb dağ cığırına düşdülər. Şübhəsiz, bu cığırlarda yan-yana gedə bilməzdilər. Kənardan müşahidə edərkən onların uçurumların başı ilə at sürdükləri görünürdü. Lut arxadan Nəmrudun boyuna-biçiminə baxırdı. Onun döyüşçü geyiminin içində belə əzələləri qabarmışdı. Nəmrudun bədəni zirehli paltarın altına sığmırdı. Boynu yay kimi dartılır, atın üstündə dik dayanırdı. Hər dəfə qayaların altından keçərkən Lut başını aşağı əysə də, Nəmrud hər yeri tanıdığından əylimirdi.

Lut üçün bu sıldırımlı yollar təzə idi. O, heç vaxt bu tərəfləri görməmişdi. Amma hiss edirdi ki, Nəmrud bu yerlərdən tez-tez keçib-gedir. Dolaylarda, döngələrdə, cığırınların birləşib-ayrılan hissələrində heç bir qorxu-hürkü hiss eləmirdi, heç geriyə də dönüb baxmırdı ki, arxasınca gələn var, yoxsa yox. Ancaq bir dar uçurumun kənarından keçəndə Lutun atı Nəmrudun atı ilə yan-yana dayandı.

Birçə kiçik təkən! Elə birçə yüngül toxunuş bəs edərdi ki, Nəmrud atı ilə bərabər sıldırım qayaların arasından üzəaşağı yuvarlansın. Bu, Lutun ağılına gəldi. Hətta qeyri-iradi sol əlini bir qədər yuxarı da qaldırdı. Birçə an bəs eləyərdi Nəmrud adlı bir bələdan bütün şəhərin canı qurtarsın. Elə bu an daş hücrənin arasından baxan gözlər - dolmuş baxışlar uzaqdan-uzağa əllərini uzadıb Lutun saxladı. O gözəlin əllərinin arasında işıq yanırdı. Işıq elə gur yanırdı ki, az qala Lutun gözlərini qamaşırsın. Lut Əyalı gördü, ovcunun içində saxladığı həmin işığın yumruq boyda ət parçası olduğunu anladı. Bu, Lutun döyünən ürəyi idi. O ürək sanki dil açıb qışqırırdı:

- Ey, sən neyləyirsən? Sənin bu çırpınan ürəyin, alışıb - yanan ruhun sarayın daş divarları arasında qalıb. Onsuz da sən hara getsən, sağ-salamat qayıdıb gələcəksən.

Lut əlini aşağı salıb gözlərini yumdu. Qalxıb-enən ürəyinin döyüntülərini aydınca eşitdi. Deyəsən, təngnəfəs olmuşdu. Tez-tez nəfəs dərirədi. Dağ ciğirləri ilə üzüyuxarı dırmaşan atların burun pərdələrindən yanan yel qalxırdı. İndi Lut atın belində deyildi, payı-piyada uzun məsafə qət edirdi.

Dağ havasının təmizliyi bir yana, çatışmazlığı onu darıxdırırdı. Elə bu an Nəmrud dönüb ona tərəf baxdı. Baxışları həmişəki kimi bir anlığa toqquşdu. Nəmrudun atı qabağa keçdi, cilovunu çəkib dayandı. Dönüb Lutu diqqətlə süzdü. Lutun rəngi ağappaq ağarmışdı, yanaqlarındakı məsum qızartıdan əsər-ələmət yox idi.

- Hə, dostum, düzünü söylə, deyəsən, yaman qorxursan? - Nəmrud soruşdu.

- Yox, niyə qorxuram ki. - Lut Nəmrudun diqqətlə ona zillənmiş gözlərindən nəzərlərini yayındırmadı, düz bəbəyinin içinə baxdı.

Nəmrudun yanında olduğu bu müddət ərzində bir çox xüsusiyyətlərini öyrənə bilmişdi. Məsələn, gözünü yayındırsaydı, Nəmrud nə düşündüyündən şübhələne bilərdi. Və bu şübhələr Luta bəla başa gələrdi. Onsuz da hələ başına nə gələ biləcəyindən xəbərsiz idi. Ancaq içində inamı var idi ki, Nəmrudun onu öldürmək qəsdı yoxdur. Lut sövq-təbii hiss edirdi ki, o, Nəmruda lazımdır. Nəmrudun qeyri-adi səfəri isə, gizli planlarından xəbər verirdi. Lutun özünə də maraqlı idi, axı, Nəmrudun nə qəsdı-qərəzi var? Bir tərəfdən, qısa müddət ərzində tale başına qərribə oyun açdı. Lut heç bilmədən Əyala vuruldu. Əyalın paklığı, müqəddəsliyi qarşısında mütəəssir oldu. Digər tərəfdən, Nəmrudu, həqiqətən, qayadan itələyəcəkdi. Bəlkə də Nəmrudun süvariləri bu qəsdə görə Lutu öldürməyəcəkdilər. Lap bədabəddə, o, bu süvarilərdən xeyli irəlində idi. Atdan düşüb dağ ciğirləri ilə qayalara dırmaşar, süvarilərin əlindən xilas olar, lap onlarla döyüşə girərdi. Doğrudur, Lut silahsız idi, ancaq bu qayaların, keçilməz uçurumların arası onun üçün səngər, əlinə keçirəcəyi daşların hər biri silah əvəzi idi. Bir qədər cəld tərپənib daşla süvariləri bir-bir o dünyaya vasil edə, axırına çıxardı. Ancaq Nəmrud qəti bilməzdi ki, Lutun əl-qolunu bağlayan, ağılını alan başqa qüvvəydi. Onun qabağını kəsən, Lutu cəsətsiz, gücsüz hala salan daş hücrələr arasında qalmış o köməksiz, kimsəsiz, gözləri yol çəkən Əyal idi.

Nəmrud da atdan düşmüşdü, mühafizəçilər də, Lut da. Qarovulçular yaxına gəlmirdilər, xeyli aralıda dayanmışdılar. Nəmrud düz Lutun yanında idi. Onlar atlarının yüyənini yəhərin qaşına sancmışdılar. Uzun dağ cığırı ilə təhlükəli yollardan keçib gəlmək, daşların arasından, qayalığın içindən adlamaq atları bezdirmişdi. Acıqlı-acıqlı burun-buruna dayanmışdılar: bir-biri ilə sorğu aparırmışlar kimi. Nəmrudun atı özünə oxşayırdı, çox hikkəli idi. Burun pərlərindən çıxan buxarla Lutun kəhər atının alnından, üz-gözündən sanki itələyir, onu dibsiz uçuruma tərəf sıxışdırırdı. Aşağı qaranlıq olduğundan görünmürdü. Nəhəng qayanın dibi girdəbə bənzəyirdi. İllər boyu ora gün düşmədiyindən, mərmər daşların sinəsini məmir basmışdı. Yer nəm idi. Hiss olunurdu ki, torpaq rütubətli, bütün ətraf yaşıllıqdır. Atlar ağızlarını ota tərəf uzatmır, fıxırıb bir-birinə acıq verirdilər. Burada kiçik bir hərəkət, səhv - ölüm demək idi. Uçurumdan üzəaşağı qayaların şiş ucları səhv edəni, addımını əyri atanı bağışlamırdı. Çalağanlar yuxarıda, qayalardan hündürdə dövrə vurur, hərdən dərənin üstünə sarı şığıyır və yenə qəfildən gözəndən itirdilər. Nəmrudla Lut bilmirdilər ki, burada niyə dayanıblar, nəyə tamaşa edirlər. Hərçənd ki, Lut Nəmrudun ondan şübhələndiyini ağına gətirirdi. Düşünürdü ki, ola bilsin, Nəmrud niyyətindən xəbərdardır. Çünki rənginin ağarması üz-gözündən sezilir, həyəcanı hiss olunur. Lut toxtaqlıq tapırdı ki, deyəsən, Nəmrud onun bu görkəmini qorxaqlığı kimi yozur. Nəmrudun cingiltili səsi qayalarda əks-səda verdi:

- İndi burdan piyada keçidimiz başlanır.

Ensiz dağ cığırı ip kimi elə daralırdı ki, atla getmək mümkün deyildi. Lut sözgəlişi, Nəmrudu cavabsız qoymamaq, şübhələrini dağıtmaq üçün ortaya körpü atdı:

- Yolumuz hələ çoxmu qalıb?

- Yox, elə çox deyil. Ancaq atla getmək olmaz. - Nəmrud arxayın-arxayın dilləndi.

Mühafizəçilərdən biri atların yanında qaldı, digəri Nəmruddan qabağa keçdi. Arxasınca Nəmrud, sonra Lut və yerdə qalan mühafizəçilər cığıra düşdülər. Hər kəs atın üstündən öz su tuluğunu götürmüşdü. Qayaların arası ilə, diki aşıb nəhəng vadinin yaxınına çatdılar. Bura qorxulu sıldırım çuxuru xatırladırdı. Sal qayalıqda bitmiş tək-tük ağaclar, tikanlı kollar vadinin aşağısını görünməz edirdi. Sıldırımlı, sirli dərələr sehrli bir aləmə bənzəyirdi. Hərdən kəskin üfunət adamı vururdu. Bax, bu qəribəydi. Bu kimsəsiz dərənin dibində bu qoxu hardan idi? Dərənin üstü boyunca qarğa-quzğunlar, kərkəslər dolaşırdı. Hərdən yırtıcı quşlar onların başı bərabərliyində uçur, vaxtsız qonaqları az qala caynaqlarına keçirib dərədən atmaq istəyirdilər. Adamları gören quşların səsi dəyişirdi. Həyəcanlı çığırırlar, vahiməli cingiltilər çıxaran quşlar həyan axtarır, təzə ov tapmışlar kimi, sevinclərini hərisliklə dağlara, dərələrə yayırdılar.

Nəmrud quşlara qürurla baxırdı. Elə bil vəhşi quşların yiyəsi Nəmrud idi. Üzünü qəribə bir hiss çulğalamışdı. Dəmir kimi qaralan sir-sifəti, mis tək göyərən boyun-boğazı, əl-qolu qəzəblə gərilib-açılırdı. Çalağanlardan biri düz başının üstündə bəxtəvər-bəxtəvər dövrə vurdu. Elə bil Nəmrudda təşəkkür eləyir, onları yada saldığı üçün minnətdarlıq edirdi.

Nəmrud tələsmədən cığırdan üzüaşağı boylandı. Qoşa haça qayanın arasından keçib nisbətən yastı, sal daşın üstündə dayandı. Yenə sağ əli qılıncının dəstəyində, sol əli belindəki kəmərindeydi: ölkələr fəth etmiş, düşmən qırıb çatmış sərkərdəsağa dayanmışdı. Nəmrud qayalıqlara, sirli-sovlu dərələrə, xəncər kimi dərənin içindən üzüyuxarı, göyə doğru millənmiş daşlara özünün yaraq-yasağı, cəbbəxanası kimi baxırdı. Bu görkəmdə dünyanın ən güclü adamı təsirini bağışlayırdı. Həqiqətən, Lut onun son dərəcə güclü, iradəli, məqsədinə doğru yorulmadan irəliləyən bir kəs olduğunu açıq-aşkar görürdü.

Lut yaxşı bilirdi ki, onu məhv etmək Nəmrudun əlində çətin deyildi. Hər hansı bir yolla Lutu məhv edər, öldürər, aradan götürərdi. Təkbətək davaya qalsaydı, Lut çevikliyi, cəldliyi sayəsində bir neçə rəqibin öhdəsindən gələrdi. O, Nəmrudu da, mühafizəçilərini də məhv edib bu qayaların arasından sivişib çıxa bilərdi. Ah, bircə Əyal olmasaydı. Axi, necə oldu, o, Əyalın yanında qəlbini girov qoydu?! Axi, o bunu istəmirdi. Lut heç zaman yaşamadığı hissləri yaşayırdı. Bu hisslər içində vərəvürd edir, qərar qəbul eləməyə tələsir, konkret fikrə gəlməkdə çətinlik çəkirdi. İndi bu dilsiz vadilərin qoynunda ölümü qəbul etmək, birdəfəlik işıqlı həyatla vidalaşmaq yaxşıydı, yoxsa arxasınca baxan, onu ümidli nəzərlərlə yola salan, məhəbbət dolu o gözlərin sahibinin yanına qayıtmaq?!

Lut gənc olsa da, müharibələrdə az-çox iştirak eləmişdi, bərkdən-boşdan çıxmışdı. Heç vaxt, heç bir döyüşdə ölümün acı nəfəsini indiki kimi duymamışdı. O vaxt Lut belə düşünürdü ki, davadan salamat çıxmaq əsgərin borcudur. Ancaq döyüşçü - fədai üçün o qədər fərqi yoxdur, həlak olacaq, yoxsa sağ qalacaq? Sağ qalmaq, yoxsa ölmək döyüşçünün qismətidir. İndi isə Lut hiss edirdi ki, həqiqətən, ölmək istəmir. Başa düşmüşdü ki, sevgi hissləri, məhəbbət duyğuları insanı həyata bağlayan ən ali bağlardır. Bundan gözəl hisslər, üstün duyğular yoxdur. Demə, Lut indiyəcən həyatın mənasını başa düşməyibmiş. Heç ömrünün dəyərini də bilməyibmiş. Nə üçün yaşadığının, nəyin naminə vuruşduğunun mahiyyətinə varmayıbmiş. Luta indi aydın olurdu ki, hər bir insanın ömrü tək-cə özünə məxsus deyil, həm də başqası üçündür. Hər kəs həm də bir başqası üçün yaşayır.

Nəmrud kəskin üfunət qoxulu dərənin dərinliklərini göstərdi:

- Burdan enin aşağı, bir-bir qayaların arasına baxın. Mən burda sizi gözləyəcəyəm.

Dərədən dəhşətli uğultu gəlirdi. Lut bu uğultunun səbəbini aydınlaşdırma bilmirdi. Bu uğultu qulaqlarındadır, başındadır, yoxsa dərənin içindən gəlir? Dərəboyu, lap aşağılardan şırıltı gəlirdi, şələlə idimi? Qayaların dərinliklərindən sızan su səsi qulaqbatırıcı uğultuya qarışmışdı. Lut və mühafizəçilər qayaların qoyunundan üzünə aşağı düşdülər. Onlar hər yeri ovuc içi kimi tanıyırdılar, hər daşın, qayanın seyrinə bələd idilər. Qayalardan tuta-tuta nisbətən aşağı düşəndən sonra yuxarıdan görünməyən başqa bir bənzərsiz mənzərə açılırdı.

Lutun gözləri böyümüş, o, dəhşətə gəlmişdi. İlahi, burada nə qədər insan kəlləsi, sümüklər, qayaların arasından sallanıb qalmış skeletlər, təzəcə parçalanmış insan cəsədləri vardı. Bir quzğun yenicə qanı süzülən cəsədin üstünə çökmüşdü. Caynaqlarını sinəsinə söykəmiş, gözlərini oymuşdu. Quzğunun söküb-dağıtdığı cəsədin sinəsindən qan axırdı. Lut elə indicə başa düşdü ki, burda təzə edam mərasimi olub. Bu qayalardan neçə adamı yenicə dərəyə yuvarlayıblar. Lut quzğunu cəsədin üstündən qovmaq istədi. Ağzındakı qanlı ət parçasını həyasızcasına dimdiyinin arasında yuxarı qaldırıb udan quzğun Luta tərəf baxdı, gözlərindən insana nifrət yağdırdı. Lut əllərini qaldırıb yırtıcını cəsədin üstündən aralamaq istəsə də, quş qəti tərpənmədi. Lut iki addım yaxınlaşdı. Quzğun qanadlarını gen açıb sinəsini cəsədin üstünə gərdi. Bir də dönüb Lutu süzdü. Quzğun Luta sanki axırıncı sözünü dedi: - Əgər yaxına gəlsən, səni caynaqlarıma alıb bu qayaların üstünə çırpam. Unutma, bu dərələrin hakimi qarğa-quzğundu, insan yox...

Quzğunun saymamazlığı qabağında Lut yazıq görkəm aldı. Qəzəblə sıxdığı yumruğunu daşa çırpdı. Deyəsən, ağrı huşunu başına gətirdi. Başa düşdü ki, soyuqqanlı olmaq gərəkdir. İndi o, artıq heç nəyə təsir edə bilməz. Burda gördükləri iradəsindən kənardır. Mühafizəçi Lutun qolundan yapışdı, aşağı çəkdi. Lut hiss elədi ki, əmri icra edən kəs onunla ehtiyatla davranır. Bu, bəlkə də Nəmrudun gizli tapşırığı idi. Onlar lap aşağı endilər. Çılpaq qayaların arasına ilişib qalmış, hələ canı üstündə onlarla adam zarıyırdı. Lut onlardan birinə yaxınlaşdı. Əlini uzadıb gözlərinin üstünə tökülmüş saçlarını kənar elədi. Qayaların arasına düşmüş, sümükləri xurd-xəşil olmuş bu şəxs hələ sağ idi. Dodaqları qapqara yanib qaralmış, çat vermiş damarlarından qan sızdırdı.

Ölümə məhkum bədbəxt gözünü açdı:

- Su istəyirəm, su verə bilərsən? Lut belindən asılmış su tuluğunu götürüb tez onun dodaqlarının arasına söykədi.

- Ey insan övladı, axı, sən nə günahın yiyəsisən? - qeyri-iradi Lutun ağzından çıxan sözləri eşidən yarımcan adam başını tərpətdi. Suyu qurthaqurtla içən təşnə yaralının gözü Lutun üzünə zilləndi və donub qaldı. Lut başa düşdü ki, o, canını tapşırdı. Lut əlini qaldırıb gözlərinə çəkdi. Bir qədər aralıdan da zarıltı səsi gəldi. Lut iniltiyə tərəf yüyürdü. Açıq su tuluğunu ağzına qoymaq istədi. Ancaq saralmış dodaqları tərpənmədi. Lut sudan bir-iki ovuc alına çəkdi. Deyəsən, sərin suyun təsirindən yaralının huşu başına gəldi. Yavaş-yavaş keyimmiş bədəni tərpəndi. O, nəse deyirdi; Lut diqqət kəsildi: "Elə onun da, mənim də, sən də yeganə günahı Nəmrudun məmləkətində yaşamağımızdır. Allahın hökmüdür, kim yolundan azırsa, qismətinə Nəmrud çıxır..."

Lut dərhal başa düşdü ki, bu adam Nəmrudun əqidəsinə xilaf gedənlərdən biridir. Çünki Allah deyiləndə bütələr nəzərdə tutulmur. Lut bir çox mətləbləri anlamağa başladı. Gözləri yaralıda idi. Bədəninin yüz yerindən qan sızan binəva yaralının sözləri bitdi və o, daha heç nə deyə bilmədi.

Lut səksənə-səksənə qayaların arası ilə ora-bura yüyürür, edama axırıncı məhkum olunanları axtarırdı. Burda hər tərəfdən zarıltı, inilti səsləri gəlirdi. Sərt

daşların arasından qan süzülürdü. Lut indi anladı ki, dərədən gələn həmin uğultu dərənin vahiməsi deyilmiş. Yarımcan adamları didib-dağıdan çalağanların, quzğunların vahiməli qiyılısına qarışib uğultu yaradan - elə bu yaralıların fəryadı imiş.

Lut qayaların ortası ilə gözlərini o yan-bu yana dolandıra-dolandıra yeriyir, hətta unudurdu ki, ayağının altından qaçan kiçik bir daş parçası onun özünün də uçurumların ağuşuna yuvarlanmasına səbəb olar. Ayağının ucunda insan skeletinə toxundu. Bütün fəqərə sümükləri - başı, qolu, qıçı, qabırğası yerində idi. Çürümüş paltar torpağa hopmuşdu. Bu skeletin ətinə, görünür, quzğunlar bir-iki il əvvəl yemişdilər. Skelet dağıldı. Kəllə diyirlənib üzüaşağı uçurum boyu getdi. Daşlara dəyən kəllədən qərribə səs çıxırdı. Bu səs Lutun beynində əks-səda verir, nəse pıçıldayırdı. Lut o kəllənin söylədiklərini aydın başa düşürdü: - Get, ey insan övladı, get. Burdan salamat çıxsan, Allahına min kərə dua et. Get, insanlara bu dünyada hansı haqsızlıqlar baş verdiyini müxtəsər danış. Qoy hamı bilsin, onların başının üstündə kimin dayandığını anlasınlar və elə zənn etməsinlər ki, onlar əbədi olaraq haqsızlığa, zülmə dözməlidirlər.

Lut heydən düşdü. Ağır-ağır nəfəs aldı. Rəngi, ruhu qaçmış halda birtəhər qayaya söykəlib dayandı.

Nəmrud yuxarıdan, qayanın üstündən üzüaşağı baxırdı. Lutu aydın görürdü. Lutun ölümə məhkum olunmuşların yanında hərləndiyinə, onlara su payladığına, nəse danışdığına fikir verir, xəyala dalırdı. Qəsdən Lutu tələsdirmirdi. İstəyirdi Lut baxdığı mənzərədən tamamilə sarsılsın, mənəvi cəhətdən ölsün, taleyinin kimin əlində olduğunu təsəvvür etsin. Nəmrudun onu sağ buraxacağı, yaxud öldürəcəyi onun üçün şübhəli qalsın. Qoy bir qədər Nəmrudun iltifatlı münasibətindən sevensin. Axı, o Lutla gələcək münasibətlərinin əsasını qoyurdu. Bu münasibətlərin necə olacağı Lutun bu dərədən hansı əhvalla çıxacağından çox asılı idi. Nəmrud planlarını həmişə hamıdan gizləyir, istəklərindən kiminsə xəbəri olmurdu. Nəmrud qətiyyənlə bərişə bilmirdi ki, şəhərdə özündən savayı nüfuzlu şəxs var. Son vaxtlar İbrahimin şöhrətinin yüksəlməsi, əhəlinin ona inanması və hörmət bəsləməsi Nəmrudu narahat eləyirdi. Nəmrudun asanlıqla İbrahimi aradan götürməyə gücü çatmırdı. Çünki İbrahimin tərəfdarları, silahlı mühafizəçiləri çox idi. Nəmrud gücünə, qüvvəsinə güvənib silahlı adamlarını İbrahimin üstünə göndərə bilmirdi. Ona görə ki, öz adamları arasında da narazılar vardı. Bu mübarizənin kimin xeyrinə qurtaracağı ona bəlli deyildi.

İbrahimin hərbi gücü elə Nəmrudunkuna tən olardı. Bəlkə də az fərqlə Nəmrud üstün idi. Nəmrudun gücünü, qüvvəsini birləşdirən, onun insanların üzərindəki xofuydu. Birdən hər hansı təsadüf nəticəsində Nəmrudun başına bir iş gəlsəydi, o, ordunun üstündə görünməsəydi, qoşunu onun zəhmli səsinə eşitməsəydi, asanlıqla təslim olar, pərən-pərən düşər, hətta İbrahimin tərəfinə keçə bilərdi. Nəmrud bunları hərtərəfli götür-qoy edirdi. O, İbrahimi öldürməklə qüvvələrini dağıdardı. Onları cəmləyib öz tərəfinə çəkmək də müşkül məsələydi. Çünki Lutun sağ qalması hələ əleyhdarlarının qalması deməkdi. Üstəlik, Lutun özü hərbi qüdrətə malik idi. Onda sərkərdəlik qabiliyyəti vardı. O, adamları ətrafına yığa bilirdi, onları inandırırdı. İbrahimin də, Lutun da Nəmruddan bir üstünlüyü də o idi ki, ətraflarına toplaşanlar ağıllarının gücünə güvənirdilər.

Qonşu ölkələrdən Nəmrudu hədələyən qüvvələr vardı. İbrahimin aradan götürülməsi ilə onun şəhərini müdafiə edən qüvvələr də yarıbayarı azalmış olardı. Bu qüvvələri cəmləmək, birləşdirmək lazım idi və İbrahimi aradan elə götürmək gerek idi ki, məxfi planlarına, insanlar arasındakı nüfuzuna xələl gəlməsin.

İndi Nəmrud müxtəlif səbəblərə görə Lutu öldürmək fikrində deyildi. Lutun simasında İbrahimin bütün tayfasını ətrafında birləşdirə biləcək qüvvə görürdü. Çünki İbrahim qardaşı oğluna varisi kimi baxırdı. İbrahimin adamları İbrahimi inandıqları qədər Luta da inanırdılar. O, Lutu əlindən buraxsa, özünə təbə edə

bilməsə və, nəhayət, Lut İbrahimin əleyhinə qalxmasa, onda Nəmrudun bütün planları alt-üst olurdu.

Bəs, neyləmli? - Nəmrud bu sualı dəfələrlə özünə vermişdi. Bircə qalırdı ki, planlarını inadla və ağılla həyata keçirsin. Lutun sarsılması, mənən zəifləməsi, fiziki cəhətdən gücdən düşməsi hələlik şəhər hakiminin nəzərdə tutduqlarına uyğun idi. O, əliylə baş mühafizəçiyə işarə elədi:

- Onu yanıma gətir, - Lutu göstərdi.

Mühafizəçi heysiz halda daşa söykənmiş Lutu Nəmrudun yanına gətirirdi. Lut gərgin idi, düşüncələr burulğanında çabalayırdı:

- Mən özümü mütləq ələ almalı, güc-qüvvəmi bərpa etməliyəm. Görünür, bu hiyləgər heyvanla döyüşlərim qabaqdadır. Təəssüf, çox təəssüf. Gərək onu bayaq imkan düşən kimi məhv edəydim. Əgər onu öldürsəydim, uzaqbaşı, mənə aradan götürərdilər. Əvəzində bütün şəhər əhli Nəmruddan qurtulardı. Hərçənd mənim də xilas olmaq imkanım var idi. Mən özümü ölümə güdaza verməzdim.

Lutun hərdən gözlərini dolandırır qayalara sancılmış cəsədlərin arasından keçib getdikcə can verən adamlara baxması, quzğunların insanların sinəsini didib-parçalamasını, daşlardan süzülüb üşüsağı axan qan izlərini görməsi yaddaşında əbədi cığır salırdı. Çoxdan parçalanmış, qarğa-quzğunların yeyib-qurtardığı bir cəsədin bağırsaqları kola dolaşmışdı.

Mühafizəçilər tikanlı kolun yanından keçərkən Lut sonuncu dəfə bu ürəkbulan-dıran mənzərəni gözlərinin yaddaşına həkk eləmişdi. Dərin dərinin üfunəti, uğultusu yavaş-yavaş aşağıda qalırdı. Daha can verənlərin sədası eşidilmirdi. Elə bil heç belə şeylər olmamışdı, yaxud, Lut o hadisəni yuxusunda görmüşdü. Lut tədricən özünə qayıdırdı. Mühafizəçidən su içməsinə imkan verməsini istədi. Mühafizəçi onun qollarını buraxdı. Lut ayaqlarını yerə möhkəm dirəyib düz dayanmağa çalışdı. Nəmrud hələ yuxarıdaydı, yanına çatmağa xeyli məsafə var idi. Belindən asılmış su tuluğunu açdı. Bayaq yaralıların üzünə səpib, zərıyanlara verdiyi sudan tuluğun dibində azca qalmışdı. Əlləri əsə-əsə dəri tuluğun tıxacını qopartdı. Suyu başına çəkdi. Bir neçə qurtum içdi. Qalanını üz-gözüne tökdü, sinəsinə axıtdı. Sərin su canını dirçəltdi, bütün bədənini silkələdi, gücünü, enerjisini qaytardı. Lut özünə gəldi. Mühafizəçi yenə qolundan yapışb Nəmruda tərəf çəkmək istədi. Əlinin işarəsi ilə qandırdı ki, ehtiyac yoxdur, özüm gedirəm. Nəmruda çatanacan o, fikirlərinin dumanını qovmalı, qəti qərara gəlməli idi. Nəmrudla nədən danışsın? Hardan başlasın, harda qurtarsın? Gördüyü dəhşətli sarsıntılar hələ keçib sovuşmasa da, daxilində bir qəzəb baş qaldırırdı. Ağına batırdı ki, qəzəbini bürüzə versə də, hətta üzünə tüpürüb bütün yaramazlıqlarını desə də, Nəmrud ölümünə sərəncam verməyəcək. Əslində, Nəmrudun bütün istəkləri Luta tamam məlum idi. Lut düşündü ki, bəlkə, gördüyü mənzərədən sarsılmasını, düşüncələrinin dumanlı olduğunu bəhanə gətirib Nəmrudun sorğularına cavab verməsin?! Çünki planlarından xəbərdar olduğunu Nəmrud başa düşsəydi, vəziyyət başqa cür ola bilərdi. Onda Nəmrud acığa düşüb Lutu yanında saxlayar, onu saraydan buraxmazdı. Bütün bunlar Lutun da planlarını, imkanlarını alt-üst edərdi. Hər halda, Lut qəti qərara gəlmişdi ki, o, Əyalı Nəmrudun sarayından mütləq xilas etməlidir. O, Əyalı düşündükcə, Əyalın ümidli, intizarlı baxışlarını gözlərinin qabağına gətirdikcə dirçəlir, əlini hansı qayaya söykəyirdisə, özündə əzəmət hiss edirdi. Həyat indi ona daha şirin gəlməyə başlayırdı.

İndi günəş daha işıqlı, nurlu görünür, təbiətin gözəlliyini qat-qat artırır. Hələ ağaclar, kollar, mehdən tərپənən yarpaqlar - bütün bunlar Luta həyatın gözəllik nəğməsini oxuyurdu. Lut özündə elə güc-qüvvə duyurdu ki, bu gücün, qüvvənin qabağında Nəmrud da, mühafizəçiləri də, lap daş saraylar, ölüm düşərgələri də tamam gücsüz idi.

Ancaq hələ ki, qayaların arası ilə elə asta-asta, ehtiyatla yeri yirdi ki, yuxarıda onu gözləyən amansız döyüşə hazır olsun. Onun bütöv həyatı bu döyüşdən ası-

lıydı. Bu vuruşdan necə çıxacaq, bu çarpışmadan nə təhər xilas olacaqdı? Ürəyi-nə dammışdı, o, bu davadan salamat çıxacaq. Bu qarşıdurmanın nə ilə qurtaracağı Luta məlum idi. O, Nəmrudun öz silahını ona tərəf çevirməli idi. Nəmrud bütün güc və qüdrətini özünün hiyləgərliyinə tabe etdirmişdi. İndi görünür, Lut Nəmrudun hiyləgərliyini ağıl ilə tərəziyə qoymalı idi. Ağıl tərəf qalib gəlməliydi. Lutun yadına əmisi İbrahim düşdü. Görəsən, bu məqamda o, Nəmruda nə cavab verər, necə davranardı? Hələ uşaq ikən onu əmisinin əlindən almaq istəyən Nəmruda qarşı İbrahimin təmkinli davranışı, qardaşı oğlunu ustalıqla Nəmruddan qoparması xəyalında canlanırdı. Əgər yeniyetməlik çağlarında Nəmrud Lutu İbrahimin əlindən alsaydı, onu özü kimi qəddar yetişdirəcəkdə. Lutun qəlbi mərhəmət hissindən məhrum olacaqdı. Çox güman, Nəmrudun sağ əlinə çevriləcəkdə. Onun ürəyində sevgiyə, məhəbbətə yer qalmayacaqdı. Xəyalında iki Lutu qarşı-qarşıya qoydu: biri qəddar, Nəmrudun sağ əli, camaatın lənətli baxışları altında, zəngin həyat içində yaşayan Lut, digəri qəlbi sevgi dolu, verdiyi sözün arxasında möhkəm dayanan, birçə an elini-obasını, tayfasını unutmayan Lut. Biri Nəmrudun nökrə, dostu, digəri əbədi düşməni.

İndi Lut özüylə aramsız və amansız müharibəyə başlamışdı.

Yox, o, tərəddüd edə bilməzdi, buna haqqı yox idi. Daş hücrənin içindəki qayğılı Əyalın kədərli pıçıltılarını xatırladı: "Demirəm sən məni bu qurd yuvasından xilas et, bəlkə bu, mənim qara taleyimdir, bəlkə mən bu daş hücrənin arasında ömrümü başa vurmalyam? Ancaq sən özün indiyəcən yaşadığın insan həyatından, mənəvi dəyərlərindən imtina edə bilməzsən. Bu dəyər sən kim olduğunu təsdiq edir. Sən mənəviyyata arxa çevirəndən sonra insan olmayacaqsan, yırtıcıya çevriləcəksən. Qızıl camda qırmızı şərab yox, insan qanı içəcəksən. Sənin hələ sevgi dolu sözlər pıçıldayan dodaqlarının arxasında gizlənən dişlərin yırtıcı dişləri olacaq. Sən insanların nifrətini qazanacaqsan, halbuki, onların məhəbbətinə layiqsən. Sən bu məhəbbətdən kənar dura bilməzsən. Sənin ürəyin - yadından çıxartma, mənim ovcumun içindədir. Mən həmin ürəyi köksümə sıxıram, elə saxlayıram ki, Nəmrud deyil, bütün qoşunu tökülüb gəlsə, vermərəm. Bunu parçalamağa, didib-dağıtmağa gücüm çatır, amma Nəmruda vermərəm. Sən təkçə mənim nıcatım yox, İbrahimin nıcatısan. Sən bütöv tayfanın xilaskarısan..."

Lut tərəddüd burulğanının dalğaları qoynunda vurnuxdu, gördü gücsüzləşir, külək yedəyində sağa-sola dartır, bayaq önündə gücsüz dayanan qayalar indi üstünə yeriir. İndi bayaqkı gözəl vadi ona daha qorxunc görünür. Ətrafındakı silahlı adamlar da vahiməliydi. Başının üstündə qılınc qalxıb-enirdi. Qayanın hamar yerində ayaq saxladı. Nə qədər özünü topladı ki, şax dayansın, gücünü yığsın, bacarmadı. Deyəsən, dizləri əsdi. Elə qayanın üstündən üzəsağa vadiyə yıxılacaqdı, sehrli əl qolundan yapışdı, imdadına yetdi:

- Dayan, oğlan, nə edirsən, demədim, sən ölümə haqqın yoxdur. - Əyalın nəfəsi kürəyini isitdi. - Sənin bayaqkı gücün necə oldu, hara yoxa çıxdı? Özünə gəl!

Lut elə zənn etdi ki, həqiqətən qolundan yapışan var. Zorla dayanıb ətrafa göz gəzdirdi.. Həmin məhrəm səs yenə qulağını çaldı:

- Bilirsən, sən gücünü bölən nədir? Sənin ikiləşməyin. Sən tən ortadan iki yerə bölündün, iki Luta çevrildin. Mən birçə Lut gözləyirəm. Mənim intizarla gözlədiyim Lutun ölməyə haqqı yoxdur. Sən bilmirsən, İbrahim sən gedəndən bəri birçə gecə də yatmayıb. Sən onun ümidisən, ata Azərin nəslinin davamçısısan. İbrahimin övladı yoxdur. O, səni oğlu kimi böyüdü. Onun bütün gələcək ümidləri səninlə bağlıdır.

Lutun hirsindən dodaqları səyridi. Hiddətlə köynəyinin yaxasını çəkib araladı. Qayanın üstündə məğrur-məğrur dayandı. Vadi boyu əsən külək sinəsinə doldu. Nəfəsi genişləndi, köksü körük kimi qalxıb-endi. İndi Lut tək özü idi. Ətrafda isə

heç nə gözə dəymədi. Əyal köksünün altına sığındı, döyünən ürəyinə çevrildi. Lutun gücü və qüvvəti yenə vücuduna qayıtdı; daha heç nədən qorxmadı.

Aşağıdan yanına tələsən mühafizəçilər də, yuxarıda dayanan qəddar Nəmrud da adi adamlardan fərqlənmədi. Onlar qayaların arasında görünən, fısıltıyla qaçıb daşların oyuqlarında itən kələzlər kimi deydi gözüne. Hərdən qıyıltı ilə başının üstündən keçib gedən və yenidən ucalıqlara qalxan qarğa-quzğun da heç bir vahimə yaratmadı. Həyat əvvəlkitək gözəl idi. Yaşamaq istəyi Luta güc gəldi. Elə ömür sürmək lazım idi ki, Əyal incik düşməsin, onun həyat tərzindən razı qalsın, insanlar onu sevsin. İbrahimin qardaşı oğlu kimi tanınsın, əslinin-nəslinin ümid çırağına dönsün.

Lut belə həyatın təşnəsindəydi. Başa düşdü ki, arzuladığı həyatı ona qıymırlar, əlindən qoparırlar. Onun halal ömür payına haram qatırlar ki, əbədi mükafatı doğmalarının, əzizlərinin nifrəti olsun. Lut elə bildi, indicə zirehli paltarda, nizəli, qılıncı-qalxanlı, at belində Nəmrudun muzdlu qoşununun qabağında dayanıb. Sinəsindən daş parçası asılıb, üzü nifrətlə, qəzəblə İbrahimə, doğmalarına tərəf yönəlib. İndi qılıncı qınından çıxacaq, nizəni sağ əlində tutub başı üstünə qaldıracaq. Sonra kəhər atını düz İbrahimin üstünə sürəcək. İbrahimin tərəfdaşları qabağını almaq istəyəcək. Ancaq o, atın belində ildırım kimi adamları yaracaq, sonuncu bir neçə addımlıq məsafədən nizəni düz İbrahimin köksünə tuşlayacaq. Nizə Lutun əlindən oxdan çıxmış yay kimi səmanı yara-yara düz ürəyinin başına sancılacaq və İbrahimi atdan yerə sərəcək. Anı bir fasilə yaranacaq ki, həmin o az vaxtda - İbrahimin yığıldığı məqamda gözləri qardaşı oğlunun gözlərini axtaracaq. Görəsən, onların gözləri bir-birinə tuşlanacaq mı? Lut İbrahimin iti baxışları altında özünü itirməyəcək ki?

Onda Lut döyüşçü olmaq istəyirdi, daxili aləmində heç bir çarpışma olmayan döyüşçü. Bu qayalıqların arasından Nəmrudun gözlədiyinin əksinə, o, tam sınımamış, sarsılmamış qayıdırdı. Mətinləşmiş halda, haqqı nahaqdan ayıran, Nəmrudun iç üzünə beləd insan kimi qayıdırdı. O, artıq anlayırdı ki, Nəmrud nəinki qonşu şəhərlərin əhalisi ilə müharibəyə hazırlaşır, həm də öz şəhərinin içində müxalif ola biləcək, qarşısına çıxacaq adamların hamısını zəiflətmək, məhv etmək, bircə gecənin içində qırıb - çatmaq niyyəti güdür. Sadəcə, bunu indiyə qədər ona görə etməyib ki, İbrahimin tərəfdaşları ilə qarşı-qarşıya gəlmək istəməyib. Bu qüvvələrdən çəkinib. İndi Lutu İbrahimin əlindən almaq, İbrahimi gücündən məhrum etmək, bütün qüvvələrini bilən, zəif yerlərini yaxşı tanıyan Lutu öz tərəfinə çəkmək və bununla İbrahimi sarsıdaraq hücumə keçmək və qələbə qazanmaq... Nəmrudun məqsədi bu idi.

Lut onu da başa düşürdü ki, Nəmrud bütün qüvvələrini parçalamaqla İbrahimi zəif salmaq, onu insanların qınağına çevirmək, şəhər əhalisinin gülüş hədəfi etmək məqsədi daşıyır. Belə olan halda, camaat nəinki İbrahimin özünə güləcək, Allahına da istehza edəcəkdi. Beləliklə, şəhər əhli içində Nəmrudun bütələrinə yox, İbrahimin Allahına sitayiş edənlər Allahlarından üz döndərəcək, yenidən bütələrə təzim edəcəkdilər.

Nəmrudun bütələri yenə yerə-göyə sığmayacaq, töycü büdcəyə sel kimi axacaqdı. Nəmrud özünəbənzər heykəlləri İbrahimin adamlarının evlərinə göndərəcək və hər kəsi məcbur edəcəkdi ki, şəhər evdən çıxanda, axşam eve qayıdanda, Nəmrudun Allahlarına baş əysinlər.

Nəmrud Lutu əzilmiş, sarsılmış, rəngi avazılmış halda gözləyirdi. Ancaq Lut cəsərlə yeriyir, özünü tox tutur, gözlərini belə qırpmırdı. Onu hansısa mühafizəçi sürüyüb gətirmirdi. Çünki Lutun köməyə ehtiyacı yox idi, ağılı-huşu üstündəydi.

Nəmrud daxilən kükrədi. Ağına gəldi ki, bundan ona arxa olmayacaq. Onu elə buradaca qayaların üstündən atsın. Onsuz da İbrahim Lutla nəfəs alır, Lutun ölümü ona arxadan zərbə olar. Tez də fikrindən daşındı. O, inana bilmirdi ki, Lut əvvəlki əzmini, inadını qoruyub saxlasın. Həm də Nəmrudun zənninə görə, Lut

gördüyü mənzərənin dəhşətini hələ sonra yaşayacaqdı. Nəmrudun gücünün tükənməzliyinə inanacaq və, yəqin, o zaman İbrahimdən üz döndərəcəkdı.

Nəmrud diqqətlə Lutun sifətinə baxdı. Gözlərinin dərinliyində sönməz, gur işıq yanırdı. Elə parlaq idi ki, sivri ucu oxa dönüb az qala Nəmrudun gözlərinə batacaqdı. Lut isə, Nəmrudu bir qarışqa timsalında görürdü. Heç inadkar görkəmi də onu çaşdırmırdı. Nəmruda elə gəldi, bu cansız, ruhsuz bir adamdır. Çünki bu qədər dəhşətdən sarsılmayıbsa, deməli, ağılına, fərasətinə şübhə var, yerində deyil.

Nəmrud Lutu başdan-ayağa diqqətlə süzdü. Heyrətdən güldü, içindəki qəzəb gülüş şəklində özünü biruzə verdi. İndi onun çəkdiyi qəhqəhələr bütün Cəsədlər dərəsi boyu əks-səda verirdi.

Cəsədlər dərəsinin qayaları, bu qayalarda zərılan insanlar, səmada dolaşan qarğa-quzğun, canlı, cansız nə vardısı, hamısı heyrətdən güldürdü. Təkcə Lutdan başqa.

Lut dağlarda, daşlarda, qayalarda əks-səda tapan gülüşlərin Nəmrudun gücü, qələbəsi olduğunu düşünmürdü. Amma ağılına batırdı ki, Nəmrud istəsəydi, elə burdaca Lutun başını bədənindən ayırardı. Hə, hə, o, Lutu öldürməyəcək, salamat buraxacaq. Lut düşüncələr aləmində atına tərəf getdi. Nəmrud arxasınca addımlayırdı. Lut heç geriye baxmırdı. Nəmrud onunla dabanbasma gedirdi. Nəmrudun mühafizəçisi atını qabağına çəkdi. Artıq ömrünün orta çağlarını ötürməkdə olan Nəmrud yaşına uyuşmayan cəldlik və əsəbiliklə atın belinə qalxdı və kəhəri gəldiyi cığırda yox, tamam başqa yolla dəhşətlədi. Yolda heç kəs dinmir, susurdu.

İndi yollar o qədər də qara-qorxulu deyildi. Atların bədrəməməsindən, dağ cığırlarında rahat getməsindən Lut başa düşdü ki, heyvanlar dağ yollarına öyrəşiblər. Axşama yaxın artıq sarayda idilər. Nəmrud Lutla iltifatlı davranırdı. Sanki Cəsədlər dərəsində olmamışdılar, bir-birini sınağa çəkən, bir-birinə güclərini göstərən adamlar deyildilər. Nəmrud Lutun yaxın dostu kimi əlini yüngülcə çiyinə qoydu.

- Sən bu gündən azadsan. Mən səni Həranın qüdrətli fədaisi, döyüşçüsü kimi görürəm. İstədiyən vaxt ordumda yerini tutmağa ixtiyarın var.

- Yox, hökmdar, mən onsuz da yerimdəyəm. Şəhərimizə qarşı hər hansı bir qovğada, döyüşdə mənim gücümə arxalana bilərsən. Hər halda, İbrahim tayfası sənin köməyinə həmişə çatıb. Biz heç vaxt gücümüzü sənin gücündən ayırmamışıq. Əgər razılıq versən, mən indi çıxıb gedərəm.

Lut qəlbindən keçirdi ki, Nəmruddan Əyalı istəsin, tez də fikrindən daşındı. Çünki Əyalın adını dilinə gətirməklə o, sirrini fəş etmiş olardı. Nəmrud hər cür xırda səhvədən istifadə etməyi bacaran adam idi. Belə vəziyyətdə o, Əyalı təhlükədə qoya bilirdi. Lutu ovcunda saxlamaq üçün Əyalı girov götürər və Lutu birbaşa ram edərdi. İndilikdə Lut buna lüzum görmədi. Ancaq o, çox istəyirdi ki, heç olmasa, bircə gecə Əyalın yanında qalaydı. Şam işığında olsa belə, bir-birinin gözlərinə baxaydılar, ürəklərinin dərinliklərində yatan duyğularını təzədən oyadaydılar. Lut min ilin həsrətlişi kimi yanıb-yaxılırdı. Başa düşürdü ki, Nəmrud əməllərində sadıqqədəm adam deyil. İndi yaranmış isti zəmindən istifadə edib əlindən qurtarmaq olar. Sabaha qalarsa, fikrini dəyişər. Odur ki:

-Mən indi getmək istəyirəm, - dedi.

Nəmrud kəhər atı göstərdi.

- Bu atı sənə bağışladım, götür get. Nə vaxt çətinə düşsən, mənə güvənə, arxalana bilərsən.

Lut atın yüyənindən yapışb asta-asta sarayın həyətidən uzaqlaşdı.

Lut gözünü açdı. Mağaranın daş divarları yerində idi. Daha başı ağrıyırdı. Zəlzələ olmamış, yer tərpənməmişdi. Ancaq Luta elə gəldi ki, o, deyəsən, silkələnən dağların arasından çıxmışdı. Nə qədər vaxt keçdiyini ayırd edə bilmirdi. Mağaranın kənarında bir-birinə çırpılan ağacların budaqları qayğısız qaçısan qızların səsinə, şaqraq gülüşlərini eşidirdi. Bu səs getdikcə beyninin dumanını dağıdırdı. İndi o, başa düşürdü ki, kimsəsiz bir dərədə qızları ilə tənha qalıb. Və indi buradan çıxmağın yollarını tapmalı idi. O, yenidən insanların yanınamı qayıtsın? Axı, İbrahimdən ayrıldıktan sonra Səduma pənah gətirmişdi. Bu şəhərin əhalisinə qaynayıb-qarışmışdı. Bir-birilə ədavət aparan, hər tində bir-birini öldürməyə hazır olan adamları barışdırmış, əmin-amanlıq yaratmışdı. Hər kəs dara düşəndə, çətinliklə üzləşəndə yanına gəlirdi. Şəhərin hakimi idi. Qonşu şəhərlərin talançı, işğalçı qoşunlarından şəhərini rəşadətə müdafiə etmişdi. Şəhərə su çəkirmiş, müdafiə məqsədilə qala tikdirmişdi. Heç kimə zülm etməmiş, kimsəni şərleməmişdi. Həmişə imkan vermişdi ki, insanlar öz səhvlərini başa düşüb özləri haqq yoluna qayıtsınlar. Ancaq burası da var idi ki, Sədumun sakinləri Lutun insafli münasibətlərindən, adamlarla həlim davranışından sui-istifadə etməyə başlamışdılar. Get-gedə şəhərin mənəvi mühiti pozulmuşdu.

Lut Sədumda evlənmişdi. Həyat yoldaşı Vailə Sədumun ən varlı sakinlərindən birinin qızı idi...

Lut hiss elədi ki, xəyal yenidən başqa səmtə çəkir. Düşüncələri onu öz aləminə aparır, saysız-hesabsız suallarla üz-üzə qoyurdu. İndi mağaranın sakini olub qalmaq mı gerek idi, yoxsa qızlarının əlindən tutub vadiaşağı gedərək qarşısına çıxan bir kəndə, ya şəhərə sığınıb orada yaşamaq?

Lut hansını istəyirdi? Əslinə qalsa, o, bunlardan bezmişdi. Yəni, insanlara inamı qalmamışdı. Luta elə gəlirdi ki, indi dünyanın bütün şəhər və kəndləri Sədumun əhalisi kimi əxlaqsızlıq bataqlığında boğulur. O, artıq belə münasibətlərdən sıxılırdı, çarə arayıb-axtarırdı. O da, qızları da Sədumun əxlaqsızlığa yuvarlanan mühitinin içindən keçib gəlmişdilər. Şəhərdə bircə nəfər onu başa düşəcək, həmrəy olacaq adam var idisə, yaxud elə qızlarının nişanlıları Lutu işıqlı yol göstərən bir adam kimi tanıyırdılarsa, arxasınca gəlməli idilər. Amma heç kimdən səs-soraq yox idi. Hətta arvadı - əslən sədumlu Vailə də onun nəsihətinə axıracan əməl etməməyinin qurbanı olmuşdu. İndi Lut bütün bunları anladığı halda nə üçün yenidən insanların yanına qayıtmalı, onlara pənah aparmalı idi? Lutun özü ilə Səduma təşrif gətirmiş qohum-əqrəbası da sonradan pozulmuş mühitdə boğulub məhv olmuşdular. Onlar Lutla qohumluğu onsuz da yaddan çıxarmışdılar. Bir də ki, indi nə üçün bu barədə düşünməliydi. Artıq onlar yox idilər. Lut istədi ki, qızlarının əlindən tutub vadi boyu getsin, soraslasın, bəlkə, Vəfilin yolu-yolağasını tapa bildi. Bəlkə, İbrahim nəslindən burda kimsə qalıb, bəlkə, İbrahim onu yenidən qəbul edər? Ancaq Lut özündə artıq bu gücü görmürdü. Bir də ki, heç qızları da bu vadidən çıxmaq fikrində deyildilər.

Bu vaxt mağaranın qapısına kölgə düşdü. Şənlənən, oynayan, yarışan qızlar içəri girdilər. Şəlalənin altında yuyunub çıxmış gözəllərin saçları qarışmışdı, əyin-başlarını tam geyinməmişdilər. Demək olar, yarımcılpaq idilər. Onlar əllərində təzə dərilmiş üzüm salxımları götürüb gətirmişdilər. Üzüm gilələrini bir-birinə atır, əylənirdilər. Bəzən atdıqları gilələr Lutun da baş-gözüne dəyirdi.

- Ay uşaqlar, bir az sakit, mən nə hayda, siz nə hayda? Gəlin məsləhətləşək, götür-qoy edək, biz burdan necə çıxa bilərik, hara üz tutaq, xilasımız varmı?

- Nə xilas, ata? Biz ki, xilas olmuşuq, - Aliyə dedi.

- Sən yenidən bizi o cəhənnəmə qaytarmaq istəyirsən? - Saliyə tab gətirməyib əlavə elədi: - Biz daha heç yerə gedəsi deyilik. Nə olar, ata, daha bu qayaların, daşların arasında yaşayaq. Burda hər şey var - yeməyimiz də, içməyimiz də, rahatlığımız da.

Lut qızlarına diqqətlə qulaq asdı. Onların fikirlərində qəti olduqlarını anladı.

- Onda, bəlkə, özüm tək gedim? Görüm, yaxınlıqda bəni-insan məkanı - şəhər, kənd varmı? Kiçik bazarlıq edim, qab-qacaq alım. Bir də sizə pal-paltar tapım, - deyə o, yarımçılpaq qızlarının görkəminə işarə vurdu.

- Burda pal-paltara nə ehtiyac var? Bizdən başqa kim var buralarda ki?

Lut yetkin qızlarının açıq-saçıq danışığına təəccüblənmədi. Çünki Sədumun əhalisi çoxdan sırtıqlaşmış, əxlaqına ləkə düşmüş, utanıb-çəkinməyi yadırgamışdı. Onun qızları da bu şəhərdə ərşəyə çatmışdılar. Lut anladı ki, Sədum dağılsa da, məhvə məhkum olsa da, qızlarının yaddaşında şəhərin əxlaqi-mənəvi mühiti daş mağaranın içində də onları təqib edir.

Hər halda, Lut başa düşürdü ki, lap bu mağarada həmişəlik köç salsalar da, o, yüngül xırda-para şeylər almaq üçün mütləq bir yaşayış məkanına üz tutmalıdır. İndi vaxt keçmişdi. Lap bu gün olmasa da, sabah o, çıxıb gedər, lazım olan qab-qacağı alar, həm də yaxın ərəzinin əhalisinin kimliyi ilə maraqlanardı. Bəlkə, elə gözləri qorxmış qızlarını da yola gətirərdi. Əgər münasib yer tapa bilsəydi, övladlarını götürüb ora yollanardı. Hər halda, şəhər olsun, ya kənd - insanların arasında yaşamaq lazımdır. İnsan yalnız insanla dil tapır, həmrəy olur, nəsil artırır. Üzünü qızına tutub dedi:

- Aliyə, siz hazırlıq görün; otlardan, çubuqlardan səbət düzəldin. Bir qədər üzüm yığarsız, bir az da ağac koğuşundan - pətəkdən bal toplayarsız. Mən apararam şəhərə. Onları vacib ərzağa dəyişər, yolu-yolağani öyrənərəm. Əgər istəsəniz, insan məskən salan yerə gedərik. İstəməsəniz, burda qalırıq.

Lutun sözləri qızın ağlına batdı.

- Aha, belə pis olmaz. Aliyə, dur biz səbət hazırlayaq. Ata onları bazara aparır.

- Lap yaxşı, ata gələncən biz şəlalədə çimər, qayaların üstündə özümüzü günə verər, istirahət edib dincələrik. Ata, hər halda, sabah axşama qədər qayıdar.

- Lap gecəyəcən qayıtmasa da, bizə qorxu-hürkü yoxdur. Biz ikimiz elə burda qala bilərik. Sən mənə güvən, mən sənə. Sənin o fağır, key nişanlından mən daha qoçağam, - deyə Aliyə Saliyəni cıratmağa çalışdı.

- Ey, sən hesab etmə, mən gücsüzəm, acizəm. Guya sənin nişanlın axmağın biri deyildi?! Qoçaq idisə, onda nə üçün arxanca gəlmədi, gedib gizləndi?

Lut qızlarının yersiz mübahisəsinə dözmədi.

- Qalxın ayağa, haydı, səbətləri hazırlayın. Mən səhər tezdən yola düşürəm.

* * *

Lutun axtardığı yaddaşında ilişib qalmış xatirələri idi. Bu xatirələr bəzən şirin, dadlı, bəzən də acı, iztirablıydı; hərdən onu qanadlarına alıb uşaqlığına, qayğısız günlərinə aparırdı. Ata-anasız böyüsə də, əmisinin kölgəsi altında başını səhranın yandırıcı günəşi yandırmamışdı. Yeniyetməliyi at belində keçmişdi. Gözünü açıb görmüşdü ki, insanlar xasiyyətə müxtəlifdir, biri ustalıqla digərinə hiylə, kələk qurur. Məqsədlər təxminən eyni idi: çoxlu var-dövlət toplamaq, adamların üzərində hökmranlıq eləmək! Əgər hərbə-zorban vardısı, səni tanıyan adamlar ikiqat baş əyirdisə, qorxa-qorxa salam verirdisə və yaxud səni görəndə qaçıb gizləndisə, demək, sən varsan, sayılırsan, seçilirsen. Yox, əgər bunların heç birinə nail olmamısansa, lap dünyanın ən qiymətli sözlərilə, dilinin ucundakı şirin kəlmələrlə bazar meydanında saatlarla durub nitqinə güc versən də, kimsənin diqqətini cəlb etməyəcəksən. Sən insan kimi yoxsan...

Ancaq Lutun əmisi İbrahim başqa gözəl cəhətin yiyəsiydi. O, özünə münasibətdə səbirli, iltifatlı idi, nökrələrinə, qullarına belə, mehribanlıq və mülayimlik göstərirdi. İbrahimi sadə nökrə-naib çox sevirdi. Ətrafına toplanan adamlar ona inanır, hər kəlməsini qanun hesab edir, şəxsiyyətinə rəğbət bəsləyirdilər. Lut görürdü ki, bu korazehin kütlə Nəmrudu sevmir, ona qorxudan təzim edirdi. Hətta döyüş-qabağı Nəmrud kiminsə gözünün odunu almaq üçün əsgərləri düzüb cərgələr

arasında var-gəl edərkən qəflətən birini çəkib sıradan kənara çıxarır və qılıncı ilə boynunu bircə anda vurur, bununla digər əsgərlərdə də qorxu, xof yaradırdı.

Lut başçılıq elədiyi döyüşçülərə qarşı İbrahimin heç vaxt qəzəbli olduğunu görməmişdi. İbrahim hamını inandırır, heç kəsə heç nə vəd etmirdi. Onun vəd etdiyi yalnız azadlıq hissi, yadellilərin tapdağı altına düşməmək, başqalarına qul, kölə olmamaq tövsiyəsi idi.

Lut Nəmrudun sarayına çağırılmamışdan əvvəlki döyüş səhnəsini xatırladı. Həran hərbiçilərinə bir nəfər kimi cəmləşmək əmri verilmişdi. Ordu Nəmruda müharibə elan etmiş yadelli işğalçılara qarşı vuruşmalı idi. Mücadilədə İbrahimin tərəfdaşlarının iştirakı sual altındaydı. Onlar məşvərət zamanı Nəmruda kömək etməməyi məsləhət görsələr də, İbrahim razılaşmadı. Çünki Nəmruda qarşı döyüşənlər, onu məğlub etdikləri təqdirdə, asanlıqla İbrahimin qoşununu da sıradan çıxaracaqdılar. Müharibədə İbrahimin rəqibi Nəmrud təslim olsaydı, son nəticədə doğma Həran dağıdılacaq, İbrahimin əhli-əyalı da əsir götürüləcək, xanımını viran qoyulacaqdı.

İbrahimin qətiyyətli mövqeyi və strateji biliyi qarşısında yanına toplaşmış tayfa başçıları susdular, istər-istəməz razılaşdılar. Beləliklə, müharibə başlandı və Lut İbrahimin təşkil elədiyi hərbi birləşmənin başında durdu, döyüşə atıldı. İbrahim Nəmrudla danışıqlar zamanı mövqeyini açıqladı: dəstəsi dağ yolları ilə dolanaraq düşmənin arxasına keçəcək. Düşmən Həranın üstünə yeriyəndən sonra Nəmrudun qüvvələri geri çəkiləcək, zahirən məğlub olmaq təhlükəsi qarşısında qalacaq.

Nəmrud əvvəlcə bu planla razılaşmadı:

- Sən kömək əlini uzatmasan da, mən düşmənimə qalib gəlməyi bacararam. Sən bu bəsit taktikanla niyyətini gizlədə bilməzsən, İbrahim.

- Səhv edirsən, Nəmrud. Şəhərin hakimi sənsən. Düşmən müharibəni sənə qarşı aparır. Doğrudur, mən kənar dura bilərəm, çünki bizim ölkə qanunlarına görə, tayfa başçıları sərbəstliklərini qoruyub saxlamaqda müstəqildirlər. Sən unudursan bəlkə, amma mən unutmuram ki, bu torpaq hamımızındır. Onlar səni məğlub etdikdən sonra məni ram eləməyə çalışacaqlar. Bu vəziyyətdə isə, biz bütöv ərazimizi itirəcəyik. Ona görə məqsədimdən əmin ola bilərsən.

- Məsələn, nəyə əmin ola bilərəm? - Nəmrud kəmhövsələlik edib İbrahimin sözünü ağzında qoydu. Amma İbrahim geri çəkilmədi.

- Ona əmin ola bilərsən ki, mən vətənim uğrunda döyüşməyə borcluyam. Bu davada bütün tayfamı itirəmə də, yenə peşman olan deyiləm.

- Onda son sözün nədir? - Nəmrud yenə İbrahimi sınağa çəkdi.

- Düşmən, təbii ki, hücum taktikası seçəcək, bütün qüvvəsini sənə üstünə yeridəcək. Güman ki, qabağa getdikcə şirnikləşəcək, müvəqqəti üstünlük qazanacaq, sənə qüvvələrini sıxışdıracaq. Həllədiçi məqamda arxadan Lutun başçılıq elədiyi süvari qoşun onların üzərinə şığıyacaq, dəstənin sıyrılmış qılıncından heç kəs başını salamat qurtarmayacaq.

Nəmrud İbrahimin ağlına və dərrakəsinə həsəd apardı: "O, niyə bu cür düşünə bilmirdi? Elə bu təklifləri o, İbrahimin özünə məsləhət görərdi. Şübhəsiz, İbrahim ağıllı məsləhət-məşvərlə razılaşardı. Tayfa başçıları da Nəmrudun şəxsində ağıllı hakimlərini görər, iftixar hissi keçirərdilər.

Mən sonsuz sərvətimlə, əmlakımla, varidatımla bundan da artıq qoşun toplaya bilərəm. Lap müharibədən sonra düşmən torpağına hücum keçər, ərazisini talan edə, var-yoxunu mənimsəyərəm. Bəs, onda bu tayfa başçıları İbrahimi sevdikləri kimi, inandıqları kimi görəsən, mənə də inanacaqlarmı? İnsan qəlbinin dərinliyində gizlənmiş inamı necə qazanmaq olar? Təkcə ağıl gücüyülməyi? Yox, mənim sərvətim varsa, imkanım varsa, deməli, gücüm var. Gücüm varsa, boş ağıl mənə heç lazım da deyil. Çünki insan zora tabedir. Yalnız sarsılmaz güc hər müşkül məsələni yoluna qoyur".

Nəmrud daxili çarpışmalarından yaxasını qurtarmaq istədi. Başını qaldırıb İbrahimə baxdı. Tayfa başçıları arasında dərin sükut hakim idi.

Yerindən qalxdı:

- Bizim bircə məqsədimiz var. Şəhərimizi qorumaq, düşməni yaxın buraxmamaq. Hətta müharibə mənim təqsirim üzündən baş versə belə, kiminsə laqeyd qalmağa, yaxasını kənara çəkməyə haqqı yoxdur.

Məşvərət gecədən xeyli keçmiş bitdi. Nəmrudun daş sarayındakı müşavirə salonunun küncələrinə qoyulmuş iri şamdanların işığı adamların üz-gözüne yayılır, kölgələrini böyüdür-kiçildir, ətrafa özünəməxsus görkəm verirdi. Kölgələr bir-birinə doğru əyilir, yaxınlaşır, aralanır, yenidən toparlanırdı. Nəmrud hər dəfə ayağa qalxarkən başının arxasındakı şamın işığı boynunun, bədəninin bir tərəfində qalır, nəhəng kölgəsi bütün salon boyu uzanırdı. Onun yöndəmsiz vücudu qorxulu kabus kimi adamların üstünü örtürdü.

Nəmrudun sərt, amirənə səsi bütün daş salonu titrətdi:

- Müharibəyə hazırıq!

Salonda nəinki bütün insanların, eyni zamanda bütün kölgələrin səsi toqquşub ahəng yaratdı:

- Müharibəyə hazırıq!

* * *

Lut nisbətən hündür bir təpənin qasında mövqe seçmişdi. O, bu təpədən düşmənin ordusunu yaxşı görürdü. Nəmrudun qərargahı da onun diqqət mərkəzində idi. Lut, əslində, düşmən qüvvəsinin bu qədər çoxluğunu təsəvvür etmirdi. İlk toqquşmanın ildırım sürətilə başlaması, axşam tərəfi bir-birinin üstünə qalaqlanmış meyitlərin döyüş meydanında qalması, Nəmrudun pərən-pərən düşmüş digər dəstələrinin sıxışdırılması məğlubiyyətə gətirib çıxarırdı.

Lut işarə verdi, nağarayabənzər musiqi aləti çalındı. Lut sinəbəndin üstündəki zirehi sağ əli ilə çəkdi. Başındakı dəbilqəni geri itələdi. Qılıncını sıyırıb atının başını düşmən qüvvəsinin tən ortasına doğru yönəltdi. Atlılar ildırım kimi döyüş meydanına şığıdılar. Düşmən qüvvəsi çaşdı, elə bildi ki, onların adamlarıdır. Əslində, Lut onları yuxarıdan müşahidə edirdi. Düşmən Nəmrudun qərargahına çathaçatda idi; niyyətini gizlətmirdi. Nəmrudun nizami ordusu döyüşə girmişdi, mərdliklə vuruşurdu. Demək olar, düşmən soxulduğu yerdən heç kəs sağ çıxmırdı. Nəmrud inadla qərargahını tərk etmir, Lutu gözləyir, düşünürdü: "İbrahimin xəyanəti özünü məhv edəcək. Mən düşməne təslim olmayacağam. Qoy bu döyüş meydanı məzar yerinə çevrilsin. Ancaq şəhərin sağ qalan adamları onu tanısinlər, nifrət etsinlər. Anlasınlar ki, vətənə, torpağa sədaqətdən dəm vura-vura hansı xəyanətə yol verib".

Nəmrud yaxınlaşan düşmənin siyirilmiş qılınclarının günəşin son şüaları altında parıldadığını gördü. O, qılıncını sıyırıb ətrafındakı keşikçi dəstəyə axırıncı əmrini verdi:

- İndi daha bizim növbəmizdir. Döyüşə özümüz şir kimi girməliyik.

Düşmənin qılıncla döyüşən çevik hissələri öndə yol açıb, arxasınca kiçik nizəçi dəstə Nəmrudun mühasirəyə alınmış dəstəsini məngənətek sıxırdı. Lut atını düz Nəmrud səmtə çevirdi. Bu, həmin həlledici məqam idi ki, əllərində nizə tutmuş silahlı düşmənlə arasında bir neçə addımlıq məsafə var idi. Cəsur əsgərlərdən biri nizəsini qaldırıb Nəmrudun sinəsinə tuşladı. Bir an keçsəydi, yəqin nizə Nəmrudun sinəsini deşəcək, onu öldürəcəkdə.

Lut belindəki döyüş baltasını çəkdi və nişan almadan həmin igid əsgərə tərəf atdı. Nəmrud sinəsinə doğru tuşlanmış nizənin havada necə donduğunu gördü, qanı qaçmış, rəngi-ruhu saralmış halda təəccübləndi: "Niyə mən ölmədim, bu ki, möcüzədir".

Bu vaxt əsgər kökündən qopmuş ağac kimi yerə sərildi. Nəmrud Lutu qənşərində gördü. Sürətlə baş verən hadisəni yenidən xəyalından keçirdi. Lut balta ilə cəsur düşmən əsgərini öldürmüş, şəhər hakimini ölümün pəncəsindən qurtarmışdı.

Lutun süvariləri qeyri-bərabər döyüşün də taleyini həll etdilər. Pərən-pərən düşmüş müdafiə ordusu yenidən birləşdi, dirçəliş tapdı.

... Nəmrudun qərargahının içərilərinə soxulmuş mətin dəstələrin müqavimətini qırmaq daha çətin idi. Düşmən bilirdi ki, əldə etdiyi strateji ərazini itirəcəyi halda müharibədə məğlubiyyəti qaçılmaz olacaq. Lut Nəmrudun lap yaxınlığında ölüm-dirim döyüşünə girmişdi. Nəmrud cəng arabasında oturmuşdu. Əlində qalxan, bədənində zirehli geyim vardı. Başındakı sərpüşü qaşlarının üstünə endirmişdi. Təkcə işildayan gözləri görünürdü. Qalxanını elə saxlamışdı ki, uzaqdan atılan oxlara, nizələrə sipər olsun, sinəsini deşib keçməsin. Düzdür, əsas təhlükə sovuşana oxşayırdı. Lutun süvariləri dörd yandan hücumə keçmişdilər, gəlmələrə qan uddurur, şücaət göstərirdilər. Lut cəngüdə kimi Nəmruda hücum çəkən düşmənin fəndgir pəhləvanlarıyla əlbəyaxadaydı. Təzyiq artırdı. Yadelillərin yeganə məqsədi Nəmrudu məhv etmək, aradan götürmək idi. Lut rəqibləri bir-bir atdan salır, düşmən süvariləri təzədən qarışqa kimi qaynaşır, Nəmrudun yaxınlığında, Lutun qabağında gözlənilmədən peyda olurdular. Lut ürəkdən vuruşurdu, hər tərəfdən endirilən düşmən həmlələrini məharətlə dəf edirdi.

Bu vaxt Nəmrudun ağılı məhvərindən oynadı.

"Lut, yəqin ki, mənə tabe olmazdı. Onu Cəsədlər dərəsinə aparmağım, sarsıtmağım, bir sözlə, öldürüb yenidən diriltməyim kifayət elədi, təbəçilik göstərsin. Həqiqətən, dünyanın ən ağıllı adamı, güclü sərkərdəsi, qüdrətli hökmdarı mənəm. Lut yaxşı bilir, İbrahim mənim yanımda gücsüzdür. Ona görə belə vuruşur, yoxsa, mənim ölümümü istəyərdi. İstəyərdi bu şəhərin hakimi İbrahim olsun. Yəqin bütün orduya başçılıq Luta tapşırılaçaqdı. Bəli, insan sonuncu ana qədər, ölüm təhlükəsi başının üstündə dolaşana qədər həqiqi valideynini, onu böyüdüb boya-başa çatdıranını unutmaz. Ölüm giziltisi canından keçdisə, daha ötmüş ömrün-günün onun üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. O, bundan sonrakı həyatı üçün yaşayır. Qoy Lut da yaxşı bilsin, yadında saxlasın, daha İbrahim yox kimidir, mən varam".

Meydan boyunca cəsədlər üst-üstə qalaqlanmışdı. At kişnərtisi, döyüş zolağına buraxılmış iribuynuzlu buğaların böyürtüsü, dəvə nəriltisi, insan qışqırtısı bir-birinə qarışmışdı. Yıxılan atların altında inləyən döyüşçülər haray qoparsalar da, kimsə onlara baxmır, əhəmiyyət vermirdi. Uzaqdan İbrahimin oxçuları düşmən mövqelərini hədəfə çevirmişdilər. Nil vadisindəki buğda zəmilərinin dən tutmuş sünbüllərini qırıb tökən sayaq, qılınc zərbələrinin altında kəsilən, dıgırlanan başlar son dəfə həyat işartısı sönməmiş gözlərilə göyləri süzürdü.

Ətraf qıpqırmızı rəngə boyanmışdı. İtki böyük idi. Kimin qalib gələcəyi hələ müəyyənləşməmişdi. Gün günortadan keçsə də, dağlara tərəf əylisə də, döyüş səngimir, cəng bitmirdi.

Nəmrud yorulmadan qılınc çalan Luta baxırdı. Sərpüşün altından görünən Lutun gözləri hərdən Nəmrudun gözlərilə toqquşurdu. O, cəsur sərkərdə kimi qüdrətlə vuruşurdu. Gözləri qıpqırmızı qan çanağına dönmüşdü, qılıncının qəbzəsi qana boyanmışdı. Lutun bütün paltarları islanmışdı.

Nəmrudu bir nigaranlıq bürüdü: "Birdən Lut yaralanar, ordunun evi yıxılar..."

O, yaxşı dərk edirdi ki, üstünə aramsız hücum çəkən qüvvələrin qabağını Lut təkbaşına kəsib. Lut heydən düşsəydi, düşmənin zərbəsinin qabağını ala bilməsəydi, onda Nəmrudun taleyi həmişəlik qara gətirəcəkdi. Nəmrud yuxudan ayıldı. O, necə təhlükəli yerdə dayandığını və düşmənin bütün qüvvələrini ona sarı yeritdiyini başa düşdü. İndi bir yandan ordunun idarə edilməsi mərkəzi İbrahimin əlinə keçmişdi. Düşmən bilmirdi. Şübhəsiz, şəhərdə cərəyan edən siyasi havanı vaxtında başçılarına çatdırmışdı. Onlar xəbərdar idilər ki, Nəmrud İbrahimlə əbədi

mübarizədə, rəqabətdədir. Nəmrudun ayağı büdresəydi, şəhərin hakimliyi İbrahimin əlinə keçə bilərdi. İbrahimsə, heç nəyi nəzərdən qaçırmırdı. Döyüş meydanından aralıda, hündür təpəliyin döşündə qərar tutmuşdu. Nəmrudu yaxşı görürdü. Lutun necə döyüşdüyünü bəyənir, torpaq uğrunda fədakarcasına vuruşduğuna görə qürurlanırdı.

Lutun döyüşçüləri ilk baxışdan Nəmrudu xilas etməyə yönəlsələr də, hər halda, düşmənin əsas qüvvəsini özünə tərəf çəkmişdilər. Süvariləri igidliklə çarpışır, qorxmadan qılınc oynadır, düşməni tələfata məcbur edir, özləri az itkiylə maneəv eləməyi bacarır, yorulmurdular.

Lut Nəmrudu bir an diqqətindən qaçırmırdı. İndi bu dünyanın ən aciz adamı, gücsüz bəndəsi Nəmrud idi. O, düşməne ustalıqla şərait yarada bilərdi ki, Nəmrud faciəvi surətdə öldürülsün. Bircə an geri çəkilmək - Nəmrudun məhvi demək idi. Nəmrudun məhvi isə, onun qüvvələrinin geri çəkilməsi, məğlubiyyətə uğraması, düşməne təslimi idi. Lut yaxşı başa düşürdü ki, bircə şeyə bəs eləyərdi, Nəmrudun ölümü haqqında yalan məlumat əhalini çaşdırar, Nəmrudun bütün adamları silahlarını atıb qaçsın, yurd-yuvanı düşməne təslim etsinlər. Nəmrud amansız müharibələrdən çıxmışdı. Ona görə tez-tez əlaqəçilərlə ayrı-ayrı mövqelərə əmrilər göndərir, təxribatı gözdən qaçırmır, qələbənin öz tərəfində olduğunu, düşmənin tezliklə məhv ediləcəyini bildirirdi. Yaxınlıqdakı yadelli əsgərlər yerində otuzduruldu, lap yaxına gəlmiş atlılar vuruldu. Piyada qalan hissə bir-birinə söykənib nizamlı şəkildə geri çəkildi. Döyüş Nəmruddan xeyli uzaqlaşdı. Yaxınlıqda mövqe qurmuş bir neçə düşmən süvarisi ilə Lut xeyli vuruşdu. Süvari inadkarlıqdan əl çəkmirdi. Hiss eləyirdi ki, Lut yorulub, zərbələri təsirsizdir. Düzdür, Lut qılınc zərbələri endirmir, sağ əlinin gücünü qoruyurdu. Sol qolundakı qalxanla tez-tez düşmən zərbələrinin qarşısını kəsirdi. Dalbadal endirilən zərbələrin altında Lut özünü güclə saxlayırdı. Birdən ani surətdə gördü ki, düşmən müdafiəni unudub, ağına gəlmədi ki, Lut həmlə edə. O, rəqibini yaxşı duyurdu. Əks tərəfə elə gəlirdi ki, Lutun sağ qolu gücdən düşüb və zərbə vura bilmir. Ona görə qılınc zərbələrinin arasını kəsmirdi. Əslində isə, Lut sağ qolunda öldürücü zərbə vurmaq gücünü hiss etdirmirdi, məqam gözləyirdi. Deyəsən, belə bir həlledici an yetişdi. Sağ qolunu qaldırdı, əlindəki qılıncını düşmənin başını örtən sərpüşlə, sinəsini örtən zirehli geyimin arasından düz boğazına keçirtirdi. Qılıncının iti ucu düşmənin boynunun arxasından çıxdı.

Düşmən əsgəri gicəlləndi, sanki başına daş dəydi. Ağır yük kimi atın üstündən aşdı. Lut gücünü toplayıb qılıncını çəkməsəydi, dəstəkdə qıc olmuş biləyi onu da çəkib atın üstündən salacaqdı.

Lut qan süzülən qılıncını dodaqlarına yapışdırdı. Düşmən qanı Lutun sifətini lalə rənginə boyadı, göz kimi qızartdı. Qanın təlx dadı dilinin ucuna dəydi. Lut dodaqlarını sıxıb açdı:

- Bax, belə, mənim şəhərim xilas oldu. Mənim Əyalım qurtuldu. Azadlıq hər şeydən şirindi.

Nəmrud məmnun-məmnun Luta baxırdı. O, düşməne qalib gəlsə də, təhlükəni ölkəsindən uzaqlaşdırsa da, ürəyində, beynində hələ də Lutla döyüşürdü və Luta qalib gəlirdi. Ona görə Luta qalibənə ədalarla baxırdı. Lut ağzında tamsındığı qanı Nəmrudun bərələ qalmış gözlərinin içinə tüpürmək istədi. O gözlərə ki, kinlə, küdurətlə doluydu, sevgidən əsər-əlamət yoxuydu. Neçənci dəfə idi ki, Lut Nəmrudu ölümdən xilas edirdi. Cəsədlər dərəsində vaz keçdi, öldürmədi, fikrini dəyişdi. Çünki hələ bilmirdi ki, Nəmrudu öldürəndən sonra Əyalı xilas edə biləcək, ya yox. İndi isə, həyat təcrübəsi və səriştəsi çatışmırdı. Məlum deyildi ki, Nəmrudun ölümü müharibənin sonuna necə təsir edəcək. Daha doğrusu, hər şey aydın idi. Nəmrudun qoşunu qorxusundan döyüşürdü. Nəmrudun olmayacağı təqdirdə meydana girməyəcəkdilər. Nəmrudun müharibədə udurmağı o demək idi ki, sarayındakı bütün qızları, qadınları qalib tərəf əsir aparacaqdı. O əsirlərin arasında

Əyal da olacaqdı. Onda Lutun döyüşməyinin və ya sağ qalmağının nə mənası vardı? Lut onda həyatının mənasını itirərdi. Lut həm də ürəyini girov verdiyi sevgisi uğrunda mücadiləyə atılmışdı.

Zəifliyini etiraf etməyən və özünü güclü sayan bədbəxt Nəmruda necə başa salaydın ki, onu ağır müharibədə Lut yox, azman ordusu, malı-mülkü, sərvəti yox, Əyal xilas etmişdi.

* * *

Lut "Allaha pənah" deyib vadi ilə üzəsaşığı baş götürdü. Əlində iki zənbil vardı. Nazik çubuqlardan toxunmuş zənbillərdən birinin içinə üç-dörd kiçik bal pətəyi yığılmışdı. Balın şanlardan süzülüb axmaması üçün səbətlərin altına və yanlarına enli yarpaqlar düzülmüşdü. O biri səbətdə meyvə vardı: əncir və üzüm. Lut səbətlərin ağırlığı altında azacıq çiyinlərini əymişdi. Məqsədi bu meyvələri satmaq deyildi. Qabağına çıxan adamlarla ünsiyyət qurmaq, danışmaq, dərdləşmək üçün bal, meyvə köməkçi rolu oynaya bilərdi. Əslində, əsas fikri-zikri harda olduğunu, hansı şəhərə, obaya yaxınlığını öyrənmək idi. Əgər dil tapsaydı, adamlar qəbul etsəydi, qızlarını götürüb köçər, insanlarla birgə yaşayardı. O, yenicə tanış olacağı şəxslərin kimliyini öyrənmək, ümumi vəziyyəti bilmək üçün yola tək çıxmışdı. Lut çayın qırağı ilə getdiyi vaxt qızlarının hərəkətlərini xəcalət çəkə-çəkə yada salırdı. Onların açıq-saçıq davranışı, Lutun yanında saymazyana söhbətləri daxilində gizlənmiş və açılmamış xasiyyətlərindən xəbər verirdi. Sədum əhlinin içində böyümüş qızlar nə qədər qorunsalar da, onların bir çox mənfi cəhətlərini özləriylə bu mağaraya gətirmişdilər. O zamanlar Sədum camaatı abır-ismət gözləməirdi. Sədumda ailə qurmaq, qızların köhnə adət-ənənələr əsasında adaxlanması, ərə getməsi, demək olar, yaddan çıxmışdı. Əhali şəhərin ayrı-ayrı sıx guşələrinə toplaşır, abır-həyadan kənar söhbətlərə rəvac verir, lüt soyunmuş qadınlar və kişilər bir-birinə qarışır, ədəbsiz oyunlar çıxarırdılar. Şəhər əhli Lutun heç bir məsləhətini eşitmirdi. Hətta qızlarının yelbeyin nişanlıları da çox vaxt həmin gecə tədbirlərinə qatılırdılar. Üzümdən çəkilmiş tünd şərab başları dumanlandırır, adamları tanınmaz hala salır, ovsunlayırdı.

Lut dərk edirdi ki, Sədum uzaqda qalsa da, hətta arvadı Vailədən əlini üzsə də, qızlarını o şəhərdən uzaqlaşdırıb dağların arasındakı kimsəsiz mağaraya gətirə bilsə də, pozğun şəhərin canlarına hopmuş ab-havasını qızları özləriylə birgə bura gətirib. Gözlərinin qabağında Aliyənin və Saliyənin artıq hərəkətləri Lutda həyatının mənası, bəlkə də mənasızlığı haqqında qəribə fikirlər oyadırdı. Bir vaxtlar bütün tayfanın xilasedicisi olan, qılıncının zərbəsinə heç bir rəqibin qalxanı davam gətirməyən, gözünü qırpmadan döyüşün ən ağır yerinə girən Lutun həyatı beləcə mənasızlaşırdı. Arvadı Vailə məsləhətinə əməl eləsəydi, arxaya baxmasaydı, salamat qalardı. Nə üçün o, iyrenc həyat yaşayan bu şəhərə təzədən dönüb baxmalı idi? Axı, bu şəhərdə hansı müqəddəslik nişanəsi qalırdı? Doğrudur, bura Vailənin vətəniydi. Vailə bu yerdə doğulub böyümüşdü. Şəhər camaatı təbiətini dəyişmişdisə və bu torpağın adamları üçün hörmət qoyulası, ehtiram göstəriləsi heç nə qalmamışdysa, onda nə üçün Vailə dönüb geri baxmalı, daşa dönməli, odda yanmalıydı?

Lut xəyalən Əyalla Vailəni müqayisə edirdi. Məlum hadisə zamanı Lut Əyalın dönüb geri baxmasını istəməsəydi, şübhəsiz ki, Əyal qulaq asardı. Uzun illər birgə yaşasalar və qızlarını birlikdə böyütsələr də, görünür, Vailənin sevgisi Əyalla müqayisədə tamamilə başqa, fərqli idi. Vailəni göydən od yağan şəhərə baxmağa vadar edən axmaq ehtiras ölümü üçün bəs eləmişdi.

Lut burda bir həqiqəti də anladı. Heç demə, doğma qızları da adaxlılarını sevmirmiş. Yoxsa, o şəhərdə qalıb həlak olmuş nişanlılarının xiffətini çəkər, onları kədərlə yada salardılar. Axı, onlar nə üçün insanlardan qaçırdılar? Hələ Lutun

şəhərə getmək istəyini biləndə, tək qalmaqlarına sevindilər də. Lut hiss edirdi ki, daş mağara, kimsəsiz vadi, ilıq günəş şüaları, şələlə, dumduru göl qızlarına göydəndüşmə əyləncə təsiri bağışlayıb. Bu fikir-xəyal içində Lut nə qədər yol getdiyini bilmirdi. Qabağına çıxan bir bulağın başında əyləşib üz-gözünü yudu, sərin su içdi. Hiss etdi, bərk acıb. Səhər erkən bir qədər meyvə və bir az bal yemişdi, axşam düşürdü, Lut hiss elədi ki, qaranlıqda yol gedə bilməz. Səbətəki baldan bir az götürüb ağzına qoydu. Acından göynəyən mədəsi rahatlıq tapdı, sakitləşdi. Bulağın üstündəki qayanın dibində yerini düzəltdi, kürəyini daşa söykədi. Yorğunluqdan, xüsusilə yol uzunluğunu beynini yoran düşüncələrdən lap təngə gəlmişdi. İndi arvadı da, Sədum da, qızları da - hər şey yadından çıxmışdı. İndi tək-cə yadına düşən özünün uşaqlığı idi.

* * *

Həran şəhərinin cıdır meydanı. Meydandakı müxtəlif səpkili yarışmalar, ağ köhlənin düzənlik boyu fınxırtısı, heç bir süvarini özünə yaxın buraxmaması, ağ paltarlı balaca uşağın - Lutun qaça-qaça köhlənin yanına getməsi, alnını qaşması, belinə sıçraması, yalını sığallaması, köhlənin uşağa isti münasibəti... Yaddaşı çözləndi. Lut elə şirin xatirələrin işığında da qayanın dibində dərin yuxuya getdi.

* * *

Lut İbrahimin xeyir-duası ilə Səduma getmişdi. Orda xoşbəxtlik tapmış, ailə qurmuşdu. Yerli hakimin oğlan varisi yox idi, ona görə, kürəkəni Lut şəhərin idarə olunmasında qayınatasının əsas köməkçisi, məsləhətçisiydi. Zəngin təcrübəsi, camaatla ünsiyyət tapmaq bacarığı, Sədumun iqtisadi-mədəni dirçelişi qısa zamanda onu hakimin dayağına çevirmişdi. Diribaşlığı, zirəkliyi, davranışı Lutu söz sahibi etmişdi. Odur ki, hakimiyyətə gəlməyi elə də gözlənilməz olmadı. Hakim qayınatası bir gün kürəkənini yanına çağırdı, taxt-tacın bundan sonra məhz ona məxsus olacağını bildirdi:

- Səndən başqa kimim var? Yeganə arxam və dayağımsan. Əsil-nəsil, zat sahibisən, camaat səni sevir, daha mən də qocalmışam, yorulub əldən düşmüşəm. Sədumu idarə elə. Hamını yaxşı tanıyırsan, hər kəsə bələdsən!

Qayınatası əbədiyyətə qovuşandan sonra isə hakimlik qanuni surətdə Luta keçmişdi. Lut Sədum qövmünə ədalət bəxş etmiş, əhalini həmişə dinc rəftara çağırmışdı. Məlum hadisə baş verənəcən bir adama cəza verməmiş, heç kəsi incitməmiş, zindana saldırmamışdı.

İndi hər şey uzaq, çox uzaq əlçatmazlıqlarda düyünlənib qalmışdı...

* * *

Mağarada yumşaq ot-ələf yığını üstündə yatmış Aliyə gözünü açdı. Səhər günəşinin al-əlval şölələri mağaranın qapısına düşürdü. İçəri yarımqaranlıq olsa da, divarlar aydın seçilirdi. Qız başını qaldırıb hövlnək nəyisə axtarmağa çalışdı. Dünəndən hazırlayıb qoyduqları səbətlər yox idi. Aliyə başa düşdü ki, atası səbətləri götürüb sübh tezdən çıxıb. Tez Saliyəni dümsüklədi:

- Oyan, dur, oyan...

- Nə var, qoysana yataq.

- Oyan deyirəm sənə, ata yoxdur.

Saliyə qurcalandı, gözünü açdı:

- Necə yəni yoxdur. Səbətlər hanı? Hə, yəqin, şəhərə gedib, dünən demirdi?

- Şəhərə?

- Bəli, şəhərə. Yəqin ki, bizə paltar tapmağa, adam axtarmağa.
 - Axtarsın, bizə nə adam lazımdı, nə paltar, - Aliyə yanında uzanmış Saliyənin saçlarına sığal çəkdi. Yuxudan oyatmağa çalışdı.

Qızlar dinc həyatlarını yaşayırdılar. Tezliklə burdan getmək fikirləri yox idi. Bir də, axı, hara gedəydilər, onlar gördüklərini görmüşdülər. İndi qızlar üçün ən münasib yer bu mağara idi. Təki sakitliklərini heç kəs pozmasın. Onlar burada vəhşi insan kimi yaşamaq istəyirdilər. Heç bir bəşər qayda-qanununa tabe olmağı xəyallarına gətirmirdilər. Aliyə ayağa qalxdı. Saliyənin qolundan çəkib qaldırdı:

- Dur, səhər-səhər gedib şələlədə yaxşıca yuyunub göldə çimək, qayıdaq mağaraya.

- Birdən atamız gələr, - Saliyə həyəcanlandı.

- Yox, ağlım kəsmir. Vadidən üzəsağa nə qədər baxırsan, heç yerdə ins-cins gözə dəymir. Görünür, insanlar bizdən çox uzaqlardadır. Ata, yəqin, sabaha qayıdar. Bütün gecəni ikimizik...

* * *

Qayanın dibində, bulağın başında yuxuda olan Lutu tərpədir soruşan ol-
 saydı ki, bura haradır, dəqiq və aydın cavab verə bilməzdi. Ona görə ki, bu yeri-yurdu tanımırdı. Lut indi özü dəqiq bilmirdi ki, bu qayanın dibi niyə onu də-
 rin yuxuya apardı. O, Hərəndadır - Nəmrudun sarayında, Əyalın yanında, yoxsa
 lap uzaqlarda. Bəlkə, Vəfil torpağındadır? Bunu aydın dərk etmirdi. Hər dəfə xəyalı
 Lutu aparırdı Səduma. Burada qala bilmirdi. Bu qarmaqarışıq xəyallar aləmi təzə-
 dən Lutu Vəfilə çəkirdi. O, çox istəyirdi ki, bütün qalan ömrünü - mağarada da ya-
 şasa, bu qayanın dibində qalmalı da olsa, ya da taleyi hara çəkib apararsa, özünü
 Nəmrudun daş hücrələrinin arasında - Əyalın yanında hiss eləsin. Kaş onun hə-
 yatının bütün dadı, tamı, şirinliyi, bütün həyat sevgisi bu daş hücrənin arasında,
 bir neçə günün içində yaxın olduğu və ömürlük bağlandığı Əyalın yanında keçəy-
 di.

Doğrudur, onun xəyalı hər dəfə Hərənin dağlarında, ağ köhlənin belində, özü
 də ağ köynəkdə olub ağ şahin kimi süzdüyü günlərə də qayıdırdı. O günlər də
 onun üçün çox şirin idi. Bəs, indi Lut nə istəyirdi? Onun qəlbinin dərinliklərindən
 gələn səs hara çağırırdı? Lut bunu aydınlaşdırmaq istəyirdi. Hər şey əlindən çı-
 xandan, əmisi İbrahimdən ayrıldıqdan sonra başına nələrin gəldiyindən xəbəri ol-
 mamışdı. Əyalın itkisi ürəyini həmişə göynədirdi. Hətta uşaqlıq xəyallarını da qay-
 tara bilmirdi. Sədumdakı ailə həyatı, bütün şəhərin onun ixtiyarında olması, şəhər
 hakiminin özünün belə, hər hansı bir tədbirini onsuz icra etməməsi - bütün bun-
 ların xoş, şirin bir xatirə kimi varlığına yenidən qayıtması indiki halında çox acı idi.

Lut indi heç Allahını yada sala bilmirdi. Ümidləri bir-bir puç olduqca, həyatının
 ən mənalı çağları geridə qaldıqca, qazandığı hörmət-izzəti itirdikcə o, inamını da
 itirirdi. İndi o, sahibinin əlindən çıxmış, ucsuz-bucaqsız çöllərdə sahibsiz dolaşan
 bir ata bənzəyirdi. Atın sahibi olanda, atın yüyəni yiyəsinin əlinə keçəndə o,
 göstərdiyi səmtə gedir. İnamlı gedir. O vaxt ki sahibi yoxdu, o vaxt ki, yüyən
 yoxdu, onda, at ancaq öz qarnını doyuzdurmaq, ot-ələf axtarmaq, su içməkdən
 başqa heç nə istəmir.

Lut ağ köhlənin belində döyüşlərdə qılınc çaldığı günləri yada saldı. Onda
 Lutun nəinki qılıncından qan süzülürdü, gözləri də qızarırdı. Qılıncdan keçirtməyi
 düşmənin sıçrayan qanı üst-başına dağılırdı. O vaxt Lut özündə elə güc-qüvvət
 hiss edirdi ki, bu heyrətamiz qüdrətin qabağında heç nə dayana bilməzdi. Bütün
 bunların əvəzində həyat səhnələrinin ilgimi, xəyalvari dəyişən xatirələri qalmışdı.
 O, bu xatirələrlə təsəlli tapmır, ovuna bilmirdi. İndi bu əlçatmaz, ünyetməz,
 şipşirin xatirələr Lutu yəhər-yüyənli ata döndərmiş, onu aramsız surətdə minib-
 çapırdı. Hansı tərəfə istəyirdi, o tərəfə çapırdı.

* * *

Atdan birinci Lut düşdü. Sonra arxasınca gələnlər atlarından tökülüşdülər. Vəfil hakiminin saray qapısının ağzında dayandılar. Hakimlə görüşmək istədiklərini söylədilər. Keşikçilər dərinə varmadılar, kimliklərini soruşmadılar. Gözləyin, qoy sərvər gəlsin, nə istədiyinizi ona deyərsiz, - dedilər. Lut yanınca gələn atlılarla müntəzir dayanıb gözləməli oldu.

Səhər yenicə açılırdı. Qarovul dəstələri əvəzlənirdi. Ona görə hələ onlardan söz soruşan yox idi. Gün qalxdı, şəhər camaatı yuxudan oyanıb gündəlik qayğılarının arxasınca o tərəf-bu tərəfə getməyə başladı. Lut bərk darıxırdı. Ona elə gəlirdi ki, bu yad adamları Vəfil hakimi dərhal qarşılamalı idi. Vaxt keçir, onlardan heç nə soruşulmurdu. Axır ki, gecə keşikçiləri növbəni tam heyətlə dəyişdilər. Yeni gələnlər yerlərini tutdular. Mühafizəçilərdən biri Lutgilə yaxınlaşıb kimliyini soruşmadan saray qapısından kənara çəkilməyi tələb etdi. Lut etiraz etmək istədi.

- Biz başqa əyalətdən gəlmişik, şəhər hakimini görməliyik.

- Sizin hardan gəlməyinizin mənim üçün heç bir fərqi yoxdur. Kənara çəkilməlisiniz, saray qapılarına doğru gedən yolu boşaltmalısınız, - deyər keşikçi ötkəm səslə cavab verdi.

Lut başa düşdü ki, hər halda, hakimin səhabələri, yaxud bu zümrəyə məxsus adamlar indi saraya təşrif gətirəcəklər. Ona görə mübahisəni yersiz saydı, uzatmadı. Gözlədi, hər kəsin yerini tutacağı vaxt gəlib ötsün.

Həqiqətən, bir azdan atlı dəstə ilə müşayiət olunan bir neçə üzü örtülü şəxs onların önündən keçdi. Lut hiss elədi ki, gəlib keçənlər küçənin bir tərəfinə çəkilmiş, xeyli aralıda dayanmış, atlarının yüyənindən yapışib durmuş yaraqlı-yasaqlı adamları - yeni Lutu və onun yanındakıları gördülər. Lut anlayırdı ki, qayda-qanun, adət-ənənə var, səbirsizlik heç nə vəd vermir. O, tərəfdaşları ilə təmkinlə gözləməli idi. Xeyli vaxt ötdü, görkəminə görə keşikçilərdən fərqlənən, daha zabitəli və hökmlü bir şəxs, yanındakı iki nəfərlə onlara yaxınlaşdı:

- Sizə kim lazımdır, nə istəyirsiniz?

- Biz mütləq şəhər hakimini görməliyik, vacib söhbətimiz var.

- Axı, siz kimsiniz, hardan təşrif buyurmusunuz?

- Yaxşı olar ki, əvvəlcə siz deyəsiz ki, kimsiniz və bizimlə sorğu-sual aparmağa ixtiyarınız çatırmı? - Lut rəsmi adamın cavabını, demək olar, eyni tərzdə çəkinmədən, cəsarətlə verdi.

- Mən Vəfil hakiminin saray mühafizəsi keşikçilərinin başçısıyam. Sizinlə hər cür sorğu aparmağa ixtiyarım var. Vaxtınızın boş keçməyini istəmirsinizsə, işiniz həqiqətən vacibdirsə, mənə hər şeyi açıb deməlisiniz.

Lut keşikçibaşıya tam və dürüst cavab vermək istəmədi, bir anlığa duruxdu. Düşündü ki, bütün məsələləri açıb danışsalar, keşikçibaşı onları başdan eləyər. Hakimə bu barədə dəqiq məlumat ötürməz. Bəs, onda Lut nə etməlidir? Hər halda, burda əsas çıxış yolu səmimi davranmaq, illiq münasibət idi. Nə qədər olmaya, o da insandır, vəzifə səlahiyyəti var, tapşırıq icra edir, özbaşına deyil.

- Bilirsiniz, hörmətli mühafizə başçısı, biz çox uzaqdan gəlmişik - Hərəndan.

- Aha, Hərən, Hərən. Nəmrudun şəhəri. Olmaya Nəmrud yenə müharibə etmək istəyir? Üstümüzə qoşun yeridir?

- Xeyr, məsələ siz deyən kimi qəliz deyil. Biz böyük bir dəstəyik, başqa məqsədimiz var.

- Dəstəyiniz neçə nəfərdən ibarətdir?

- Bir neçə yüz.

- Silahınız varmı?

Lut yenə konkret sualdan yayınmaq istədi. Ancaq başa düşdü ki, nəyisə gizlətməyin mənası yoxdur. Çünki keşikçibaşı, yəqin, bu məlumatdan sonra

müəyyən tədbirə əl atmalı olacaq, şəhər mühafizəsini xəbərdar edəcəkdi. Heç şübhə ola bilməzdi ki, İbrahimin köçünün dayandığı yerdə adamlar keçəcək, hər şey dəqiq müşahidə ediləcək, öyrəniləcəkdi. Lap ola bilsin, bütün məxfi məlumatlar yekunlaşandan sonra onları hakimin sarayına buraxacaqdılar. Ona görə, Lut silahlılarla bağlı suala da ayrıca aydınlıq gətirməyi qərara aldı.

- Var, silahlılarımız var...
- Nə qədərdir, sayı neçə nəfərdir?
- Döyüş qabiliyyətli süvarilərin sayı iki yüz nəfərdən çox olar.
- Siz lap bir ordusunuz ki?!
- Hərən şəhərinin əhalisinin xeyli hissəsidir.
- Bəs, siz nə üçün Hərəndən çıxmısınız? - mühafizə başçısının sualları bitib-tükənmirdi.

Lut hövsələsini basır, özünü ələ alır, təmkinini pozmurdu. Mübahisə aparmağın mənasızlığı ortağ razılığa gəlməyin ziyanıydı. Lut sakit və təmkinlə özünün və yoldaşlarının toz-torpaq içində olan görkəminə işarə vuraraq dedi:

- Biz uzaq məsafə qət etmişik. Aylar uzununu yolda-izdəyik. Gördüyünüz kimi, üst-başımız vəziyyətimizin necəliyini bəlli edir. Nə gizlədim, ərzağımız tükənir, köçdə çoxlu xəstə uşaq, qadın var. Xeyli adamımız tələf olub. Biz məcburiyyət üzündən Hərəndən ayrılmışıq. Sizin şəhərin hakiminə pənah gətirmişik.

- Bəs, köçün başçısı kimdir? - elə bil keşikçi bu sualı yox yerdən çıxartdı.
- İbrahim.

- Hə, hə, İbrahim haqqında eşitmişəm. Nəmrudun bütün müharibələrində həmişə həlledici rol oynayıb. Onun qüvvəsi heç də Nəmrudunkundan az olmayıb. Bəs necə olub Nəmrud onu şəhərdən çıxarıb?

Lut başını könülsüz-könülsüz aşağı dikdi. Keşikçibaşının mülayim rəftarı onu yumşaltmışdı, bayaqkı zabitesini tədricən dəyişmiş, gərginliyi sovuşmuşdu.

O, eyhamla Lutun və yoldaşlarının görkəminə bir daha nəzər saldı, üçayaq dayanan atlara baxdı. Gözlərindən yorğunluq yağan, acından köpük qusan, toz-torpaq udan bu silahlı adamlar cəsarət və qürurlarını, nicat naminə inamlarını itirməmişdilər. Bu, mühafizə xidməti başçısına xoş təsir bağışladı və davranışlarından pis niyyət güdmədiklərini gördü.

- Şəhər təzəcə açılıb. Mən indicə göstəriş verərəm, atlarınızı suvarıb-yemləyərler. Özünüz aşxanaya gedərsiniz. Nahar edərsiniz. Sonra nə lazımdırsa, sizə deyəcəyəm, narahatlığa dəyməz.

Mühafizə xidməti böyüyünün söylədikləri Lutu o qədər də sevindirmədi. Çünki cavabı müəmmalıydı, aydın deyildi, hakim onları həqiqətən qəbul edəcəkdi, ya yox?!

Lut yaşadığı mühitdən, düşdüyü indiki vəziyyətdən belə qənaətə gəldi ki, gəlişinin məqsədi və İbrahimin dəstəsi haqqında əvvəlcə şəhər hakiminə ətraflı, müfəssəl məlumat verilməlidir. Onların sarayda qəbul edilib-edilməməsi isə, hakimin qərarından asılı olacaqdı.

Hər halda, hakim bu qədər biganə və düşüncəsiz olmazdı ki, idarə etdiyi şəhərin yaxınlığında çoxlu insan köç salıb dayansın, yad elçiləri qəbul eləməsin. Üstəlik, az qala bir qoşunu olan köç. Hakim onları mütləq qəbul edəcəkdi. Yəqin hakimin həm İbrahim, həm Nəmrud haqqında kifayət qədər məlumatı və təsəvvürü vardı. Nəmruddan ayrılmış İbrahimin gücü, bəlkə, gələcəkdə elə hakimə gerek olacaqdı?! Ətrafındakı ərəzilərə həmişə iddialı hökmlər göndərən Nəmrud Vəfil üçün də hər vaxt təhlükə mənbəyinə çevrilmişdi. İndi məqam düşüb. Nəmrudun hərbi qüvvəsini öyrənmək mümkün olacaqdı.

Bunların hamısını Lut xəyalından keçirir və başa düşürdü ki, Vəfil hakimi özünün gələcək siyasətində İbrahimdən istifadə etmək fərsətini əldən buraxmayacaq. İndiki vəziyyətdə döyüş qabiliyyətini saxlayan xeyli süvarisi olsa da, İbrahim Vəfil hakimi üçün təhlükə törətmirdi. Uzun və çətin səfər İbrahimi də,

qoşununu da kifayət qədər zəiflədib. Məlum idi ki, yerli hakim istədiyi anda süvarilərini göndərər və İbrahimi qısa vaxtda tərk-silah edər, yaraq-yasağını əlindən alar, naxırını talan edər, qadınlarını kənizinə çevirər. Elə Lutqarışlıq hamını qandallayıb kölə edər, ağır karxanalarda qul yerinə işlədər. Amma İbrahim də tədbirli idi. O da Vəfil hakimi haqqında dolğun məlumat toplamışdı. Bilirdi ki, Vəfil hakimi onlara qəddar münasibət göstərməz. Çünki dəfələrlə Nəmrud Vəfilə hücum çəkmək istəsə də, Vəfilə talan edib, qoşununu qırıb, adamlarını əsir edib gətirməyə səy göstərsə də, İbrahim həmişə etiraz etmiş, ədalətsizliyə yol verməmişdi. Dəfələrlə Nəmrud şəhər ağsaqqalları içində, divan ayağında Vəfil hakimi ilə əlbir olmaqda İbrahimi haqsız surətdə ittiham eləmişdi. Hətta Vəfilin Nəmrudun yanına gələn elçisinin birlik, əmin-amanlıq təklifinə etiraz edib onları müharibə ilə hədələyəndə belə, İbrahim rəsmi qonağın yanındaca hakimin qərarına etirazını qorxub-çəkinmədən bildirmiş, fikrini lazımı şəkildə əsaslandırmışdı:

-Vəfil bizi hərbi müdaxilə ilə hədələmir. Onlar tərəfindən təhlükəmiz yoxdur. Qonşu Vəfil hakimi ilə dostluğumuz bizə yalnız xeyir verə bilər. Biz özümüz ayağımızın altını qazırıq. Dostumuzu düşməne çeviririk. Demək olar ki, müharibə vəziyyətindəyik. Hər an əsas düşmənin hücumu gözlənilir. Belə şəraitdə Vəfil hakiminin təklifi göydəndüşmədir.

İbrahimin sözləri təsirsiz ötüşməmiş, şəhərin digər ağsaqqallarını razı salmışdı. Nəmrud ələcsiz qalıb bu ağıllı təklifdən boyun qaçırmışdı. Amma qəzəbini boğa bilməmiş, elçinin yanında İbrahimi ittiham etməkdən çəkinməmişdi.

- İbrahim, sən bu divandankənar, özümdən xəbərsiz hər hansı bir gizlin danışığını bilmiş olsam, bunu şəhərimə xəyanət hesab edəcəyəm. Xəyanətkarın cəzası isə, bilirsən nədir?

- Bilirəm, Nəmrud, - İbrahim cavab vermişdi.

- Öz şəhərinə xəyanət edən şəxsən ən azı həmin şəhərdə yaşamağa haqqı yoxdur.

- Bəli, bu hələ yüngül cəza növüdür. Daha ağır var...

İbrahim hövsələdən çıxmışdı:

- İndi xəyanətdən söhbət gedə bilməz. Biz şəhərin taleyini düşünürük. Hər halda, Vəfil hakimi ilə ittifaq özündən çox, bizim işimizə yararlar.

O vaxt bütün bunları Vəfil hakiminin elçisi maraqla dinləmişdi. Vəfil hakimi ilə saziş bağlanmışdı. Bunun ikibaşlı, Nəmrud tərəfindən könülsüz bağlanması o şərt daxilində idi ki, Nəmrud Vəfil hakiminə heç bir köməklik göstərməyəcəkdi. Hər halda, Vəfil hakiminə hücum söhbəti gündəlikdən çıxarılmışdı.

Şübhəsiz, o vaxt rəsmi elçi Nəmrudun yanında baş verən əhvalatı öz hakiminə danışmışdı. Aradan neçə illər ötmüşdü. Lil sular axmış, durulmuşdu. Vəfil hakimi özünün hərbi qüdrətini bərpa etmiş, ordusunu gücləndirmişdi. Bu sazişdən ən böyük xeyir vaxt qazanması olmuşdu.

İndi daha Nəmrud ətrafındakı həmsərhəd ölkələrin ərazilərini bası-basa Vəfilə hücum edə bilməzdi.

Mühafizə başçısı Lutu yoldaşları ilə birgə saraya dəvət elədi:

- Gəlin, indi keçirik sarayın heyətinə, atlarınızı və silahlarınızı təhvil verirsiniz. Çəkinməyin. Nigaran da qalmayın.

Sarayın heyətinə daxil oldular. Onları gözləyirdilər. Atların yüyənlərini verdilər. Sarayın daxili mühafizə başçısı silah-sursatı istədi. Lut və yoldaşları bu məsələdə tərəddüd etdilər. Baş mühafizəçinin amiranə səsi eşidildi:

- Təhvil verin silahlarınızı, əks-təqdirdə tərk - silah...

Nəzakət xatirinə daxili mühafizəçi sözünün məbədini gətirmədi. Bu vaxt Lut saray darvazalarına tərəf nəzər yetirdi. Onlar içəri keçən kimi darvazalar bağlanmışdı. İçəridə qəribə gərginlik, həyəcan yaşanırdı. Səbəbini nə Lut başa düşürdü,

nə də yoldaşları. Bu, Luta bir qədər qərribə və şübhəli göründü. Ancaq ətraf mühafizəsinin gücləndirilməsindən və keşikçibaşının sorğu-suallarından anlamışdı ki, Vəfil hakimi onların gəlişdən xəbərdardır. Rahatlıq doğuran cəhət isə o idi ki, nəzarətdə olsalar da, köçün hərəkətinə heç bir maneə yox idi. Vəfil hakimi bu köçün ümumi karvan yolu ilə Ərəbistan çöllərinə doğru keçib gedəcəyini, Nil sahillərinə tərəf üz tutacağını hiss etmişdi. Bu, nümayişkaranə hərbi yürüş deyildi. Köçü müşayiət edən böyük nizami dəstə ortada olsa da, bu, adi bir köç idi və çox ehtimal ki, bu köçün sahibləri hansı səbəbdənsə yer-yurd yerlərini dəyişməli olmuşdular. Onlar geniş otlaq sahələri olan, yaşayış üçün əlverişli yer soracağına çıxmışdılar. Köçdə qadınların və uşaqların çoxluq təşkil etdiyini sərhəd keşikçiləri Vəfil hakiminə çatdırmışdılar. Demə, Vəfil hakiminin bu çağırılmamış qonaqlar haqqında kifayət qədər bilgisi varmış.

Lut hər şeyi anlayırdı. Artıq onun üçün qaranlıq qalan bir məsələ yox idi. Ona görə də yoldaşlarına tərəf dönərək, gözünün işarəsilə müqavimətin, etirazın mənasızlığını başa saldı.

Yaraq-yaşaq təhvil verildi. Keşikçi yaxın gəlib onların üst-başını təkrarən yoxladı. Lutun alt paltarının içində saxladığı xəncəri götürdü. Başqalarından daha heç nə çıxmadı. Keşikçibaşı üzünü Luta tərəf tutdu:

- Siz indi qonağımızsınız. Uzaq yol gəlmisiniz. Yuyunun, əyin-başınızı qaydaya salın, özünüze gəlin. Şəhər hakimi divan işçiləri ilə məşğuldur. Bir azdan imkan olan kimi sizi qəbul edəcək.

Lut və yoldaşları nəzarətçinin müşayiəti altında ümumi vəziyyətlə barışmağa məcbur oldular. İndi Vəfil hakiminin heyət-bacasında bayaqkı təlaşdan əsər-ələmət qalmamışdı. Hər kəs yerində dayanmışdı. Vaxtın uzanması Lutı və yoldaşlarını narahat etsə də, gözləməkdən başqa çarə qalmamışdı.

Lut məcburən təmkin göstərməliydi. Baxmayaraq ki, İbrahim səbirsizliklə yolunu gözləyirdi. Vəfil hakiminin cavabı Lut üçün, elə İbrahim üçün də bütün köçün taleyinin həlli demək idi. Ümid qırılmaqda olan nazik sap kimi idi. Karvan əhlinin hamısına bəlli idi ki, daha köçün irəli getmək təqəti qalmayıb.

* * *

Çay vadidən çıxır, axarın qarşısını kəsən dimdik nəhəng dağın ətəyi ilə dolanır və yenidən böyük, yamyaşıl düzənliyin ortası ilə axıb gedirdi. Bələdçi çayın axarı boyu Lut vadini dolanıb keçdi. Gözünün qabağında açılan mənzərə heyrətamiz idi. Geniş və bərəkətli çölün, düzün kimə məxsus olduğunu, bu yarlarda kimlərin yaşadığını bilmirdi. Yəqin, ərazi Allahın qəzəbinə gəlmiş Sədumdan heç o qədər də uzaqda deyilmiş. Lut Vəfildən Səduma qayıtdıqdan sonra kənara çıxmamışdı. Onun elə bir qayğısı da olmamışdı. Vailə ilə evlənməsi Lutı bir çox qayğılardan xilas eləmişdi. Çünki arvadı şəhər hakiminin qızıydı. Sonra övladları anadan olmuş, Aliyə və Saliyənin böyüməsi, hakimin kürəkənini şəhərin idarə olunmasına cəlb etməsi Lutun başını qarışdırmışdı. İnsafən onun ağılı, bacarığı sayəsində Sədum xeyli inkişaf etmiş, böyümüş, şəhərdə yaraşıqlı küçələr salınmış, əlaqələr artmış, uzaq-uzaq ellərdən karvanlar öz yüklərini Sədumun bazarına daşımağa başlamışdılar. Sədumun həyatının axarı bilavasitə Lutla bağlı idi. O, şəhərin müdafiə məsələlərinə ayrıca əhəmiyyət verirdi. Hərbi sahəni inkişaf etdirir, qoşunun hazırlığına diqqət göstərirdi. Qonşu şəhərlərin hakimləri ilə dil tapır, ittifaq bağlayır, birgə müqavilələr imzalayırdı. Beləliklə, Sədum azad məkan, təhlükəsiz şəhər kimi tanınırdı. Xarici müdaxilə təhlükəsi yaranan kimi Lut hərbi qüvvələrin və mühafizəçilərin artırılması qənaətinə gəlirdi. Yüksəliş inkişafa xidmət edir, tərəqqi camaatın dolanışığını yaxşılaşdırırdı. Onlara mane olan, hədələyən yox idi. Sədumun ətrafındakı torpaqlar bərəkətli olduğundan, şəhərdə sənətkarlıq inkişaf etdiyindən, əhali yaxşı yaşayır, boş vaxtlarını şəhər meydanlarında məclis-

lەر təşkil etməklə, yığıncaqlar keçirməklə, şənliklər qurmaqla yola verirdilər. Lut şəhər hakiminin vəfatından sonra nəinki hamının üz tutduğu bir müdrik ağsaqqal kimi, həm də şəhəri idarə edən siyasi lider kimi tanınmağa başlamışdı. Lutun son dərəcə mülayimliyi, əhaliyə azadlıq, sərbəstlik verməyi get-gedə vəziyyəti dəyişirdi, şəhər camaatı oğurluq-quldurluq eləməsə də, bir-birinin malına göz dikməsə də, cızığından çıxır, qanun tanımırdı. Əxlaq pozulurdu. Meydanlarda qurulan şərab məclislərində məst olmuş qadınları, kişiləri evlərinə yığmaq olmurdu, küçələrdəcə yatıb qalırdılar. Eyni ailənin üzvləri qohum, yad tanımır, doğmalarının yanındaca əxlaqsızlığa qurşanır, kimsə buna etiraz eləməirdi.

Lutun məsləhətlərini qulaqardına vurur, eşitmirdilər. Lut sərt qanunlar qəbul etmək istəyir, adamları təkrar-təkrar məşvərətə yığır, mühafizəçiləri artırmaq, qırmanc gücünə yarımçılpacaq adamları döyüb evlərinə yığmaq, cəzalandırmaq niyyəti güdürdü. Böhranlı vəziyyət yaranmışdı, ağıllı hesab etdiyi adamlar artıq onu bəyənmirdilər. Lut anlamışdı ki, burda kimsəni düz yola qaytarmaq müşküldür. Doğma ailəsi uçurum qarşındaydı - qızları, nişanlıları, hətta Vaile şəhər meydanında kor-koranə qurulan bu şənliklərin aludəçilərinə çevrilirdilər. Bəzən gecədən səhərəcən insanın ağlına başından çıxaran qəribə musiqinin sədaları altında xumarlananlara qaynayıb-qarışırdılar. Yaxınlıq edən müxtəlif cinsin nümayəndələri arasında fərq ortadan götürülür, həya-ismət pərdəsi tamam yırtılırdı.

Lut vadidən üzəşəğı baxarkən gördüyü mənzərəni Sədumla müqayisə eləyirdi. Bu mənzərənin müqayisəli qarşılığında Sədumdan üstün nəyisə görmək istəyirdi. Adamların əkin-biçin məşğuliyyəti, təsərrüfat qayğıları, dinc həyat tərzini ölkənin bəxtəverliyinin əlamətiydi. Buranı Sədumla necə bir tərəziyə qoyasan? Kim yaxşıdır, hara yaxşıdır? Əxlaqsızlıq girdabına yuvarlanmış, Allahın qəzəbinə gəlmiş Sədum, yoxsa halal zəhmətilə yer suvaran, taxıl əkin-biçən, üzüm becərən, mal-qara saxlayan bu bərəkətli məmləkətin sakinləri? O, əsas yola çıxdı. Yolboyu kimin yanından keçirdisə, adamlar ehtiramla baş əyir, salamlaşır, hörmət göstərirdilər. Rastlaşdığı hadisə Lutu mütəəssir elədi. Kənar bir ailə torpaq sahəsini suvarırdı, günorta olduğundan nahar süfrəsinin ətrafına toplaşmışdılar. Onlar qərib qonağı çağırdılar:

- Gəl, bizimlə nahar elə.
- Çox minnətdaram, ləngiyə bilmərəm, yolum uzaqdır.
- Yox, elə də uzaq yolun qalmayıb, bura bizim şəhərin ətrafıdır, lap yaxındasan.

Lutun yadına düşdü ki, acdır, güclə yeriyir. Görünür, onun aclığını və yolu çətinliklə addımlamağını, bu adamlar da hiss eləmişdilər. Ailənin böyüyü elə Lut yaşda olardı, çəmənləkdən qalxıb qonağın qabağına yeridi:

- Gəl, gəl, ac adama oxşayırsan. Çəkinmə, bizimlə nahar elə.

Lut dinməz-söyləməz süfrəyə yaxınlaşdı. Buğda çörəyinin dadı, ətri huşunu başından aldı. Neçə gündən bəri idi ki, dilinə çörək dəymirdi. Sədumdan ayrıldıqdan sonra qidası yalnız bal olmuşdu.

Lut əlindəki və çiynindəki dolu səbətləri yerə qoydu, istədi səbətdəki üzümü də, balı da bu adamlara bağışlasın.

- Götürün, burda mer-meyvə, üzüm, bal var.
- Onun qolundan tutub ehtiramla süfrəyə çəkən ailə başçısı:
- Yox, bizə heç nə lazım deyil, gəl otur, bir tikə çörək kəsək,-dedi.
- Saxsı bardaqdan sərin suyu elə saxsı dolçalaya töküb ona uzatdı:
- Al, əvvəlcə bir qurtum su iç, boğazın açılsın, iştahan artar.

Lut suyu içdi və bir parça çörək götürüb üstünə pendir qoydu, həvəslə yedi. Lap axırncı loxmanı iştahla ağzında marçıldadıb uddu. Daha nə qədər təkid etsələr də, heç nəyə əl vurmadı. Şəhərin əsas girəcək yolunu soruşdu. Qonaq olduğu ailə mehribanlıqla yol göstərdi.

- Bax, elə burdan düz gedərsən. Lap az qalıb, əkin sahələrini keçdin, elə bil ki, şəhərdəsən, - söylədilər.

Lut qonaq olduğu ailə ilə xudahafizləşdi və səbətlerini götürüb yola düzəldi. Şəhərin lap kənarına çatar-çatmaz qərribə bir kəsif qoxu vurdu onu. Lap yaxına getdi. Bura şərabxana idi. Üzüm salxımları taya kimi vurulmuş, bir tərəfdə də sıxılmış üzüm suyu ayrıca arxlarla çəlləklərə axıdılırdı. Şərabdan qalxan qızcırma iyi Lutun başını gicəlləndirdi, daxilində bir nifrət baş qaldırdı: - Sizi lənətə gələsiz, çox çəkməz, bu şəhəri də Yaradan xarabaya çevirər, nəslinizi, toxumunuzu kəsər.

Elə bu vaxt bir dəstə adamın küçədə şərab içdiyini gördü. Bu şəxslər əl-qol ata-ata mübahisə edir, oxuyur, qışqırırdılar. Yarımşərxoş halda idilər. Lutu görən kimi: - Bu, bizim şəhərin adamına oxşamır, - deyərək ona tərəf döndülər.

- Gəl bəri, gəl, kişi, yaxşı gəlmisən, bu şərabdan bir dad...

İki cavan qabağına yüyürdü. Lut çox istəyirdi ki, etiraz etsin, birtəhər can qurtarsın. Amma elə bil dili-ağızı qıfıllanmışdı, etiraz edə bilmirdi. Şərab dolu saxsı camı ona uzatdılar. Camı götürən kimi hərə bir tərəfdən:

- İç, iç, dadına bax, gör dünyada nələr var, necə şərabdır? - təkidlə tələb elədilər.

Lut ağlınu-huşunu itirmiş bu adamlara etiraz eləsəydi də, onları başa salmaq mümkün olmayacaqdı. O, dolçanı əlində saxlayıb, onlara diqqətlə baxdı. Gözləri qızarmış, şərabın havasından ağlı başından çıxmış adamlar onların sözündən çıxdığına görə elə burdaca əzişdirər, özünü də bəlkə elə bu boş şərab çəlləklərinə basardılar. Lut camı başına çəkdi. Şərab mədəsinə təsir etdikcə yavaş-yavaş istisi təpəsinə vurdu və əlini uzadıb süfrədən bir tikə ət götürdü. İştahla yeyirdi ki, yenə ona şərab süzdülər. Bundan sonra Lut harda olduğunu, bura nə məqsədlə gəldiyini tamam unutdu, özünü də yaddan çıxartdı.

Onun xəyalı yenə harasa getmişdi. Yanındakı adamlar onu çağırır, silkələyir, təkidlə qərribə qonağa yenə şərab içirtmək istəyirdilər. Ancaq daha içməyə halı yox idi. Bir tərəfdə uzanıb qalmışdı. Mağaradan gətirdiyi səbətlər yadına düşmürdü. Deyəsən, Nəmrudun sarayında idi. İndi gözlərinin qabağından bir-birinə bənzəməyən adamlar keçirdilər. Nəmrud qəzəbli gözlərini sağa-sola dolandırır. Bu gözlərin içindən çıxan ilanlar ayaqlarına dolaşır, bədənini daraşırdı. Nəmrud başını silkələdikcə Lutun bədənini təşvişə gəlir, ilanlardan qurtulmağa çalışır, ora-bura qaçır, can qurtarmaq istəyir, tir-tir əsirdi. Nəhayət, Lut əlini uzadıb ilanları araladı, Nəmrud təmkinini pozmadı:

- Hə, nə deyirsən? Sən mənim yanımda qalırsan, ya İbrahimin yanına qayıdırsan?

- Burax məni, burax, çıxım gedim, boğuluram, - Lut cavab verdi.

- Yox, səni hara buraxıram, sən qəti qərar qəbul eləməlisən, mənim mülkəmdə yaşamalısən, sarayımın külli-ixtiyarı əlinə keçəcək, bu gözəlçələr əlinin altında olacaq. Məndən sonra bu sarayda tək sənin hökmün keçəcək. Əvəzində sən varidatımı, cah-cəlalımı, taxt-tacımı qoruyacaqsan. Sənin gücün, zorun, sərkərdəlik məharətin, döyüşçü cəsarətin mənə lazımdır.

- Yox, bacarmaram. - Lut yenə həyasızcasına daraşan ilanları aralamaq üçün əlləri ilə boğazını didir və təkrar edirdi: "bacarmaram".

- Bacararsan, - Nəmrud var gücü ilə qışqırırdı, - bacarmarsan, mən səni məhv edəcəyəm. Qorxma, öldürmərəm, çünki sənin ölümün mənə gerek deyil. Səni öldürsəm, onda şəhərin ən böyük tayfasını üstümə qaldırmış olaram. Səni zəlil edəcəyəm. Mən İbrahimi də, səni də, sizin tayfanızı da şəhərimdən sürgün edər, çöllərə salaram, səfil olarsınız, bütün var-dövlətiniz əlinizdən çıxar, hərənizi bir tərəfdə qurd-quş yeyər, ya da acından qırılsınız. Sözümü eşitsən, öz tayfanın da xilas edərsən. İbrahim, axı, kimə lazımdır, əl çək ondan, elə öz tayfanızın da başçısı olmağa sən layiqsən.

Lut, deyəsən, boğulurdu, xırıltısı güclənir, artırdı. Son nəfəsi idi. Artıq başa düşürdü ki, Nəmrud onu xilas etməyəcək. Nəmrud onu özünün gözlərindən çıxan bu ilanlarla zəhərləyib öldürəcək. Cəsədini hara gəldi atacaq. Heç İbrahim xəbər də tutmayacaq ki, Lutun aqibəti necə oldu. Son nəfəsində xırıldıya-xırıldaya dedi ki bircə kəlmə bu oldu:

- Ba-car-ma-ram.

Bu vaxt Lutun sifətinə işıq düşdü. Tam yumulmaqda ikən gözləri bənövşəyi işığın təsirindən yavaş-yavaş açıldı. İlanlardan necə qurtardı, təəccüb elədi. İliq bir nəfəs üz-gözünü qarşıdı. Nəvazişli əllər çiyindən tutmuşdu, Lutu silkələyirdi. "Oyan, oyan, sənə yaraşmaz. Sən niyə bu qədər zəifləmişən, halsızlaşmışsən? Nəmrud kimi hakim dünyada bircə səndən qorxur, ehtiyatlanır. Sən nədən çəkinir, xoflanırsan? Axı, mən səni gözleyirəm. Sən qayıtmalısan. Nəmruddan qurtulsan, məni də xilas edəcəksən".

Bu, Əyalın səsi idi.

* * *

Lut bütün əhvalatı İbrahimə danışdı. Nəmrudun sarayında olduğunu, bu müddət ərzində əsir saxlandığını, başına gələnlərin hamısını yerli-yataqlı nağıl elədi. Əyal haqqında heç nə demədi. İbrahim daim fikir-xəyal içində çabalayan, nə isə qiymətli bir əşyasını, əziz-xələfini itirmiş adam təsiri bağışlayan Lutu gözəndən qoymadı. Bir şey aydın idi: artıq Nəmrudun hakim olduğu şəhərdə yaşamaq mümkünsüzdür. Nəmrud İbrahimi sadəcə azad buraxmaq fikrində deyil. İbrahim qüvvələrini birləşdirib şəhərin onun tərəfində olan adamlarını da toplamaqla Nəmruda qarşı çıxmaq istəmirdi. Nəmrudun kifayət qədər güclü və hiyləgər olduğunu bilirdi: üstəlik, şəhər əhlinin əsas hissəsi Nəmrudun bütələrinə inanır, Nəmruda səcdə edir, ona güvənirdi. Həm də indi məlum olurdu ki, Nəmrud İbrahimin tayfasının içərisinə əl aparmaq, onu Lut kimi bir dayaqdan məhrum etmək qəsdinə düşüb. Demək, bir gün bütün tayfasının dalından dəyə bilirdi. Nəmrud kimi adamlardan ötrü qan tökmək, ara vurmaq, qarışıqlıq salmaq heç nə idi. O, hər alçaqlığa əl atmağa qadır idi. Vəziyyət get-gedə gərginləşirdi. Şəhərdə, bazarda adamlar İbrahimdən uzaqlaşmışdılar. Bazar əhlindən, hətta xətrini əziz tutanlar belə, İbrahimin gəldiyini görəndə müxtəlif bəhanələrlə dağılışıb aradan çıxırdılar. Bütün bunlar qəfil tufanın yaxınlaşdığını, Nəmrudun son tədbirlərə əl atacağını göstərirdi.

...İndi Lut bədənində sarılmış ilanlardan, o sehrli səsin təsiri ilə azad olduqdan sonra yarımhuşuz vəziyyətdə şərabxananın bir küncündə - divarın dibində uzanıb qalmış, istəmədən xəyal aləminə qapılmışdı. Lutun ağı kəsirdi ki, bütün bunlar yuxudur, ilğimdir, reallıq deyil. Bu rəngli xəyallar onu gah irəli, gah geri aparır, ömrünün ayrı-ayrı məqamlarını yada salırdı. Lut çox istəyirdi ki, həyatının bəzi hadisələri yaddaşından tamam silinib getsin, bircə Əyal qalsın. Ona görə bir-birini əvəzləyən, sürətlə qovan mənzərələrin arasında gözüne Əyal dəyən kimi əllərini açıb sanki onu havadaca tutmaq, saxlamaq istəyirdi.

* * *

... Vəfil hakiminin möhtəşəm sarayı. Yüksək səviyyəli əyanın mülayim görkəmi, qonaqları dinlədikcə keçirdiyi təəssüf hissi, davranış mədəniyyəti gözünün qabağında idi. Burda - Vəfil hakiminin yanında yüksək mənəsb sahiblərinin xeyli qismi İbrahimin onların torpağında qalmasını istəmir, bəhanə tapır, qışqanırdılar.

- Gərək torpaqlarımızın yarısını kəsib İbrahimə verək. Az qala bir ordusu var.

- Sabah bizimlə yer davasına qalxacaq...

- Qoy bir müddət qalib dincəlsin, sonra da köçünü çəkib aşağı - Nilin cənub sahillərinə tərəf getsin. O tərəflərdə kifayət qədər boş torpaqlar var.

Lut ayrı-ayrı adamların ağzından çıxan tikanlı ifadələrin hər birində İbrahimin və bütün tayfasının ölüm fərmanını eşidirdi. Baş əyan isə təmkin göstərir, susurdu. Lutun xəyalından İbrahimin Vəfilə elədiyi yaxşılıqlar keçirdi və bu insanların etibarsızlığı onu ağrıdırdı. Unudurdular ki, bir vaxt yer üzündən silinə bilərdilər. Nəmrud onların şəhərini, var-yoxunu qəsb edə, əhalisini köləyə çevirərdi. O vaxt Nəmrudun gücünə şübhə yox idi və elə onda Lut Nəmruda him eləsəydi, Nilə qədər bütün torpaqların sahibi olardı. Doğrudur, Nəmrudun daxili problemi vardı; İbrahim problemi... Onda Lut qılıncına güvənib Nəmrudun tərəfinə keçsəydi, Nəmrud atların ayaqlaya bildiyi bütün əraziləri hökmü altına alardı. İbrahimin uzaqgörənliyi buna yol vermədi. Ən birincisi, ona görə ki, qəsbkarlığın axırı yoxdur. Bunu İbrahim yaxşı dərk edirdi. Elə ona görə Vəfil hakiminin torpaqlarına da, qonşu əyalətlərin qanuni ərazilərinə də Nəmrudun uzanan əllərinin qabağını kəsir, niyyətlərinə mane olurdu. Ortadakı düşmənçilik də elə buna görədi; Nəmrud min bir bəhanə ilə İbrahimi aradan götürmək istəyirdi. Hətta Lut tərəfinə çəkməklə onu yox etmək niyyətini heç də gizlətmirdi.

Lut diqqətlə Vəfil hakiminin uzaqlara zillənmiş gözlərinə baxdı. Baxışları baş saray əyanının üzünə zillənib qalmışdı. Bu baxışlarda yalvarış yox idi, ancaq çıxılmazlıq vardı və bir istək sezilirdi - kömək diləmək istəyi...

Lut köçün son imkanlarının tükəndiyini, insanların xəstəliklərdən əziyyət çəkdiyini, daha bundan o yana gedə bilməyəcəklərini hakimə demişdi. İndi hər şey onun cavabından asılı idi.

Ağzına su alıb heykəl kimi durmağından hakimin narahatlığı sezilirdi. O, İbrahimin köməyini yadından çıxartmamışdı. Firavan həyatına və salamat taxtacına, əmin-amanlığa görə İbrahimə borclu idi. Doğrudan da, o vaxt İbrahim əks mövqedə durmasaydı, indi Nəmrud Vəfilin altını-üstünə çevirmiş, şəhəri yerli-yeksan eləmişdi.

Hər halda, şəhərbaşı bir vaxt onlara yaxşılıq etmiş bu insanların indiki vəziyyətində hallarına acıyırdı.

Hakimin üzündə xoş təbəssüm görünürdü. Bu, onun ürəyinə düşmüş insaf, mürvət işığının işartıları idi.

Lut anladı ki, hakim onların burda məskunlaşmasına icazə verəcək. Ətrafdakılardan da heç kəs səsini çıxarmırdı. Birdən dodaqları tərpəndi:

- Qalın, burda yaşayın, amma iki illiyə. Sonra mümkünə, öz yurduzuza qayıdarsınız. Yox, mümkün olmasa, onda başqa əyalətlərə köçüb gedərsiniz.

Lut ehtiramla baş əydi:

- Çox razıyıq, hörmətli hakim. Siz bizim tayfamızı - İbrahimin bütün köçünü xilas etdiniz. İzn versəniz, hüsurunuzdan mürəxxəs olarıq.

- Buyurun, buyurun, sizə hər cür kömək göstəriləcək, - hakim dilləndi.

Lut saraydan çıxdı. Sarayın həyətinə atlar gözləyirdi. Ancaq saray darvazaları bağlı idi. Lut keşikçibasıya tərəf dönüb:

- Bizi buraxın gedək, "yolçu yolda gerek", - dedi.

- Xeyr, siz hələ gözləməlisiniz. Başqa iş var, həllini tapmalıdır. Hakimin tapşırığı ilə bir ərzaq karvanı hazırlanır. Uşaqlar, qadınlar üçün pal-paltar və ərzaq aparacaqsınız; yəqin azuqəniz tükənib.

* * *

Şərabxananın həyətinəki adamlardan biri Lut silkələdi. Lut yuxudan ayılmış kimi gözlərini açdı. Əgər onu tərpədən olmasaydı, ikiillik Vəfil həyatını yuxuda yaşayacaqdı; bütün iki il başdan-başa. Lut təəssüflə başını silkələdi: kaş heç ayılmayırdım. Həmin o əzablı - əziyyətli günlərin ağrı-acıları da bal dadır.

İnsan təbiətinə görə dünyada nadir varlıqdır, bəzən o, xoşbəxtliyi belə dərk etmir. Hər şeyi itirəndən sonra onun qiymətini bilir. İndi Lut da həmin günlərin bəxtəverliyini təzədən yaşamaq istəyirdi. Lakin nədənsə heç cür Sədumun bəlalı həyatına qayıtmağın tərəfdarı deyildi. Sədumda iyirmi il hakim olmuş, şəhərin bir zaman ovuncun içində olduğu günləri tamam yadıındaydı. Şəhər hakiminin qızı Vailə ilə evləndiyi və iki övladının doğulduğu günlər xəyalından silinmirdi. O dövrdə elə bilirdi ki, ömrünün ən gözəl çağlarını yaşayır. Əyal isə yaddaşının daimi qonağıydı. İndi bu şərab qoxusunun başgicəlləndirən ab-havasında olub-keçənləri hafizəsində tərəziyə qoyurdu; hansı üstün idi?

Axırı ölümle qurtaran, Allahının lənətinə gələn, göydən yağan odlu daşların məhv elədiyi şəhər, ağır cəzaya tuş gəlmiş insanlar, o şəxslər ki, Lut özlərinə hakim təyin etmişdilər - onu daha çox çəkirdi, yoxsa bir neçə gecəlik ünsiyyətin qonağına çevrilmiş ömrün bahar məqamları - Əyalın sevgisini ona bəxş etmiş anları? Lut həyatının ən xoşbəxt dönməni həmin ünsiyyətlə bağlayırdı və ona elə gəlirdi ki, həyatının faciəsi həmin günlər bitəndən sonra başlayıb.

Lutu məhv edən, küsdürən həyatda Əyalsız yaşamağı qəbul etməsi olmuşdu. Görünür, elə sevgi vardır ki, ölümü ilə o sevgini içində yaşayanları da əbədi ölümə sürükləyir.

Lut Nəmrudun sarayındakı həmin günləri özünün İbrahimlə bağlı həyatının heç bir anından ayıra bilmirdi. O ruhi sarsıntılar, Cəsədlər dərəsi, İlanlar vadisi, Vəfildə qaldığı iki il - bütün bunlar Lut üçün daha qiymətli idi.

Lut istəyirdi ki, ömrünün çarxını fırlatsın, geri qaytarsın. Qorxu və fəlakət, ağır və acı dolu ömrünün həzin anlarına qayıtsın ki, orda Əyal qərar tutsun. O Əyal ki, sarayın daş hücrələri arasından yola salmışdı onu və səssiz, sükut çökən baxışları ilə anlatmışdı: "Mən səni həmişə gözləyəcəyəm".

Bəs, onda o, nə üçün istifadə etmədi, istəyinə qovuşa bilmədi?

Lut düşkün idi. Ürəyinin ən incə telini qırıb atmışdılar. O, Hərəndan Əyalsız gedirdi və inana bilmirdi ki, qılnc tutan qolu, ildırım sürətilə işləyən zəkası gücünü saxlasın. Onu qarşıda nələr gözləyirdi - ağına heç nə yerləşmirdi.

İbrahim hər ehtimalla olan-qalan tərəfdaşlarını silahlandırmış, tam müsəlləh halda saxlamışdı. Köçünü də beləcə aparacaqdı. Qoşunun önündə də Lut gedəcəkdə. İbrahim yerin altını-üstünü bilsə də, bircə məsələni bilmirdi. Bilmirdi ki, Lutun bu əyalətdən Əyalsız getməsi onun üçün nə boyda faciədir.

... Əllərini yerə söykəyib qalxdı. Deyəsən, bərk yatmışdı. Heç xəbəri olmayıb, neçə gün bu şərabxananın həyatında düşüb qalıb. Ətrafına baxdı, səbətlər də yox idi. Şərabxananın işçiləri onu içəri apardılar.

- Qoca, qal burda bizimlə, kömək et, məvacib qazan. Sənin üzümündən dadlı şərab çıxar. Burdan adam götürüb apararsan, üzümünü yığıb gətirərsən, əvəzində şərab çəkib sənə verərik.

Lut əvvəllər baş gicəllədən meyə nifrət edirdi. İndi isə şərab gözündə sehrli bir qüvvəydi: ömrünün ən xoş günlərinə qaytaran qüvvə.

* * *

Günəş qüruba çəkiliirdi. Günortadan xeyli keçdiyindən qayaların kölgələri uzanmış, xeyli böyümüşdü. Lut mağaradan çıxdığı günlərin sayını itirmişdi. Uzun yolu necə gedib-gəldiyini unutmuşdu. Qərribə də olsa, Lut hiss eləmişdi ki, mağaraya qayıdıb-qayıtmaması qızları üçün o qədər də vacib deyil və o, geri dönməsəydi belə, heç kəs nigarançılığını çəkməyəcəkdi. Lutun da qəlbində atalıq duyğusu qalmamışdı. Artıq o, indisiylə yox, keçmişiyə yaşayırdı. Günün hər bir hadisəsi, əhvalatı yaddaşında ötən zamanın hansısa lövhəsini canlandırır, təzələyirdi. Bu kölgələrə baxdıqca ağılında maraqlı fikirlər dolaşırdı. Durub onları ayaqlaya bilər, üstündən atlana bilər, keçər, tükü tərpenməz, çünki

kölgə heç nədir. Kölgəni görür, altında uzanıb dincəlir, günəşin istisindən qorunur, əslində, isə o, heçliyə məxsusdur, heç nə deyilən şey yoxdursa, kölgə də yoxdur. Onda, bəs, Lut nə üçün Əyalın xəyalı ilə yaşamaq istəyir? Niyə uzaqlıqda, əlçatmazlıqda qalmış, yox olmuş Əyalı yanında hiss edir? Axı, heç Əyalla birgə uzun ömür də yaşamayıb. Bir neçə günlük təəssüratı illər boyu onu tərk etmir, qəlbini yaralayır. Xəyalın özü kölgə deyilmə? Bəs, niyə Vailəni etinasız xatırlayır, haqqında düşünür? Halbuki, Vailəylə iyirmi ildən çox ömür sürüb. Yaşadığı şəhərdə əvvəl hamı ailəsinə ehtiram göstərüb. Bu şəhərin ən xoşbəxt sakinləri idilər. İndi Vailə onun üçün yalnız yanındakı qızların anasıdır.

Lut özündən çıxdı: "Axı, mən ona demişdim, geri dönmə. Orda heç nəyimiz qalmır. Artıq yaşadığımız şəhər, bizim olan yerlər bizim deyil. O şəhər əxlaqsızlığa qurşandığı üçün Allahın qəzəbinə gəlib, göydən yağan odlu daşların altında qalıb. Bəlkə də axırıncı təpəni aşana qədər Vailə arxaya baxmasaydı, indi o da bizimlə idi. Heç bu kimsəsiz mağaraya sığınıb qalmazdıq. Vailə qızları da çəkərdi, gedərdik lap mənim olduğum şəhərə, orda yaşamaq rahat idi.

Düzenliyə çıxmışdı, əkin-biçinlə məşğul olan ailəni yada saldı. Onlar üçün həyat necə də şirindi. Tarlada tər töküb zəhmətə qatlaşırdılar. Cərgə ilə sıralanmış yaşıl kollar, çayətrafı çəmənlilər və göylükdə otlayıb, sahilə arxas salıb yatmış mal-qara, günorta vaxtı bir qədər dincəlib, nahar etmək üçün süfrə ətrafına toplaşmış ailə -- bütün bunların hamısı Lutun axtardığı bəxtəvərlik deyildimi?

- Heç şəhər hakimi olmaq istəməzdim. - Lut təəssüflə başını buladı.

Birdən duruxdu, özünü ələ aldı, qarşısında zabitəli, səliqə-səhmanla geyinmiş, üz-gözündən müdriklik yağan, başını hakimlərə məxsus ötkəmliklə dik tutan Lut peyda oldu.

- Necə yəni, heç şəhər hakimi də olmaq istəməzdim?

Lut qarşısındakı Sədum hakimini tanıdı. O, özü idimi, yoxsa kölgəsi? Dönüb özünə baxdı. Çox oxşayırdılar. İndi qayanın üstündə oturmuş Lut əzgin və yorğun görünürdü. Qocalmış, üz-gözünü saç-saqqal basmışdı, kol-kos pal-paltarını kilkə yun kimi didmiş, üst-başı uzaq yolun toz-torpağı içindəydi, rəngi-ruhu dəyişmişdi.

- Bu nədir, bu mənəm, yoxsa o?

- O, mənəm, sən heç nədən. Sən kimsən? Sən uzaq yolların yorğununu, güc-qüvvəni fənaya vermiş bədbəxt, yazıq məxluq. Mən - Sədum şəhərinin hakimi.

- Bəli, bəli, mən bilirəm, elə o, mənəm. İndi sənin gözlərinin qabağında dayanan, sənə saymadığın, tanımadığın o qoca şəhər hakimidir.

- Xeyr, o, sən ola bilməzsən. Əgər sən həmin Lutsansa, yadına sal, sənə ağlın, idrakin, gücün, qüvvən var idi. Onlar hara yoxa çıxıb? Bax, sən həmin Lutun kölgəsisən.

- Yox, səhv edirsən, mən bu qayanın özüyəm, mən əsl Lutam. Həmin o şəhər hakimi Lut. Nəmrud kimi bir qəddarın qorxub ehtiyatlandığı Lut. İbrahimin...

Lut fikrini tamamlamamış qabağını kəsən kölgə - xəyal sözünü kəsdi.

- Xeyr, qaya mənəm, sən adi kölgəsen, sən Günəşin harda qərar tutmağından asılısan, yerini dəyişirsən.

Lutu vahimə bürüdü. Qarşısında peyda olmuş kölgə onun özünü kölgə hesab edirdi. Lut yumruqlarını düyünləyib qayaya çırpdı:

- Mən özüməm və özüm də bu qayanın üstündə oturmuşam. Sən isə, kölgəsen, sən bir azdan yox olacaqsan.

- Xeyr, mən yox olmayacağam, sənə başının içinə çəkiləcəyəm, qəlbine girəcəyəm. Mən sənə özünəm.

- Onda çəkil, yox ol gözlərimdən, özümdən başqa kimsəni görmək istəmirəm.

- Doğrudan, sən özündən başqa kimsəni görmək istəmirsən?

- Bəli, hamıdan bezmişəm, yorulmuşam, tənəyə gəlmişəm. Mənim axtardığım dünya keçmişdə qalıb, artıq oraya qayıda bilmərəm.

- Bəlkə, qayıtmaq istəmirsən?

Lut yazıq-yazıq kölgənin gözlərinə baxdı:

- Necə də istəyirdim... - Lut bu sözləri öz-özünə dedi, dodaqlarının arasında pıçıldadı. Amma gözlərini yenə kölgədən çəkmədi.

Kölgə vadinin yuxarı başından süzülüb gələn, dağların arasından çağlayıb axan çayın qayaların üstündən töküldüyü yeri - şəlaləni göstərdi:

- Bax gör, hardan gəlir, hara gedir?

Lut yorğun-arğın gəlib uzandığı qayanın böyründən başını qaldırıb aşağıya, çayın şırıltısına, şəlalənin gurultusuna qarışmış şaqraq səslərin gəldiyi tərəfə baxmaq istədi. Ürəyi ağrıdı, baxmadı. Çünki o səslərin mənbəyi məlum idi və o səs sahiblərinin kimliyi bəlliydi. Kimsəsiz vadidə qızlarından başqa kimsə yox idi.

Kölgə yenidən peyda oldu.

- Həyat dövr edir, gəlir-gedir, hər anı sirlidir, gözəldir, - yenə kölgə söhbətə çəkdi.

- Kim gəlir, kim gedir, dövr edən nədir? Mən anlaya bilmirəm, nəyi nəzərdə tutursan? Mənim indiki həyatımın harası gözəldir, mən bu gözəlliyi niyə görə bilmirəm?

- Eh, Lut, sən yorulmusan, əldən düşüb bezmisən. Ancaq gücün var. Sən hələ də xəyallarıyla yaşaya bilərsən. O xəyallarıyla ki, ən şahənə yerində Əyal var. Mən hiss edirəm, sən məni tanımaq istəmirsən, görmək istəmirsən, bəlkə də mənə nifrət edirsən. Əbəs yerə, mən sənənin həyatının bir parçasıyam, Sədum hakimiyəm. Unutma ki, mən o Lutam ki, bütün şəhər əhli başıma and içib, yanıma məsləhətə gəlib. Mən şəhəri zorakı üsullarla yox, qayda-qanunla, ağsaqqallığımla, müdrikliyimlə idarə edirdim.

Qayanın üstündə uzanmış yorğun Lut dirçəldi, gözləri əsəbdən parladı. Yerindən dikəlmək istədi:

- Sən, sən burda dayan, - heç bilmədi, necə qışqırır. - Sən axmaq və səfehşən, sən unutdun ki, şəhəri istədiyin şəkildə idarə etmək mümkün deyil, ona görə şəhərin mühafizəsində və daxili həyatında sabitlik yarada bilmədin, bütün köməkçilərini buraxdın, yaddan çıxartdın ki, guya təkbaşına - ağılla, iradənlə insanları idarə edəcəksən. Yaddan çıxartdın ki, şəhər əhli qayda-qanun yaradana deyil, zora tabe olur. Bütün günahların baskarı sənənin dayaz ağılındır. Özünə güvəndiyin ağılın. Kimsə ilə hesablaşmayan ağılın. Əgər sən ürəyi yuxalıq edib şəhəri özbaşına buraxmasaydın, orda bu qədər qanunsuzluqlar, haqsızlıqlar baş alıb getməzdi. İş o yerə çatmazdı ki, şəhər əhli azsın, sənənin evinə hücum eləsin. Gördünmü, sonda necə səfil gününə düşdün, necə yazıq-yazıq yalvarırdın adamlara?

- Hansı adamlara? - kölgə təəccüblə sual verdi.

- O adamlara ki, onlar sənənin qonaqlarını pis yola çəkmək istəyirdilər. Onların başına hər cür oyun açacaqdılar.

- Olacaqların qarşısını kəsməyə heç kəsin gücü çatmaz.

- Olacaqların qarşısını kəsməyə ehtiyac yoxdursa, onda sən mənimlə barışmalısən, məni kölgə yox, özünü kölgə hesab etməlisən.

- Eh, qoca Lut, sən cavanlığında göylə gedirdin, indi kimsən?

- Sən nə üçün məni gəncliyimdən ayırırsan?

- Ona görə, ayırıram ki, sənənin gəncliyindəki həyatının heç bir əlaməti sifətində qalmayıb.

- Nə üçün? Axı, hara çəkilib?

- Sən həmin Lut olsaydın - kölgə sözünün məbədini gətirdi - onda gəncliyindəki iradənin əlamətlərini, işartılarını səndə görərdim.

- Heç zahiri görkəmində də oxşarlıq qalmayıb?

- Zahiri görkəm boş şeydir, heç nəyi həll etmir.

- Hə, hə, inan, mən o əlamətlərin heç birini zərrəcə səndə görmürəm.

Kölgə nə düşündüsə, köks ötürdü:

- İndi onlar heç mənim gərəyim deyil, - Lut yenə könülsüz cavab verdi.

Bununla sanki kölgəyə demək istədi ki, rədd ol başımdan, çəkil, get. Sənin yaratdığın bu ovqat mənə əzab verir. Mən daha şirin əhval-ruhiyyə arzusundayam.

Lut yanındakı ərzağa və şərab tuluğuna baxdı.

Deyəsən, kölgə Lutun şəraba nə üçün baxdığını dərhal hiss elədi.

- Bax, axtardığını tapmısan, mey iç və bütün əziyyətlərdən xilas ol. Yəqin onda sən ancaq Əyalı diləyərsən. Bayaq sənin iradəndən danışdım.

Lut gözlərini şərab tuluğundan çəkmədi, kölgəni altdan-yuxarı süzdü:

- İradə insanların icad elədiyi cavanlıq silahıdır. Qocalıqda heç kimə lazım deyil. Gəncliyində yaratdığı adət-ənənə insanı yaşlanarkən idarə edir.

- Bəli, sən, görünür, o zaman həmin adət-ənənəni vərdisə çevirə bilməmişən. Çevirmiş olsaydın...

- Onda nəyi dəyişəcəkdin? - Lut özü də istəmədən kölgə ilə mübahisəyə girişdi.

- Nəyisə dəyişmək mümkün idi, ən azı, elə getdiyin şəhərdə qalardın.

- Şərabxananın həyatınımı nəzərdə tutursan?

- Xeyr, şərabxananın həyatından qat-qat üstün yer vardı...

- Harda idi həmin münasib məskən?

- Yadına sal, çayın qırağındakı xoşbəxt ailəni. Elə dil tapıb o ailənin mal-qarasını saxlaya bilərdin.

- Hmm, - Lut heç nə demədi, dodaqlarını sıxdı. - Yadına düşdü, həqiqətən kölgədən əvvəl elə özü də belə düşünmürdümü?

- Bax, o həyat sənin həyatının xoşbəxt bir sonluğu olardı.

Kölgə bunu dedi və Lutun nə deyəcəyini gözlədi.

Bu vaxt şəlalənin altından qışqırıq səsi gəldi:

- Ehey, Aliyə, özünü gözlə!

Bu, Saliyənin səsi idi. Gölün kənarından əllərini yana açmış Saliyə suya baş vurub, şəlalənin altında duran Aliyənin yanına üzdü. Çatan kimi bacısının ayaqlarından tutub dartdı, özünə tərəf çəkdi. Şəlalənin altında dayanmış çılpaq Aliyə gölə düşdü.

Lut boğazını uzadıb diqqətlə bu mənzərəyə baxdı və nə düşündüsə, hiss etmədən yavaş-yavaş çəkib şərab tuluğunun ağzını açdı. Tuluğu dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Əlləri əsirdi, rəngi avazımsıdı. Susuz adam kimi qurthaqurtla şərabı içməyə başladı. Sonra heç tuluğu ağzından aralamadan gözünü qaldırıb ətrafa nəzər yetirdi. Kölgə baxırdımı, onu güdürdümü? Yox, xoşbəxtlikdən qeybə çəkilmişdi.

Lut kölgəni görmədiyinə sevindi. Lakin bu sevinci uzun sürmədi. Deyəsən, iki əli ilə sıxdığı tuluğun içindən ağzına dolub, boğazından keçən tünd şərab daş kimi yumrulandı. Bu daş kimi yumrulanmış maye boğazına tıxandı. Ha udqunmaq istəsə də, udquna bilmədi. Lap nəfəsi kəsilməkdə idi. Gözləri alacalandı, canı çıxacaqdı. Kölgə nəhəng, bədheybət görkəmi ilə yenidən - vadinin o tayını qala kimi tutmuş dağın üstündən enməkdə olan Günəşin şüaları altında bir qədər də uzanmış və əcaib şəkllə düşmüş halda Lutun gözlərinin qabağında təzahür elədi. Lut sonuncu gücünü toplayıb udqundu. Əlləri tuluğun boğazında qıc oldu. Sinəsinə sıxdığı şərab tuluğunu, istəsə də, kənara ata bilmədi, qolları açılmadı. Axır ki, zəhrimar şərab boğazından keçdi. Lut rahat nəfəs aldı, yaşarmış gözlərini sildi. Və nəfəs alan kimi də bədəninə güc gəldi. Daha o, kölgədən qorxmadı. Ağılı, şüuru tam yerində idi. Kölgənin kölgəliyinə inandı. Hələ özünə də acıdı: "Mən nə üçün cansız kölgədən ehtiyat eləməliyəm?"

Minlərlə insanı hədə-qorxu altında saxlayan Nəmrudun təzyiqləri, aramsız sınıtırlar onu qorxutmamışdı, sındırmamışdı. Bəs, nə olmuşdu ki, indi bir kölgənin

qabağında - özü də lap ona bənzər, həyatını yaşamış bir kölgənin önündə gücsüzlük, zəiflik göstərdi?

Lut tuluğu ağziyuxarı daşa söykədi. Tuluğun böyründən asılmış iplə boğazını sarıdı. Daha tuluq aşsa da, şərab tökülməyəcəkdi. Gözucu dönüb kölgəyə tərəf baxdı. Cansız kölgə, elə onun özü kimi, böyrü üstə daşa söykənmişdi. Həm də yavaş-yavaş rəngi-ruhu itirdi. Doğrudur, hərdənbir Lutun tərpənməsi ilə kölgənin də tərpənməsi bir olurdu. Bu isə təhər-töhmət edən, az qala onu bu sıldırım qayaların üstündən atmağa hazır olan kölgəyə oxşamırdı.

Lut yenidən tuluğa baxdı. Bir də başına çəkib içmək, tərki-dünya olmaq istədi. Bayaقدan daddığı, yarım mac mədəsində dolanıb istisi başına vurmaqda olan şərab gözlərinə məstədici rahatlıq, xumarlıq gətirmişdi. Daşa söykənib bir hovur yatmaq istədi. Yox, yuxusu ərsə çəkilməmişdi, heç mürgüləmək həvəsi də gəlmirdi. Şərabın havası tutduğundan, ürəyində daha içmək meyli qalmamışdı.

İndi içindən baş qaldıran yeni bir istək və həvəs hava ilə uçub Lutun beyninə doldu. Bu sərt qayalar da, dağlar da, şələlə də hamısı yenidən gözlərində Nəmrudun malikanəsi kimi göründü. Bir qız sudan çıxıb düz yanına gəldi. Lut onun hündür boyuna, gözəl qəddi-qamətinə diqqətlə baxdı. Bu, Əyal idimi? Yox, bu, Əyal ola bilməzdi. Bir də gözünü ovuşdurdu, tərəddüdünü qovdu. Qız əllərini uzadıb saçlarını qarışdırırdı:

- Gəl, - qolundan tutdu, - gəl, sən ki, ağciyər deyilsən.

Qız Luta nəvaziş göstərdi. Lutun qırışığı açıldı. Tanış hisslər yenidən varlığını çulğadı. Lut indiki halını, harda olduğunu bilmək istəyirdi. Saray Nəmrudun sarayı idi, o isə qorxmurdu, Nəmrudun onu gördüyünü, izlədiyini hiss etmirdi. Ancaq bu qızın da Nəmrudun sarayındakı Əyal olduğuna əmin deyildi.

Qız Lutun qolundan tutub lap gölün kənarına gətirdi. Onu arxadan gölə itələdi. Özü də arxasınca gölə atıldı. Daha su soyuq deyildi. Lutun yaddaşına heç nə təsir göstərmirdi. Qırışığı açılır, qızla deyib-gülür, suda xoşhallanırdı.

Artıq axşam düşmüşdü. Qız Lutu çəkib sudan çıxartdı. O, tamam heydən düşmüş, təqəti qeybə çəkilməmişdi. Qolundan tutub üzüyuxarı, qayaların arası ilə mağaraya tərəf aparılan Lut pal-paltarına gözucu da baxmırdı. Heç nə vaxtsa əynində paltar olduğunu ağlına gətirmirdi.

Onlar mağaranın qabağına çatanda, Lutun gözlərinə heç nə görünmədiyi kimi, yaddaşında da heç nə yox idi. Qız üzəşəğı düşüb Lutun əyin-başını yığdı. Qayanın dibində qalmış ərzaq səbətləri, şərab tuluğu, Lutun üst geyimi - nə vardısı, hamısını götürüb mağaraya gətirdi. Yumşaq ot qurusunun üstünə uzadılmış Lutun böyrünə atdı. Lut səs-küydən bir balaca oyanan kimi oldu. Harda olduğunu bilməsə də, gözləri kölgəni axtardı.

Ay doğmuş, nuru böyümüş, hər yanı solğun işığa bələmişdi. Bu işıqdan bir az da mağaranın içinə düşürdü. Mağaranın girişində kimsə dayanmışdı, kim olduğunu Lut ayırd etmək istəyirdi. "Bəs, bura haradır, mən indi hardayam? Bu mağaranın girişində dayanan kimdir? Niyə əynində paltarı yoxdur? Kişidirmi, qadındırmı?". Lut bu sualları beynində dolandırır və cavab axtarırdı. Ancaq cavabını tapa bilmədiyi müəmmalı suallar onu bir an tərk eləməirdi. Bir-birinin ardınca yağın yağış damlları kimi üstünə yağırırdı:

"Birdən bayaqkı kölgə olar, haa.. Yox, kölgə deyil, canlı adamdır" - Lut bir balaca dirseklənib başını qaldırdı. Çox qalxa bilmədi. Mağaranın girəcəyində dayanmış adam göydən süzülən Ay işığının fonunda gözəl bir mələyə bənzəyirdi.

- Gəl, gəl, səni Allah göndərib. Sən Allahın mələyisən. Bəlkə, məni aparmaq istəyirsən? Məni aparacaqsansa, gəl elə indi apar. Sənin qanadların yoxdu. Məni hara aparacaqsan? Hara? Sənin aparacağın yer uzaqdadır?

Mağaranın qapısını kəsmiş mələk tərpəndi. O, yana çevrilən kimi mağaraya daha gur ay işığı düşdü.

Lut yerindən qalxıb ona sarı yüyürmək, dərdləşmək, onu qucaqlamaq, "mən hardayam, məni xilas elə" demək istədi.

"Mağaranın girəcəyində dayanmış mələk elə Allahın özü qədər insafsız imiş. O, heç yaxına gəlmir, məni burdan aparmaq istəmir. Bəlkə, heç mələyin aparacağı adamların yanında mənə yer yoxdur?! Axı, İbrahim deyirdi ki, insanların ruhu əbədi göylər sakindir. Orda bütün insanlara yer var. Mənim bədənəm o mələyin nəyinə gərəkdə? Qoy mənim ruhumu aparsın. Ruhumun heç kimə maneçiliyi olmaz. Mən özüm onların arasında dolanaram. Bəlkə, elə İbrahimin də ruhu ordadı?! Onun ruhunu tapar, başıma gələnlərin hamısını danışaram. Onda İbrahim məni bağışlayar".

- İnsanı bağışlayan Allahdır. - İbrahimin gur səsi ətrafı lərzəyə saldı. O əks-səda Həranda, meydanın ortasında, tonqalın üstündə yandırılmaq üçün əli-qolu bağlanmış adamın dodaqlarının arasından çıxdı. Burda səsi gur və təsirliydə. Nəmrud gözləyirdi ki, İbrahim dil töksün, yalvarsın, ayağına düşsün. İbrahim isə, inadından dönmürdü: "İnsanı bağışlayan yalnız Allahdır".

Lut acı-acı zarıdı: "Belə çıxır, İbrahimdən bağışlanmağımı istəyə bilmərəm?"

- Xeyr, bağışlamaq ancaq Allahya məxsusdur, dedim, axı!

İbrahim bu sözlərdən başqa ayrı söz bilmirdi. Mağaranın astanasında dayanmış mələk quru otun üstündə uzanmış ahıl kişiye məhzun-məhzun baxırdı.

Sonra mələk də yox oldu və yavaş-yavaş Lut harda olduğunu anlamağa başladı. Onun yanaqlarından göz yaşları axırdı. Lut yarıdumanlı ağı ilə yenə bayaqkı kölgəni gəzdirdi. Kölgə itmişdi. Lut bilmirdi ki, kölgənin görünməməyinə sevin, yoxsa kədərlənir.

"Eh, o kölgə mənə qənim kəsilib. O hardan peyda olub? Yaxşı ki, tez əkilib, yenidən görünəydi..." - Lut o yan-bu yana nəzər saldı, ağına gəldi ki, kölgə yaxındadır və onun bayaq göldə qızla çimdiyini görüb və indi olmadığına sevinmək istəyirdi ki, elə bu an Lutun sinəsini nizə kimi deşən, ox kimi dəlib keçən istehzal gülüşlərlə bir anlığa mağaranın həmin girişində görünən kölgə yenidən sürətlə qeybə çəkildi.

Zəif inilti ilə mağaranın ot döşənmiş yatacağına yıxılan Lut təzədən heydən düşdü. Əlini, qolunu tərpətməyə belə halı qalmadı. Əlacı kəsilmiş, ümidi üzülmüş yaralı fədaini sanki təzədən sinəsindən oxla vurmuşdular.

Lut istədi əlini qaldırıb saçlarını dartışdırsın, başını divara vurub dağıtsın, ölüm qoxuyan düşüncələrdən xilas olsun. Yaddaşı isə qarışır, rahat buraxmırdı. O, beyində bir pozuqluq, kütlük diləyirdi ki, heç nə yadına düşməsin: lənətə gəlmiş Nəmrud da, Əyal da, lap İbrahim də, bütün Sədum həyatı da, keçmiş də, Həran da... Təkcə uşaqlığından ayrılmasın. Elə son anında, son nəfəsində körpəlik yaddaşı ilə yaşasın, məsum yeniyetməlik xatirələrini oyatsın.

Əslində, bu istəyin özü Lutun başına bir bəla idi. Çünki ömrünün o çağını yaddaşında təzələyən kimi Əyal da yadına düşürdü. Əyalın yaddaşında peydası, surətinin gözələrinin qabağına gətirilməsi və ən nəhayət, Əyalın əbədi itirilməsi... Bu, Lutu tamamilə hövsələdən çıxarır, dəhşətə gətirirdi.

İllər boyu Əyalın həmişəlik itirilməsi ilə barışmır, xatırlamağa isə qorxurdu. O, bütün xəyala gətirdiklərini yaşamağa çalışsa da, ən ağır, əzablı günləri barədə düşünsə də, bircə bu xatirədən qaçırdı. Həmişə Əyalla bağlı günləri gəlib sonuncu görüşə çatanda, o, özünü məcbur edirdi ki, yaddaşının həmin duyğulu məqamını silsin. Nədənə, həmişə onu həmin dolanbacdan, qorxulu məqamdan hifz edən şərab olurdu. Nəmrudun sarayındakı eyş-işrətli günlərin həyatında dərin iz buraxdığı və, bəlkə, elə sonrakı həyatını da müəyyən edən yol şərabdan keçirdi. Düşüncələr yoranda, yaddaşının həmin müdhiş tərəflərini silməyəndə, nəyin hesabına olur-olsun, tez şərab axtarıb tapırdı. Bəlkə, elə Sədum qövmünü idarə edə bilməməsi, əhalini özbaşına buraxması bununla bağlı idi? Çünki sonra tez-tez Əyal yadına düşür və Əyal üreyinə, varlığına hakim kəsilən kimi, yeganə

çıxışı şərabda axtarırdı. Mey yaddaşını təmizləyir, başını dumanlandırır, onu ləzzətli yuxuya verirdi.

... İndi təqətdən düşmüşdü. Gücdən məhrum bədəni cansız daş parçası kimi mağaranın bir küncündə qalmışdı. Doğma qızları belə, ögeyliyə göstərir, ona əhəmiyyət vermirdilər. Onsuz da ortada valideyn-övlad nəvazişi yoxa çıxmışdı. Bu kimsəsiz vadiyə mağaranın yeganə sahibləri olanlardan sonra, onunla yad adam kimi davranırdılar. Qızları istəyirdi onu yad kişi qiyafəsində görsünlər. Özləri ilə birgə dəyən-gülən, zarafatlaşan və şələlə altında çimən ədəb-ərkanlı Lut, axı, onların atası idi. İndi Lut bu qarmaqarışıq, mürgülü, duyğulu xəyalların arasında bir həqiqət soruşuyordu. O həqiqət bundan ibarət idi ki, doğrudanmı, Aliyə və Saliyə halal övladlarıdır, belindən gəliblər? Bəlkə, şübhə var, onlar Lutun qızları deyil? Göydən odlu daşlar yağandan, şəhər tamam məhv olandan, külün altında qalandan sonra, ordan üç nəfərin qurtarmağına şərait yaranıb - bu iki qız və bir də Lut özü. Bəlkə, bu qızlar Sədum sakinlərinin qeyri-qanuni balalarıdır? Nə olsun ki, onları Vailə dünyaya gətirib? Bəlkə, mənim qızlarım deyil?

Gücü çatsaydı, yenə onu çək-çevirə aparan, mənəvi dünyasını təlatümə gətirən bu düşüncələrdən qurtulmaq, bəlkə, lap yenidən güc-qüvvə tapmaq üçün şərab istəyirdi. O, uzaqda deyildi. Yəqin, bu yənlərdə, yaxınlığında idi. Lut göz qa-paqlarını azca araladı. Mağaranın geniş girişindən içəri süzölmüş Ay işığında tuluqları qabaqlarına çəkmiş qızlarının növbə ilə o şərabdan içdiklərini də gördü. Sadəcə, hərəkət edə bilmirdi. Onlar öz əlmlərində idilər. Aşiq və məşuq kimi bir-birinə sarılmış görkəmləri Lutda heç bir təəccüb doğurmurdu. Əgər şərabdan ona da versəydilər, o da tamam oyanar, qalxar, bu ağır düşüncələrin dalından dəyərli.

* * *

... Lut Nəmrudun sarayından çıxandan sonra, qayıdıb Əyalı qurd yuvasından necə çıxarmaq barədə düşünür, yol-yolağanı tapa bilmirdi. Gecələr malikanənin ətrafına dolanır, qalanın bürclərinə baxırdı. Hardansa Əyalın onu gördüyünə inanırdı.

... Lut gedəndən sonra Əyal sanki Nəmrudu da, saray əhlini də görmür, tanıyırdı. Axşam yenə Nəmrud həmin hovuzun yanında şərab içib qızlarla əylənir, gün keçirirdi.

- Bəs, Əyal hanı? - dönüb qızlardan soruşdu.

- Burdadır, - cavab verdilər.

- Burda, yeni harda? Yox, mən onu görmürəm, - Nəmrudun sərxoş gözləri ətrafa boylandı. - Onu tapın, bura gətirin, - deyə göstəriş verdi.

Qızlar Əyalın yanına qaçdılar. Az keçməmiş çəkib Nəmrudun hüzuruna gətirdilər.

- Sən hardasan, Əyal?

Əyal qorxudan dinmədi. Şam işığında gözləri parıldıdı, kirpikləri qapanıb-açıldı. İki damla yaş yanaqları boyu süzöldü. Nəmrud hiss elədi ki, o, daha həmin Əyal deyil.

Lut sarayı tərk edəndən sonra üç-dörd ay ərzində Əyal Nəmrudun diqqətini cəlb etməmişdi. Həmişə gözlərindən gen gəzmiş, kənarda dolanmışdı. İndi şərabdan sonra Əyal yadına düşmüşdü. İndiki görkəmi onu təəccübləndirirdi. Bu qız nə üçün dərin fikrə gedib, qəm-qüdsə içində itib-batır. Diqqətlə Əyalı seyr edən Nəmrud:

- Mən sənə nə tapşırırdım? - soruşdu.

Əyal dinmədi.

- Cavab ver, qız, yoxsa sən hər tikəni qala divarının bir küncündən asdırram.

Bu sözlərin Əyalı heç bir təsiri olmadı. Nəmrudun gözləri bərəldi. Ətrafında dolaşan gözəlçələr qorxudan əsım-əsim əsdi. Əyal isə qətiyyətlə qorxmadı və

qorxana da oxşamırdı. Bu, Nəmrudu daha da qəzəbləndirdi. Yerindən qalxan Əyalın qolundan tutub silkələdi:

- Bəlkə, yaxşı eşitmirsən, məni? Qulağın kərdi?

Əyal düz onun gözlərinin içinə baxıb sakit-sakit cavab verdi:

- Yaxşı eşidirəm, mənim sahibim!

- Sənə nə tapşırıq vermişdim, əməl etdin?

- Sənin tapşırığın adam ürəyimə çalın-çarpaz dağ çəkdi, bütün vücuduma sahib çıxdı, - Əyal heç nəyi gizlətmək fikrində deyildi.

- Necə ola bilər ki, Lut sənin sahibinə çevrilsin? Axı, mən tapşırıbmışdım ki, elə et, o səni sevsin, yenidən bu saraya qayıtmağa can atsin.

- Tapşırıbmışdın və mən də canla-başla əməl etdim.

- Bəs, nəticə, nəticə?

- Nəticəsi odur ki, mən özüm vuruldum, onu sevdim.

- Çıxar ürəyindən, at o sevgini. Mən səni heç kəsə verən deyiləm.

- Xeyr, mən çoxdan onun yanındaıam. Ürəyimi götürüb aparıb. Köksümün altında döyünən mənim ürəyim deyil artıq.

- Yalan danışırısan, yalan!

- Xeyr, indi mənim iki canım var. Biri səninlə danışan Əyal, o biri bətnimdə artıq tərənən, hərəkət edən, dünyaya gəlməkdə olan bap-balaca Lut.

- Qız, indi mən səni parça-parça edib quduz itlərə ataram. Mən sənə demişdim, axı, onu çox yaxına buraxma. Qoy o sənə vurulsun, qovrula-qovrula ölsün-dirilsin, yana-yana qalsın və həmin yanğı onu bu saraya qaytarsın, mənim ayağıma gətirsin. İndi o, yaqin, bura qayıtmaq barədə yox, sənin xilasın haqqında düşünür.

Birdən Nəmrud Əyalı özünə sarı çəkdi, qucağına sıxdı. İstədi qıza nəvaziş göstərsin. Əyal çəmkinən kimi oldu, elə bil quduz heyvan onu qapmaq istəyirdi. Nəmrudun çöl donuzuna bənzər tükli bədənini qızın üz-gözünü daladı. Əyalın nəfəsi tincixdı. Dartınıb Nəmrudun əlindən xilas olmağa çalışdı.

Nəmrud Əyalı buraxmadı:

- Yox, mən səni azad edə bilmərəm. Sən unutmusan, əvvəl mənimlə necə davranırdın?..

- O, mən olmamışam, sahibim. O, Lutu görməyən Əyal idi, Luta vurulmamış Əyal. Lutdan sonra mənim gözümdə dünya tamam dəyişib. Sən bilmirsən eşq nə deməkdir. Ömrün boyu heç sevmisənmi?

- Sən nə danışırısan, qız? Eşq nəyimə lazım idi mənim? Sevgiyə ehtiyacım yoxdur. Bu saraydakı gözəllərin hamısı mənim ixtiyarımda deyilmi? Kimə işarə eləsəm, yanımda hazır olar, nə sevgibazlıqdı?

- Xeyr, sahibim, sevgi o deyil.

- Bəs, nədir, mən onu hardan tapa bilərəm?

- Yox, mənim sahibim, sən onu tapa bilməzsən. Çünki sənin ürəyin yoxdur. Sevgi mərezi ancaq ürəyi olanları tutur. Kimin ürəyi varsa, yalnız o, seve bilir.

Nəmrud qızın cəsarətli cavablarından tənə gəldi.

Əyalın söylədikləri Nəmrudun diqqətini yayındırılmışdı. İndi nəyin bahasına olursun, Nəmruddan yaxasını kənara çəkmək məqsədi güdürdü. Nəmrud hiss edirdi ki, qız ondan qopmaq, uzaqlaşmaq istəyir.

- Yox, mənim cəngimdən xilas olmaq mümkün deyil, sən bilirsən, mənim qollarımın gücünü! Səni elə sıxaram, bütün sümüklərin sınıq-sınıq olar.

Əyal yenidən qızmış Nəmrudun qollarının arasına düşməmək üçün çırpındı. Nəmrud özündən çıxdı. Hirsle qızın qollarını buraxıb əynindəki paltarından yapışdı. Dəmir kimi möhkəm əllərlə hər iki çiyni boyu yapışdığı üst geyimi cırdı. Bir anda Əyalın donu iki parçaya çevrilib əlində qaldı. Əyal çaşdı, bilmədi ki, neyləsin. Bu, Nəmrudun nəzərindən qaçmadı. Düşündü ki, daha Əyal çılpəqdır, heç yana hərəkət edə bilməz. Uzaqbaşı, hücrəsinə qaçar və Nəmrud arxasınca düşüb onu qamarlayar. Əllərlə özünü gizləməyə çalışan Əyal büzüşmüşdü.

Nəmrud qızın dəyişmiş görkəminə, güclə seziləcək qədər qarnının qalxıb yumrulanmasına baxdı, baxdı və qəflətən qəhqəhə çəkərək barmağını silkələdi:

- Doğrudanmı, sən mənim alınmaz qalamda, mənim sarayımda, quşun lələk saldıği malikanəmdə yeni bir Lut dünyaya gətirmək istəyirsən?

Nəmrud yenidən Əyalın üstünə cumdu. Əyal dalı-dalı çəkildi. Bir azdan Nəmrud onu pəncəsinə alacaqdı. Əyal divara dirəndi. Nəmrud əllərini daş divara söykəyib qızı sıxmağa başladı. Əyal bu dəfə cəld qolunun altından sivişib çıxdı və fikirləşmədən hücrənin balaca qapısını aralayıb bayıra qaçdı. Nəmrud bağırırdı:

- Onu tutub yanıma gətirin.

Əyal bu sözləri eşitdi. Başa düşdü ki, artıq taleyi üzünə gülməyəcək. Nəmruddan qeyrisinə könül verən qızların aqibəti onu da gözləyirdi. Əyalı tutub geri qaytaracaq, sarayın bütün cavan mühafizəçilərini üstünə ötürəcəkdilər. Bu, Nəmrudun qızlara qarşı tətbiq etdiyi edam üsulu idi. Əyal götürüldü; ayağının altına baxmadan hara gəldi qaçırdı, ünvan bəlli deyildi. Sarayın içindəki dolama yollardan keçdi. Birdən qarşısına pilləkən çıxdı. Arxasınca qaçan mühafizəçilər çathaçatda idilər. Mühafizəçilərin əlinə keçməmək üçün pillələri sürətlə qalxır, heç nəyə baxmırdı. Əyalın nəfəsi kəsilir, matı-qutu quruyurdu. Dolama pillələr qurtarmırdı, Əyal qalxırdı. Necə sürət götürmüşdüsə, dayanmaq bilmirdi, ayağını hara gəldi atırdı. Deyəsən, bu pillələr onu saray divarının lap başına gətirmişdi. Bura qalanın yanına söykənmiş qüllə idi. Axırncı pillələri qalxanda Əyalın ayağı nəyəsə ilişdi, büdrədi. Silahlı mühafizəçilər dar və alçaq tunelvari pillələrlə yuxarı dırmaşmaqda çətinlik çəksələr də, hər halda, daban-dabana onu təqib edirdilər. Yaxındakı mühafizəçi qızın ayağından yapışdı. Aylı gecənin sərin havası Əyalı vurdu. O, bildi ki, qüllənin sonuna çatıb. Gücünü topladı. Mühafizəçinin əlindən birtəhər çıxdı. Axırncı səddi aşıb əllərini ona uzadan mühafizəçiye baxdı və bir anda özünü qüllədən yerə buraxdı. Lut fikir içində qala divarı boyu gözünü zilləyib baxırdı. Bu minvalla Lut bəzən səhərə qədər gözləri ilə qala boyu Əyalı gəzirdi, tapa bilmirdi. Get-gedə Əyal yoxa çıxırdı. Nəmrudun sarayını tərk edəndən sonra Əyalın səsini eşitməsə də, üzünü görməsə də, həmişə Əyalı yanında görürdü. Ömründə ilk dəfə idi ki, təsadüfən qarşısına çıxan bu qız onun varlığına bu dərəcədə hakim kəsilmişdi. İndi istəsə də, Əyalın onun varlığına hakim olmuş xəyalından qurtula bilmirdi. Əlbəttə, Əyalla bağlı ayrıca, əlahiddə bir planı yox idi. Ağılına batırdı ki, Əyal, necə olur-olsun, bu qala divarlarının arasında gözlərinə görünəcək və o da bir yolla qızı qaladan çıxaracaqdı. Heç nəyə baxmadan, heç nə haqqında düşünmədən, bütün qorxu hissələrinə qalib gələcək, Əyalı da götürüb bu məmləkətdən uzaqlaşacaqdı. Gedib harda yaşayacaq, kimlə rastlaşacaq, taleyi necə olacaq, bu, artıq sonrakı məsələ idi. Təki onu bu daş türmədən xilas edə biləydi.

Lut ümitsiz deyildi. Nədənsə, özünü güclü hesab edirdi. Bütün ümitsizliklərin hamısına qalib gəlməyə hazır idi. Gözlərini daş hücrələrin arasına zilləyib baxan Lutun şirin xəyalında bəmbəyaz bir dünya yaranırdı. Bu gözəl dünyanın nə ağrısı-acısı vardısı, hamısı bal dadırdı. Yəqin, Əyalla birgə bu yaxın dağları, dərələri keçib gedəcəkdilər. Hardasa uzaq bir guşədə, dağların arasında mal-qara saxlayan çobanlara rast gələcəkdilər. Lut onlara qoşulacaq, mehribancasına dil tapacaq, bu qayğısız insanların arasında qalacaqdı. Gəlişinə həmin o yad adamlar sevinəcəkdilər. O, Əyalı ilə azad, heç bir qorxu-hürküslü bir ömür sürəcəkdilər. Onların övladı doğulacaqdı. Lut bu barədə Əyalla söz deməsə də, inanırdı ki, həmin oğlan uşağının adını Lut qoyacaqdılar. Bilirdi, Əyal da belə olmasını istəyərdi.

Gecənin tən yarısında, Ay işığının nazik, tül pərdəsi altında qala divarları boyu ayrı-ayrı mühafizəçilər gah görünür, gah da gözdən itirdilər. Bu yaraqlı adamların şübhəli, narahat surətləri onu xəyallarından ötəri də olsa ayırırdı. Amma Lut yenə həmin o xəyal aləminə qayıdır, düşüncələrə qapılır, qurduğu şirin dünyanın

ləzzətli anlarını yaşayırdı. Elə bu an qəfil bir səs, boğuc qışqırıq Lutu xəyal aləmindən ayırdı.

O, Ayın solğun işığında bir qızın çığırtı ilə özünü qüllədən aşağı atdığını gördü. Hövlnak yerindən qalxdı, qalanın dibindəki daş səkiyə düşmüş qızın yanına yüyürdü. İlk ağlına gələn bu oldu ki, kimsə Nəmrudun qəzəbinə tuş gəlib. Eyni zamanda vahiməli bir duyğu ürəyini üşütdü.

- Olmaya, Əyaldır?! Yox, bu, mümkün deyil! - Lut tez bu fikri başından qovdu. Səkidə can verməkdə olan qızın yanına çatdı.

Bəli, daş döşəməyə sərələnmiş qız Əyal idi.

- Sən niyə belə elədin, Əyal?! Mən səni xilas edəcəkdim!

Lut Əyalın başını qolları arasına aldı. Əli ilə qana bulaşmış üz-gözünü sildi, dodaqlarından öpdü. Qızın vücudu titrəyirdi. Hiss olunurdu ki, artıq ömrünün son anlarıdır.

Yarımuşşuz Əyal bu isti nəfəsin sahibinin Lut olduğunu duydu. Bu nəfəsi o, ancaq Lutda görmüşdü. Təzəcə gözünü açdığı dünyada, sevginin şirin duyğularını daddığı bir neçə ayda bu həyat mehrinin eşqilə yaşayırdı. Qızın dodaqları tərpendi, nəse demək istədi. Lut diqqətlə onun dodaqlarına baxdı. Nə dediyini eşitmək istədi.

- Qaç, Lut, özümlə əbədiyyətə apardığım körpənin xatirinə, qaç, canını qurtar, - Əyalın son tövsiyəsi idi.

Mühafizəçilər haray-həşirlə qala divarlarının ətrafına dağılıbmışdılar, Əyalı axtarırdılar. Əyal isə keçinmişdi.

... Mən Lut deyiləm. Lut Əyalın yanında öldü. Lutun qeyri-adi gözlənilməz bağirtisi mağaranın divarlarında əks-səda verdi:

- Mən Lut deyiləm, Lut deyiləm, Lut deyiləm...

Qayalar qeyri-adi çığırtını təkrar edir, əks-sədaya çevirirdi...

* * *

Aliyə şlalədən tökülən suyun qırağında, mamır basmış daşın üstündə bardaş qurmuşdu. Qayalara çırpılıb ətrafa dağılan su damcılarını çılpacaq dizlərinə, bədənində, sifətinə deyir, süzülüb yerə düşür, yol tapıb gölə axırdı.

Hiss olunurdu ki, Aliyə isti Günəşin hərərəti altında yağıştək yağan bu əsr-rəngiz yar-yarışıqdan ayrıca zövq alır. Damcılar sinəsində yumrulanır, şəh kimi Günəşin şüaları altında bərq vurur, sonra üz-gözündən, çənəsindən üzəaşağı balaca cığırılar açırdı. Aliyə bəmbəyaz, ağappaq mermər qaya parçasına bənzəyirdi. Əlinin birini çənəsinin altına qoymuş, o biri əlini daşa dayamışdır. Dünyadan tamam xəbərsiz idi. Belə vəziyyətdə tərpenmədən səssiz-səmitsiz ağ köpüklü şlaləyə baxırdı. Xeyli vaxt idi, ətraf mühitlə ünsiyyətini kəsmişdi. Bu vaxt kimsə əlini boynuna doladı. Aliyə səksənmədi. Deyəsən, elə bu məqamı intizarla gözləyirdi. Saliyə əllərini üzəaşağı uzadıb qızın yupyumru döşlərindən yapışdı. Bu Aliyəyə ləzzət elədi, qıcıq doğurmadi. Başını qaldırıb dodaqlarını dodaqlarına yaxınlaşdıran Saliyəni öpdü. Aliyə zərif, ehtiraslı görkəmlə dönüb Saliyənin belini qucaqladı. Onlar həsrətli kimi bir-birinə sarmaşdılar.

Mağaranın qabağında bu mənzərəyə baxan Lut şərab tuluğunu bir tərəfə qoydu. Neçə vaxtdan bəri Lut şərab hazırlanan ünvana gedib-gəlir, ordan ərzaq və içki tədarükü görürdü. Artıq başqa heç bir qayğısı yox idi. Günlərini şən zarafatlarla, əsasən, şərabın məstliyi altında keçirirdi.

Lut xeyli aşağıda, nəse xışıltı eşitdi. Nəzərlərini çəkməsə də, Aliyə və Saliyənin öpüşməsinə yayındıran bu səsin nə olduğunu bilmək istədi. Üç-dörd addım aşağı - qayanın dibinə düşdü. İki ilan sanki bir-birinə qənim kəsilmişdi. Onlar quyruqları üstə dayanmışdılar. Başlarını hikkəylə didib-dağıdır, kənara çəkilib baxışır, fısıldayırdılar.

Lut qorxu və vahimə ilə ilanlara sarı boylandı. Astaca pıçıldadı: “Nə hay-haraydı, görəsən, bir-birini al qana qəltan edirlər, məgər bunlar da sevişirlər?”.

Bu, ilanların savaşı deyildi. Onlar insan kimi ehtirasın, ovqatın gətirdiyi xoş həzzin təsiri altında idilər və Lutun yaxınlaşmasına heç əhəmiyyət vermirdilər. Əvvəlcə Lut istədi daş atıb ilanları səksəndirsən, ayırsın. Əyilib yerdən götürdüyü daşa baxdı. Amma daşı atmadı, əlində oynatdı. İlanların cinsi ayrı-ayrı idi. Ağ zolaqlının boyun-boğazında nazik qara xətlər vardı. Lut bildi ki, bu erkəkdir. Dişi isə astadan fısıldayır, nazlanır, rəm olmaq istəmirdi.

Lut yavaş-yavaş geri çəkildi. Qəzəbi və kini soyudu və yenə Aliyə və Saliyəyə tərəf çöndü. Qızlar hələ də ayrılmamışdılar. Lutun başı dumanlandı. Yenə bu qayalar, bu mağara və şələlə gözüne görünməz oldu. İndi o, yenə Nəmrudun daş hücrəsində idi. Qızlar da yanında, hərəsi bir tərəfə çəkirdi. Hər kəs istəyirdi ki, Lut onun hücrəsinə getsin. Birdən Saliyə Aliyədən ayrıldı və hirsle onu itələdi, üzəşəşi qaçıb gölə yaxınlaşdı. Bir anda özünü suya atdı, görünməz oldu. Aliyə tək qaldı. Saliyənin atıb getməsi Aliyəni özündən çıxarır, o, acığını qəribə hikkəylə, ədayla çıxarırdı.

Lut Aliyəyə yaxınlaşdı. Aliyə şərabın və ehtirasın təsiri altında idi. Heç bilmirdi, qolundan tutub özülə aparan kimdir. Ancaq bunu çoxdan gözləyirmiş kimi fərqi nə varmadı. Onlar qayaların arasında gözdən itdilər. Aliyə Lutun əynindəki paltarını çıxarıb atdı, boynuna sarıldı. Lut lap gəncliyindəki kimi güclü idi. Qızı quşa kimi qucağına götürdü. Ətrafa baxdı, rahat yer axtardı...

Sonra xeyli vaxt keçdi. Lut elə qayanın kölgəsində yuxuladı. Ayılanda şərabın istisi getmişdi. Aliyə yanında yox idi. O, nə baş verdiyini anlamadı. Axı, ruhən burada deyildi, Nəmrudun sarayındaydı. Yanındakı da Aliyə yox, Nəmrudun saray gözəlçələri idi. Lut get-gedə nifrətlə baxdığı şərab tuluqlarından gözüni çəkdi. İndi o günahı tuluqlarda yox, gözlərində görürdü.

“Əgər kor olmuş gözlərim olmasaydı, onlar Aliyəyə və Saliyəyə tərəf baxmasaydı, məndə... Demək, günahkar tökülmüş gözlərimdir”.

Lut əməlli-başlı hövllənmişdi, əllərini başına tərəf qaldırdı. Barmaqlarını vəhşi caynağı kimi gərdi və bəbəkələrinə tərəf uzatdı. Əsəbdən iki gözüni bəbəyindən çıxarıb yerə atmaq istədi. Deyəsən, günahsız gözləri qışqırdı, hay-həşir qopartdı. Lut aydınca eşitdi:

“Sən neyləyirsən, bizim suçumuz yoxdur. Günahkar barmaqlarıdır, əllərindir. Sən əluzunluq elədin, Aliyənin qolundan tutdun, özünə tərəf çəkdin”.

Lut divanətək barmaqlarını gözündən aralayıb, diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı:

“Aha, səbəbkar sizsiniz, dəmliyimdən sui-istifadə etmişiniz, məni səhv yola çəkmişiniz. Demək, siz məni Aliyə ilə...”

Lut dilinin ucundakı cümləni tamamlaya bilmir, bacarmır, əl-qolu boşalırdı. Ağılına ilk gələn o oldu ki, daşla barmaqlarını əzsən, qırıb-töksün. Sağ əliylə yerdən daş götürdü. Sol qolunu mağaranın divarına söykəyib sağ əli ilə onu xıncımlamaq istədi. Daşı qaldırıb endirmək istəyərkən sol əli qışqırdı:

“Axı, sən əvvəlcə sağ əlini uzatmışdın?”

İndi biçərə Lut neyləsin? Daşı o biri əlinə ötürsün? Bəlkə, heç günahkar əlləri deyil, dodaqları idi? Aliyənin dodağından öpən ehtiraslı, odlu dodaqları. Aliyənin büllur bədəni boyu gəzən, sinəsindən, döşündən öpən dodaqları. Əlini uzatdı. Dırnaqları ilə dodaqlarını çəkdi, ağzı-burnu qana bulaşdı. Barmaqlarından sızan qanın rəngini gördü. Bir az ayılan kimi oldu.

“Mənim başımdır günahkar”.

Lut əlləri ilə başını tutdu, alnını mağaranın divarına çırpdı. Deyəsən, daş tərəfi deyildi, torpaq tərəfi idi. Mağaranın əprimiş divarından toz-torpaq üz-gözüne dağıldı. Nəsə boğuc bir uğultu eşitdi. Mağaranın torpaq divarının bir layı çat verdi. Köhnə nəm torpaq divar kiçik bir himə bənd imiş. Bütöv bir torpaq layı uçub onu

dizinə qədər ördü. Lut Allahına yalvardı: kaş, bu mağara bütöv uçaydı, onu torpağın altında qoyaydı. Amma mağara daha uçana oxşamırdı. Lut ayaqlarını çəkib torpaqdan çıxartdı. İndi ağılı, düşüncəsi tam yerində idi. Sakitləşdi.

- Sənin ağlını başından alan bu şərab tuluqlarıdır. At zəhrimarı, əl çək şərəbdən. Allah səhv yoldan qayıdanı bağışlayır.

Beynini çulğalayan, vahiməyə gətirən düşüncənin təsiri altında çabalayırdı. Doğrudanmı, indicə qucaqlayıb ensiz qayanın köksündə yerə uzatdığı qız Aliyə idi?!

"Yox, bu Aliyə ola bilməzdi. Bəs, onda?! Burda başqa ins-cins yoxdur ki..."

Lut qəzəblə başını silkələdi:

"Lənətə gəlsin belə tale. Yəni mən qızımla elə indicə bu qayanın kölgəsində cinsi əlaqədə olmuşam? Mən, axı, kiməm?! Mən gör Allahın qəzəbinə necə gəlmişəm, gözlərim bu qədərmi qapanıb? Öz doğma qızımla Nəmrudun sarayındakı qızları ayırd edə bilmirəm".

Lut ətrafa dağılmış, his-pas basmış köhnə pal-paltarını tələm-tələsik geyinməyə başladı. Oğrun-oğrun başını qaldırıb qayanın döşündən ətrafa baxdı, gözü ilə övladlarını axtardı. Heç kimdən səs-soraq yox idi, sanki oğurluq eləmiş və elə indicə tutulacağından ehtiyat edən adam kimi, sıldırım cığırla mağaraya tərəf qaçdı. Ürəyindəki təlaş yığışdırmağa çalışdı. Bunun qorxumu, xəcalətmi olduğunu aydınlaşdırmağa bilmədi. Könlündən keçdi ki, daha yadlaşblar, heç qızları ilə bir daha görüşməsin, ünsiyyəti kəssin. Yavaşca başını uzadıb mağaranın içərisinə baxdı. Tam sakitlik idi. Yan-yana düzülmüş şərab tuluqlarını görəndə ikrahla yerə tūpürdü. İndi o, bütün olmuşlara baskar bu şərab tuluqlarını hesab edirdi. Lut mağaranın içində vurnuxurdu. Harasa qaçıb getmək istəyirdi. Elə bir məchul yerə ki, xəbər tutan olmasın, bir daha Aliyə ilə üz-üzə gəlməsin. Doğrudur, o, bir dəfə də belə hal keçirmişdi. Onda da sərxoş idi. Aliyə və Saliyə göldə çiməndə. O zaman övladlarını tənbeh eləmişdi:

"Siz nə üçün məni gölə aparmısınız? Axı, mən sərxoş olmuşam. Ağlım başımda olmayıb. Siz mənim paltarlarımı da soyundurmuşdunuz. Heç özünüzdən də əyninizdə paltar yox idi. Belə getsə, bir azdan heç sizə əyin-baş lazım olmayacaq. Mən burdan çıxıb gedəcəyəm, bir daha yanınıza qayıtmayacağam..."

Qızlar ustalıqla qırıqğını açmış, kefini göyə qaldırmışdılar. Əhvalı pozulmuş Lutun saç-saqqalını sıgallamışdılar. Onu sakitləşdirmiş və bir az da şərab içirtmişdilər. Bununla da Lutun halı yaxşılaşmış, qəzəbi səmum yeli kimi keçib getmişdi. Sonra qızlar şərab içmiş və mağarada doyunca rəqs eləmişdilər. Aliyə və Saliyə oynayır, göbək atır, çılpaq bədənləri ilə Lutun gözlərinin qabağında qıvrılıb-açılırdılar. Beləcə, baş verə biləcək münaqişə sakitliklə qurtarmış, əhvalat unudulmuşdu.

İndi necə olmuşdu Lut bir də aldanmışdı? Lut hər şeyi təzədən düşünməyə başladı. Axı, o, qayanın yanında oturmuşdu. Aliyə və Saliyədən də xeyli aralıda idi. O, gördü ki, qızlar necə bir-birinə sarmaşır. Birdən asta-asta şərab tuluqlarına yaxınlaşdı. Bir-bir onları qucağına götürüb mağaradan bayıra atmaq, qızlarını çağırıb hər şeyi təzədən onlara anlatmaq və övladlarını götürüb insanların arasına getmək qənaətinə gəldi. Qətiyyətlə yerdən dolu şərab tuluğunu qucağına aldı, ağzı bağlı idi. Mağaradan bayıra çıxdı. Çaxırı qayanın yanındakı çuxura tökmək istədi.

Ağına gəldi ki, bunların hamısının ağzını açıb boşaltsın. Bəlkə, onda canı qurtarar, bəladan xilas olar. Düşündü ki, günün altında qovrulan, torpağın üstünə axan tünd içki bircə anda yox olar və hər şey qurtarar. Bir daha şərab alıb gətirməyəcəkdi. Burayla əlaqəni kəsəcək, bu mağarada yaşamayacaqdı.

Lut tuluğun ipini ehmalca açdı. Qırmızı şərabin cəlbedici qoxusu beynini silkələdi.

- Bir az içərəm, - pıçıldadı. Onda güclü iştah oyanmışdı.
- Yox, içməyəcəyəm, - deyə özü-özünə etiraz elədi. Qurumuş dodaqlarını yaladı. Şərab içmək istəyini boğa bilmədi, iradəsi gücsüz çıxdı:
- Yox, azca içmək pis olmaz. Əhvalım yaxşılaşır, gərilməmiş əsəblərim sakitləşər, öz əlimdəki qalan şərabı boşaldaram, sabah qızları götürüb aradan çıxaram.
Lut əlləri əsə-əsə, sanki şərabı yerə boşaltmaq istəyən hansısa gözəgörünməz kimsədən çəkib almırmış kimi dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Bir neçə qurtum içdi. Dayanıb sükut etdi. Qalanını boşaltsınmı? Ancaq əli gəlmirdi. Bir az keçdi. Təzədən halsızlaşdı, alnına tər gəldi. Gözlənilmədən şərab tuluğunu başına qaldırıb doyunca içdi. Tuluğu ağzından aralayıb dodaqlarını marçıldada-marçıldada yaladı. Daha tuluqları gətirib şərabı torpağa boşaltmaq yadına düşmədi.

* * *

Nəmrudun yorğanına qor dolmuş, yuxusu qaçmışdı. Yataqda o yan-bu yana çevrilir, əsəbdən bədəni quruyur, heç cür sakit ola bilmirdi. Artıq belli idi ki, Vəfil hakimliyi İbrahimin köçünə sığanacaq verib. İki il ərzində bu məsələ həmişə Nəmrudu narahat eləmiş, nigaran saxlamışdı. İbrahim Vəfil hakimini Nəmrudun üstünə qaldıracaq? Bir vaxt İbrahimin sözünə baxıb Vəfil hakiminin şəhərini talan etmədiyinə, ordusunu dağıdıb özünü əsir götürmədiyinə peşman idi. Bu peşmanlıq ruhunu didir, rahatlıq vermirdi. O, çox istəyirdi, "olan olub, keçən keçib" deyə bunları yaddan çıxartsın. Ancaq özündən asılı deyildi, unutmazlıq xasiyyətinə yad idi.

- Ax! İbrahim, İbrahim! Mən səni gerek tikə-tikə elətdirib şişə çəkdirəydim, tonqaldan buraxmayaydım. Külünü küləyin ağzına verib, göyə sovuraydım. Necə elədin ki, məni yoldan çıxartdın, azdırdın. Vəfil hakiminin sarayını yerlə-yeksan edə bilmədim. Sən necə elədin ki, mənim əlimdən sağ-salamat çıxıb qurtula bildin. Bütün tayfanı çəkib apardın. Yox, mən Nəmrudam, uşaq deyiləm, bu işləri belə qoymaram. İndi siz birləşib orada mənə qarşı tələ qurursunuz. Yəqin ordu hazırlanır, qoşun təlim keçir. Onsuz da sizin mənə gücünüz çatmaz.

Nəmrud yerindən qalxdı. O yan-bu yana gezişdikcə, künclərdə qoyulmuş şamların işığı kölgəsini müxtəlif tərəflərə qovurdu. Nəmrud başı tavana çatmış əksinə baxdı. Arxa tərəfdəki şamın işığından qalın kölgəsi sarayın içi boyu uzanmışdı. Çox nəhəng və azman görkəmdəydi. Yataq otağında özündən başqa heç kim yox idi. Yorğanının böyrünə qoyduğu uzun qılıncını götürdü. Eyni anda kölgə də əyilib qılınca sarı getdi. Kölgənin də, özünün də əli qılıncın tutacağına birləşdi. Nəmrud vahimələnən kimi oldu. Bu nədir, məgər onun yataq otağında özündən başqa da kimsə var?! Tez əlini geri çəkdi. Kölgə də hərəkətini o anda təkrarladı. Gözü qılıncda olsa da, bir qədər gerilədi. İndi yan tərəfdəki şüanın işığından daha bir kölgəsi peyda oldu. Bu, bayaqkindan qalın idi. Yeyin addımlarını atıb üstünə yerimək istədi. O yeridikcə kölgə tamam əks tərəfə gedirdi. Şama yaxınlaşdıqca başqa bir kölgə də meydana gəldi. Otağın tən ortasında dayanmışdı. Müxtəlif kölgələr Nəmrudun dörd tərəfini mühasirəyə aldı. Gecənin bu müdhiş aləmində duruxa-duruxa qaldı. Hansı səmtə baxdı, kölgələrin qəzəbli, düşünlü yumruğunu gördü.

- Bu kölgələrin hamısı elə mənim özümündür. Bunlar qoşunumdur, mənim gücümdür, hansı tərəfə istəsəm, qılınc çəkə bilərəm. Daha mən nə üçün İbrahimdən, Vəfil hakimindən ehtiyat edirəm?! Günü sabahdan müharibəyə hazırlığa başlaram. Vəfil hakimini də, İbrahimi də əsir götürürəm. Onların yeri Həranın baş meydanıdır. Bu dəfə gerek hər ikisini hamının gözü qarşısında cəzalandırım, diri-diri əl-ayağını kəsib şirlərin qabağına atım. Qoy görüm onda Allahı İbrahimin köməyinə necə gəlir?! İbrahimin də, Lutun da, onlara sığınacaq vermiş Vəfil hakiminin də axırı çatıb.

Nəmrud lovğa-lovğa, özündən məmnun halda hırıldadı. Elə istehzal və razı halda güldü ki, deyərdin, qolları bağlı İbrahim də, yarasından qan sızan Lut da, məğlub Vəfil hakimi də bu saat şəhərin baş meydanında, onun hüsurunda müntəzir dayanıblar. İndi bircə işarə bəs eləyirdi ki, cavan şiri qəfəsdən buraxsınlar. Meydana toplaşan adamların çağırışları altında şir hər üç düşməni birdən parçalasın. Yox, Nəmrud onları birdən-birə öldürməyəcəkdi. O, hamıya görk olsun deyə, kütləni neçə dəfə baş meydana yığacaqdı. Əsirlər min bir əzaba, zillətə mübtəla ediləcəklər, nəzarətçilər onları təkrarən aparıb-gətirəcəklər. Nəriləyən şiri onlara göstərəcəklər. Camaat onların avazı, qorxmış sifətlərinə baxacaq. Yalvarışla Nəmrudun qarşısında diz çökmələrinə tamaşa qılacaqlar.

Qoy yalvarıb-yaxarsınlar, ayağımın tozunu yalasınlar. Lap alçaldıb-təhqir edəndən sonra heç onları öldürməz, qaytarıb daş karxanasına göndərdirəm, nəzarətçilərin qırmancları altında gecə-gündüz işlədəm. Qızmar günəşin yandırıcı şüaları altında, qan-tər içində ömürlərini daş daşımaqla keçirərlər. O qədər heydən düşərlər ki, qaldırdıqları daşın altındaca canlarını tapşıralar.

Nəmrud İbrahimin də, Vəfil hakiminin də, Lutun da taleyini təsəvvür elədi. Daha gözüne heç nə görünmədi. Daha heç kim heç bir dəlil və sübutla onu məqsəndən döndərə bilməzdi. Nəmrudun varlığına qəribə bir arxayınçılıq çökdü. Bayaqqı qəzəbi ötüb-keçdi. İndi şəhərin açılmasını gözləmək qalırdı. Otağının şəhərə tərəf baxan pəncərəsinə yaxınlaşdı. Burdan şəhərin bütöv mənzərəsi ulduzların gur işığında kifayət qədər gözəl görünürdü. Gecənin üstünə qəribə sükut çökmüşdü. Heç yerdən səs-səmir gəlmirdi. Deyəsən, bütün şəhər yatmışdı. Bu, Nəmrudu özündən çıxartdı. Onda insanlara qarşı qəribə bir ikrah yarandı.

- Bu nədir, narahatlıqdan gözüme yuxu getmir, bütün şəhərsə ölüm yuxusuna qərq olub. Mən bu adamların nıgaranlığını çəkirəm, onların heç eyninə də deyil, ağılları toyuq ağılından da azdır.

Nəmrudu yenidən od götürdü, içi alov püskürdü. Sanki bütün bədənini yanırdı. Elə bu andaca əmr verib bütün adamları, saray əhlini ayağa qaldırmalıydı. Sabah gec ola bilərdi. O, əmrini bu gün verməli idi. Bu əmrə o, hər şeyi açıq surətdə ifadə edəcəkdi.

- Bəs, nə üçün arxayın-arxayın yatırsınız. Sizin ağılınıza gəlmir, ölümün ağzından buraxdığınız İbrahim Vəfil hakimini üstümüzə yürüşə hazırlayır. Dayanıb gözləyəcəksiniz, qoşun sabah Həranı mühasirəyə alsın. Bütün əmlakınızı talan eləsin, özünü əsir alıb qul kimi işlətsinlər. Arvad-uşağınızı aparıb köləyə çevirsinlər? Düşmənin şəhəri əlinə keçirsin? İbrahim yenidən qayıdıb bu şəhərin sahibi olsun, bütün ixtiyarı Luta versin?

Nəmrud Lutun adını dilinə gətirən kimi özündən asılı olmayaraq yenidən bağırırdı:

- Ah, Lut, Lut, sən mənim cəngimdən necə çıxdın? Sən mənim tərəfimdə qalsaydın, heç bir müharibədən qorxum olmazdı. Sənin döyüşçü məharətin, sərkərdəlik gücün mənə hava və su kimi lazım idi.

Nəmrud qapını açdı. Qalın taxta darvaza taybatay açıldığından qorxulu səs çıxartdı.

- Ehey, burda kim var, bütün saray əhlini mənim yanıma toplayın.

Şəhərin alatoranında ümumi sakitliyə qərq olmuş guşədə Nəmrudun gurultusu sarayın divarlarında əks-səda verdi. Onsuz da hayçı-küyçü hakimin hər hansı xırda əmri, göstərişi qorxu və vahimə yaradırdı. Daş hücrələrin az qala tavanlarını deşən bağırtı uzun yeraltı yolların arasından uğultu ilə keçirdi. Hamı hərəkətə gəlirdi. Yerindən qalxan hər kəs döyüş paltarına, yaraq-yasağına doğru qaçırdı. Şəhərə hücum var idi, ya başqa fəvqəladə hadisə baş verirdi? Bu hay-harayın, təbillərin çalınmasının, əhali arasında göz qırpımında düşmüş qaçaqaçın səbəbi hələ ki məlum deyildi. Nəmrud sarayın hündür bir yerindən həyətdə özünü itirib o

tərəf-bu tərəfə qaçan əyanlarına baxırdı. Həyəcanlı məqamlarda hər kəs yerini tuturdu. Nəmrud bilirdi ki, az vaxtda birinci qoşun hazır olacaq. O, özü elə birinci süvari ordusu ilə, uzağı iki günə Vəfil üzərinə hücum edəcək. Bəs, şəhərin mühafizəsini kimə tapşırırsın? Oğluna etibarı yox idi, onu özü ilə aparmaq istəyirdi. Onun saxlanmağını, şəhərin mühafizəsini övladına tapşırmağını ağına gətirmirdi. Çünki get-gedə oğlunun hakimiyyət xülyaları ortaya çıxır, özündən razılığı artırdı. Hakimi-mütləq isə, hakimiyyətini heç kimlə bölüşmək fikrində deyildi.

Axı, nə üçün belə olmalıdır? - deyə Nəmrud düşündü. Mənim hakimiyyətim özümə məxsusdur. Mən bu hakimiyyəti həmişə idarə edəcəyəm. Onsuz da heç kim qorxusundan oğlunun tərəfinə keçməz. Bəs axmaq övlad bu nə hərəkətlərdir edir? Hər halda, o, mənim ölümümü səbirsizliklə gözləyir. Mən onu Cəsədlər dərəsinə göndərə bilərdim. Həmin o ölüm dərəsinin hakimi edərdim. Aha, deyəsən, elə səhvim burda olub. Gərək vaxtında Cəsədlər dərəsi məsələsini qaldırıydım, o nankorun ən yaxşı yeri elə ora idi.

Nəmrud sarayın içində vurnuxurdu. Saray əyanlarının yanına tələsməsini, toplaşmasını istəmirdi. Kim yaxına gəlirdisə, dərhal ağzından vurur, vahiməli bağırır ilə geri qaytarırdı: - "Gedin, elə bu andan etibarən hərbi səfərə hazırlaşın. Hamınızın taleyi bu səfərdən asılıdır".

Saray əyanları çaşqın-çaşqın duruxub qalır, qərar qəbul etməkdə çətinlik çəkir, əmri çevirə bilmir, pıçıldaşırdılar. Hakimə nəse izah etməyin mənası yox idi. Nəmrud daha heç kəsin sözünü, faydalı məsləhətini qəbul edəsi halda deyildi.

Şəhər əhli öz növbəsində silahlanır, meydana toplaşır, ancaq süvari qoşun hara səfər edəcəyini, kiminlə müharibə aparacağını bilmədiyindən, bu əmrin hardan, nə məqsədlə verildiyini öyrənmək istəyirdi.

Camaat davakar, zülmkar, cığal Nəmrudun müharibələrindən cana doymuşdu. Bir yandan, daim dava-şava, bir yandan da, işğalçılıq niyyəti, töycü-vergi kimi şəxsi mənafeyə xidmət edən yarıtmaz fəaliyyət şəhəri viran qoymuş, əhalini ucdantutma var-yoxdan çıxartmışdı. Daha heç kim müharibəyə getmək istəmirdi. Ancaq Nəmrudun qorxusundan kimsənin də etiraz etməyə gücü çatmırdı.

Baş meydana səs-küy baş alıb gedir, ağız deyəni qulaq eşitmirdi.

- Biz hara gedirik?
- Kiminlə müharibə aparacağıq?
- Biz payı-piyadayıq, heç atımız yoxdur.
- Uşaqlarımız acdır...

Bu etirazları Nəmrud eşidir, qəzəblənir, hövsələdən çıxırdı. İndiyəcən bir kimsə onun əmrinin əleyhinə getməmiş, qorxusundan səsini çıxarmağa cürət eləməmişdi.

- Axı, bu adamlar yaxşı bilirlər ki, mənim əmrimə kim etiraz edirsə, yeri Cəsədlər dərəsidir, oradan da kimsənin qayıtdığını hələ görənlər olmayıb. Bircə Lutdan başqa heç kəs qayıtmayıb; o da mənimlə gedib, mənimlə də qayıdıb.

İndi adamlar açıq-aşkar dedi-qoduya başlamış, cəsarətə gəlmişdilər. Saray əyanlarının, bəzi tayfa başçılarının xəlvəti pıçhapıqla oğlunun yanına toplaşmasını Nəmrud görür, kənardan müşahidə edirdi.

"Mənim oğlunun hakimiyyətimdə gözü yoxdursa, nə üçün mənə arxa durmur, kömək eləmir, vaxtsız beçə kimi banlayanların nəfəsini kəsmir?"

Nəmrud başa düşdü ki, əmri ilə barışmayan saray əyanlarının xeyli qismi oğlunun başına elə-belə toplaşmayıb. Bu, artıq yetişmiş qiyam idi. Nəmrud uzun illərdən bəri hər hansı bir etiraz dalğasını yerində yatızdırırdı. İndi necə ola bilirdi ki, qoşunda ayrı-ayrı dəstə başçıları meydana olduğu halda, açıq etiraza yol verirlər? Demək, kütlə artıq onun əmrinə tabe olmaq fikrində deyil...

Nəmrud döyüş paltarını istədi. Şəxsi yaraq-yasağını, zirehli geyimini gətirdi. İribuynuzlu dəbilqəsini başına qoydu. Uzun, əyri qılıncını belinə bağladı. Sanki indicə döyüşə atılacaqdı. Hərbi geyimdə sarayın içində xeyli var-gəl elədi.

Meydana göz gəzdirdi. Ayrı-ayrı sıralara - nizami ordu düzülmüş cərgələrə diqqətlə baxdı. Qoşunun döyüş hazırlığına diqqət yetirdi. Meydanın sağ tərəfində, ön cərgənin qabağında saray əyanları ilə dayanmış oğlu nəzərindən yayınmadı. Sifəti tutqun görünürdü. Günəş üfüqdən xeyli qalxmış, kölgələr çəkilməmişdi. Nəmrud adamların dalğın, narazı üzlərini indi aydın görə bilirdi. O, nüfuzedici baxışları ilə adamları bir-bir nəzərdən keçirirdi. Qorxu hissi get-gedə qoşunun üstünə çökürdü. Bayaqqı etiraz səsləri çəkilir, meydanda ağır-ağır nəfəs dərənlər həyəcanla gərnəşir, ürəklərinin döyüntüsünü az qala eşidirdilər.

İndi meydandakı bütün gücün özününkü olduğunu əminliklə görürdü. Nəmrud daha ehtiyatlanmırdı. Təcili surətdə oğlu barədə ölçü götürməli, qənaətə gəlməli idi. Oğlunu şəhərə hakim qoysun, özü ilə döyüşə aparsın, yoxsa... Nəmrud fikrinin davamını düşünmək istəmədi. Çünki vəziyyəti bəlliydi. Nəmrud bu şəkildə müharibə apara bilməzdi. Ətrafına toplanan saray əyanları da, oğlu da, hiss olunurdu ki, sülh, əmin-amanlıq istəyirlər. Yəqin, bu mücadilədə oğlu və saray əshabələri heç bir fayda verməyəcəkdi. Belə vəziyyətdə bu müharibədə oğlunun iştirak etməsi və böyük süvari dəstəsinə rəhbərlik etməsi təhlükəli idi. Bayaq etiraz edən şəxsləri nəzərdən keçirdikcə o, başqa mətləblərdən də xəbərdar olurdu. Məhz həmin etirazçı müxaliflər oğlunun dəstəsinə aid olan hərbcilər idi - yüksək çinli hərbcilər. O hərbcilər ki, onların ataları saray əyanları olmuşdular. Belə çıxırdı, bu etirazların kökü daha dərinə qaynaqlanırdı, elə saray həyatı ilə bağlı idi. Nəmrudun hakimiyyətindən narazı əyanların əsl siması meydanda nümayişkarənə surətdə üzə çıxırdı.

Bəs, necə eləsin, vəziyyətdən necə çıxsın? Oğlunu saray tör-töküntülərindən necə ayırsın? Ümumiyyətlə, oğlunu ayırmağın bir faydası olacaqdımı? Həmin əyanları ehtiyatla çağırır, onları xüsusi tapşırıqla hərbi işlərdən ayırır və sonra bir-bir aradan götürərdi. Qoşundakıların heç ruhu da inciməzdi, xəbər tutmazdılar qohum-əqrəbasından. Oğlu təklənər, çəkinər, daha qiyam heç ağına da gəlməzdi. Ancaq cavan, beyni qan oğlunu bu fikirdən daşındıra biləcəkdimi? Oğlu qiyama razılıq veribse, qoşunun daxilində narazılıq toxumu cücəribse və yüksək çinli hərbcilərin etiraz eləməyə cəsarətləri çatırsa, artıq onun sonudur, hakimiyyətinin axırıdır. Çıxış yolu yoxdumu? Arayıb-axtarmaq, tapmaq lazımdı.

Elə bu an Nəmrudun ürəyi sıxıldı, qolları sustaldı, qılıncının dəstəyindən yapışan əli boşaldı. Dizləri titrədi, gözünə qaranlıq çökdü. Birtəhər divardan yapışıb dayandı, ağır-ağır nəfəs aldı. Dəbilqənin altında gicgahları sürətlə vurmağa başladı. Deyəsən, damarlarından axan qanın şırıltısını aydın eşidirdi. Bu, xeyli çəkdi. Nəmrud əlini qaldırıb alına gəlmiş soyuq təri sildi.

Bəlkə, göstəriş versin? Müharibəyə hazırlıq tədbirini dayandırsın? Yox, bunu edə bilməzdi. O, elə bu gün səfərə çıxmalı idi. Yoxsa, hazırlıq işlərindən Vəfil hakimi də xəbərdar olar, İbrahimi də köməyə çağırardı. Kim bilir, hələ bəlkə şəhərdəki etirazın təşkilində İbrahimin də əli vardı? Bəlkə bu qiyam düşmən Vəfil hakiminin hoqqasıdı? Yoxsa, bu şəhər əhli indiyəcən heç bir əmrinə etiraz etməyib, axı! Bəs, onlardakı bu qəfil cəsarət hardandır?

* * *

Meydanda tərəfdaşları arasında dayanan oğlu Marud şübhəli düşüncələrlə çıxış arayırdı. Hər şey bu gün həllini tapmalıdır. Çünki atasının xasiyyətinə yaxşı bələd idi. Nəmrud etirazçıları təxminən tanıyırdı. Hər halda, o, meydanı diqqətlə müşahidə edirdi, əyanların onun yanında dayandığını, arabilir pıçıldadıqlarını görürdü. Sadəcə, özünü tox tutur və çox güman, hadisələrin sonunu gözləyirdi.

İndi cəngindən xilas olmaq mümkünsüzdür, geri çəkilməyə yolu qalmayıb. Meydana çıxsa, yəqin ona heç kəs yaxınlaşa bilməyəcək. Bəlkə, bircə oğlunun

yaxın durmağına izn verdi. Daha əyanların onu aradan götürməsinə imkan olmayacaqdı. Marud atasının hər vərdişindən xəbərdar idi. Bilirdi ki, sağ əlini həmişə qılıncının dəstəyində saxlayır. Nəmrud qüdrətli cəngavərdir; qocalsa da, cəldliyini, çevikliyini hələ də qoruyurdu. Bircə anda qılıncını çəkib onun özünü də heç bir tərəddüd etmədən iki yerə bölərdi.

Marud Nəmrudun belindən gəlmişdi, cəldliyinə və çevikliyinə arxayın idi. Məsələ burasındaydı ki, əlində qılıncı olmayacaqdı. Çünki atasının mühafizəçiləri silahını alacaqdılar. Qanuna görə heç kimin Nəmruda üstündə silahla yaxınlaşmağa ixtiyarı yox idi.

Marud sol biləyinin altında qolbəndin içəri hissəsində kiçik bir xəncər gizlətmişdi, tiyəsi əlinə tərəf idi. Xəncər elə hazırlanmış, qolbəndin içərisində elə yerləşdirilmişdi ki, biləyinin ucunda gizlədilmiş xəncərin qını da elə qolbəndin içi idi. Çox diqqətlə baxmasaydılar, qolbəndini açmasaydılar, kiçik silahı heç kim tapa bilməzdi.

Marud son niyyətini əyanlara bildirmədi; heç kimə etibar qalmamışdı, onların da çətin məqamda qorxudan hər şeyi etiraf etməyəcəklərinə, yaxud niyyətlərini gizli saxlayacaqlarına gümanı yox idi.

Marud ölümünü gözünün altına aldı. Daha bundan o yanası yoxdur. İndi o, qətiyyətli və cəsarətli olmalıydı. Bununla, ya həyatını xilas etməli, şəhərə hakim olmalı və ya hər şeyi itirməliydi. Onun taleyi iki yol ayrıcında idi.

Bu vaxt Nəmrud sarayın ümumi giriş qapısından mühafizəçiləri ilə birgə çıxdı. İri, yeyin addımlarla qabağa şığıdı. Sanki heç nədən xəbəri yox idi. Marud da, əyanlar da şəhər hakimini görən kimi rəsmi qaydaya uyğun təzim vəziyyəti aldılar. Qoşun Nəmrudu görən kimi bir ağızdan gur səsle bağırırdı:

- Var olsun, Nəmrud!

- Var olsun bizim ölməz sərvərimiz!

Nəmrudun dodaqları səyridi, dünya başına hərləndi. İndiki əhvalını görənlərdən heç kəs deyə bilməzdi ki, bu nəyi ifadə edir: qəzəbi, kini, yoxsa sevinci.

Bayaqkı etiraz nədir, indiki sevgi nə?

Marud əyanlara çəpəki baxdı. Onların rəngi-ruhu qaçmış, sifətləri avazı olmuşdu.

* * *

Marud asta-asta, ədəb-ərkanla, düz qədd-qamətlə atasına yaxınlaşdı. Marudun Nəmruda tərəf səmt götürdüyünü görən ordu sakitləşdi. Səs-küy kəsildi. Ətraf dərin sükuta qərq oldu. Ordunun üstünə bir vahimə çökdü. Ata-oğul münasibəti təkcə şəxsi taleyi həll etmirdi, həm də Nəmrudun hakimiyyətinin taleyini həll edirdi. Elə şəhərin də sabahı bu görüşdən asılı idi. Nəmrudun yanında sıra ilə dayanmış pejmürdə əyanlar bu məqamı həyəcanla izləyirdilər. Onlar çox istəyirdilər ki, bu görüş sakitcə qurtarsın. Nəmrud ordunu ən ağır, qanlı müharibəyə göndərir-qoy göndərsin. Bu müharibədən sağ-salamat çıxacaqlarına ümid var idi. Ancaq Nəmrud onların kələyini, pis niyyətini başa düşübsə, sağ qalacaqlarına güman ola bilməzdi.

Nəmrud Marudun tərəfdarlarını izləyirdi. Nəmrudun nə düşünüb-daşındığını ətrafdakıların hamısı anlasa da, bir kimsə qabaqcadan bu haqda dilinə kəlmə gətirə bilməzdi. İndi Nəmrud hökmdar görkəmində yox, vahiməli bir kabus, əjdaha şəklində görünürdü. Qapqara buluda oxşayırdı. Bu qara buludun min əli vardı. Hər əlində bir qılınc. Bu qara bulud o min əlli görkəmi ilə yavaş-yavaş ordunun da, Marudun da, kənardan dayanıb rəng-ruhları qaçmış əyanların da üstünə gedirdi. Heç kəs müdafiə haqqında düşünmürdü. Bu qara bulud-adamın onları nə vaxt məhv edəcəyini, nə vaxt min əlində tutduğu min qılıncı bütünü ordunu da, sevimli oğlu Marudu da qırıb-çatacağını, tikə-tikə edəcəyini gözləyirdilər. Kimsənin cıncırı çıxmırdı. İndicə o, hərəkətə gələcəkdi. Yəqin, elə

birinci Marudu, sonra əyanları, daha sonra isə bayaq meydanda narazılıq bildirən adamların hamısını qanına qəltan edəcəkdi.

Nəmrudun üz-gözü tərpənmirdi, nəhəng vücudunun hərəkəti nəzərə çarpmırdı. İndi sarayın qabağında, özündən bir neçə addım geridə qoyulmuş iri heykəllə - büt Allahla onun heç bir fərqi yox idi. Bu vahimənin, qara-qorxunun içində Nəmrudun bir neçə addımlığında dayanan Marud tərəddüd elədi, xof canını sardı; ona yaxınlaşsın, ya yox? Taleyi kimdən asılı idi? Marudun gözləri bir anlığa atasının zəhmli baxışları ilə toqquşdu. Qəfildən şimşək çaxdı, od püskürdü. Bu hadisəni yalnız Nəmrudla Marud yaşadı.

- Ata, sənin məni bağışlamaqçün gücün qalıbmı? Mənim günahımdan keçə bilərsənmi?

- Sənin günahın böyükdür, Marud. Sən qiyamçı əyanların fitvasına uymusan. Sən üç aylıq beçə kimi vaxtsız banlamısan, hakimiyyət iddiasına düşmüşsən. Sən unutmusan...

- Mən heç nəyi unutmamışam, ata. Sən məni dizlərinin üstündə böyütmüşsən. Özün məni öyrətmisən ki, böyüyüb sərdar olum.

- Bəli, sən unutmusan ki, o qılıncı özüm sənə vermişəm.

- Mən ki, bunu təsdiq edə bilmərəm, ata.

- Təsdiq etsən də, yaddan çıxarmısan ki, istədiyim vaxt o qılıncdan səni məhrum edə bilərəm.

- Yox, sən özün tapşırımsan ki, o qılıncı əlimdə möhkəm saxlayım, heç kəsə verməyim.

- Doğrudur, amma o qılıncı mən vermişəmsə, geri almaq ixtiyarını da özümdə saxlamışam.

- Qaytarırsan...

- Qaytarırsan, biləyini qılıncqarışıq kəsib götürürəm.

Marud Nəmrudun kinli gözlərində imdad görmədi. Daha dil tökməyin, yalvarışla baxmağın, günahını etiraf etməyin əhəmiyyəti yox idi.

Marud bir neçə addımlıqda dayandı. Atası xain övladını altdan-yuxarı süzdü. Bu anda Nəmrudun xəyalından nələr keçirdi? Marudu döyüşlərə aparmağı, güclü cəngavərlərin qarşısına buraxmağı, oğlunun qorxmadan dəfələrlə ölümə qalib gəlməyi - bütün bunlar gözüünün qabağından keçdi. Bəs, o zaman nə üçün Nəmrud ümidini Luta bağlayırdı? Nəmrud bilirdi ki, varisi haçansa hakimiyyət sevdasına düşəcək, atası ilə qarşı-qarşıya gələcək. Bəlkə, elə bir gün qalib gəldiyi savaştan ordusunu atasının üstünə çəkəcək, sonuncu mücadiləni atası ilə aparacaq? Nəmrud çox istəyirdi ki, məhz həmin vaxt Lutu Marudun qarşısına çıxarsın. O, Lutu özünə sədaqətli böyüdəcəkdi. Lap son ana qədər Lut Nəmruda sadıq qalacaqdı. İbrahim hər şeyi alt-üst etdi. İndi onun Marudla üzbəüz gəlməsinin günahkarı da İbrahim idi. İgid Marudun qiyam xəyalına düşməsi yenidən Nəmrudun beynində ildırım kimi çaxdı. İstədi yumşalsın. Oğlunu bağrına basıb öpüb-oxşasın, bəlkə, elə könüllü olaraq bütün hakimiyyəti ona bağışlasın. Xudpəsəndliyi, müştəbehliyi, mənəm-mənəmliyi Nəmrudun xəstəliyi idi; buna iradəsi çatmadı. O, özünün əbədiyyətinə inanırdı. Düşünürdü ki, haçansa məzara da gömülsə, daş cildinə də girsə, yenə bu şəhərin hakimi özü olacaq. Axı, o, Nəmrud idi. Adi adam deyildi, hökmü, gücü vardı.

Ona görə də Nəmrud tez bu fikri başından qovdu. Zəif görünmək istəmədi. Axı, Nəmrud qocalmamışdı. Hələ gücü tükənməmişdi, döyüşə bilirdi, qılınc oynadırdı. Birdən hökmə bağırırdı:

- Yaxın gəl.

Bağırtıdan ordu səksəndi.

Marud atasının niyyətini bilmirdi. Ola bilərdi, Marud bir qılınc zərbəsi qədər yaxınlaşanda atası onu bircə anda ölüm girdabına yuvarlatsın. Nəmrudun güclü sağ qolu ilə siyirilmiş qılınc Marudun başını bircə anda bədənindən ayırırdı.

Marud silahsızdı. Atasının əmrinə əməl etməyə məcbur idi. Ləngimək ölümə bərabər idi. Geciksəydi, dərhal mühafizəçilər qolunu burub atasının hüsurunda dizlərini yerə qoyardılar. Marud bir addım qabağa atdı, ayaqları yerə ilişib qaldı, istəsə də, ayaqları dalınca gəlmədi.

- Ata, izn ver əvvəlcə Böyük Allaha sitayiş edim, -deyə Nəmrudun arxa tərəfindəki bütü göstərdi.

Nəmrud qəflətən təəccüblə dönüb geriye baxdı. Heç ağlına gəlməzdi ki, Marudu hüsuruna çağırdığı məqamda o, əvvəlcə bütə görüşmək istəsin. Deyəsən, necə özündən çıxmışdısa, arxasında nəhəng bütün dayandığını unutmuşdu. Bu nəhəng bütün əzəməti Nəmrudu çaşdırdı. Yox, Allah özü idi. Geri dönüb bütü görəndə Nəmrud sustaldı. Heykəlin əzəməti gücünü aldı. Nəmrud Allah sandığı bütün önündə kiçildi, balacalaşdı, yumağa döndü.

Bütə diqqətlə - yuxarıdan-aşağı, aşağıdan-yuxarı baxdı. Dönüb yalvarmaq istəyirdi ki, tərəfini saxlasın. Bayaqdan meydan boyu qara-qorxu yaradan Nəmrud yalnız bütün qarşısında aciz idi. Bu acizlik onu cılızlaşdırdı. Sağ əli ilə dəstəyindən yapışdığı qılinc bütün xofundan titrəyirdi.

Nəmrud ömrü uzununu səcdə qıldığı bütün zəhmi qarşısında dizlərinin əsdiyini hiss etdi. Birdən hiss elədi ki, acizliyini və qorxaqlığını duyan ordu Nəmrudun üstünə yeriir. Göz qırpımındaca vəziyyət dəyişdi. Minlərlə əli qılincəli üstünə elə gəlirdi ki, sanki o, bu qılinc meşəsinin içində azıb qalacaq, adamların ayaqları altında qarışqa kimi əziləcəkdi. Nə edəcəyini bilmirdi. Dili tərpənmirdi ki, yenidən bağırırsın, üstünə yeriyan qoşunu yerə çökməyə vadar eləsin, mühafizəçiləri çağırırsın, bu ordunu da, əyanları da, Marudu da - hamısını birçə anda tərksilah edib, dəstə-dəstə Cəsədlər dərəsinə göndərsin.

İndi Nəmrud nə isə etmək, tədbir tökmək, əmr vermək istəyirdi. Nə illah elədisə, bu əmri verə bilmədi. İndi o, qarşısında donub qaldığı bütədən əmr gözləyirdi. Büt dillənmirdi...

Əzəmətli bütün daş sükutu Nəmrudu daha artıq əzirdi, ona yalvarıb-yaxarmaq istəyirdi; lap elə bu dəqiqə, bu an o, qoşunu buraxardı, oğlunu da əfv edərdi, tək büt dillənib bir yol göstərəydi. Büt isə ağzına su alıb susurdu. Büt daş sükutunu pozmaq halında deyildi.

* * *

Meydan sustaldı, nəfəsini içinə çəkdi. Sükutdan qulaq batırdı. Hər kəs bütün əmrinə müntəzir idi. Qımıldanmayan heykəl isə, elə bil ətrafa öz sükutu ilə nifrət püskürdü. İndi bu qoz kimin başında sınacaqdı? Nəmrudun birçə işarəsi bəs idi ki, xəyanət etmiş nankor övladın başı bədənindən üzölsün. Yaxud əksinə, Nəmrud izn versin, oğlu bütə sonuncu dəfə vidalaşsın, halallıq alsın, sədaqətini bildirsin. Bütün qarşısında dayandığı an atası üçün qurduğu xəyanət torunu yırsın. Bəlkə, indiyə qədər xəyanətə görə kimsəni bağışlamayan Nəmrud onu bağışladı?!

Nəmrud daxilində güc tapdı, təmkinlə yan-yörəsinə baxdı, başından çıxmış ağılı yerinə qayıtdı. Qanı qaynadı, coşdu, daşdı, məsum sifəti pörtdü, köhnə qurd xisləti özünə qayıtdı. Əlacsızlığı, yazıqlığı, özgələrin qarşısında mütiliyi özünə yaraşdırmadı.

* * *

... Lut tamam bezmişdi. Elə bil içində böyük bir boşluq, yarğan vardı, hər hansı ehtiyatsız addımdan səksənir, özünü uçuğunun girdabında hiss edirdi. Düzdür, Allahın verdiyi iradə gücünə səfil həyatından əl çəkmiş, sərxoşluğun daşını atmışdı. Daha əvvəlki sərməst yaşayışından heç bir əsər-əlamət qalmamışdı.

Tam inanmağa başlamışdı ki, həqiqətən, Yaradan var, insanın heç bir artıq-əksik hərəkəti onun nəzarətindən kənarda deyil. Eh, bəs, nə üçün, axı, Lutun başı daşdan-daşa dəyəndən sonra bu qənaətə gəlmişdi? Qabaqlar, hər şey vaxtında əyan olsaydı, bəlkə də bütün bu dəhşətlər baş verməz, hadisələr bu yerə gəlib çatmazdı. Vailə düz yola döner, qövmü qudurub azğınlaşmazdı.

- Hazırlaşın, gedirik...

Lut əmrə dilləndi, səsində özünə inam, qətiyyət vardı. Qızlar duruxdular, tənbel-tənbel, könülsüz ayağa durdular. Lut məqsədini gizlətmədi:

- İnsan-insana həyandi, dayaqdı, çöldə, dağda tənha yaşamaq gunah və haramdır. Bunu Böyük Allah buyurub. Mənim balalarım, qayıdırıq adamların içinə. Qaynayıb - qarışmaq, artmaq, gözəgörünməz Allahın haqq yolunu tutmaq üçün... Bizə qərinə qədər uzun görünən bu bir neçə ili unutmaq, yaddaşdan silmək gərək.

Lut kövrəldi. Artıq hər üçünün fikirləri eyniydi, böyük yola başlamışdılar. Onlar köç salır, istirahət edir, yenə mənzil qət etməkdə davam edirdilər. Lut özünə qayıtmışdı. Elə bilirdi ki, hara gedəcəklərini, yurd salacaqlarını kimse qabaqcadan qulağına pıçıldayıb, öncədən taleyini oxuyur, həyatının xoşbəxt davamını gözləriylə görürdü. Əvvəllər də belə hallarla rastlaşırdı, ancaq heç nə ona indiki qədər açıq əyan deyildi.

Qayıtmaq... Qayıtmaq... Səhv yoldan geri dönmək, qadir Allahdan özünə, övladlarına rəhm diləmək. Bəs, hara köçməli, harda yurd salmalı? Bu barədə qəti hökm var idi. Yenidən doğma Hərana varmaq. Nəmrud min il at oynatmayacaqdı ki? O boyda günahının qabağında gəberib ölməliydi, Allahın cəzasına çatmalıydı.

Lutun ürəyinə dammışdı ki, Nəmrudun xanımını daha yoxdur. Daha daş bütələr Həranın yeni hökmdarının əlində töycü yığmaq üçün vasitə deyil. Qorxu-hürkü, şərəfsizlik, yaltaqlıq, əxlaqsızlıq, çarəsizlik, cəzasızlıq adamlardan uzaqdı. Yalnız və yalnız Allah xofu mövcuddur ki, bütün Həran əhli könüllü surətdə Yaradanına tapınır, inam bəsləyir. Saysız-hesabsız heykəllər yığıdırılıb, sökülüb. İndi onlar qəbiristanlıqda ya adi sinə daşlarıdır, ya da tikintidə istifadə olunmaq üçün, divarlara hörülmək üçün adi daş parçası. Həranı kim idarə edirsə, Allaha pənah aparmağı ilə tanınıb. Ədalətli qanunlar hər yerdə bərqərarlıdır, qüvvədədir.

Yadına dumanlı şəkildə İbrahim düşdü, Nəmrud tərəfindən odun içinə atılan, möcüzəli surətdə qurtulan qan qohumu İbrahim. Lut mütləq əmisini tapmalı, böyük barışıq uğrunda lap canını fəda etməyə belə, hazır olduğunu əyani surətdə Həran qövmünün gözü qarşısında açıqlamalı idi. Daha içindəki yağın böyümür, əksinə, kiçilir, bitişir, boşluğu iman doldururdu. Lut addımlarını məqsədə doğru daha inamla atır, hərdən tənbelləşən qızlarına da göz ağartmağa vaxt tapırdı. Yəni "hərəkət edin, ətaləti, süstlüyü canınızdan-qanınızdan çıxarın"! Övladları heyratımız surətdə dəyişən Lutun hər əmrini icra edir, gah sərtləşən, gah açılan sifətinə baxmağa ürək eləməirdilər. Dünənəcən səfil Lut qızlarının yanında da artıq-əskik hərəkətləriylə üzükara idi, hörmətini itirmişdi. Nə baş vermişdi, görəsən? Ata Lutun qəfildən dəyişməsi nə ilə bağlıydı? Başa düşə bilmirdilər.

- Özünüzü darıxdırmayın, lap azca qalıb, çatırıq - Lutun hərdən eşidilən amirane səsi təkcə qızlarının deyil, yolun-yolağanın da qulaqlarında cingildəyir, qırx arşınlıq quyunun dibindən gəlirmiş kimi, səhra boyu yayılırdı.

Qızlar, sözsüz ki, qarşıda nələr olacağından nigarandılar. Yalnız ata Lut arxayındı, irəli can atırdı. Elə bil hər atdığı addım onu keçmişin zülmətindən sürətlə uzaqlaşdırırdı. Nəhayət, Həranın həndəvərinə çatdılar. Dəyişmiş, başqalaşmış Həranın.

Lutun ürəyində od püskürürdü. Həmin odun hərərəti o qədər güclü idi ki, az qalırdı onu yandırıp külə döndərsin. Od isə, alışıb - yanmırdı, əksinə, ona ləzzət verildi, daxilində rahatlıq, həlimlik, məhrəmlik ziyası yaradırdı. Eynən İbrahimi yandırmayan Od kimi.

Bu Od içindəki Bütə qalib gəldi. Odun közərə-közərə yaratdığı İlahi işığın qabağında Büt şam kimi əriməyə başladı. Lut daşın və gilin yandığını ilk dəfə gördü.

- Çatırıq, - dedi...

* * *

Gözləri qıpqırmızı qızarmışdı. Yanaqlarında qırmızı xətlər var idi. Bütün qəzəbi, kini ilə kütlənin qabağında yenilməz əjdahaya çevrilmişdi. Oğlu hələ neçə addım aralıda dayanmışdı. Atasının izn verməyəcəyini, bütə yaxınlaşmağa razı olmayacağını sərt baxışlarından duymuşdu. Halbuki, bir az əvvəl Marud düşündü ki, Nəmrudun ürəyinə yol yalnız bütədən keçir. Atasının qənsərində mum tək əridiyi heykəl-Allaha səcdəyə durmaqla onu yumşaltmaq mümkün ola bilərdi. Marud qarşısında dayanmış qəzəbli atasına baxırdı. Bir anda hiss etdi ki, artıq o, həyatını itirib. Amma Marud həyatı üçün təəssüflənmirdi, başa düşürdü ki, atası onun qətlinin icrasından sonra, şübhəsiz, əyanları divan ayağına çəkəcək. Onlar da, şübhəsiz, hər şeyi açıb söyləyəcəklər. Marud yəqin etdi ki, qardaşlarını da, kiçik oğlunu da ölüm gözləyir. Nəmrud qan içməyə başladısa, qəzəbi soyumaq bilməyəcək. Daş qəlbli Nəmrud oğlunun gözlərinə baxıb qışqırdı:

- Yaxın gəl, dedim sənə!..

Bu anda Marudun xəyalına neçə il öncəki əhvalat gəldi: ov zamanı Nəmrudun atı büdrəyir. Köhləndən yığılan Nəmrud döyüşçü cəldliyi ilə sıçrayıb kənara düşür, at birtəhər özünü düzəldir, təhlükə sovuşur. Köhlən peşman-peşman, bütün günahların hamısını özündə bilirmiş kimi, Nəmruda doğru addım atır, başını Nəmruda sarı uzadır, qolunu, qoltuğunu imləmək, iyləmək, bununla bağışlanmasını istəyir, Nəmruda sədaqətini nümayiş etdirir. Dilsiz heyvan demək istəyir ki, heç bir günahı yoxdur, çınqıllığın, qayalığın arası onun yeri deyil. O, cəng meydanı üçün, döyüş, müharibə üçün yaranıb. Dəfələrlə Nəmrudu dəhşətli döyüşlərin, odun-alovun içindən çıxarıb. Bəzən elə sürətlə qaçıb ki, düşmənin yağış kimi yağın oxları Nəmrudun tozuna çatmayıb. Neçə dəfə də yağının atdığı nizədən Nəmrudu yayındırıb. Azacıq büdrəməsi isə, atın sonu olub. Nəmrud birçə anda qılıncını çəkib, atın boynunun arxasından endirib. Zərbə o qədər güclü olub ki, atın başı sinəsinə düşüb. Boynunun arxasından keçən şah damarından qan fışkıltı ilə ətrafa sıçrayıb, Nəmrudun üz-gözüne dağılıb. Köhlənin gözlərində sonuncu həyat işığı sönmə, dörd ayağı üstə titrəyib və birdən kökündən qopan ağac kimi böyrü üstə aşıb.

... Marud sonuncu dəfə nəse söyləmək, bütün günahı öz üzərinə götürmək, vəziyyəti yüngülləşdirmək, heç kimin bu işdə əli olmadığını sübut etməyə çalışdı, fikrindən daşındı. Çünki artıq buna lüzum yox idi. Marud başa düşdü ki, atası qılıncı çəkib, artıq bu qılınc qana boyanmalıdır. İndi onu heç nə xilas edə bilməz.

- Yaxın gəl, - bağırtı yenidən eşidildi.

Marud elə durduğu yerdəcə dondu. Hər ayağından bir neçə pud daş asıldı, gözləri tutuldu, atasını görmədi. Vaxtilə dizinin üstündə oynadığı, ona qılınc vurmağı, at minməyi, ox atmağı öyrədən, indi isə cəllada dönən atasını. Cəngavər atası indi başqa libasda, özgə qiyafədə idi. Nəmrud tamam yırtıcıya çevrilmiş, əcaib görkəm almışdı. Marud gərgin vəziyyətdəydi, düşünüb-daşınmağa vaxtı qalmamışdı, hər anı ölüm demək idi. Onun üçün artıq Nəmrudla arxasındakı bütün heç bir fərqi yox idi. O, cansız bütə də nifrət edirdi, Nəmruda da. Möcüzə baş versəydi və bu möcüzə nəticəsində Nəmrud Marudu bağışlayıb ona külli-ixtiyar versəydi, o, bu məmləkətdə qalmaz, vəhşiyyə dönən atasına da, yaxınlığındakı bütə də birdəfəlik tüpürər və vətənindən baş götürüb gedərdi. Lap

gedib oddayanmaz İbrahimi tapardı, gözəgörünməz Allaha sitayiş edərdi. Lutu axtardı. İndi Marudun vaxtı tükənmişdi, artıq belə bir imkanı qalmamışdı.

Marudun dözümlü, təmkinli davranışı Nəmrudu hövsələdən çıxartdı. O, bir addım qabağa atıb qılıncı var gücü ilə qaldırdı. Artıq meydanın ortasına dığırlanacaq başın bədəndən qopması üçün bir an kifayət edəcəkdi. Qılınc dərhal enəcək və günahkarın başı boynundan üzüləcəkdi.

Həmin o qılıncın qalxan, havanı cızan məqamında Marud yenə Nəmrudun gözlərinə fikir verdi. Bu gözlərdə rəhm və mərhəmətdən əsər-ələmət yox idi. Nəmrudun gözləri qan içində idi. Marud başa düşmədi ki, onun gözüne belə görünür, yoxsa, həqiqətən, atasının gözləri qızarıb. İldırım vurmuş kimi əli göydə donan Nəmrud yerində səndələdi. Gözlərindən qan açıldı, bəbəkləri hədəqəsindən çıxacaq qədər böyüdü. Marud özünü itirmədi, yaxın gəlib atasını tutmaq istədi. Nəmrudun qılınc tutan sağ əli boşaldı, sol əli havada yelləndi, dizləri əsdi, əlindəki qılınc düşüb yerə sancıldı. Bu nə idi belə, nə baş verirdi? Ətrafdan baxanlar elə güman etdilər ki, Nəmrud qılıncı özünə dayaq eləyib. Ancaq Nəmruda dayaq olan qılınc ona kömək etmədi. Daha bir an keçdi və o, böyrü üstə yerə yığıldı. Başı daş kimi zərblə heykəlin ayaq tərəfinə dəydi. Elə bil heykəl himə bənd imiş, ayağına dəyən zərbədən ləngər vurdu.

Bayaqdan əmrə müntəzir durub bu mənzərəni izləyən qoşundan bir uğultu qopdu. Meydana toplaşanlar Nəmrudun səndələməsindən, yıxılmasından vahimələnib özünə gəlməmiş, iri heykəlin silkələnib parçalanmasından xoflanaraq özlərini tamam itirdilər. Büt əvvəl çat verdi, boynu sındı, sinəsindən tutmuş üzüaşağı ayaqlarınacan yarıqlar böyüdü, genişləndi və bir andaca dağılıb Nəmrudun üstünə töküldü.

Ani uğultudan sonra meydana yenidən vahiməli sükut çökdü. Daş bütün iri sal parçaları, nəhəng qol-qıçı, gövdəsinin parçaları Nəmrudun üstünə tökülüb onu əzmişdi. Yenə hamı nəse baş verəcəkmiş kimi özünə çəkildi. Fikirli baxışlar, qayğılı gözlər eyni nöqtəyə dikildi. Daha Nəmrud yox idi, daş qalaqları, toz-torpağı arasında görünməz olmuş, üstü örtülmüşdü. Nəinki qoşun tərpənmir, heç əyanlar da qımıldanmırdılar. Marud sükut içində, təəccübdən gözləri böyümüş halda, donuq baxışlarıyla müdhiş mənzərəni izləyirdi. Bəlkə də Marud elə beləcə dayanıb baxacaq, qoşun hərəkətə gəlməyəcəkdi. Axı, həmişəki kimi ehtiyatı əldən verməyən əyanlar Nəmrudun ölümünə inanmırdılar?!. İnanmırdılar ki, uzun illərdən bəri insanları istədiyi kimi asıb-kəsən, qətlə yetirən, gedər-gəlməzə göndərən, qanlı müharibələr törədən Nəmrud göz görə-görə ölə bilermiş.

Uzun illərdən bəri əyanların, bütperəst kahinlərin birgə düşünüb-daşındıqları, Nəmrud üçün keçilməz tor qurduqları, onu məhv etməkdən ötrü min oyundan çıxdıqları, plan cızdıqları anlar keçmişdə qalmışdı. Ən başlıcası, tələ ona görə alınmamışdı ki, onu həyata keçirməyə heç kəsən cəsarəti çatmamışdı. Nəmrud adi baxışından, cüzi ehtiyatsız hərəkətindən şübhələndiyi adamı öldürmüş, uçuruma atdırmış, bir sözlə, ustalıqla aradan götürmüşdü. Özünün qarşısına çıxma biləcək maneələri də asanlıqla dəf edər, təmizləyər bilmişdi. Ona görə də, Nəmrudu aradan götürmək mümkünsüz, müşkül məsələyə çevrilmişdi.

Həm əhalidə, həm Nəmrudun ətrafında olanlarda belə bir fikir formalaşmışdı ki, Nəmrud ürekləri oxuyur, ona kələk gəlmək istəyənləri, aldadanları tanıyır. Nəmrud baş verən və ya baş verə biləcəklərdən qabaqcadan xəbərdardır. Ona görə hər kəsin gözünün odunu almışdı.

Hələ bir xeyli əvvəl Nəmrud Maruddan şübhələnmiş, lakin övlad-ata münasibətlərini korlamamaq naminə gözləmə mövqeyi tutmuşdu. Səbr kasası isə daşmaqda idi. Əslində, Marud başda olmaqla, sonuncu plan da iflasa uğramışdı. Çünki Nəmrud vaxtında qəsdin üstünü açmış, məqsədlərini anlamışdı. Marud dərk eləmişdi ki, artıq onun ölümü çatıb. Son anda hətta Marudun özünün də

hazırladığı tam məxfi plan - əlbəttə, əyanlardan gizli şəkildə hazırladığı tələ baş tutmadı, alınmadı. Çünki atası onu yaxına buraxmırdı.

Maruda görə, atası onu yaxına buraxsaydı, bircə anda biləyində - qolçağın arasında saxladığı xəncərlə Nəmrudun boynunu vuracaqdı. Nəmrudun boğazındakı şah damarını kəsəcək, göyə fışqıran qanının altında qalib tərzdə dönüb qoşuna baxacaq və bu qan fəvvarəsinin altındaca hakimiyyətinin təntənəsini qeyd edəcəkdi. Yəqin, qoşun da biganə qalmayacaqdı, göyə fışqıran qanı gören kimi bir ağızdan bağıracaqdı:

- Var olsun Marud! Var olsun Marud!

Bu qışqırtı bayaqkı qoşunun kor-koranə uğultusuna oxşayırdı: "Var olsun Nəmrud!"

Bu an Marud udqundu, özünü topladı, ürəyindən nifrətqarışıq bir hiss keçdi. İnsanın təbiəti həqiqətən müəmmalıdır. Görünür, bütün fəlakətlərin kökü riyakarlıqdan su içir.

"Nəmrudu mən öldürməmişəm. Ata qatili deyiləm. Bəs, onda Nəmrudu kim öldürdü?" Ziddiyyətli düşüncələr Marudu yaxaladı. "Axı, ona kim əl qaldırdı? Məgər onu öldürən elə öz bütü olmadımı, hamının gözü qabağında? Hərçənd, o, bütədən əvvəl yıxıldı. Büt uçmamışdan əvvəl gözlərindən qan axdığını özüm gördüm, axı. Yox, Nəmrud heykəlin parçalanıb üstünə aşmasından əvvəl ölmüşdü. Bəs, büt niyə parçalandı? Neçə illərdi parçalanmırdı, qımıldanmırdı, yerində dayanıb maddım-maddım baxırdı. Doğrudur, kinli, qəzəbli görkəmi vardı. Mən həmişə düşünürdüm ki, bir gün bu qəzəb, kin onu boğub öldürəcək. Necə ki, Nəmrud öz qəzəbində boğuldu, əməllərinin güdazına getdi. Bəlkə, bütün heysiyyətinə toxunan olmamışdı, ona görə də o, yerində sustalmışdı, Kiçik bəhanəyə bənd imiş. Bəlkə, gözləmə mövqeyində imiş, çoxdan bəri bir himə bənd idi ki, çat verib dağılsın?"

İri daş parçalarının altında xıncımlanmış Nəmrudun cəsədi görünməz idi. Təəccüb, xof, heyrət bir-birini əvəz edir, hamı Nəmrudun xortlayıb diriləcəyindən ehtiyatlanırdı. Heç kəsin pıçıldamağa, kəlmə kəsməyə cəsarəti çatmırdı, sanki Nəmrudun eşidəcəyindən qorxurdular. Kiminsə artıq hərəkəti, yersiz davranışı qətlinə səbəb olacaq, onu Nəmrud vahiməsi həmişəlik basacaqdı. Mənzərəni izləyənlər sakitləşdi. Bu zaman qapqara qan sıx döşənmiş daşların üstü ilə axıb Marudun ayaqlarının arasından keçdi. Marud kənara çəkilmək, Nəmrudun qanına bulaşmamaq üçün dayandığı yerdən uzaqlaşmaq istədi. Nə fikirləşdisə, bundan vaz keçdi. Qan axarını dəyişmədi, get-gedə artdı, genişləndi, elə bil, səliqəsiz daş yığınının arasından qan bulağı fışqırırdı, yol tapıb axırdı. Marudun ayaqları tamam qana batsa da, əli təmiz idi, heç vaxt qana batmamışdı.

Nəhəng daş parçasını aralayıb atasının bərəlməmiş gözlərinə baxdı. Əlləriylə gözlərindən süzülən qatı qanı təmizlədi. Hər iki əli qıpqırmızı rəngdə idi, birdən geriye döndü - üzü qoşuna tərəf. Hər iki əlini yuxarı qaldırdı. Meydan əhli onun Nəmrudun qara-qırmızı qanına bulaşmış əllərinə diqqət etdi. Elə bu görüntü meydanın üstündəki sükut vahiməsini parçalayıb dağıtdı. Meydan hərəkətə başladı. Qoşun əhli nizə- qılınclarını havaya qaldırıb qışqırdı:

- Var olsun Marud!

Bu kəlmələr ard-arda havaya bülənd oldu, özlərini itirmiş, yerindəcə quruyub qalmış əyanlar qaça-qaça Marudun ətrafında toplaşdılar: "Biz səninləyik, Marud! Səni darda qoymarıq!"

Marud meydanın sevincini seyr elədi. Ancaq ayırd edə bilmədi, bu sevinc Marudun hakimiyyətə gəlməsi naminədir, yoxsa Nəmrud hakimiyyətinin çöküşü naminə?

Marud sevinsin, yoxsa kədərlənsin? Qəti qərar qəbul etmək çətin idi. İndi qoşun əhli hakimiyyətini qəbul edəcəkmi? Axı, tarixən Həran şəhərinin başçıları hökmən özündən əvvəlkinə devirməklə, əvvəlki hakim - atası, babası, ən yaxın

qohumu olsa belə, öldürməklə taxt-taca yiyələnməliydi. Həranda qısa və doğru yol bu idi. Axı, Nəmrudu Marud öldürməmişdi. Bəs, Nəmrudu kim öldürmüşdü?

Hökm hardan, hansı gözəgörünməz qüvvədən gəlmişdi? Nəinki Nəmrud məhv olmuşdu, hətta tapındığı heykəl çat verib dağılmışdı.

Marud özünü gücsüz, arxasız və köməksiz hiss etdi. O, həyata göz açandan görmüşdü ki, hamı bu daş bütə sitayiş edir. Mühəribəyə gedəndə də, qayıdanda da büt etiqa, inam simvoluydu. Hətta Nəmrudun əleyhdarları sui-qəsd hazırlayarkən belə, qabaqcadan xeyir-dua istəyir, daş bütün ətrafına dolanır, yalvarır, kömək diləyirdilər. İndi Marud təntənəsindən əvvəl hara tapınsın, kimə sitayiş etsin, inanc aparsın? Gözünü açandan bağlandığı büt çökmüş, məhv olmuş, Nəmruda bağlıymış kimi dağılmışdı.

Haqq nədir, kimlədir, hardadır? Onu axtarıb tapmaq gerek... Marudun içində ikinci "mən", Marud baş qaldırmışdı; nə bütə sitayiş eləmək istəyirdi, nə Maruda qulaq asmaq könlündən keçirdi, nə də hakimlik gözündə idi. Bəs, bu qırğın-qiyamət, dağ boyda atasını taxtından aşırmaq, əyanlarını üzünə qaldırmaq nəydi? Bircə himə bənd kütləyə bel bağlamaq olardımı? Külək hansı tərəfə əsirdisə, o tərəfə yığılan kütləyə?!

Marud bütün əmrlərinə müntəzir, göstərişlərini yerinə yetirməyə hazır ordudan, ona sədaqət andı içməyə hazır əyanlardan güc ala bilmirdi. Çünki inamı qırılmış, tarmar olmuşdu. Hələ yeniyetmə ikən gözlərinin qabağında İbrahim bu meydanda tonqalda yandırılmaq üçün edam ayağına gətirilmişdi. Tonqala od vurulmuşdu. Ömründə bir kəsin Nəmrudun qəzəbindən yaxa qurtara bildiyini görməyən Marud o vaxt şahid idi ki, İbrahim ölümün bircə addımlığından qayıtmışdı. O vaxt elə hadisə baş vermişdi ki, Nəmrud İbrahimi də, yanan tonqalı da qoyub qaçmışdı, özü ölümün əlindən zorla xilas olmuşdu.

- Get, hara istəyirsən, get. Get, varsa... Allahın yanına.

Şəninə durmadan tərif qoşan izdihamın təntənəli səsi Marudu yenə düşüncələrindən ayıra bilmirdi. Çünki Marud hiss edirdi ki, baş verən hadisələrdə özünün dərk edə bilmədiyi bir fəvqəl sirr var. Fəqət, bu sirri açmaqda aciz idi. İndi hakimiyyətini və təntənəsini sevincə qarşılaya bilməməkdə kimsəni günahkar hesab etmirdi.

Gözləri uzaq-uzaq üfüqlərə zillənmişdi. İbrahimin nicat, Lutun əxlaq axtardığı, qurtuluş tapdığı, yol başladıkları tərəfə. O, əsl həqiqəti elə o yolda arayıb-axtarmaq istəyirdi.

Yol işə bitib-tükənmirdi, bir-birinə calanır, qovuşur, ayrılır, yenisi başlayırdı...

* * *

Nəmrudun ölüm xəbəri tez bir zamanda ətraf vilayətlərə yayıldı. İbrahim çox düşündü, çox daşındı. Yuxusu ərşə çəkildi. Ürəyində bir haray dolaşırdı - Vətən harayı... Ürəyini bir həsrət göynədirdi - Vətən həsrəti...

Uzun çək-çevirdən sonra o, ürəyinin səsinə qulaq asdı, atası Azərin kimsəsizlikdən üşüyən məzarı gözünün qabağından çəkilmədi, qulağına pıçıldadı ki, şirindən-şirin, doğmadan-doğmadı Vətən! Kim nə məqsədlə, zor və ya xoş niyyətlə torpağını tərk edir-etsin, geç-tez yurduna qayıtmalıdır. İnsanın nəslinəcabəti, ulu əcdadı seçir Vətəni, daha sonra həmin yerin şəhdi-şirəsi canına-qanına hopur, ağaclarının, zərif çiçəyinin, yabanı kol-kosunun ətri-rayihəsi nəfəsini isidir. Əslində, hər kəs yurdunun yeriyan ağacıdır, zəmisində bitdiyi sünbülüdür, otu-ələfi, daşı-kəsəyidi.

Günlərin bir günü İbrahimin köçü Vətənə üz tutdu... Bu, yuxu deyildi... Bu, gerçəklik idi. Bu, həqiqət idi.

Günlərin bir günü İbrahimin köçü qibləyə üz tutdu. Bu, yuxu deyildi. Bu, gerçəklik idi. Bu, həqiqət idi.

Üçüncü həftəydi, karvan yorulmadan, dincəlmədən yol gedirdi. Daha Nəmrud hədə-qorxusu sönmüşdü, köç "İlanlar vadisi"ndən keçməyəçəkdi. Hərana yol xeyli qısalmışdı.

Səfər zamanı sanki aylı - ulduzlu axşamların sayı da çoxalmışdı. Yenə də aylı- ulduzlu axşamların biri idi. Köç səhra bəyazlığına qovuşmuş, qaranlıq sovuşmuşdu. Kəhkəşan süd işığıyla səhra güllərini əmizdirir, ehtiyacına mərhəmənlə şəkildə cavab verirdi. İbrahimin üzü nura bələnmişdi.

O, dincini almaq üçün yaşıl vadidə, qollu - budaqlı ağacın altında bir az yuxulmalı oldu. Gözlərini yuman kimi Nəmrudun oğlu Marud yuxusuna girdi. Yuxuda gördü ki, Marud şəhərin girəcəyində böyük bir dəstə ilə onları qarşılayır. Onlar gülə-gülə görüşüb öpüşürdülər. Bir az keçməmiş yuxudan oyandı. O, xoş əhval ruhiyyə ilə, yuxunun təsiri altında atlanıb yola düşdü. Doğrudan da, Marudla münasibətləri pis deyildi, arada hörmət-izzət vardı. Arada xətir-hörmət vardı. Ancaq xeyli vaxt ötmüşdü. Marud indi, görən, nə düşünəcəkdi? İbrahimin köç - külfətini qarşılayıb yerləşdirəcəkdimi? Həran hakimiyyəti xislətini dəyişməmişdi ki?

O, qara-qura fikirləri özündən uzaqlaşdırmaq üçün sirr dolu kəhkəşana baxdı, ümid bütün kölgələri qovdu. Gecənin bəyaz işığı zəhnini qidalandırdı.

Yad məmləkətdən, Hərana tərəf yol başlanan gün qoca karvanbaşı İbrahimi tam toxdatmış, içində sübhə yeri qoymamışdı. "Marudun yanına nə elçi göndərmək lazımdı, nə də faydasız hay-küy salmaq. Biz yurdumuza qayıdıq, dedə - baba həyat tərzimizi davam etdirmək istəyindəyik. Başqa heç bir niyyətimiz yoxdur. Bütperəstliyi cəsarətlə ləvğ edən Marudun, yəqin, bizim acı, didərgin taleyimizdən də xəbəri var." İbrahim qoca karvanbaşının müdrik məsləhətini axıracan dinləmiş, əlini ehtiramla kürəyinə vurmuş, "Əhsən fərasətinə, səninlə həmfikirəm" -söyləmişdi.

Köç Həran torpağına yetişmişdi. İndi İbrahim və bütün ləşkər elə bil buludların üstüylə uçurdu... Görünür, doğma torpağın gücündən idi, hamının üzü gül kimi açılmışdı. Bu möhtəşəm köç yorulmadan yol gedirdi. Doğma torpaqların çəzibəsi çəkirdi onları, şəhər İbrahimi "gəl-gəl" deyirdi, ürəyində yeni-yeni arzular çiçəklənir, xəyalları aşırıb-daşırdı. Həran müqəddəs ruh kimi varlığına hopurdu. Artıq bu, xəyal deyildi, yuxu deyildi; xoşbəxtlikdən, gerçəklik idi. Həqiqət idi.

Yuxular çin olmuşdu...



♦ P o e z i y a



Emin PİRİ

SƏNİN ÜÇÜN DARIXMIŞIQ, İLAHI!

Bu yerlərdə görünmürsən, hardasan?!
Sənin üçün darıxmışım, İlahi.
Bəlkə, kimsə keçib sənin yerinə,
Bir yol göstər, karıxmışım, İlahi!

Ömrümüzün hər ucundan kəsibsən,
kəsib, kəsib neyləyirsən?!-
Kəsibsan?
Oxu görüm, nə yazıdı yazıbsan:
Çoxu zülmət, azı işıq, İlahi.

Titrəmişik qardan gözəl qışını,
atdıq belə yaşamağın daşını.
Ömür adlı bu kəhərin başını
Canavara buraxmışım, İlahi...

Bu gecə yuxum gəlmədi...
Yuxum gəlmir,
barı sən gəl...
Amma barmağında bəxtin saralır,
İndi ki payız deyil.

Ölçüləri kiçildilmiş xəritədə
şəhərlərimiz əllərindən
daha yaxındı mənə.

Dayan...
Baxım görüm döyən kimdi
ürəyim yaman döyünür.
Xoş gəlir
bu gələn,
sənsizliyə oxşayır...
Sənə demişdim də...
Sənsizlik
"Sən" "Siz" olanda başlayır...

MESAJ

O qız da mesajnan atdı...
gülləsin.
Allah, bu soyuqda,
ucada nə var?!
Bu günün rəngini dəyişdi külək,
gedim..
baxım görüm...
hecada nə var?!

Sərbəst şeir kimi vurnuxur külək,
ölçülü evlərin hecası yoxdu.
Tökülən yarpaqlar çox cavan imiş,
gəzdim arasında...
qocası yoxdu.

Yağışı, küləyi kəsib gedirəm,
dilimi dişimdə kəsir son sözün.
Səni bu dünyaya tanıtdı, bəlkə,
bu cılız canınla firon sözün.

Pəncərə döyənə oxşamır külək,
dağıtmaq istəyir evi, eşiği.
Qafiyə xətrinə deyim:-
Aparsın
küçədə əsnəyən iti-pişiği.

Bu Həvvə qızların gözü açılıb,
Lap belə cənnətin bağları kimi.
Əriyib gedirəm susuz metroda
alpinist yendirən dağ qarı kimi.

O qız da mesajnan atdı...
gülləsin.
Allah, bu soyuqda,

ucada nə var?!
Bu günün rəngini dəyişdi külək,
gedim...
baxım görüm...
hecada nə var?!

DODAQLARIN FEVRAL DADIR

Daha fevral dadır bahar nəfəsin...
Qar dənələri
aydınca "ayrılıq" yazıb
asıb saçından...
Bir bəhanə tapıb ,
deyim ayrılıq?!..
Bəlkə, gizlənqaç oynayaq
zəlzələ sonrakı dağılmış xatirələrin
altında qalan yağışı palçıqlı
gəncliyin adsız küçəsində.
Yum gözlərini...
qaçıb
sənin adına qurduğum
labirintdən
başqa qadında gizlənim.
Və gözlərini...
AÇ...MA!

DƏRDİNİ AĞACDAN AS

Sənə atdığım subaylıq daşı
gör neçə qızın
başını yardı...

Bilmirəm,
bu daş harana dəydi,
nəyini əzdi?!
Atan
aramıza bir üzük atdı,
üzük illərimi əzdi.

Eşitdim tufandı hər səhər-axşam,
eşitdim dərdimdən yaman xəstəsən.
Kimsə sənə desə dərdini çəkim
İnanma-
dərd nəm deyil,
ürək duz.
Amma, bu küləkdə

apar dərđini
məne oxşayan o çəlımsız
ağacın boynundan as.
Dərdin ağırdısa
o ağacı da külək aparmaz.

SAFDI GÜNAHKAR

Sən niyə burda doğuldun,
bəlkə
Allahdı günahkar.
Bəlkə də atan, anandı
ya elə şahdı günahkar?!

Heç ölmədin acından da,
Çəkinmədin tacından da.
bax e,
dar ağacından da
ucadı şaxdı-günahkar!

Təmiz qara geyərsiniz,
başınızı əyərsiniz,
içinizə deyərsiniz:
"Gör necə!
Safdı günahkar!"

NƏ QƏDƏR, NECƏSƏN?!

Səni sevməyin yanında
Yaşamaq heç nədi, heç nə!
Gərək səni sevəm,
Sevəm.
Ürəyi şüşə qabda yox,
Elə səndə olan divəm.

Kasıb şairin anasın
Ürəyin istəyən qədər
Ağlatmağa gözlərin var.
Şeytan yoldan çıxardıb
Aldatmağa gözlərin var.

Sevə bilmədiyim o qız
Şər vaxtında qaramızca
Açıbdı göyçək ağzını.
Düşək yolun qarasına,
Gəzək bəxtin ağ üzünü.

Sağımda sən,
 solumda sən.
De, nə qədərsən,
 neçəsən?!
Bəlkə, o qədər sənlərdən
birin mənimçün keçəsən?

ÖLÜM KÖLGƏSİ

Aldadasan hamını...
Elə özünü də,
Tanrını da,
Onun yazdığı
75 illik ömrü də.
28 yaşında
atasan özünü
dənizin qolları arasına.
Cırasan alın yazısının qalan səhifələrini,
balıqlar öpə gözündən,
yosunlar anantək bələyə səni.
Allah köks ötürüb deyər:
"Bağışla,
bağışla məni!.."

Mənim gücüm çatan iş deyil bu iş,-
alın yazısında proqnozlarım
özünü doğrultmur buralarda heç....

İkiəlli yapışıb tavandakı ipdən
özünü asan gəncin kölgəsi.
Körpüdən ölümünə tərəf boylan
bir başqasının da kölgəsi
boğulub dənizdə çoxdan...
Bax, bir balıq da
asır özünü göydən.
Ancaq kölgəsi hələ də üzür dənizdə.
Kölgəmiz cəsarətli çıxır,
deyərsən, özümüzdən.

Orda
həbsxana divarları ucalır,
bir ağac boylanır həyətidən.
hər mövsüm gözətçi budayır
divarlardan
azadlığa çıxan budaqlarını.

Azadlığı
məftillərdən kənara çıxan
kölgəsi dadır bu ağacın.

Allah,
yuxularımız necə,
Onu da yazmısan alın yerinə?!
Şeytan Allahın,
Gecə gündüzün,
Mən sənin,
yuxular həyatın kölgəsidi.

SƏNİ ŞOPEN UNUTDURDU

Sən Şopeni sevărdin,
mənsə səni.
Səninlə tanıdım,
sənə görə sevdim Şopeni.
Sonra bərabər sevdik,
birgə dinlədik,
Birgə uyuduq musiqilərinə.

...getdin,
Səni unutturdu musiqi əsərləri
və unuduldun.
bu sevgidən mənə qalan
Şopen oldu.

BU PAYIZ SƏNƏ VURULUB

Buludlar dən səpər yerə,
yollar göyərçin kimi
dənlər yağışı.
"Bayatı şiraz" kimi
qocalmış evlər dinlər yağışı.

Dodağı çatlamış asfalt küçələr
çəkib bu yağışı dodaqlarına
dodaq boyası kimi
göy üzüylə öpüşər.

Bu payız xeyli əsəbi,
bu payız bir az hirslidi.
Küləklər söykəyib ağacları
divar dibinə

Soruşur yayın sirrini
üz-gözüne cırpa-cırpa.

Yamanca vurulub bu payız sənə
küləyi üzüktək barmaqlarına
taxıb,
saçınla oynayar
xəzələ oxşadıb sarı telini.

Mirvari damlaları
düzüb bir-birinə
asar boynundan.

Buludlar intihar eləyir, bəlkə,
atır yuxarıdan özünü
başıaşağı.
Gözlərində gözəl görünər
buludların ölümü.
Bir yağış damlası qorxub ölүmdən,
Qorxub başı üstə yerə dəyməkdən
Yapışar kirpiklərindən.

Düşüb ovuclarına
yalvarar sənə:
"Qaldır əllərini dodaqlarına,
nəfəs ver, isit məni".

Yağış islatmaz səni,
yağışı isladar
sənin göz yaşın.

Çırpar,
çırpar buludlar yerin başına.
Zərbədən ürəyi gedib
yıxılar yollar,
Sərilər ayaqların altına.

Küləklər döyər qapını,
sonra dəcəl uşaq kimi
atandan qorxub
qaçar.

Sevər,
sevər səni bu payız.
Səhər ayılırsan, bu nədi, Allah?!
Yağış damlaları çiçəyə dönüb

Hamıdan çox
sənin pəncərəyə atılıb.

Bu payız pozulub bir az,-
külək ipdən oğurlayıb köynəyini,
asıb nar ağacından,
Çəkib üzünə
qoxunu alar sənin.

Axtararsan,
Axtararsan yayın qalmış son ayını,
Necə gəldi bu avqustda payız, axı?

Bilirsən,
Aldatdım yer kürəsini,
aldatdım hamını,
aldatdım səni.
Yaya rüşvət verib göz yaşlarımı
bir ay tez gətirdim həyatınəzə,
bir az tez gətirdim payızı sizə...
O payız mənəm, bəlkə də!

H₂O

Payız...
Xəzan pıçıldayır
ağacın qulaqlarına:
"Gözlə məni yazacan".
Sən də gözlə məni,
bir başqa qadından doyanacan...

Barmaqlarım tellərində yellənər,
yelləncəkdə yellənən
dəcəl uşaqlar kimi.
Sinəndəki cüt göyərçin
qonar dodaqlarıma
ağzımda dən varmış kimi.

Hələ
məktəb illəri...
kimya dərində
quruyardı boğazım
baxışlarım tutanda
çəhrayı dodaqlarını.
Əllərindən
bir ovuc su istəyən
ürəyimi oxuyardın.

Və...
 Lövhəyə iri hərflərlə yazardın:
 H₂O...

YALANÇI DİNDAR

Nəfsin yer kürəsin çəkir, bilirəm,
 Göynən gedən kişi, bərk gedən qoca.
 Hər dəfə ziyarət adıynan gedib
 Nəynən qayıdırsan Məkkədən, qoca!..

Bir əlin Quranda, biri haramda,
 Halallıq adına nəyin var görək!..
 Şeytan oylağıdı onsuz da qəlbin,
 Şeytanı daşlamaq nəyinə gerek?!

Hüseynə ürəkdən vurulanları
 Ağladıb Kərbəla müsibətinə,
 Göz yaşlarından da pul çıxarırsan.
 Yezidin böyründə quyruq bulayıb,
 Ənam almaq üçün dil çıxarırsan.

Saqqal saxlamağa bəs eləmirmi
 Kasıb dərisindən soyulan nəzir?!
 Sən özün günorta namazındasan,
 Fikrin bu gecəyçün bir xanım gəzir.

Bir əlin Quranda, biri haramda,
 Halallıq adına nəyin var görək!..
 Şeytan oylağıdı onsuz da qəlbin,
 Şeytanı daşlamaq nəyinə gerek?!

ALLAHIN SUI-QƏSDİ

Səni sevmək
 zülüm bir iş,
 burda doğulmaq kimi,
 Alın yazısını
 sondan əvvəlinə
 oxumaq kimi...
 Səni sevmək
 müsəlman orucunda iftara gələn
 çoxillik şərab kimidi...

Bir az da
 qabırğasını çimdikləyib

məzələndiyim əzrayılın
kölgəsində sürünməkdə.
Tellərinin havasına
barmaqlarımın oynaması,
əllərimin hörüklərinlə
əl-ələ tutub yallı getməsidi
səni sevmək...
Əllərimin qarasını
sığılma itirib,
nağıldakı qurbağanın
dodağından öpməkdi-
bəlkə, sənə çevrildi.
Səni sevmək ölümdü.
Ölüm,-
Allahın sevgiyə sui-qəsdidi...

ÜZÜ ÇOPUR SƏHRALAR

Burda nə dərd-sər bitir,
nə din-kitab davası.
Göydə quştək vurulur
müsəlmanın duası.

Göydən dualar düşür
ətəyi, üzü qanlı.
Analar ağzı dualı,
analar diz çökübdü,
analar dizi qanlı.

Uşaqlar bələyə yox,
qana bələnir burda.
Timsahların göz yaşı,
başdakının iştahı
seyfə sığmır banklarda.

Anaların ağzından
qanlı dualar qopur.
Üzün yırtır səhralar,
səhralar çopur-çopur.

Əllər göyə uzanıb
vurulan duaları
göydə saxlamaq üçün.
...Yer kürəsi əlində
qanlı duayla uçar.

ÜSTÜ-BAŞI TOZLU ŞEİR

Nə olsun ki, yanaşıram
adın bilmədiklərimə.
Mən şeir yazmıram, xanım,
dadın bilmədiklərimə.

Hayandansan, haralısan
elə də maraqlı deyil.
Heç səndən əvvəlkilər də
dünyanın maralı deyil.

Gah nazını, gah fikrini,
gah da yükünü çəkirəm.
Mən yazıq çarmıxa gedən
İsa çəkəni çəkirəm.

Vurulmuşam,
divarına
vurulan bir şəkil kimi.
Çəkirən məni özünə,
quraqlıqda çat-çat olmuş
torpaq suyu çəkən kimi.

İydə ağacı altından
qıraq ol, xatası çıxar.
Bu sakit may gecəsinin
fevral ayı səsi çıxar.

Mən şeir yazmıram, xanım,
dadın bilmədiklərimə.
Nə olsun ki, yanaşıram
adın bilmədiklərimə.

CAN BORCU

Gəl,
döy qapımı...
yolun uzaqdı, bilirəm,
əziyyət çəkmə,
sizə gətirəm
qapımı
döy,
ürəyin döyünən qədən.

Yaşayıb güldürmədim
səni doyunca.
Qoy,
ölüm...
doyunca ağladım səni.

Tanrım,
sənin də yanında
yalançı oldum,
göndərə bilmədim əmanətini.
Sənə də can borcum qalıb,
nisiyə dəftərinə yazarsan məni.

SƏNİ SEVMƏYƏ QORXURAM, ALLAH!

Döyülməyə qapım yoxdu,
Özüm özümü döyürəm.
Sözüm ağzımda döyülür,
Döyənə də baxan yoxdu.
Sözü qorxudurlar,
Allah!

Ürəyimi oyan oydu,
Bizə qalan elə yoldu.
Qəbrimi də qazan yoxdu,
Ölməyə qorxuram,
Allah!

Kimi sevdim dönük çıxdı,
dönüklərim yaman çıxdı.
Mələk sevdim
şeytan çıxdı,
Səni sevməyə qorxuram,
Qorxuram,
Allah!
Qorxuram!



♦ V a q i f S ə m ə d o ğ l u



**Mənə pusqudan baxan
Gözlər öz gözlərimdir.
Tutub sona getdiyim
İzlər öz izlərimdir...**

**Məni arxadan qovan
Kölgəmin nəfəsidir.
Yoluma layla deyən
Baxtımın bəm səsidir...**

**Mən bu insan deyiləm,
Şeirlərdə sözümə.
Anam olsa da mənim,
Məni doğan özüməm...**

SABAHIN XEYİR, VAQIF!..

2016-cı il yanvar ayının 28-dir bu gün. Vaqif Səmədoğlunun vəfatının ildönümüdür.

Bir il əvvəl bugünkü gün Vaqif dünyasını dəyişdi – Vaqifsiz qaldıq. Düz 365 gündür Vaqifsizik. 365 gün... Günləri sayıram?! Birdən elə bil kimsə qulağıma pıçıldayır: Vaqifli günləri saymaq, Vaqifli günləri xatırlamaq daha mənalıdır, daha xoşdur. Vaqifli günlərdə görüşlər, birgə səfərlər var; şirin söhbətlər, məclislər, deyib-gülmək, dərdləşmək var; onun öz dilindən eşitdiyimiz, adamın iliyinə işləyən misralar, şeirlər var...

Bu gün kiminsə, nə vaxtsa dediyi bir sözü tez-tez təkrar edirlər: guya Vaqif Səmədoğlu ölüm şairidir. Qətiyyənlə belə deyil; Vaqif həyat şairidir. Şübhəsi olanlar qoy Vaqifi bir də, yaxşı-yaxşı oxusunlar. Düzdür, o, ölümdən çox yazırdı; – yaşamaqdan bezdiyinə görə yox, sadəcə, ölümün qaçılmazlığını, dünyanın “son ucunun” “ölümlü” olduğunu dərk etmişdi, ona görə də özünü ölümə hazırlayırdı. Elə ona görə də ən son anda ölümünü zarafatla qarşıladı. Çünki dünyanın mənasını çoxdan dərk etmişdi...

...Adi bir təqvim gününün baxtını görə bilən şairin - “39-da doğulub 37-də tutulmasına” baxmayaraq – güman etmirəm ki, öz baxtından gileyli olaydı: Səməd Vurğun ocağında dünyaya göz açdı, firavan yaşadı, xətri istənilən, əzizlənən dost oldu, “şeir yazmaq haqqını” da axıra kimi qoruya bildi – özünə də, sözünə də sadıq qaldı...

Vaqif Səmədoğlunun oxucusu həmişə olub; yazdığı gündən. Dünyasını dəyişəndən sonra isə, daha da artıb və artmaqda davam edir (nadir hadisədir!); haqqında yazılar da çoxalıb. Bu da onu deyir ki, Vaqif Səmədoğlu dünənin şairi olmaqdan daha artıq, bugünün və sabahın şairidir.

Sabahın xeyir, Vaqif!

İntiqam QASIMZADƏ

İndicə "Gürzəçöl yazılarının" konspektlərini gözdən keçirdim. Onları yaxşıca işləyib, üzə çıxarmaq olar. Əsl ürək sözü olan yazılardı hamısı. Ancaq nəsr, proza deyil. Böyük dialoqları olan şeirlərdi. Yəni, poemalardı. Nəsr kimi yazılmış. Qulaqlarım poemalarımın yaxın uğultusuyla, ürəyim, sinəm bu uğultunun bu gün-sabah sözlərə dönəcək yetim həsrətiylə, intizarıyla dolub. Ömürümü başlayır bu işi, ya bu işi başıma ölüm açır, bilmirəm. Ancaq poemalar gəlir, yaman gəlir yazılmağa. İkicə ay bəsimdir; tanrıdan ikicə ölümsüz-itimsiz ay diləyirəm. Yola çıxmamışdan yarıyolda qoymasın məni. Bu yükü çiynimə qoyub, bu yol boyu aparmalıyam. Mənzil başına yetirməliyəm... Çətin işdi, ağır yüküdü. Ancaq qaça bilməyəcəyəm bu mövzulardan. Heç harda gizlənə bilmərəm...

Vaqif Səmədoğlunun 1985-ci il gündəliyindən

Gürzəçöl yazıları

İllər ötər, aylar keçər, bir payız gələr yenə bu yerlərə, yağışı yağar, yağar-kəsməz, küləyi əsər, əsər-yatmaz. Millət olan-qalan azuqəsindən yeyər, yeyər-aclıq gözləyər. Gözləyər ta boz qurd Gürzəçölün başında ulayana qədər. O ulayan gün hər kəsin yadına ölənləri düşər, düşər-yaddan çıxmaz daha. Ölülər ömürlük yadda olanda ömür ölümə dönür, atam.

Öküz yolu

Günlərin bir günündə Səlim kişi axşamdan yatıb sabah yerindən qalxa bilmədi. Rəhmətliyin beş-on-iyirmi qoyunu, iki illik buğası, bir də bircə var-yox oğlu qaldı. Kəndin camaatı meyitin burnundan qan açılmadığını, sətəlcəm yuxusuna getmədiyini görüb, Səlim kişini mafəyə qoyub apardılar. Basdırdılar Bincə təpəsinin böyründə. Məzarın üstündə çıraq yandırıb döndülər kəndə ehsan yeməyə.

Oğul qaldı dədəsini basdırdığı təpənin üstündə. Yevlaxdan Xaldana gedən yola baxırdı. Fikirləşirdi ki, buğanı axtalayıb arabaya qoşacaq; ya Yevlaxdan Xaldana, ya da ki, Xaldandan Yevlaxa odun aparıb satacaq, özünü də, ata evini də düzəldəcək.

Kişinin qırxını verən kimi oğul buğanı həyətdən eşiyyə hoylayıb qabağına saldı. Üz tutdu buğa, keçdi, at axtalayan bir erməninin evinə sarı. Buğanın gönü qalın olsa da, ürəyi nəzik idi. Nəse damdı o nəzik ürəyinə.

-Ə, atası ölmüş oğul, məni bu sabahın gözü açılmamış haraya aparırsan belə? Olmaya ermənilərə satmaq istəyirsən, qibləsiz?

-Düz tapmısan, o buynuzlu kəllən haqqı, ermənilərin yanına aparıram səni, di gəl satmağa yox.

Oğul bic-bic içində gülürdü. Buğa da yaş burnunu dağlardan gələn keşniş ətrinə tuta-tuta onun qabağında gedirdi. Yolun qırağında bir göyçək ala inək göründü. Buğa bir az ayaq saxlayıb sinəsi gəbəre-gəbəre ona baxdı.

-Bax, bax, hələ baxan günündü, - dedi oğul.

-Niyə "hələ", a atası ölmüş? - soruşdu buğa.

-Ermənilərin yanından gələndə bilərsən.

-Niyə aparırsan məni ora?

-Burdurmağa.

-O nə deməkdir?
 -Axtalayacağam səni. İndi buğasan, geri öküz dönəcəksən.
 -Niyə axtalamaq istəyirsən məni?
 -Qüvvən birə on artacaq.
 -O qüvvə mənim nəyimə gərəkdir axtalanandan sonra?
 -Sənə yox, işə gərəkdir. Səni arabaya qoşub odun daşıyacağam Yevlaxdan Xaldana.
 -Bə niyə Yevlaxdan Xaldana?
 -Nə bilim, bəlkə də Xaldandan Yevlaxa. Yeri, gün qalxır, istiyə düşməyək. Buğa susdu, amma yerişini dəyişə bilmədi. Nəsə fikirləşirdi öz ələminə gedib.
 -Bəri bax, a atası ölmüş, beləcə qoşa bilməzsənmi məni o araba dediyin zəhrimara?
 - Qoşaram, di gəl araba hər gün yolundan çıxar. Bayaq o ala inəyi görəndə bu gendə yoldan çıxmışdın.
 -Nədi, axtalanandan sonra kormu olacağam?
 -Niyə kor olursan, ə? Di gəl, gözün ala inəyi görməyəcək.
 -Bəs, nə görəcəyəm mən, a atası ölmüş yetim?
 -Yol, - dedi oğul.
 Atası ölmüş oğulla kitabı bağlanan buğa az gedib, çox gedib yetdilər erməninin evinə. Qapısına girdilər. Bir stəkan çay içib hal-əhval tutandan sonra erməni buğanı böyürtdü, nə böyürtdü. Haqq da almadı.
 -Sənin rəhmətlik atanla biz duz-çörək kəsmişik, - dedi.
 Atası rəhmətlik olmuş oğul öküz olmuş buğasını qabağına salıb yola çıxdı. Gün dəri yandıran yerində idi. Nə oğlan dillənirdi, nə heyvan. Qarasunun böyründən ötüb kəndə burulan yola dönəndə oğul hirsli-hirsli bağırırdı:
 -Ə, niyə dillənmirsən, dilini ha kəsdirmədik!
 -Yola baxıram, a atası ölmüş yetim. Ömrümüz öküz yoluymuş, yol qırağında duran bir inəyə baş qaldırıb baxammayacam. Çünkü öküzük, buğalığımızı burub, əlimizdən alıblar. Axtalanıb, axta yaşayırdıq. Axta yeyirik, axta gəzirik, axta düşünürük. Axta-axta yol gedirik axtalanmış yuxuların tozunu qoşulduğumuz arabanın təkəriylə qaldıra-qaldıra, - dedi öküz.

Balıca

Balıca o boyda sürünün içində çaşıb qalmışdı. Nə ağız-ağıza verib mələşməyə, nə də sazaqda, ayazda burun-buruna girib isişməyə özünə tay tapa bilmirdi. Yataqda da, günün altında da, bulud kölgəsində də tək-tənha idi. Neçə dəfə dərdini açıb çobanın özünə də demişdi, di gəl o yekəlikdə çomaqlı insan da Balıcanın sözlərinə qulaq asıb, beşillik qoyunu on günlük quzu kimi oxşayıb, üstündən ağzına bir tikə şəkər soxub varıb getmişdi öz iş-gücünə...

-Az, mənimlə niyə mələşmirsən, ağız-ağıza verib?- soruşurdu Balıca bir qoyundan.

-Sən qoyun deyilsən.

-Necə yeni qoyun deyiləm? Qoyun deyiləmsə, niyə sizinlə qışda arana, yayda dağa gedirəm? Niyə siz otlayanı mən də otlayıram, siz köpən yoncadan mən də köpürəm?

-Qoyunun adı olmaz. İtin, atın, inəyin adı olar. Sənin də adın var, - dedi qoyun.

-Bu adı mən otların arasından tapmışammi? Yoxsa itdən, atdan, inəkdən əlbərcə almışam? Bu adı mənə o çoban qoyub. Əgər mən qoyun deyiləmsə, niyə o çobanın özü məni də sizə qatıb otarır?

Qoyun bir az fikrə gedib Balıcaya dedi:

- Yaxşı, qoyunsansa bu sürüdən bir quzu çağır, görək səsinə səs verib yanına gəlirmi?

- Mənim quzum yoxdur, - dedi Ballica.
- Niyə?
- Qoçlar məni minmir.
- Qoyun olsaydın minərdilər, - deyib qoyun Ballicadan aralandı.

Ballicanın bu söhbəti də kəsildi. Yenə qaldı təkbaşına. Kənarda dayanıb qabaq ayağını yerə vura-vura nədənsə xuylanıb uzağa baxan qoçu gördü. Görəsən, kim dəymişdi qoçun gözüne, ya nəm burnu kimin iyini uzaqdan çəkib gətirmişdi?

Ballicanın nə burnuna, nə gözüne bir şey dəymədi. Çünki bütün fikri-zikri ancaq adında idi. Gözü nə məsafə görürdü, nə də qorxu.

İldə iki-üç dəfə, quyruğunun altı yağlananda, ayaqları özü Ballicanı qoçlara sarı çəkib aparırdı. Yanaşdığı qoçun burnuna onun qoxusu dəyən kimi qoçun gözləri bərəlirdi, üst dodağı qalxıb tarım çəkilirdi, dişləri açılırdı. Ancaq qoç gələnin Ballica olduğunu görüb, boşalırdı. bərkdən fırınıxıb heç bir şey olmamış kimi təzədən otlamağa başlayırdı. Ballica yenə də qalırdı təkbaşına. Gözləri sürünün tapdığı otlarda, belə qoç ağırlığı həsrətində. Belə vaxtlarda Ballica dünyaya gələn gününü söyləyirdi. Anasının onu doğarkən bağırdığı gecəni söyləyirdi. Tərs gəlirdi Ballica. Dal ayaqları ilə qabağa. Ancaq anasının içinə ağzından tünd araq iyi gələn çobanın qatı sabılanmış əli girdi, Ballicanı birtəhər çevirib gecəyə çıxardı. Atdı tapdanıb bulanmış samanın, otun qoxusuna. Sonra səhər çobanlar, uşaqlar yatağa girib quzuları saymağa başladılar.

-Ayə, gecə tərs gələn quzu bu idi. Vaxtında yetməsəydik, murdar olacaqdı.

-Nə göyçək dərisi var, baxsan. Lap bal rəngindədi.

Ballicanın adı belə qoyulmuşdu. Bəlkə də belə elə əvvəldən belə qırılmışdı.

Ömrünün altıncı ili gələndə Ballica günlərin bir günündə təpənin üstünə qalxdı. Gördü ki, uzaqda başqa bir qoyun sürüsü otlayır. Fağırın ürəyi döyünməyə başladı. Yan-yövrəsinə baxdı. Öz sürüsünün itləri hərəsi özünü bir yulğun altına verib mürgü vururdular. Ballica itlərdən qorxmurdu. Çünki onlar da Ballicanın adı olduğunu bilirdilər, onu sürüdən aralananda hürə-hürə yox, pəsdən mırıldaya-mırıldaya geri qaytarırdılar.

Ballica əvvəlcə yavaş-yavaş, sonra yeyin-yeyin o biri sürüyə tərəf ayaq açdı. Gedə-gedə fikirləşirdi ki, o sürüyə yetib özünü yad quzuların arasında itirib batıracaq. Əmin idi ki, o sürüdə onun adlı qoyun olduğunu bilən olmaz.

Ballicanın ürəyi həm sevincdən, həm də qorxudan döyünürdü. O, bir-iki təpə aşıb yad sürünün saldıqı cığıra düşdü. Bir az getmişdi ki, gördü üstünə it gəlir. Ballica dayanıb mələdi. Bu it də hürmürdü. Ancaq mırıldamırdı da. O, Ballicaya əlli-altmış addım qalmış ayaq saxladı, sonra birdən-birə ona tərəf şığıdı. Yanaşib sinəsini gərdi, ayaqlarını yerdən üzüb Ballicanın üstünə sıçradı. Vurub yerə yıxdı.

-Şükür Allaha, bu it mənim adlı olduğumu bilmir. Düşünə-düşünə Ballica birtəhər ayaqları üstə qalxdı. Elə o an bir zərbə də dəydi ona. Və bu ikinci zərbə ona dəyən anda Ballica itin dişlərini gördü. Aman Allah, itə yaman oxşasa da bu, it ağzı, it dişləri deyildi. Qabaq iri dişləri görünürdü ancaq, xırda dişləri elə bil damağına batmışdı. Ballica sürüdə hər gün qurd haqqında düşən söhbətləri xatırladı. Ayağa qalxıb qurdamı, itəmi adını demək istədi, ancaq boğazına nə isə oldu birdən-birə. Bu ağrı idi.

Tut ağacında şinəbub yuvası

Bu tut ağacını unutmayıb yadından çıxartmayanlar araq içəndə dəliyə dönürlər. Çünki bu tut ağacı camaatı iki dünya savaşının, iki erməni-müsəlman davasının, bir də ən azı, qırx-əlli quraqlığın aclığından qurtarıb. Bahar sonu yay əvvəli ətli-şirəli meyvəsiylə, payızda-qışda qurusu, bəhməzi ilə. Bir də bu dağlarda bitmiş (Allah bilir, kim əkib onu) tut ağacı arandan erməni çörəyi, buğda gətirib həmişə. Yayda taxıla dəyişiblər tutun varını-yoxunu, qışda qurusunu, bəhməzini. Erməni

yayın axırında da gəlib tutun hüzuruna. Bir kisə un verib ağac yiyəsinə, ağacdan yerə tökülüb, torpaq üstə çürüyən tutları bir-bir yığıb, arana aparıb. Orada ara qəkib tutdan - tut arağı. Qış gələndə, qar kəsəndə gedib-gələnlər yolları, şaxta qapıya hər iki tərəfdən qfıl vuranda, erməni çıra q yandırır evində, tut arağı içə-içə ağılayıb, ağılaya-ağılaya da bir nəğmə deyib erməni dilində. Nəğmənin sözlərini bilmirəm, erməni dilini bilmədiyimçin. Bilsəydim, mən də oxuyardım qar düşsəydi Bakıya bu qış. Və ara q içərdim. Bilə-bilə ki, dəliyə dönür o tut ağacını unutmayanlar ara q içəndə...

Amma bir gün gəldi ki, bir şinəbub gəlib yuva saldı özünə o tut ağacında.

- Ay uşaqlar, bu dimdiyindən pox daman, murdarlayacaq tut ağacını. Neyləyə k? - dedi tut ağacının yiyəsi, altı oğul, iki qız atası.

- Ay dədə, onun yuvasına əl vursaq, iyi keçər bizə. Sonra nə mehrəkəyə, nə bazara çıxə bilərik, - dedi oğul balalar.

- Ay dədə, şinəbub yuvasına ilışsək, bizi alan olmaz. Qız qarıyarı q sənin evində qalıb, - dedi qız balalar.

Ev yiyəsi arvadını hayladı:

- Az, nərdivan qoy, qalx o murdarın yuvasını dağıt.

Arvad dilləndi:

- Quşu tufənglə vur öldür. Yuvası quruyub-quruyub özü düşər yerə.

- Şinəbub öldürmək günahdır, - dedi ev yiyəsi.

- Mən də yuvaya əl vura bilmərəm, - dedi arvad.

- Niyə, ay cehizi bir ələ k, bir aşsüzən olan?

- Onun yuvasına əl vurub, sənə təndirdə çörək yapsam, yeyərsənmi?

- Yox, it qızı, - dedi ev yiyəsi.

- Onun yuvasına əl vurandan sonra qoyarsanmı dalınnan su atım sən səfərə çıxanda?

- Yox, it qızı, - dedi ev yiyəsi.

- Onun yuvası ilə iylənmiş əllərimlə qoyarsanmı axşamlar ayaqlarını yuyum?

- Yox, it qızı, it, - dedi tut yiyəsi.

- Şinəbub qoxuyan əllərimlə razı olarsanmı belindən qucaqlayıb sənə oğul-qız doğum?

- Yox, it qızı, it, - dedi ev yiyəsi.

Hamı kiridi.

- Murdar oldu tut ağacı. Hayıf. Arvad, neyləyərdi ulu babalar ağacından əli üzüləndə?

- Köçüb qürbətə gedərdi ulu babalar, - cavab verdi arvad.

- Qürbətin qapısı bağılı, açarı sənə olmayanda necə, arvad? - soruşdu tut yiyəsi.

Arvad bir söz deməyib evə keçdi. Sonra eşiyə çıxıb, ərinin ayaqlarının altına balta atdı. Sonra başından kəlağayını götürdü, ləçəyini açdı. Sonra saçlarını yaxasına tökdü. Torpağa oturub, əvvəlcə sinəsinə, sonra dizinə vurdu. Və ağılamağa başladı. Tut yiyəsi baltanı qaldırıb, tut ağacının üstünə getdi. Və cəmi iki saatdan sonra tut ağacının yerində tut ağacından qalmış kötük qaldı.

İki saat da keçəndən sonra tutdan qalmış kötük yiyəsinin qapısına qonşusu gəldi.

- Qonşu, bir cə günlük mənə ver baltanı, - dedi qonşu.

- Xeyir ola? - soruşdu kötük yiyəsi.

- Oduna gedəcəyəm sabah erkən, - dedi qonşu.

Kötük yiyəsi baltanı qonşuya verdi. Və fikirləşdi ki, özünün daha bu qışa odunu var.



SƏNƏ, SEVGİLİM...

...Sən Strasburqdasan. Darıxıram desəm, yalan olar. Sənsiz - mənsizləşmişəm.

*Elə bil, məni bölüblər yarı,
Yarım gedib yarıma sarı,
Rəngim olub sarıdan sarı,
Ey Ayrılıq, gəl yaramı sarı...*

Səhər zəng etdin. Soruşdun: "Necəsən?"
Yazdığım şeiri oxudum. Dedin: "Bəh, bəh, lap Tufarqanlı sayaqdır ki..."
Bir neçə gün sonra Sən qayıtdın. Gəlişin yaramı sarıdı...

23 yanvar 2005-ci il.

Yanvarın 28-i 2015-ci ilə 10 il 5 gün qalırdı...

Arada qısa ayrılıqlar olurdu. Ancaq nə Sən özünə qıyırdın, nə mən özümə qıyırdım uzun müddətli həsrəti...

Dünya fırlanırdı Sənin ətrafında...
Fələk hökmünü verdi... İnamı ümidə, ümidi duaya bağladığı. O da qırıldı...
Fələk bizdən güclü çıxdı. Bizi ayırdı...
Dayandı vaxt, dayandı baxt...
Dünya kiçildi, yadlaşdı ətraf...
İndi gəl yaşa, ümitsiz, inamsız, bu sıxılmış məkanda.
Üzünü arxaya, dünənə çevirmiş məhəbbətinlə.
İki zaman ayrıcısında vurnuxa-vurnuxa: keçmiş və indiki...
Dünəni bu gün yaşamaq... Yaşamaq, yaşatmaq...

Sənin yoxluğundan bir Sən toxumaq... Sənin xatirələrindən, yazılarından, əşyalarından... Bu günümün ən sadıq, ən etibarlı həmdəmlərindən...

İlahi, xatirə də insana arxa olarmış...
Hər səhər otağınla salamlaşır, gecələr sağollaşırım.
Sənə boyanmış, Səndən nurlanmış otağınla.
Necə də yüngül nəfəs alınır orda,
Hər əşyada sənin nəfəsin, əl izlərin...
Əşyalar da yetim qalarmış, ay Allah...
Ən böyük yetimliyi onlar duyur, bəlkə də...
Nə dil deyə bilirlər, nə ağrı Sənin üçün...

Toxunuram onlara... İçimdəki həyəcana necə tab gətirirəm, özüm də bilmirəm. Araxçını sızıram sinəmə... bərk-bərk.

Öpüşürəm içində qalan ətrinə...
İlahi, necə də doğma öpüşdür bu...
Həyatımın ən ehtiraslı, ən dadlı, ən şirin öpüşü...
Dodağımda təkliyimin dadını dadıram...
Heç kimə arzulamadığım bir öpüş, bir dad, Sevgilim...

5.6.2015

75 illiyinə 1 aydan da az vaxt qalırdı. Sən necə də bu günü gözləyirdin. Yadıma gəlmir nə vaxtsa belə intizarla ad gününü gözləməyin. Bəlkə, bilirdin, bu, Sənin sonuncu ad günündür. Sonuncu... Biz növbəti dəfə Tel-Əvivdəyik. Həkimlərdən dönə-dönə soruşursan: "Yubileyimi görmək şansım varmı?" (Yubiley, bəlkə də, bəhanə idi Səninçün. Səni daha nə qədər



yaşayacağın sualı düşündürürdü.) Onlar da Səni sakitləşdirirdilər ki, var, əlbəttə, var. Bu zaman gözlərimin içinə dikilirdin Sən. Onların dediklərinin təsdiqini axtarırdın gözlərimdə. Mənsə gülümsəyir, Səni inandırmağa çalışırdım. Əslində, aldadırdım Səni. Aldada-aldada öz yalanıma inanmaq istəyirdim... Həkimlər öz gücsüzlüklərini etiraf etsələr də: "Vətənə qayıtmağınız məsləhətdir...", möcüzəyə inanmaq istəyirdim...

5.6.13-cü il Sənin ad gününlə birgə qapımızı dərd də döydü. İlk sarsıntı. Qorxu. Səni itirmək qorxusu. ... Səndən gizlətmək istədim xəstəliyini. Mümkün olmadı. Gecə axtarıb-tapdın Səhəri dedin, niyə məndən gizlədirsən.

Bu gün yazı masanı gətirdim muzeyə. Muzeyə...Yetim qalmış əşyaların qovuşdu atasız, qardaşsız qalmış əşyalara. İndi birgə çəkəcəklər yetimliklərini. Bəlkə də, həyan olacaqlar bir-birlərinə. Sən nə deyərdin bura köçən əşyalarına. Ya mənə nə deyərdin, görən. Əslində, mən yetimliyin oldu muzey eksponatı....

NÜŞABƏ



**Dayan, sonra ağlayarsan,
Hələ sənə bir şeirim var.
Otaq kiçik, amma isti,
Eşikdəsə beşgünlük qar.**

**İndi qayıt, yalvar mənə,
Oxumayım şeiri sənə.
Şeirlə layla deyirəm
Qarda qalan izlərinə.**

**Yuxu görür getdiyin yol,
Yatır qar üstə izlərin.
Bahara açılısın, gülüm,
Qışda yumulan gözlərin...**

Vaqif SƏMƏDOĞLU

NƏ QALDI DÜNYADA?

Şairin haqqında yazdığım bir məqaləni onun öz misrasıyla - Nə gedir, ömürdən gedir - adlandırmışdım. Gedən ömürdən getdi, bəs, qalan oldu? Kəlmə-kəlmə, söz-söz əriyən ömürdən nə qaldı dünyada? Ağrıların ilmə-ilmə, naxış-naxış toxunduğu misralar, bəndlər... Bütövlükdə isə ağrı haqqında böyük bir poeziya. O poeziya ki, yazıçı Anarın dediyi kimi, "zamanın kardioqramını cild-cild elmi kitablardan daha dəqiq və dolğun əks etdirir". Bəli, bu kardioqramda həm də şair ömrünün ağrıları, sızıltıları, ürək döyüntüləri, qəlb çırpıntıları da ifadə olunurdu. Şair 1982-ci ildə öz şeirlərini "dostsuz, yaxınsız, kimsəsiz" adlandıranda bəlkə də, auditoriyalarda oxunmayan, alqışlanmayan, şəhinə təriflər deyilməyən "talesiz" şeirlərini nəzərdə tutmaqla yanaşı, elə dövrün də ağrı və əzablarını əks etdirmək baxımından bənzərsiz, tək olduqlarını demək istəyirdi.

Bu şeirlər o vaxt xısın-xısın, pıçıltıyla otaq küncündə ancaq dostu oxuna bilirdi. Bətnində ağrılar gəzdirən, çox mətləblər gizlədən bu şeirləri "stolun gözüne" yazmaq olardı. Şairin öz şeirləri haqqında ayrı-ayrı nümunələrdə dediklərinə baxaq:

*Deyirdin ki,
evin sözü evdə qalar...*

*Səninkilər
çıxdı, ata, evimizdən,
mənimkilər çıxacaq mı?
* * **

*Şeirin gözüni
insan gözləri açır,
ana.
Qorxma yazdıqlarımdan.
Mənim şeirlərim
kor doğulur, ana...
* * **

*İlişmişəm şeirlərin
hörümçək toruna
Azad olub yaşaya bilmirəm...
* * **

*Yuxuma
yarımçıq qalmış
şeirlərim girir.
* * **

*Əl-qol yorulub, üzülüb ürək,
beyin taqətdən düşüb.
Ümidlər əl-ayaqdan
elə hey şeir, yazı yazmaqdan...
...hər gün diri-diri, aman Allah,
narkozsuz şeir yazmaqdan...*

Narkoz nə vaxt verilir insana? Yaşayacağı şiddətli ağrıdan əvvəl. Şair şeir yazmağı bu ağrı ilə tən tuturdu, demək. Niyə? Çünki o şeirlərdə "baharın ilk çiçəklərindən" yazmaq istəsə də

*Sənin vətəninə meşələr yanıb bu yay
mənim yurdunda yağışlar yanıb*

- yazırdı.

Meşələrin yanması ola bilər; bu bir təbii fəlakət olub ekologiyaya zərər vura bilər. Amma yağışın yanması ruhi, mənəvi faciədir, duyğuların yanmasıdır. Vaqif Səmədoğlu faciənin dözülməzliyini göstərmək üçün demir - "ağaclar yandı", - deyir: "Bu me-

şəsisz mənzərədə odun yerinə daş yanır" yaxud, "yaramı var o dağın ormanlı sinəsində" - kimi dəhşətli mənzərənin rəsmini çəkir. Cəmi beş-altı misra ilə acının, həsrətin bir addımlığında durub əlinin çatmadığı arzuların, üşüyən uşaqlıq xatirələrinin, çıxılmaz dalana düşmüş qəhrəmanın çaresizliyinin tablosunu yaradır. Bu tablolar o qədər təbiidir ki, burada nəinki heyrətin, həsrətin, qorxunun, sevginin rənglərini görürsən, hətta ayaq altındakı yaş xəzəllərin, nəm skamyanın qoxusunu da hiss edirsən. Bu tablodan bir qəmli uşaq gözləri boylanır sənə. O uşaq ki, oxuduğu nağıllarda hətta "devlərin də gözləri dolur". Taleyə bax, bütün uşaqların oxuduğu nağıllarda devlər dəhşətli və qorxuludur. Vaqif Səmədoğlunun nağıllarındakı devin gözləri isə dolub. Devin də gözlərini yaşardan bu uşaq "39-da doğulub, 37-də tutulub". Uşaqlığı dustaqlıqda keçib. "Elə bil ayrılıqdan süd əmib uşaqlığımı" - yazıb, "dənizi xoşbəxt", "sahili şən" aləmin onun nəinki həyatına, hətta yuxularına belə aidiyyəti olmayıb:

***Bu yuxu, dəyəsen, yolunu azıb,
mənim yuxum deyil bu.
Bu lələlər, bu çəmən,
sevinib, uğuna-uğuna Günəşə gülən
bu şən cocuqlar...
Bu rəya mənim deyil,
bu dünya mənim deyil.***

Bu işıqlı aləm ona görə şairə yad idi ki, onun "uşaqlığının meşəsində" ocaqlar çatılmışdı. İsti, xoş xatirələrdən çox, yaddaşda uşaqlıqdan "kimsəsiz park", "üşüyən nəm skamyalar" qalmışdı. Ona görə Vaqif Səmədoğlunun poeziyasına həsrətin, ayrılığın poeziyası da demək olar. Bu həsrətin poetik obrazı maraqlı tərzdə təqdim olunurdu. Günəş bir gün göy üzündə bir daha batmamaq iddiasıyla dayanır. Zahirən pis görünür. Günəş işıqdı, istilikdi, həyatdı. Amma şair gözlənmədən bu mənzərədən doğan və bizim görmədiyimiz həsrəti görür - bütün dünya gecə həsrətiylə dolur. Başqa bir şeirdə "Başın üstən yana-yana köçər durna qatarı..." Durna qatarının köçməsi onsuz da hicrandı, ayrılıqdi, payızın gəlişidi, amma bu durna qatarı Vaqif Səmədoğlunun şeirindən yana-yana köçəndə bu ayrılıq daha niskilli olur. Yaxud, "dəniz sahilində durub dəniz həsrətiylə ölmək".

V. Səmədoğlunun şeirləri bir şərqudir, bir nəğmədir, amma sanki bu nəğmə sənə orda deyilən sözlərlə yox, pıçıldanan melodiya ilə çatdırılır. Şair ötmək istədiyi nəğməni ötür, amma başqa sözlərlə. "Paslı darvaza", "kor quyu", "ölüsüz yas", "yayın həsrətiylə qan kimi laxtalanmış qar" deyir, səslənən musiqinin söz yozumunu arif oxucunun öhdəsinə buraxır.

Vaqif Səmədoğlu yazdığı şeirlərə Allaha oxunan dualar deyirdi və nədənsə mənə elə gəlir ki, bu dualardan ən tez eşidiləni və qəbul olanı "Allah, mənə yarı öldür, yarı saxla ağlamağa" - duası olub. Çünki şairin şeirlərindəki ovqat, rəng palitrası, sənə pıçıldanan arxitektika belə deyir. Vaqif Bəhmənli yazılarının birində deyir ki, 89-cu ildə Almaniyada yaşayan bir türk şairi Vaqifin bu misrasını eşidəndə başını ovucları arasına alaraq "Allah, Allah, bu nasıl zalım şair?" - demişdi. Məncə, burada "zalım" sözü heç bir uyarlığı olmasa da dərddi, niskilli ifadəsinin yerində işlənmişdi. Nədənsə şairin bu duası mənə Məcnunun Kəbədə qara daşın ətrafında özünə etdiyi duanı xatırladır:

***Ya rəbb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni!
Az eyləmə inayətini əhli-dərddən,
Yeni ki, çox bəlalərə qıl mübtəla məni!
Olduqca mən götürmə bəladan iradətim!
Mən istərəm bəlanı, çün istər bəla məni!***

Vaqif Səmədoğlunun bütün poeziyası, bütün yaradıcılığı bizə danışmaq istədiyi nağıldı.

***Vətəndən nəğmə demə, qızım,
qar yağır...***

*Soyuq dəyər
 “Vətən” sözünə,
 üşüyər dilimiz.
 Gizlət,
 təmiz dəsmala büküb,
 oxuduğun nəğməni,
 gizlət kuklalarının arasında...
 Gəl, qızım, gəl.
 nağıl danışım sənə:
 Biri vardı,
 biri yoxdu, qızım,
 bir nağıl vardı,
 uşaqlar ondan xəbərsiz...*

Bu şeir 1982-ci ildə yazılıb. Biz nəslin nağıla qulaq asan vaxtında. Şairin qızının simasında onun bütün həmyaşıdlarına danışmaq istədiyi nağıldan xəbərsiz olmuşuq biz uşaqlar. İndi Vaqif Səmədoğlunun şeirlərini oxuduqca xəbərsiz olduğumuz o nağılı oxuyuram sanki. Qorxulu nağıldı, amma devlərin gözləri dolu “Vətən” sözünü ən əziz əşya kimi, ən dəyərli ərmağan kimi təmiz dəsmala büküb kuklaların arasında gizlətməyi qızına tövsiyə edən şair özü bu qutsal kəlməni misralarının arasına büküb, şimaldan gələn soyuqdan, qardan gizlətməyə, qorumağa çalışıb. Vətənin, bu vətənin “yazıq”, xoşbəxtliyə qafiyə tapmayan şairinin nağılını yazıb bizə. Vaqif Səmədoğludan bu dünyaya oxuyanda dili, içinə alanda köksünü, xatırlayanda yaddaşını yandıran nəğmələr qalib.

Ruhun şad olsun, Şair!

Aygün BAĞIRLI



VAQIF SƏMƏDOĞLUNU YAŞAMAQ

**Xəzinə gəzən gərək
 İzləsin izin - izin.**

Yunis İmrə

“Teleqram” sözündə həm nigranlıq var, həm xatircəmlilik. Qəfil və gözlənilən anlamı ilə iki ovqatı ifadə edən kommunikasiyanın bu forması gedənlə qalanlar, keçmişlə bu gün arasındakı körpüdən soraq verir həm də; gedibsə, əvvəl burdaydı, tanış deyilsə də maraqlıdır, nəm - nişanı ilə gözlədiyimizi xatırladacağımı görən?

Vaqif Səmədoğlunun Xəbəri də teleqram effektində oldu; qəfil və gözlənilən. İlk şeir kitabı “Yoldan teleqram”ın rezonansı kimi.

Yoldan vurulan teleqram əməlli - başlı çaxnaşma salmışdı;

“Yoldan teleqram” gələndə ideoloji ştampda millilik anlayışını ən ümumi halda əyalət koloriti kimi qavrama güclü idi. Səməd Vurğunun gedişindən 12 il sonra gələn bu “teleqram” və ədəbiyyatın “astronomik tsikli”nin tamamlanması zamanın həqiqətləri ilə bağlı konseptual baxışı fərqli olan bir şairi təqdim etdi: **“Vaqif seçməkdən daha çox mənalandırmaya səy edir. Aləmə özünə məxsus görüş bucağı altından baxmağa, yeni xüsusiyyətlər, yeni cəhətlər kəşf etməyə çalışır. Bax, elə bu bucaq altında da onun öz fərdi üslubu yaranır”** (İ.Qasımzadə “Yoldan teleqram” 1968). Ənənə və müasirlik adı altında fikir qütbləşməsinə meyilli düşüncə daşıyıcılarının arşını da hazır idi: Səməd Vurğunun Yolundan vurulubmu? Əlbəttə, qınanılmalı da deyildi; günü bu gün də Səməd Vurğun şeiri azərbaycançılıq ruhunun ifadəsi kimi qəbul edilir, bu gün də onun bostanına atılan daşlar xalqın

heysiyyət damarına toxunur. Və kimsə düşünsə ki, Səməd Vurğunun yaradıcılığı məhəlli düşüncənin ifadəçisidir, şübhəsiz, yanılır. Çünki, Səməd Vurğunun böyüklüyü, bütün böyük fikir adamları kimi, öz xalqının milli xarakterini, mədəniyyətini ifadə etməklə, onu bütövlükdə bəşər mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevirə bilməsindədir. Bu mənada Səməd Vurğunu qapanmış səhifə kimi təqdim etmək cəhdlərinə ən yaxşı cavab Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığıdır. İntellekt, təcrübə bilik və fitri istedadın zəki və zərif zövqlə uzlaşması ilə bir mədəniyyət hadisəsi olan Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığı, birmənalı şəkildə ehkamçılığa yad idi. Zəti, yaradıcılıq dediyin keyfiyyətə yeni sərvət yaratma deyilmi və burada təxəyyül, təcrübə, bacarıqdan başqa, ictimai münasibətlər amilinin fərqli biçimi necə unudula bilər?! **...Bu gecə bir də oxudum məktublarını, / Dünyanı, İnsanları, Vətəni sənin qədər sevən bir adamın məktublarını / Qələmin möhkəm, / dilin düzlu, / ürəyin nigarançılıqla dolu... Səndən qalan nə varsa: / ümidlər, / insanlara inam, / dostu sədaqət, / Hər vergülünün, nöqtəsinin / keşiyində dayandığın / ana dilimiz, / Bu var-dövlət / çatır bizə də, / nəvələrinə də, / onlardan sonra gələnlərə də, / Arxayın ol hər şeydən!... (V.Səmədoğlu "Atamın məktublarına cavab").**

İdeya, iradə, Xeyir, Hərəkət, İşıq və Harmoniya. Və bütün bunların cəmi - Həqiqət. Bu metaforik zəmində onların üçü də - ata və oğullar - birlikdə genetik varisliyin sadə, aydın təcəssümüdür. Ümumən bu üçlüyün yaradıcı ömrü parlaq polifonizmi ilə bədii və estetik fəaliyyətin fəlsəfəsini ifadə etmək nümunəsidir. Əlbəttə, başqa cür düşüncələr də var, nə etməli?! **"Dünyanın gərdişi elə bundan ibarətdir: inanan inanır, inanmayan inanmır!"** (Yusif Səmədoğlu). Və bu üçlük "gərdişi - dövrənin" hər dönəmində "ömrü elə qısadır ki..." təəssüfünü o qədər tez - tez, o qədər çeşidli halətlərdə xatırladır ki, ömrün yetmişbeşinə az qala qəhrəmanlıq, möcüzə kimi baxmaqdan başqa əlacın qalmır.

Hara çıxıb gedə bilim / Bu sürətlə, bu cürətlə?

İzin ver, yalan danışım, / Sıxılmışam həqiqətlə...

Onun yetmişbeşi "şükürlük" deyildi, heç deyildi... amma həm də o qədər şükürlüydü ki... Onu şükürlük eləyən 63 yaşın

Əcəldən möhlət istədim,

Möhlətini əsirgədi - (Yusif Səmədoğlu "Qətl günü") yaxıcı təəssüföldü, onu şükürlük eləyən 50 yaşın **Heç yana, heç yere mən tələsmirəm** - (Səməd Vurğun) deyən həyat eşiqinə məhəl qoymamış əcəlin amansız laqeydliyi... və Vaqif Səmədoğlu:

Anladı

belə nəhəng şeylər

İçində

Ümidin necə gərək

olduğunu...

Vaqif Səmədoğlu Yetmişə yetməmiş ömürlərin əvəzinə də Azərbaycan səhnəsində ümidin, sevginin son monoloqunu söyləyirdi.

Dalamır indi məni / Artıq illərin

Başyuxarı axarı, / Və ömrün üzüqoylu axırı!

Bilirəm, / Yer üzündə bütün izlər

Ömürdən gedir... / Mənsə gah həyata,

Gah ölümə səbəb gəzirəm. / Yaşıyıram, dözüürəm...

Hələ də başa düşə bilmirəm ki, Vaqif Səmədoğlunun yubileyində Şuşaya gələn yolları, Şuşadan gedən yolları niyə düşünürdüm... Şuşaya möhtəşəm dönüşümüzün zəfər yollarını niyə düşünürdüm. Yolların zamanını dəyişəcək İnsanları niyə düşünürdüm!.. Niyə Şuşa yolunun Məkkə yolu kimi ağırlığını və müqəddəsliyini azərbaycanlılar üçün iki dünya sınağı kimi düşünürdüm... Səhnədə həyata, qadına, insana sevgisini paylaşan şairi dinləyə-dinləyə onu da düşünürdüm ki, Vaqif Səmədoğlu - atası Səməd Vurğun kimi, qardaşı Yusif Səmədoğlu kimi Azərbaycan mədəniyyətinin canlı klassiki ola bilmiş bu nadir

İstedad da, seçilmiş Şuşamız kimi, Seçilmiş Tale yaşayır. Və onda mən bu dördlüyü bir də heç vaxt ayrılıqda düşünə bilməyəcəyimi başa düşdüm.

Səməd Vurğun **Şuşa bir Günəşdi, Şuşa bir Aydı, / Parisə bənzərdi dağılmasaydı** - misraları ilə, Vaqif Səmədoğlu **Hansı rənglə çəkəcəklər/ xəritələrdə ölkəmi?** - sualı ilə "Kassandra sindromu" anlayışını mənfi çalardan xilasının böyük istedadın sayəsində mümkünlüyünü təsdiq edir. Sual təkə inamsızlıqdan, şübhədən doğmur, təxəyyül üfqlərinin ölçüsü də deyil, sual, həm də dəyişmək zərurətinin bəltisidir, nə isə fərqli, bir az başqa... Vərdiş etdiyin, adətərdə olduğun düşüncənin alt-üst edilməsilə "gördüyümüzdən artıq görmək istəyi"yə (Rəsul Rza) yoluxdurmaqdır. Bədii suallar bəzən patetika, pafos, şablon, stereotip yozum tələskənliyinə tuş gəlsə də, əslində, köməksiz zamanın, qapıdan, özündən, yaddan çıxıb gedən dostların qoyub getdiyi məğlub kədər in qorxu qarışıq ümitsizliyini həyatın gözəlliyi ilə ovutmaqdır. Səməd Vurğunun **"Qalib gələcəkmi cahanda kamal?"** sualından yola çıxan Yusif Səmədoğlu **"Görəsən bu dünyada çörəyi halal adamların diyarı hardadır?"** labirintinə saldı yaddaşı. Vaqif bu labirintdə çaşbaş qalıb qəribəsədi:

Qağayı, axtar məni, / Bu yerdən apar məni... / İçim qara keçədir, / Səkisiz dar küçədir. / qağayı, dəniz üstə, / Söylə, saat neçədir?

Vaqif Səmədoğlu Cavabı çox gözləməli (və gözlətməli!) oldu... Uzun bir ayrılıqdan sonra bu cavabsızlığın sükutunu silkələdi: **Eşidirsənmi?... Mən burdayam...**

Sözlərin Allaha, bir də Qadına deyilməkçün yarandığını pıçıldayan heykələ dönmüş Gözləri oxuyanacan Vaqif az qala bütün sualları verdi; əyri yoldan, yetim dalandan, tək vələsdən, uzaq səsdən, yaxın kölgədən soruşdu, ötən atlıdan, ağacdən, küləkdən, birlikdən və təklikdən, ruhdan, Allahdan... soruşdu. Bu tərs sualların cavabını gözləyə - gözləyə mehriban ayrılıqların, yanan yağışların, yerdən göyə yağan qarın altında əriyən tənhalığın şəklini - dadını qorxuların yaddaşına yazdı. Yaddaşda susuzluq yatıran bir şey görməyəndə Səsini xatırladı:

Milyon insan səhrasında / Yalqızlıqdan dona-dona / Günəşlə aram soyuyur / Səsim hardadır, ay ana?

Təkə naqolay suallar deyildi onu "yad " göstərən. Vaqif Səmədoğlu şeirinin intonasiası epiqon - birtipli ənənənin "ekzotik milliliyin" intonasiasını diksindirdi.

Çörək pulu tutdu / Ayın - günün qabağını. / Qara gün gəldi.

Vaqif heç bir halda ənənəni qovmurdu, keçilmiş yolu rədd etmirdi, ənənə ilə köhnənin fərqi - eyniliyini kəsən nöqtəni görə bilirdi, **Keçmişə əlvida demək olmaz, / gələcəklə/ vidalaşa bilər insan ancaq.**

Onun keçmişə və gələcəyə baxışı o qədər aydın, rahat idi ki, Rəsul Rza demiş, "nadan yüz yol oxusa, anlamazdı".

Bizdən qorxmayın, yox, / Qorxun bizdən sonra gələnlərdən... / Bir kəs bilmir niyə, nəylə, / Hansı niyyətlə gəlir onlar. / Bir kəs in də ağına gələ bilməz / Haradan çıxacaqlar / Bizdən sonra gələnlər... / Nəğmələri necə, nəğmələrinin sözü necə, / Nədən olacaq? / Öldürməyəmi gələcəklər ancaq, / Yoxsa / Nəse deyəcəklər sizə / Başınız üstə / Qılınc qaldırmaqdan qabaq? / Qorxun, / Qorxun bizdən sonra gələnlərdən...

Vaqif Səmədoğlu bütün gerçək və böyük istedadlar kimi, şair obrazı yaratmaq haqqında düşünmədi, Vaqif Səmədoğlu Obraz oldu. Vaqif Mustafazadə muğamla cazın təfsirində yeni bir səhifə açdığı kimi, Vaqif Səmədoğlu şeirin "caz və saz" təfsirini yaratmaqla milliliyin mahiyyətinə endi - milli-mənəvi varlığın ümumbəşəri ifadəsini verməklə yanaşı, milliliyin həm də ciddi sosioloji problemlərin daşıyıcısı olduğunu bir daha təsdiq etdi.

Sən ki neçə dildə eşitmişdin / Azadlıq sözünü. / Sən ki seçə bilirdin / Dünyanın əyrisini, düzünü. / Sən ki oxumuşdun, / ümidin göz yaşını, / Dəsmal kimi silməkçün / yazılmış şeirləri. / Sən ki / Dünyanın neçə pəncərəsindən / görmüşdün səhəri...

Vaqif Səmədoğlu həmişə ürəyini Səməd Vurğunun - azadlığı boğulan zəncinin qəzəbindən dümağ olmasını görüb - yaşamış atasının - xatirəsinə söykəyib üşüyən azadlığı sığalladı:

Yad ellərin qarı yağır, / Nə vaxtdır elimizə.

Vaqif Səmədoğlunun sualları passiv romantik şair düşüncəsində ilişib qalmır, 60-cı illərin sonunda ittiham ladında Birləşmiş Millətlər Təşkilatına tuşlanırdı, Vyetnam dərdinə diqqət çəkməklə, ikiyə bölünmüş vətən ağrısının tanış qəmli ağrısına resept yazırdı.

Vətən şirin şeydir, / şirindir, talan olsa da... / Amma ikiqat şirindir / İkiyə bölünmüş Vətən! / ...Onda ikiqat cəsarətdən, / vaxtında silaha dönə biləcək qeyrətdən / asılıdır onun taleyi.

Vaqif Səmədoğlu Vətən dərini İnsan ümidinin özü bilirdi. Vaqif Səmədoğlu heç vaxt Vətənə tribunalardan, rəyasətdən sevgi söyləmədi. Vaqif Səmədoğlu Vətəni yaşadı - sevgi kimi yaşadı, bütöv yaşadı. Vaqif Səmədoğlu ölümə, həyata, cəmiyyətə, hakimiyyətə... müxalifət mədəniyyəti - birlik nümunəsi yaşamağa və yaşamağı öyrətməyə gəlmişdi...

Məndən uzaq gəzməyin, / bir-birinizdən də. / Tək qoymayın məni / bir - birinizi də.

Vaqif Səmədoğlu hansı janrda, nə yazdısa, insanları sevgiyə öyrətməkçün yazdı. Yazdıqları ilə Janr ola bildi. O, şeiri kimsədən öyrənmədi; o, Sözdən doğulmuşdu.

Mənə şeir yazmaq öyrət, / öyrət, canavar izi... / Bilinsin ki, hardan gəlib, / Hara gedir sözlərim. / Yaşamağa, / Torpaqda sənə kimi qalmağa / Haqqı olsun şeirlərimin, / Olsun, canavar izi.

Vaqif Səmədoğlu insanı rəng kimi, səs kimi, söz kimi görə bilməyə öyrədirdi oxucusunu. Rəngi solduran, səsi sozaldan, sözü bozardan taleyin çox da səxavətli olmadığına görə insan üçün rəngə şuxluq, səse tərəvət, sözə rahatlıq qatan bu yaradıcılığın rəngi qarışıq rəng olan bənövşəyi daha yaxındır. Bu rəngdə üç xalis rəngdən ikisi - qırmızı və göy iştirak etsə də, qırmızı kimi isti deyil, onun kimi imtinaya meyillidir, daxili enerjinin sərbəstliyini ifadə edir, göy rəng kimi, qaranlıq üzərində işığın qələbəsinə təmsil edir. Bənövşəyidə həm də sarı rəng var - göylə qırmızının arasında mövqe; bir az bədbin, bir az yorğun... Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığı bənövşəyi rəng kimi - sintezdir. Dövr, tərz, mədəniyyətlərin müqayisəsinə səsləyən əlahiddə təqdimat nümunəsidir. Hansısa bir zamandan, hansısa bir düşüncə mədəniyyətindən gəlmiş, yaxud qopub ayrılmış bir meteoru xatırladır. Poetik sintaksisi son dərəcə dramaturji, son dərəcə kübar, son dərəcə xəlqi... Həmişə maraqlı olacaq, ünsiyyətə səsləyəcək. Vaqif Səmədoğlunu oxumaq gerek deyil,

Vaqif Səmədoğlunu öyrənmək gerek deyil,

Vaqif Səmədoğluya heyran olmaq da yetmir.

Vaqif Səmədoğlunu sadəcə, yaşamaq gerek.

Başqa yol qoymur axı...

Birdən çaşıb

Məktub yazmaq istəsən mənə

Belə yaz

Üstünü məktubun:

"....."

Do vestrebovaniya.

Samomu nesçastnomu"

Dar teleqraf pəncərəsindən

Neçə insan əli

Uzanacaq məktubuna.

İtəcək əlimin tənhalığı

əllər içində...

Südabə AĞABALAYEVA

Kamran NƏZİRLİ

Yatan gül və ya Jozefinanın bənövşəsi



◆ *Hekayə*

Onlar birdən-birə yadlaşdılar, susdular, danışmadılar. Görünür, gülsatan oğlandan oldu. O sözü (hansı sözü?) deməsəydi... Bəlkə, elə qırmızı işıqdan oldu? Yanmasaydı... Əri maşını saxlamasaydı... Oğlan pəncərəyə cımbımasaydı...Yox...bə, nədən? Nədən onlar qəflətən bir-birlərindən belə asanca uzaqlaşdılar? Bəlkə, elə bu bənövşələrdir?..

Qadın fikirli-fikirli maşının pəncərəsini endirdi, elə bil bayaqkı ilıq düşüncələri də uçub getdi, gün işığını yavaş-yavaş udan çöldəki havaya qarışdı, indi onları təzədən beyninə yığmaq istəyirdi, bacarmırdı. Dərd qadının gülüş çöhrəsini qəflətən yaxalamışdı; o, pərişan baxışlarını ağ çiçək dəstələrinə dikmişdi. Anın hökmünə bax da! Cəmi bir neçə dəqiqə bundan qabaq ər-arvad şirin-şirin söhbət edirdilər-ilk dəfəydi ki, qızıldan ağır yeganə qızları barədə danışmışdılar; ciddi, həm də həssas mövzuydu... Qadın deyirdi ki, Aytənin ərə getmək vaxtıdır. Gecikir. Əri isə əksini deyirdi: uşaqdı hələ, qoy karyera qursun, sonra. Təzəcə işə başlayıb, axı!... Ana deyirdi ki, qızının psixoloji durumu da yaxşı deyil, son aylar çox sus-qun, qapalı, yorğun-arğın gəlir. Gələn kimi elə hey yatır. Sümüyü yüngül olsa da, saman ondan ağırdı... elə bil canı sapdan asılıb. Ata deyirdi: eybi yox, ötüb keçər, gəncliyin adı və vaxtaşırı müşahidə olunan hallarıdır... Ana düşünürdü ki, qızı vaxtında ərə getsə, evdə arxayınlıq hökm sürər, həyat daha harmoniyalı (kəndindən nəvə keçirdi, amma bunu dilə gətirmək istəmirdi!), daha maraqlı olar. Ata isə...

...Qırmızı işıq yandı (vaxt tapdı yanmağa da!), ağ "Prado" dayanan kimi yaz günəşinin azca qaraldığı nimdaş köynəkli cavan oğlan maşına sarı cumdu; əlində ağ bənövşə dəstələri vardı, onları sürücünün böyründə oturan qadına ürəksiz - ürəksiz uzadıb az qala yalvardı:

-Ucuz verirəm, götürün, xanım, təzə-tər bənövşələrdir... Jozefina sortu...

-Jozefina sortu? - deyə əri aman vermədi, gülməkdən özünü güclə saxlayıb əvvəlcə arvadına, sonra gülsatan oğlana təəccüblə baxdı, özünəməxsus tonda:

- Ə, bu da təzə çıxıb?- deyə kinayə ilə sualı təzələdi.

-İnanmırsız?- oğlan yenə ürəksiz dilləndi. - Alın, dayı, Quran haqqı, aparın evə, görün o, sizə necə xoşbəxtlik gətirəcək?!

-Bə sənə niyə gətirmir?- bu dəfə kişi lap bərkdən güldü və yaşıl işıq yananda maşına qaz verdi.

Maşın aralanmamış gülsatan oğlan qadına yazıq-yazıq baxıb yavaşdan pıçıldadı:

-Niyə gətirmir? Gətirir... mən xoşbəxtəm... Sən isə get... yatmış bəxtinin dalınca...

Qadın pəncərə şüşəsini qaldırırsa da, deyəsən, oğlanın sonuncu sözlərini eşitdi. Hə, hə, qadın o sözləri eşitdi. Görünür, elə buna görə də maşın işıqforu keçən kimi kişi yol kənarına verib saxladı. Gülsatan ona tərəf iti addımlarla gələn kişini görəndə əvvəlcə qorxdı, istədi aradan çıxsın, elə bildi dilinin ucunda pıçıldadığı söyüşü kişi eşidib, ona görə gəlir üstünə. Amma yox... əslində, belə oldu: işıqforu ötən kimi qadın birdən-birə nə düşündüsə, ərinə dedi:

-Mən o çiçəkləri istəyirdim, niyə almadın?

-Axı, bir söz demədin?

-Bəs sən niyə soruşmadın məndən? Bəlkə, elə o oğlan düz deyir...

-Eeeee.... sən də lap... bayaq deyərdin də... - əri hirsələndi, maşını qırağa verdi.

-Əvvəllər belə eləməzdin... Əvvəllər bizim heç nəyimiz yox idi... Nə evimiz, nə maşınımız... nə bağımız... nə qızımız... Kirayələrdə... qonaq gələndə də utanardıq... Amma sən mənə gül alardın... sevgimiz aşib-daşardı... Hamı həsəd aparardı... yaxın idik... mehriban idik... sanki bütün dünya bizim idi... İndi isə... hər şeyimiz var... hər şeyimiz... Bircə şeydən başqa...

-Yenə başladın kitab cümlələri deməyə? Bənövşə istəyirsən, de, alaq də! - əri qapını çırpıb gülsatana tərəf yeridi.

-Hamısına nə qədər verim? - soruşdu.

-Götür, dayı... İstəyirsən, heç vermə... Qurbandı... - oğlan yenə ürəksiz dilləndi.

-Yaxşı görüm, qiymətini de...

-Hamısına beşcə manat...

-Elə bu? Səhərdən beş manatdan ötrü durmusan burda?- deyə kişi cibindən pul çıxarıb oğlana uzatdı və gülləri götürüb geri qayıdanda əsmər bənizli gülsatan yenə dilini dinc saxlamadı:

-Çörək pulundan ötrü durmuşam da, dayı... - dedi və uşaq kimi sevinə-sevinə geri döndü ki, yolu keçib getsin evinə-eşiyinə...

-İndi xoşbəxt oldun?- kişi oğlanın dalınca yenə kinayə ilə qışqırdı. Gülsatan, deyəsən, heç eşitmədi, çünki artıq yolu keçirdi, gülə-gülə keçirdi yolu.

Kişi bənövşə dəstələrini qadına uzadıb:

-Al, bu da sənin jozefinan!- deyə təkəbbür yağan bariton səslə dilləndi. Qadın gül dəstələrini bir-bir burnuna apardı, ətrindən məst oldu, bir-iki dəfə dərinədən nəfəs alıb çalışdı ki, gülümsəsin, bacarmadı.

-Sağ ol!... - dedi.

Bir müddət susandan sonra əlavə etdi:

-Oğlan düz deyir, Jozefinanın iyi gəlir bunlardan... (Sonuncu sözləri elə vurğuyla söylədi ki, guya o, Jozefinayla türmədə bir kamerada yatmışdı, dustaq qızının gətirdiyi çiçəkləri də şəxsən özü görmüşdü!)

-Bu jozefina nədi belə? Birinci dəfədi eşidirəm...- əri soruşdu.

-Nədi yox, kimdi?! Sən hardan biləsən? Savadın var ki?- qadın bu dəfə istehzayla gülümsəməyə çalışdı... - Mən sənə gələndən sonra bəxtin açıldı, pullar qazanmağa başladın, adamlar arasına çıxdın...Yoxsa, kənddən gəlmişdin... bir həsir, bir Məmməd nəsir idin...O gülsatan kimiydin də...

-Yox a... Bəsdi görüm!- əri bunu ciddi qəbul elədi. - Sən Allah, Aytənin yanında belə şeyləri demə...O gün ana-bala yenə başlamışdız məni müzakirə eləməyə... Nə bilim, evə gec gəlir... bizə diqqət yetirmir... Bütün günü çöldə-bayırda... Başını qızdırır... Elə bilirsiniz, eşitmirdim?

-Qabağa bax, qırmızı işıqdı... Çox danışma...
 -Hə... Səni sevdiyim üçün çox danışmam da...
 -Sevdiyin üçün? Yaxşı, yaxşı...sevən adam belə eləməz!- arvadı köks ötürdü,
 - Sən əvvəlki Qara deyilsən!
 -Nə təhər yəni... nə demək istəyirsən? Elə sən özün də əvvəlki Mətanət deyilsən! - kişi hikkələndi və qazı basıb sürət götürdü.
 Bu söz qadına yaman toxundu. Amma:
 -Yavaş sür...- deyə qadın burnunda mızıldandı və heç nə olmamış kimi yenə çiçəkləri qoxuladı. - Nə gözəl ətri var e?! (Deyəsən, bayaq açıq pəncərədən uçub gedən ilıq düşüncələri qayıdıb gəlmişdi yerinə!) Heyifdilər, gedim suya qoyum bunları... Gündüzlər bu güllər büzüşüb yatır... Gecələr... Ah... gecələr bu güllər daha məstedicidir olur...
 -Orta məktəbdə biologiya müəllimim vardı...- kişi istədi yaddaşını qurdalayıb uzağa getsin, - Rufa müəllimə... lap onun kimi danışdın... Güllərin, ağacların, otların... dilini də bilirdi... Amma bizim uşaqların ondan zəhləsi gedirdi... çünki bizim dilimizi yaxşı bilmirdi...

Bundan sonra düz evə çatanacan susdular. Nə kişi, nə də qadın danışdı. Hərə öz aləmindəydi.

Kişi evə gələndən sonra, necə oldusa, xeyli Jozefina və yatan güllər barədə düşündü. İlk dəfəydi ki, arvadıyla belə qərribə mövzuda söhbət etmişdi və ilk dəfəydi ki, arvadı ondan xoşbəxtlik gətirən gül istədi və o da aldı. Məgər onlar xoşbəxt deyildilər? Məgər bu iyirmi beş ildə Mətanət həmişə demirdimi ki, biz xoşbəxtik, bəxtəvərik? Gözəl-göyçək qız övladımız var...Əvvəllər heç nəyimiz yox idi, indi var... hər şeyimiz var... Nə istəyiblər, eləmişəm... Məgər biz xoşbəxt deyilik? O nə söz idi maşında mənə dedi? Yox, burda nəse var? Yəqin, nəse var? Dayan bir!

Kişi dalğın-dalğın əynini dəyişdi. Aytən evdəydi, həmişəki kimi kompüterinin qabağında oturub gələn mesajları oxuyurdu. Ata elə bil ilk dəfəydi qızına fikir verirdi, arvadının sözlərinə, hər bir hərəkətinə ilk dəfəydi göz qoyurdu. Danışmırdı, dinməz-söyləməz hər şeyə göz qoyurdu. İndi evdə hər şey - hərəkət, səs, qoxu, hava, əşyalar... ona şübhəli gəlirdi. Görünür, o, bunlar barədə heç vaxt düşünməyib. Onun əvəzinə düşüncələr: arvadı və qızı Aytən... Daha kim vardı ki?

Arvadının ovqatı birdən-birə dəyişdi; evə girən kimi bardağa su doldurdu, bənövşə dəstələrini suyun içinə qoydu və qonaq otağındakı pəncərənin qabağında yerləşdirdi. Onlara xeyli baxdı, dərinə nəfəs aldı, bundan sonra gəlib əynini dəyişdi...

Yaxşı ya pis hadisə hər an insanı izləyir, insan özü də bilmədən hər zaman o hadisəni gözləyir. İnsanın başına gələcək hadisələri elə insan özü qabaqcadan hazırlayır. Əlbəttə, kişi qətiyyən bu barədə düşünə bilməzdi. Kişi yatağa girəndə ayrı şeylər barədə düşünürdü. Fikirleşirdi ki, görəsən, o, arvadının daha hansı arzusunu yerinə yetirməyib? Görəsən, ana-bala yenə nədən danışirlar? Bəlkə, ondan xəbərsiz nəse bir hadisə baş verib? Aytən də neçə gündür key kimi gəzir. Elə bil evdə ondan başqa adam-zad yoxdu. "Hə", "Yox"dən başqa heç nə danışmır. Bir yandan da Mətanətin Jozefina gülləri... Görəsən, arvadı nə üçün məhz bu güllərə yatan güllər dedi? Bu ağır fikirlər kişinin başını şişirtirdi. O, yerində qurcalana-qurcalana iztirab çəkirdi. Yox, onun heç bir qısqanclıq dərdi yox idi, amma qəflətən beynində oyanan ağır və əzablı fikirlərin qəlbinə amansız hücumları onu karıxdırmışdı. Əməlli-başlı karıxdırmışdı.

İki saat ötdü. Aytənin otağından işıq gəlirdi. Mətanət hələ də ordaydı. Əri dözə bilmədi, yerindən durub ayaqları ucunda dəhlizə çıxdı. Qonaq otağına girib işıqları yandırdı. Bayaq arvadının suya qoyduğu ağ bənövşələrin boynu büküldü. Ağ gecə güllərinin bihuşedici ətri otağı başına götürmüşdü. Düşündü: görəsən, bu gecə gülləri nə üçün ağ rəngdədi? Bəlkə, onlar gözə çarpmaq istəyirlər, hə?

Axı, onlar kimə və nə üçün görünmək istəyirlər? Niyə bütün günü yatır və məhz gecələr, qaranlıq düşəndə oyanırlar?

Qəribədi, ömründə birinci dəfədi ki, kişi güllər barədə düşünür! Hardan girdi beyninə? "Vallah, bu Mətanət də bekar qalıb e! Yatan gül...Yox bir, Joze... Cül-yetta bənövşəsi...Günümüze bax də! İşim-gücüm tökülüb...Mən nə hayda....".

Bu vaxt əl telefonu cingildədi.

-Aaaaloooo...- deyə başladı otaqda var-gəl eləməyə...-Hə... Hüsüü... Nooldu, boşaltdız vaqonları?... Necə? Əəəə, eşşək beyni yemisen?... Bə kim qoymur, əəə? Kim? Bonapart? Çəşmişən, əəə?...

Kişinin ağzı köpükləndi, ayağı yanmış köpəyə bənzəyirdi, bir yerdə qərar tuta bilmədi, başladı hiddətlənməyə:

-Əəəəə... Ona de ki...Gələrəm onun şalvarını...Dəyyus... Bonapart qoymur! Bonapart kimdi, ə? Ver görüm ona telefonu! (Üz-gözü qızarır, telefonu sağ qulağından sol qulağına aparır). Əəə, Bonapart... Qaradı... Taxta Qara... Hə... Sən o lüt Kitayın oğlu döyülsən? Nə? Dədən adını dəyişdirib? Nə qoyub? Milton? Baaaaaa... Bə sən ha vaxt dəyişirsən aduvu? Baaaaa! Hindi nə qoymusan? Napoleon? Baaaaa! Saqqalın ağarsın! Çöyür tatı, vur tatı!!! Bəri bax... Yaxşı... Bonapart Napoleon... Sən zad elə... Ver görüm Hüsüyə... (bir anlıq üzünün qırışığı açılır, bıqaltı gülür). Hüsüüüü... bə denən qara qızın dərdi var də... beş dənə ver göydən soxsun gözüne! Həəəə... Boşaldın, aparın yığın anbara... Səhər danışarınq...

Telefon susdu. Qara da susdu. Güldü. Deyəsən, qəzəbi də soyumuşdu. Maraqlı gündü...Günün hökmünə bax da! Yatan gül... Jozefina... Bənövşə... Bonapart...Taxta... Napoleon...

Necə oldusa, kişi başladı qəhqəhəylə gülməyə. Onun səsinə arvadı və qızı qonaq otağına yürüdülər.

-Ata, noolub, bu axşam vaxtı...- deyə qızı gülə-gülə soruşdu.

-Yəqin, yadına yenə Rufa müəlliməsi düşüb... - arvadı pəncərə qabağına gedib bayaq suya qoyduğu bənövşə dəstələrinə baxdı.

-Vallah, bu gün doğrudan da maraqlı gündü ye... - ata divana yayxınıb əl telefonunu oynatmağa başladı.-Allahın işini bilmək olmur ki?! Gör nə qədər təzə şey eşitdim... Gör kimlər yadıma düşdü?! Rufa müəllimə... Kitayın oğlu Bonapart... Jozefina... Bunlar hamısı sənin işlərinə, doxtur! (arvadı həkim idi, hərdən ona belə müraciət edirdi). Sən o bənövşələri mənə aldırmasaydın...

- Ata, yaxşı ki alıbsan... - deyə qızı atasının böyründə oturub onu qucaqladı. - Mən bənövşələri sevirem!

-Həəəə? Sabah səninçün bir vaqon bənövşə alaram! - kişi şəstlə qızının yanağından öpdü və gözücu arvadına baxdı. Arvadı onlara fikir vermirdi, deyəsən, üreyində güllərlə danışdı, bardaqların yerlərini dəyişdirir, gül dəstələrini ehtiyatla yanbayan düzürdü ki, bir-birlərinə toxunmasınlar.

-Bilirsən, ata, mən oxumuşam ki, bu gecə bənövşəsi günəş batandan sonra ətir buraxır... oyanır...

-Qızım, bu gün sən nə yaxşı dilli olmusan?! - ata sevindi və arvadıyla maşındakı söhbəti yadına salanda bir qədər narahat göründü. - Bunları hardan bilir-sən?

-Orta məktəbdən yadımda qalıb... Güllərin tozlanmasına kömək edən həşəratlar var- biz onları görmürük, amma onlar özlərinə lazım olan bitkiləri görürlər, xüsusən ağ güllər gecələr daha yaxşı görünür; onlardan gələn güclü qoxu isə, həşəratları lazımi istiqamətə yönləndirir. Gecə bənövşəsi də belədir... Ağ zanbaqlar... Gülümbahar çiçəyi, quduzotu, qətran çiçəyi, turşəng, sarmaşiq gülü... Güllər vaxta görə açılır, yumulur, solur, məhv olur...

-Mənim ağıllı qızım... - atası qürurlandı, elə bil qəzəbindən ağzı köpüklənən bayaqki kişi deyildi. Ata ilk dəfəydi ki, qızıyla belə yaxından təmas qururdu. Söh-

bətə ana da qoşuldu, dedi ki, onun yadına gəlir: nənəsi belə şeyləri daha yaxşı bilərdi. Təəssüf ki, indiki cavanlar bu gün oxduqlarını sabah yaddan çıxarırlar.

-Çünki kitab oxumurlar! - ana ucadan əlavə etdi. - Kitab vərəqlərindən insan enerji alır, müsbət enerji! Amma sən... Gözlərini zilləyibsən kompüterə... və telefona....ona görə kor olub gedirsən!- bunu qızına dedi, çünki Aytən artıq neçə illər idi ki, eynək taxırdı və bu da onun gözəlliyinə xələl gətirirdi. Hər halda, ana belə düşünürdü. Ona elə gəlirdi ki, bəlkə də, qızı bu səbəbdən indiyədək evdə qalıb.

-Heç narahat olma, doxtur, inşallah, bu Jozefina sortunun bir xeyri olar!-əri ona göz vurdu və arvad hiss elədi ki, bunu kinayə ilə dedi. Amma gördü ki, Aytən başını atasının çiyinə qoydu, atası qızının saçlarını tumarlamağa başladı.

Hələ belə şey olmamışdı bu evdə.

-Doxtur, sən, axı, mənə Jozefinadan danışmadın?- deyər əri ikibaşlı sual verdi, sonra əyilib bir də qızının alnından öpdü. Aytən ruhlandı və:

-Ata, Jozefina Napoleonun arvadı olub...- deyər anasının yerinə dərhal cavab verdi.

-Bilirəm, qızım...bilirəm...

-Məni dolamısan? - arvadı yarızarafat, yarıciddi dönüb mətbəxə getdi. Amma açıq qalmış qapıdan qızıyla əri arasında gedən söhbətə qulaq kəsilmişdi.

-Əslində o, general Boqarne adında kral hakimiyyəti tərəfdarının arvadı olub... - deyər qızı həvəslə danışmağa başladı. - Napoleon o generalı edam elətdirir, Jozefinayı da türməyə salır...

Qara qəflətən diksindi. Bu, maraqdan da ola bilərdi. Sonra gördü ki, arvadı, əlində sini, çay gətirdi, stolun üstünə ləbləbi, qara kişmiş, mer-meyvə qoydu, sakitcə oturub ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırı, ata və qızın söhbətinin ardına qulaq asmağa başladı.

-Görürsən?- ata anaya göz vurdu.- Bəs, deyirsən kitab oxumurlar?

-Ata, maraqlı deyilsə, danışmayım... - Aytən elə bil nazlandı.

-Danış, qızım, mən çoxdandı belə şeyləri eşitmirəm...

Ana dinmirdi, ürəyində sevinirdi. Çaydan bir qurtum içdi və düşündü ki, görəsən, bu günkü həyat yuxu deyil ki?!

-Hə... deməli... - Aytən davam elədi, - Jozefina türmədə olarkən dustaqlardan birinin qızı ona bir dəstə bənövşə gətirir... Təsəvvür edirsiniz: öz edamını gözləyən bir qadın bənövşə çiçəkləri alır. Ertəsi gün isə Jozefina azad olunur. Görürsüz? Bənövşə Jozefinaya azadlıq gətirdi!

-Çayınızı soyutmayın, gəlin süfrə arxasına!-ana sanki əmr elədi. Ata ilə qızı əmrə müntəzir keçib oturdular süfrə başında. Ata hələ də maraq dolu baxışlarını qızına zilləmişdi. Onun baxışlarında maraqla yanaşı sual, müəmma, ehtiras, yangı, qorxu, mərhəmət, amansız qəddarlıq, əzab, iztirab...hər şey...qarışmışdı bir-birinə. Hövsələsini basa bilmədi, soruşdu:

-Axırı necə oldu?

-Hələ axırına çox var, ata! Deməli, azad olunandan dərhal sonra Jozefina türmənin qapısı ağzına gəlir və bir dəstə bənövşə gətirir, gözətçidən xahiş edir ki, bu gülləri içəridə yatan xəstə bir dustağa- Fransa taxt-tacının varisi XVII Lüdovikə versinlər. Onun xahişi yerinə yetirilsə də, şahzadə bir aydan sonra türmədə vəfat edir və onu elə gecəylə dəfn edirlər. Jozefina şahzadənin qəbrinin üstündə bənövşə çiçəkləri əkdirir...

-A qızım, belə ağır şeyləri danışma, sən Allah! Gecə vaxtıdı...- anası narahat oldu.

-Yox, qoy danışsın... - əri arvadının sözünü kəsdi.-Davam elə, qızım...

-Jozefina hər gün o qəbrin üstünə təzə-tər bənövşələr qoyur... Gizlicə... Bir dəfə Jozefinayı bala dəvət edirlər. Gənc general Bonapart da həmin balda olur, Jozefinayı görür, ondan əl çəkmir... Qadının əynində sadə bir don olur, lakin yaxasında və saçında ətirli bənövşə çiçəkləri...Fransanın gələcək imperatoru

balın sonunda Jozefinanı kəretaya otürür, qadın kəretaya oturanda onun yaxasındakı bənövşələr Napoleonun ayaqları altına düşür. Gənc general cəld əyilib gülü götürür, onu ehtirasla dodaqlarına aparıb öpür...

Ata-ana və qız yerlərini dəyişmişdilər. İndi ailə divanda oturmuşdu Aytən atasıyla anasının arasındaydı, başını yenə atasının çiyinə qoyub pəncərə qabağındakı ağ çiçəklərə baxır, hərdən anasının nəvazişli əlini saçlarında hiss edirdi. Bu evdə hələ belə şey olmamışdı! Möcüzə baş vermişdi. Hər şey tərsinə baş verirdi. Ata-ana uşaq olmuşdu. Doğrudur, Aytən özü də uşaq deyildi, xeyli yaşı vardı. O, ata-anasına nağıl danışdı. Qız yaşından xeyli böyük olmuşdu, valideynlərinin hər ikisini ağır və iztirablı həyatdan aralayıb uşaqlaşdırmışdı. Onlar Aytənə itaətlə qulaq asır, arabir mürgülü gözlərini açıb bərəldir, maraqla hekayətin ardını gözləyirdilər.

-Bəs, sonrasını nə oldu?- bu dəfə ana soruşdu.

-Sonrası da... düz bir il ötdü... Jozefina Napoleona ərə gedir... Toy günü qadını təzə-tər bənövşələrlə bəzəyirlər. Əlində də bənövşə dəstəsi tutur. Jozefina Napoleona deyir:

-Heç vaxt bənövşəni unutma! Toy günümüzün vaxtını da yadında saxla! Hər il toy günümüzdə mənə bənövşə bağışla! Bənövşələr bizim xoşbəxt həyatımızın uzunömürlü olmasına zəmanət verəcəklər!..

Qız yerini bir qədər də rahatlayıb qıqlarını bir-birinin üstünə aşırı. Bir gözü anasında, bir gözü isə atasında idi. İndi atası xumarlanır, anası isə ayaqlarını qatlayıb belini divanın sağ küncündəki balısa söykəmişdi; gözləri gah yumulur, gah da açılırdı. Amma qulaqlarını dik tutmuşdu, hekayəti axıradək dinləmək həvəsini söndürə bilmirdi. Əslində, qadının içində xəfif yaz mehi əsirdi, qəlbinə ilıq, sanki özünə də təptəzə görünən duyğular dolmağa başlayırdı. Ana nigarənçılığı qadın lətafəti ilə əvəz olunmuş, həkim sayıqlığı uşaq marağıyla üz-üzə dayanmışdı. Əri divanın sol küncünə yayxındı, başını qolunun altına qoyub xumar gözlərini qızından çəkə bilmədi. Birdən yuxulu-yuxulu mızıldadı:

-Qızım, görən, o Bonapart bizim kənddəki qonşumuz lüt Kitayın oğlu deyil ki?! Bayaq beş yüz dollarımı qamarladı... Dilənçi oğlu dilənçi!

Ana və qızı gülüşdülər. Ananın yuxusu qaçdı. Aytən atasını nəvazişli baxışlarıyla süzüb dedi:

-Ata, sən evdə heç vaxt ciddi olmursan! Heç olmasa bu gün... bu gün işdən ayrıl... bizim yanımızda ol...

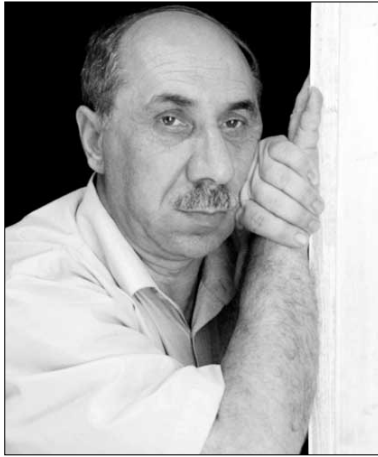
-Qızım, sizinləyəm... Danış görüm o köpəyoğlunun axırı nooldu? - atası dirşəklənib gözünü ovuşdurmağa başladı.

-Napoleon arvadının xahişini heç vaxt unutmurdu. Hər dəfə yürüşə gedir, qayıdanda ona bənövşə gətirirdi. Lakin bir dəfə... yürüşdən gec qayıtdı... Gecəydi. Parisdə heç bir yerdə bənövşə tapa bilmədi. O, Tampl türməsinin yanında qoca bir arvad gördü. Arvadın qabağında bir səbət bənövşə vardı. Napoleon sevindi, arvada heç nə demədi, ovcuna pul basıb o səbəti götürdü... Və gətirib arvadına verdi.

-Bunları hardan aldın?- Jozefina soruşdu və qorxa-qorxa ərinə baxdı. Və biləndə ki, əri gülləri Tampl türməsinin qabağında duran arvaddan alıb, bayılır. Jozefina hesab etmişdi ki, bu, pis əlamətdir: Napoleonun aldığı çiçəklər şahzadənin qəbrinin üstündən götürülmüş bənövşələr idi. Çox keçmir ki, Napoleon Jozefinadan ayrılır...

...Qız yavaşca durub işığı söndürdü. Evə qaranlıq çökdü. Ata-anası divanda hərəsi bir küncdə yuxulamışdı. Necə oldusa, gözünə pəncərə qabağındakı ağ çiçək dəstələri sataşdı. Yaxına gəldi, məst oldu. Ürəyi fərəhdən döyünməyə başladı. Bənövşələr oyanmışdı, aram-aram nəfəs alırdılar.

♦ P o e z i y a



Əbülfət MƏDƏTOĞLU

DƏRDİM

Qollarımı açmışam,
Dolan boynuma, dərdim.
Canı-dildən deyirəm -
Bəlan boynuma, dərdim.

Üzüyola uşağam,
Arx üstüyəm, başağam,
Çox qısnağa, çaşaram -
Yalan boynuma, dərdim.

Min illərdi köç ötür,
Yüyrək ötür, gec ötür.
Sən yaxşını seç, götür -
Qalan boynuma, dərdim.

* * *

Qəribədi bu yerlər
Hər tərəfdə sən varsan.
Gözübağlı gedərəm -
Hansı səmtə aparsan.

Yollara boylanıram,
Mən izini görürəm.
Gülləri oxşayıram -
Bənizin görürəm.

Çayların nəğməsiylə
Səsinə köklənirəm.
Bulaqlar pıçıldayır,
Qalxıram, şəklənirəm.

Elə bil böyüyübdü
Ürəyim də sinəmdə.
Gəzirsən addım-addım
Bu yerləri sən məndə.

* * *

Bu həsrət üzdü məni,
Budaqdan yarpaq kimi...
Gözaltı süzdü məni -
Cadarlı torpaq kimi.

Bu fərqli bir gəlişdi
Heç bilmədim nə işdi.
Ürəyimə ilişdi -
Atılmış qarmaq kimi...

Bu sevgidə şitildim
Didim-didim didildim!
Mən bir xoş gün bitirdim -
Sonuncu varaq kimi...

* * *

Sözüm düz gəlmir sözlə
Hər addımda tərslik var.
Deyir mənə qaş-gözlə -
Həyat adlı dərslik var!

Eniş, yoxuş önündə
Gəlib çatmır dadıma.
Etdiyim günahları -
Bir-bir salır yadıma...

Çətin olur anlamaq
Oxumaqla hər sözü!
Sözün sirli tərəfin -
Göstərir həyat özü!

* * *

Boynunu büküb durub,
Durub bənövşə kimi...
Mənimlə birgə qəmin
Çəkib hər an fikirin -
Bu qız!

Ağrıya da təbəssüm
Bağışlayıb acıqca...
Həsərətə də can, gülüm! -
Söyləyibdi acıqca -
Bu qız!

Od-alovlu nəfəsi
Varlığımıza bələkdə.
And içmirəm, inanın,
Göydən gələn mələkdə -
Bu qız!

* * *

Mən səndən ayrılacam
Daş qumdan ayrılantək...
Üç yüz illik xan çinar -
Tər şumdan ayrılantək...

Enəcəyəm dərəyə,
Dönəcəyəm bərəyə
Baxacağam hərəyə -
Bal mumdan ayrılantək...

Üzümə şəh düşəcək,
Könlümə meh düşəcək,
Dalımca "eh!" düşəcək -
Bar tumdan ayrılantək!

Sığınacağam xiffətə
Yad olacam ülfətə.
Sən də bu Əbülfətə -
Göz yumdun ayrılantək!

* * *

Həsərlə bir yol gedirəm
Göylər də ağlayır məni...
Ağrılara tuş aşiqəm -
Tək Allah saxlayır məni...

Üzümə üzlər gülsə də,
Gözümə gözlər gülsə də,
Haqqımda sözlər bilsə də,
Bir sözlə bağlayır məni...

Əlimdən əlini çəkir
Oluram heykəl, ya şəkil...
Çevrəmi şumlayıb əkir -
Sinəmdən dağlayır məni...

Guya qənimim olsa da,
Ağrıdan gözümlə dolsa da,
Vaxt tapıb, hər nə olsa da -
Bircə o yoxlayır məni!

* * *

Sən mənə tərəf çevril,
Mən sənə tərəf qaçım.
Sən yaydan ox tək sivrill,
Mən qollarımı açım!

Sənə dəli bir ürək,
Bir çiçək hədiyyəm var.
Seçimi özün elə
Çox göyçək hədiyyəm var!

Ürək ürəyin olar,
Çiçəksə təbəssümün.
Bəzəyər hər ikisi -
Ömrün bütün mövsümün!

QURBANIN OLUM

Bu da qurban bayramı
Yarpaq, qurbanın olum!
Qalxsın zəfər bayramı,
Torpaq, qurbanın olum!

Yozulacaq hər çətin,
İçiləcək şərbətin,
Bitəcəkdi qürbət -
Yar, bax, qurbanın olum!

Qarabağın sədası
Varlığımın nidası.
Canımdadı qadası,
Yar, bax, qurbanın olum!

* * *

Əl boyda bir kağıza
"Getmə!" yazıb, getmisən.
Getmə! - deyən ürəyi
Sən oyuncaq etmisən...

Mənasız inadının
Çevrilib girovuna,
Getmisən, kirpiymin
Baxmadan qırovuna...

Qarışıq fikirlərin
Yaddaşdan məni silib.
Getmisən... o gedisin
Güllə olduğun bilib...

...Pəncərəmdə, qapımda,
Dörd divarda soyuq iz...
Getmə! - yazıb, getməklə
Kədəri güldürdük biz!

* * *

Sən mənim qədərimi
Gülənc sayma, gülümsə.
Qoy baxıb təbəssümə
Bir azacıq da artıq
Yaşayıb sevim onu
Bütün özəlliyilə
O, mənim öz gülümsə!

Sən mənim kədərimi
Göz yaşına çevirmə.
Kırpıqların nəm olsa -
Gülümsə...
Qoy baxıb gözlərinə
Bir azacıq da artıq
Dərinliyinə dalıb
Yaşayım, sevim onu
Bütün gözəlliyilə -
O, mənim özümünsə!

Sən mənim qədərimi
Sən mənim kədərilmə
Qarışdırma, ayırma.
Sənə doğma qədərsə,
Sənə doğma kədərsə -
Baş-başa ver, gülümsə,
O təbəssüm mənimlə!

* * *

Bəlkə də fərqlənmədi
Bu yanaşma, bu baxış.
Qovuşdurmaq istəyir -
Yerlə göyü bu yağış!

Ələnir dayanmadan,
Durmadan, birnəfəsə.
Sanki üsyan eyləyir
Bulud adlı qəfəsə!

Yağır, iri damlalar
Çırpılır pəncərəyə.
Bu yağış dörd tərəfi
Salıbdı məngənəyə!

Yolu, izi su basır,
Gileylər püçurlayır.
Bu yağış qulağıma
Adını pıçıldayır!

* * *

Dibçəkdəki güllərin
Baxışında bir eyham...
Dibçəkdə yaşamağın -
Özü də bir növ edam!..

Pəncərə şüşəsini
Keçən işıq bir həyat...
Bu işığın canında -
Olanlar köhnə, boyat...

Bir duyğunun içində
Bir ömür qalmaq günah!
Tər duyğularla gülsün -
Üzümüzə hər sabah!

* * *

Qızım Nilufərə

Duymağa başlayıram
Bu şirin ayrılığı.
Gör necə yaşayıram
Bu şirin ayrılığı...

Sən özün öz yuvanın
Çevrilirsən şamına...
Ata-ana duasın
Kölgəlik et damına!

Öz nəfəsin isitsin,
Sənin olan dünyanı.
Allahımız çin etsin -
Xəyalını, rəyanı!

Sənn bu toy-düyünün
Nur saçsın günəş kimi.

Baxıb mən də öyünüm,
Unudum hər fikrimi...

Sənlə şirin ayrılıq
Bəxti olsun hər qızın!
Mən də baxıb öyünüm -
Parladıqca ulduzun!

* * *

Sən içimin, çölümün
Dərdinə gün ağlama...
Çevrəmdəki ölümün -
Gəlişin günahlama...

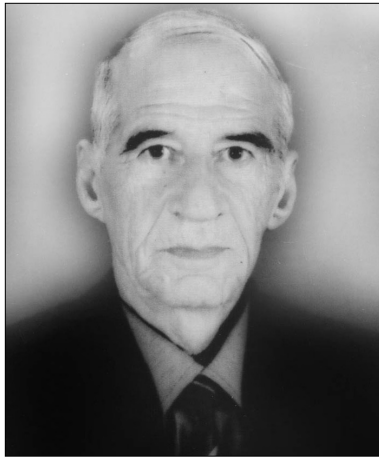
Sən ağın qaradakı
İzlərini oxşa, bax!
Göz çəkir aradakı
Oxşarlığı oxşamaq!

Sən bir anlıq gəl unut
Olacaqla olanı!
Gözünə dolub bulud -
Yağ, qoy öpüm bəlanı!

* * *

Niyə ağladığımı
Soruşmuram.
Niyə susduğunu da...
Sakitcə izləyirəm.
Nədən küsdüyünü də...
Bilirəm
Ağlamağın, susmağın
Lap elə küsməyin də
Bir səbəbi var -
O da ayrılıqdı!
Dünyada ən çox
Ayrılıqdan ağlayır
Adamlar...





Qədir TƏRTƏRLİ

TORPAQ VƏ DƏNİZ

Torpaqdan ayrılıb uzaqlaşandan
Torpaqla görüşə can atır dəniz.
Daim narahatdır, vurnuxur hər an,
Yuxudan tez durur, gec yatır dəniz.

Dərdlilər heç zaman rahat yatmayıb,
Oynadıb yerindən aranı, dağı.
Arzuya çatmayıb, kama çatmayıb,
Qəlbləri qəm yüklü illər dustağı.

Dəniz də qovrulur hicran odundan,
Kövrəkdir, kimsəni dindirə bilmir.
Gör necə yanırsa, bədbəxt o vaxtdan,
Öz suyu odunu söndürə bilmir.

Dənizdən güc alıb öz axarıyla,
Kükrəyir dalğalar, köpür dalğalar.
Təşnəqəlib dənizin dodaqlarıyla
Sahili aramsız öpür dalğalar.

Deyirəm, sən eşqin gücünə bir bax,
Dəniz də sarsılır onun önündə.
Alqış qüdrətinə, ey ana torpaq,
Varlığa şöhrətdir adın bu gün də!

İSTƏMİRƏM

Əlim göydə, üzüm haqda,
Haqqa yönlü sözüm haqda.
Ağac olub yad torpaqda
Tənha bitmək istəmirəm.

Oxumaram özgə səsdə,
Olmamışam bu həvəsdə.
Bülbül kimi dar qəfəsdə
Qəmgin ötmək istəmirəm.

Bir xeyirim yoxsa elə,
Gərək nəşə görəəm hələ.
Bu dünyadan elə belə
Köçüb getmək istəmirəm.

DÜNYA, QORU QADINLARI!

Dünya, sən qadınla şöhrətlənmişən,
Gözəllik tacındır onun xilqəti.
Onun qüdrətilə qüdrətlisən sən,
Sənə o bəxş edib əbədiyyəti.

Heyrətdir, hikmətdir onun ülfəti,
İlahi nəğməmiz qadın səsidir.
Qadın nəvazişi, qadın isməti
Allahın ən böyük möcüzəsidir.

Qönçəsiz budaqdır sevgisiz ürək,
Belə qəlb heç kəsə qismət olmasın.
Qadınlı cəhənnəm bəsimdi, fələk,
Qoy onsuz yerim də cənnət olmasın.

Həyat məhv olardı qadın olmasa,
Onun eşqi dəniz, nifrəti ümman.
Qadın nəfəsilə nəfəs almasa,
İnsan olduğunu danardı insan.

Gəl qoru qadını, dünyam, qoru sən,
Onunla şöhrətin birə min artar.
Əgər hörmətindən çıxmaq istəsən,
Ona borcunu ver, haqqını qaytar!

AĞACDƏLƏN

O budaqda nə gəzirsən,
Axtardığın söylə, nədi?
Səni narahat görürəm
Nə müddətdi, nə vədədi.
Deməsən də bilirəm ki,
Ağac qurdu axtarırsan -
Xəbərdaram məqsədindən.
Bilirsən ki, o qurdlardı
Barlı-barlı budaqları
Zay eləyən, ziyan verən
Ağacdələn!

Çox da belə cəhd eləyib,
Nahaq yorma gəl özünü.
O budaqda qurd nə gəzir,
O ağacdən çək gözünü.
Axtardığın o nadürüst
Hiyləgərmiş hiyləgərdən.
Gəldiyindən xəbər tutub,
Uzaqlaşdı öz yerindən -
Daha heç vaxt gəlməyəcək
Bir də onu axtarma sən,
Ağacdələn!

Yaxına gəl, yanıma gəl,
Gəl dost olaq, qorxma məndən.
Sənə bir sirr açacağam
Xəbərsizsən bu sirdən sən.
Mən adamlar tanıyıram
Ürəkləri qurd yuvası,
Bir dərya da təmizləməz
Qəlblərindən hisi-pası.
Qoy onların ünvanını
Deyim sənə, bilib öyrən,
Ağacdələn!

Bilirsənmi kimdi onlar?
Ləkəsizə ləkə vuran,
Ona, buna böhtan deyib
Qarayaxan, hiylə quran,
Ürəyində gecə - gündüz
Özü kimi qurdlar gəzən,
Paxıllıqdan hər yetənə
Rişxənd edib dodaq büzənə
Adamcildi adamcıqlar -
Kölgəsindən qorxub ürkən,
Ağacdələn!

Ağacda qurdu gəzməkdənsə,
Get onları ara, axtar.
Hədən getməz bu zəhmətin,
Hər zəhmətin bəhrəsi var.
Neştər edib dimdiyini
Sən onların ürəyinə,
O qurdları təmizlə sən,
Təmizlənsin qoy havamız...
Əgər bunu edə bilsən,
Qarşında baş əyərəm mən,
Ağacdələn!



◆ Dünya, səndən kimlər keçdi...



Neçə illər idi ki, ağır xəstə idi. Güclü iradəsi və sonsuz həyat eşqi hesabına yaşayır, yaradırdı, bir-birinin ardınca iri həcmli poemalar, ithaflar, məqalələr, saysız-hesabsız şeirlər yazır, toy-düyündə, el şənliklərində iştirak edirdi. Hələ nə qədər vədəsi, görülməsi işləri vardı qarşıda. Amma ölüm aman vermədi. Bu ilin yanvar ayında jurnalımızın 1-ci sayı artıq çapda ikən onun yazıb-yaratmaq eşqi ilə döyünən ürəyi dayandı. Xalqımız sevimli şairini, Zəlimxan Yaqubunu itirdi.

Allah rəhmət eləsin!

"Azərbaycan" jurnalı redaksiyası

ZƏLİMXAN YAQUB: SƏSDƏN ÜNƏ

Zəlimxan Yaqubun ölümü ilə şeirimizin ritual səslənişi - söylənişi tamamlandı. Söz - ozan şeirinin əski nüfuzu tədricən virtual məkanlara köçür. Şeirin virtual qavrama dövrü başlayıb.

V.Səmədoğlu onun adını "öz səsinde üzə bilən şairlər" sırasında çəkirdi və deyirdi ki, " bu sənət dünyasında öz səsinə arxa çevirən, öz pərdəsində çıxan mənəvi ölümə məhkumdur... Təbiətimizdə gördüyümüz qədərdir sinəmizdən çıxan səslərin rəngləri. Təki öz səsin olsun. Öz səsinde üzə bilən şairlərin olsun, Zəlimxan Yaqub kimi!"

O, dünyaya xatirələrin gözü ilə baxırdı. Xatirə iç dünyasını saxta, süni səslərdən qoruyurdu. Xatirə bu gəlimli-gedimli dünyaya nağıl kimi baxmağa imkan verirdi. Ömrünün hər hadisəsini xatirə süjetinə çevirmişdi.

Xalq şairi olandan sonra Paşa müəllimin mistik sözlərini həmişə xatırlayırdı. Yubileydə, Kəpənəkçiyə gedəndə bizə də - mənə və Azər Turana danışmışdı. Sənədli televiziya filmində də danışmışdı və qəhər basmışdı. "Kəndimizdə Paşa adlı müəllim var idi. Atama deyirdi ki, ay Yusif müəllim, sənın oğlun Bakıdan Kəpənəkçi kəndinə növbəti dəfə fəxri adla

gəlsin. İndi nə atam, nə Paşa müəllim həyatda yoxdur. Onların ruhunu şad etmək üçün kəndə əliboş getmək istəmirəm”.

Yaşamı, məişəti sahmana düşmüşdü. Balalarını yerbəyer etmişdi. Keçmişlə bu gününü həmişə müqayisə edirdi. Keçmiş - uşaqlığını nağıl dünyası kimi qəbul edirdi və artıq bilirdi ki, “əli o günlərə çatası deyil”. Bu gün isə “dörd övladın atası”, ünlü, şöhrətli, şair hörmətli bir insan olmuşdu.

Ritual - poetik nitqində üç rəqəminin mistik - simvolik üstünlüyü vardı. Şeirlərində sətirlərin qafiyələnməsi, sözlərin həmcins sıralanması bu düşüncənin təzahürü idi.

Cirkaba bax, palçığa bax, lilə bax.

Yaxud

Yaz kövrələr, payız ağlar, qış mələr

ya da

***Fələk ona nə saymışdı, nə sayar,
Yüz harayla, gələn deyil səsə yar.
Dərdə sirdaş, qəmə yoldaş, yaşa yar,
Hər üçünnən məzələnir bu kişi.***

“Dilin bünövrəsindən gələn” (Tofiq Hacıyev), mifoloji düşüncənin qatlarından süzülən sinonimlər şeirdə səs şəbəkəsi - mənzərəsi yaratmırdı, həm də bir üslubi dəyər idi.

***Kimə bəxtəm, kimə qismət, yazıyam,
Özüm üçün yaşamadım, çox şükür...***

Yaxud

Taqsır mənim, günah mənim, suç mənim...

Ondan ötrü hər səsin, hər nəsnənin səsi vardı. Gözəl səsin gözəl əxlaqla əlaqəsinə inanırdı: “*Tanrı verir mərdə səsi*” Tanrının varlığını da yalnız nur kimi deyil, ilahi səs kimi qəbul edirdi.

Sazın səsi onu sehirləyirdi. “ Saritel”i dinləyəndə özünü unuduram” - deyirdi.

İsa Muğanna onun obrazını səs metaforası ilə təqdim edirdi. Hər zəngləşəndə: “Zəlimxan, mənə pıçılı göndər, ün göndər” - deyirdi. İsa Muğannanın mistik mifologiyasında şairə yaxın olan da “ün” anlamı idi. Ona görə də böyük ustada həsr elədiyi sonuncu poemasını da “Ün” adlandırmışdı.

Ədəbiyyatımıza ozanların səsinə gətirmişdi. Şeirin, sözün səslənməsi mifoloji düşüncədə dirilmək məqamı idi. Öz ustadlarını (Aşıq Ələsgər, Səməd Vurğun, Osman Sarıvəlli, Hüseyn Arif...) şeirlərini səsləndirməklə onları “dirildirdi

Bu səs saz-ozan şeirinin dinləyicisini, oxuyucusunu bir yerə yığdı. Klassik aşıq yaddaşının inandığı və tanıya biləcəyi qafiyəni səsləndirirdi. Şairin yapışıqlı, şirin yüksək, gur səsi dədə-baba qafiyələri gündəmdə saxladı... Dəfələrlə şahidi olmuşam: hər şeirini yazanda hər sətiri, hər qafiyəni bənddə, beytdə “oturana qədər” təkrar-təkrar, dönə - dönə səsləndirirdi, ondan sonra kağıza köçürürdü. Başqa şairlərin şeirləri də onun yaddaşının etibarlı, güvənli hücrəsində saxlanırdı və mütləq Zəlimxan Yaqub səsinə “otururdu”

Zəlimxan Yaqub üçün şeir mütləq səslənməliydi. Səslənməyən şeir ölüydü. Poeziyasında güclü ayin, mərasim ruhu, effekti də burdan gəlirdi.

O nəfəsinə, poetik təhkiyəsinə, repertuar yaddaşına görə ozanlar, aşıqlar dövründən virtual kommunikasiya dövrünə - total yazı zamanına gəlib çıxmışdı. Virtual texnologiyaların sürətli inkişaf etdiyi, sosial şəbəkələrin düşüncələri hörümçək toru kimi sardığı, vizuallaşdırdığı bir vaxtda ozan -

aşıq söyləmə poetikasını müasir topluma şövq və ehtirasla təqdim etməsi sirli, maraqlı mədəni bir hadisəydi. Dədə ozanlar kimi, Zəlimxan Yaqub əski ədəb-ərkan, əxlaq - davranış dəyərlərini təbliğ edirdi, özü də bu dəyərlərə əməl edirdi.

Şeirlərini məclislərdə, bitib tükənməyən, davamı olan bir silsilə kimi sıraya düzürdü, bir dastanın qolları-boyları kimi, bütöv bir əsər kimi təqdim edirdi. Məclislərin, görüşlərin enerjisi həmin şeirlərin “zühuruna” və yaşanmasına səbəb olurdu.

Səsindəki kolorit və dastan gümrahlığı ozan üslubundan gəlirdi. Hamımız onun səsinə, səsinin obrazına inanırdıq. Səs epik ruhun güzgüsüydü.

**Göy biçənək, payız səni biçəllər,
Biçəni biz olmaıq.
Yay gələndə göy yaylağa köçəllər,
Köçəni biz olmaıq.
Dağ ətəyi, səndə süfrə sərəllər,
Sərəni biz olmaıq.
Çəşməbaşı, sənə könül verəllər,
Verəni biz olmaıq.
Ulu Göyçə! Səndə ömür sürəllər,
Sürəni biz olmaıq.**

Bəzən bayatıları, laylaları elə həzin səslə oxuyardı ki, söyləmə intonasiyası şeirin məzmunundan və ideyasından asılı olaraq dəyişirdi. Gah coşurdu-daşırdı, gah kövrəlirdi.

Sözlə səs arasında etnik səmimiyyət vardı. Hətta çıxışa başlamazdan öncə dastan söyləyiciləri kimi, boğazını arıtlayırdı. İlk sözü, ilk səsi boğazında qaynadırdı, “bişirirdi”. Sazla sözləri necə eydirdiyini görmüşəm.

Onun ömrə, həyata, zamana münasibətində bir folklor saflığı, bir kəndçi müdrikliyi vardı. Şair ömrünün dəyərini də “qeyrət” sözü ilə ölçürdü. Qeyrət yalnız igidliyə, kişiliyə aid məsələ deyildi həm də vətəndaşlığa, ziyalılığa, şairə aid olan mədəni dəyərlərin adı idi. Səsinin ehtirası bu dəyər üstündə köklənmişdi.

Dünyanın gedişatına, cəmiyyətdə mədəni dəyərlərin itməsinə bir ağsaqqal ozan kimi qiymət verirdi:

**... Bəndə hər gün Allahlığa can atır,
Allah dönüb bəndə olmaq istəmir,.**

Yaxud

**Yüyürürəm arxasından,
Sallanıram çuxasından
Yapışırım yaxasından
Zamanı saxlamaq olmur -
Vaxt axar suymuş, sən demə!**

Zəlimxan Yaqub od-ocaq fəlsəfəsinə elə dərinədən, köklü bağlıydı ki, şəhər həyatı uşaqlıq obrazlarını sıradan çıxara bilməmişdi. Ona görə də Bakıya yaxın bir yerdə - İsmayılının Basqal kəndində qalırdı. Torpaqla və haqq ilə əlaqəni kəsməmək üçün!

“Ocaq” qutsal anlayış idi. Bir kitabının adı təsadüf olmasın gərək: “Od aldığım ocaqlar”. O, ata yurduna, vətəninə, ustad qapısına ocaq kimi baxırdı. “Mənim də sevgim var odda-ocaqda” - deyirdi.

Dilində “ziyarət” sözü çox işlənirdi, Məkkəni, Mədinəni, Ərdəbildə Şeyx Səfi türbəsini ziyarət etmişdi, Ankarada M.Ə.Rəsulzadənin qəbrini müqəddəs ocaq - pir kimi qəbul etmişdi.

O, ata ocağına, dost evinə qonaq gedəndə də sanki ziyarətə gedirdi. Zəlimxan Yaqub üçün ziyarət Mövlanə Ruminin, Yunus Əmrənin, Ələsgərin ruhunu salamlamaq ziyarət şərəfi idi. Əgər yolçuluğun və səfərin son nöqtəsi müqəddəs niyyətlə tamamlanırdısa, deməli, ziyarətdir: “O zamankı yolların yoldaşına, könüllərin sirdaşına dönəsən, enişlər enib, yoxuşlar çıxasan, zirvələrdən üfüqlərə boylanasan, əllərin günəşdən, ayaqların torpaqlardan qüvvət ala! Ziyarətə gedəsən - “yaxşı yol” - deyələr. Ziyarətdən gələsən - “ziyarətin qəbul olsun!” deyələr. Bu müqəddəs sözlərin şərəfini, böyüklüyünü ömrün boyu göz bəbəyi kimi qoruyasan, hikmətini dərk edəsən. Aylar-illər keçə, qocala-qocala getdiyin ziyarətin bir parçasına çevriləsən!”.

***Bu səfərdə şərəf, zəhmət, yorulmaq var,
Bir inama min inamla vurulmaq var.
Bu səfərdə çalxalanıb durulmaq var,
Ziyarətin qəbul olsun, insan oğlu!***

Rəhmətlik dostum Məmməd Dəmirçioğlu şairgilə gedəndə “Ustadı ziyarət edək” - deyirdi. Zəlimxan Yaqubun öz evi Güneydən gələn aşıqların, şairlərin ziyarətinə çevrilmişdi. İndi sazi sevən, gəraylı, qoşma yazan şairlər çoxdur. Amma hər aşiq hər şairin qapısını döymür. Onun evində Güneyli və Quzeyli aşıqların səsi, havacatı kəsilmədi - bu səslərdə bölünmüş Vətən bütövləşirdi.

Elat etnoqrafiyası poeziyasının lüğətini də təşkil edirdi. Etnoqrafik sözlər onun dilində magik mənalar kimi səslənirdi:

***Südü, dələməsi, balı, pətəyi,
Dəni, dəyirmanı, unu, urvası,
Gülü, gülüstanı gedib əlindən!***

***Güyümü, səhəngi, teşti, dolçası,
Yumağı, kələfi, yunu, xalçası,
Alması, armudu, tutu, alçası,
Hər bağı, bostanı gedib əlindən!***

***İnəyi, camışı, iti, pişiyi,
Zəmisı, tarlası, evi, eşiyi,
Çalası, çardağı, taxtı, beşiyi,
Otağı, eyvanı gedib əlindən!***

***Enişi, yoxuşu, dağı, dərəsi,
Cığırı, cəhlimi, bəndi, bərəsi,
Qatığı, qaymağı, yağı, kərəsi,
Qayıtmaz dövranı gedib əlindən!***

Zəlimxan Yaqub xalq şeirinin canlı səs və söyləmə obrazı idi. Xalq bu obraza o qədər inanmışdı ki, uzun müddət bu səsin məclislərdən, efirlərdən və görüşlərdən çəkilib getməsilə barışmadı.

Beləcə, Zəlimxan Yaqubu əbədi səssizliyə, ilahi üne yola saldı...

Rüstəm KAMAL

Yurd hekayəsi

Niyə insanlar dünyasını dəyişən kimi o saat xatirələr baş qaldırır? Heç bir dəqiqə də gecikmir. Böyük şairimiz Zəlimxan Yaqub dünyasını dəyişən kimi həyatımda mühüm rol oynayan bu kiçik xatirəni yazmağı vacib bildim. Heç vaxt düşünməmişdim ki, belə bir yazını qələmə ala bilərəm. Adama xatirə yazdırən bütün ayrılıqlar Əli Kərim demiş “ölümün polyar qışı” kimi qəddardır.

Bakıya təzə köçmüşdük, Bayılada, “20-ci sahə” deyilən ərazidə kirayə qalırdıq. Böyük oğlum 5-ci sinifdə oxuyurdu. İpin ucundan tutan vaxtlarıydı. Bu məsəl atamdan qalmadı. Təkliliyi həmişə belə izah edirdi; mən bir ağacı götürəndə o biri başından yapışan olmayıb. Yəni, tək olmuşam, hər işi təkbaşına görmüşəm. Atamın qardaşı yox idi. Mən anadan olanda atama deyiblər ki, ay Mirzə, gözün aydın, daha ağacın ucundan yapışanın var. Mən də tənbel uşaq, ortalıqda veyil-veyil gəzənin biri. Nənəm tez-tez mənə deyirdi, ay bala, bir ağacın ucundan yapışsana. O vaxtlar ağacın ucu məsələsi əməlli-başlı bizim kəndə ştat idi. İndi böyümüşəm, evim, ailəm, uşaqlarım. İşə bax, həmin ağacın ucu indi gəlib Bakıda ipin ucu ilə əvəzlənib. Yəni, ipin ucundan tutanım var: iki oğlum, bir qızım.

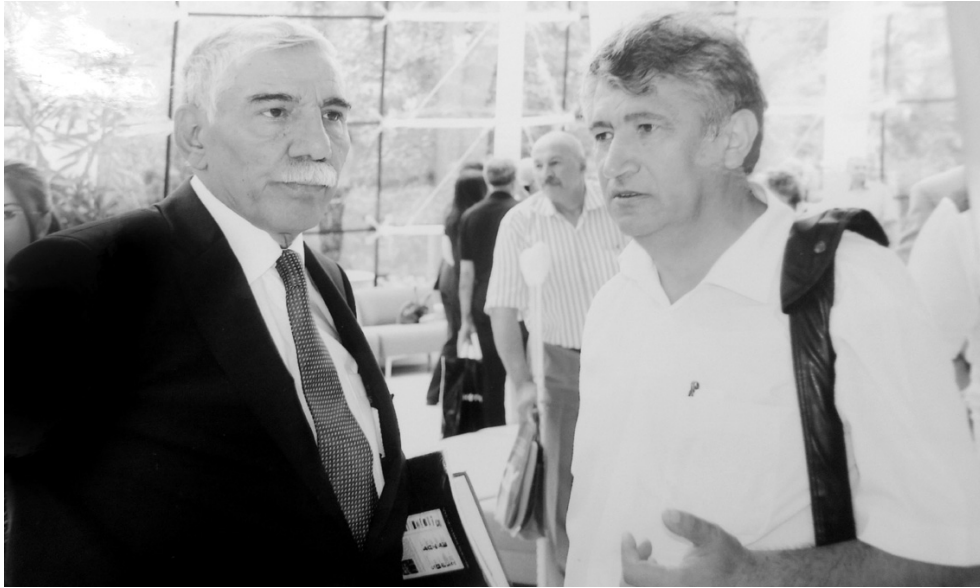
“20-ci sahə”dən, yəni kirayə qaldığım evdən hər gün Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə gəlirdim. Elə belə. Bir-iki şair dostum vardı, onlarla görüşməyə. Yol boyu ətrafa baxırdım, kənardakı boş sahələri gördükcə xəyalımda tikəcəyim evi canlandırırdım. “20-ci sahə” ilə Bakıl dairəsinə qədər yolun sağ və sol tərəfində, deyəsən, ev tikmək üçün adamlara pay torpaqları verildirdi.

Günlərin bir günü 12 yaşlı oğlumla həmin boş sahəyə gəldim, evdən 25 metr ip də götürmüşdüm. Gərgin iş gedirdi, kimi evin yerini qazdırır, kimi daş tökdürür, kimi hasar çəkirdirdi.

Mən sürətlə və özü də mətin addımlarla tikililəri keçərək sonuncu evdən sonrakı boş bir ərazidə dayandım. İpi açdım, oğluma dedim, tut ipin ucundan. O da tutdu, 25 metr eninə, 20 metr də uzununa ölçdük, yəni 5 sot. Ölçdüyümüz yer kvadrat şəklində idi. 5 sotun dörd tərəfinə iri söyüd ağacları basdırdıq, oraburasını o tərəf, bu tərəfə bellədik. Əslində, məqsədimiz yerin sahibi kimi özümüzü ətrafdakılara göstərmək idi. Sən demə, adamlar bu yeri Səbail İcra Hakimiyyətinin sərəncamı ilə alırlarmış. Bu məsələdən az-çox xəbərim olsa da, heç üzə vurmurdum, adamları şübhələndirmək istəmirdim. Mənim sərəncamım ancaq 25 metr ip, 4 ağac və yerin üstündəki, bəlkə də, yüzlərlə ayaq izlərimiz idi. Çünki oğlumla sahədə o qədər o yana, bu yana getmişdik ki, elə bil burada izdihamlı bir mitinq keçirilmişdi.

Qərribə burası idi ki, mənim iri ləpirlərimin arxasınca düşən oğlumun ayaq izləri yaman sevincli idi. Nədənə bu balaca ləpirlər məni çox kövrəldirdi.

Gəlib-keçənlər artıq bizə xeyir-dua verirdilər. Biz daha da ürəklənirdik. Xeyir-duaları yerimiz üçün verilən sərəncamın ilk cümləsinə bənzətmək olardı. Sənədlə gələn yeni adamlar bizdən o tərəfə adlayırdı. Sənəddə dəqiq ünvan yazılırmıydı. Sadəcə, ünvan belə göstərilirdi: Salyan şossesi, Bibiheybət küçəsi, vəssalam. Beləliklə, bizim tutduğumuz yer ortada qaldı. Getdikçə yerimiz



köhnəlməyə başlayırdı. Köhnəliyin özü də yerin məhz bizə aid olmasına kömək edirdi. Burda köhnəlmək dadımıza çatırdı.

Bir dəfə günortaya yaxın güclü yağış yağdı. Əməlli-başlı islandıq. İslanmağın özü də yerin bizə aid olduğunu göstərirdi. Yoxsa biz yad yerdə niyə islanmaq ki...?

Qonşuluqdakı ağsaqqal kişi bizi öyrədirdi ki, bala, hər gün yerinizin üstə olun, möhkəm durun. Yoxsa gəlib yerinizi əlinizdən ala bilərlər. Qoca atan, anan varsa, onlar gəlib yerin üstündə dayansınlar. Azdan-çoxdan qocalara hörmət edirlər. Elə bil kişi yerimizin sənədsiz olduğunu bilirmiş. Səhəri yoldaşımı, 7 yaşlı qızımı, 5 yaşlı sonbeşik oğlumu da gətirdim. Onlar da yerin üstünə təzə ləpirlər saldılar.

Sanki biz o boş torpaq sahəsində artıq yaşamağa başlamışdıq. Xeyallar qurduq. Elə bilirdik, ev tikilib, hasar çəkilib və biz də evin içindəyik.

Axşamlar kirayə evimizə gedir, gündüzlər səhər saat 9-dan axşam saat 8-ə kimi sahəmizdə olurduq. Ev tikdirən qonşularla mehriban idik. Salamlaşıb hal-əhval tuturduq. Bir gün yenə oğluma dedim ki, gəl bir tut bu ipin ucundan. O da tutdu, mən və ya o, sağa-sola fırlanır, guya tikəcəyimiz evin özülünü qazmaq üçün plan cızırırdı. Özümüzü camaata iş görən adam kimi göstərirdik. Balaca mübahisələrimiz də olurdu. Bunun da əsas səbəbkarı yoldaşım idi. Deyirdi, gərək mətbəximiz geniş olsun. Bir yandan da qızım, məhz dayandığı yerdə odasının (elə beləcə də deyir) tikilməyini israr edirdi. Ən ümdə məsələlərdən biri də qonaq otağı məsələsiydi. Hətta müəyyənləşdirmişdik ki, bizə kimlər qonaq gələ bilər və ya mənim şair dostlarımın oturması, şeir deməsi və ədəbi müzakirələr aparmaq üçün xüsusi otağın ayrılması barədə götür-qoy edirdik. Kasıb adamların arzusu nə böyük olurmuş?

Qonşuların çoxu artıq öz həyətlərinə daş gətirirdilər. Yeri qazır, beton qarışdırıb evin özülünü tökürdülər.

Bizim ancaq dörd ağacımız, 25 metr ipimiz, sapı laxlayan belimiz, bir də şirin xeyallarımız vardı.

Bir gün balaca oğlum ipin ucunu aparıb yerin arxa tərəfindəki ağaca bağlayarkən qəflətən qışqırdı: - Ata, ağac yarpaqlayıb. Hamımız yüyürdük, doğrudan da ağac yarpaq açmışdı. Dörd ağacdən üçü göyərmişdi. Bu da torpağın məhz bizə aid olduğundan xəbər verirdi. Artıq yerin özümüzün olmağına qətiyyətlə inanmağa başlamışdıq. Daha inamla evin neçə otaqdan ibarət olmağını,

pəncərələrin hansı tərəfə düşməyini dəqiqləşdirirdik. Bir gün oğlum yenə ipin ucundan tutdu, kah sağa, gah sola fırlandı, yenə mübahisələr başladı ki, pəncərə qonşunun həyəti tərəfdə qoyulmasın. Bu, yaxşı hal deyil. Amma onda otağın biri pəncərəsiz olacaq. O gecə səhərə qədər pəncərəsiz evin fikrini elədik. Çox məyus olmusduq. Gecə kağız üzərində çəkdiklərimizi gündüzlər 5 sotun üstündə praktikadan keçirirdik. Termosu kiçik oğlum sındırdığından yerin ortasında ocaq qaladıq və üstünə dəmir çaydan qoyduq, çay qaynatdıq. Yer in ortasında qaralan ocaq yeri torpaq sahəsinin bizə aid olduğunu bir qəfər də qabardırı. Ocaq yeri möhürə oxşayırdı. Sanki yerin bizə aid olmasını təsdiqləyirdi. Biz yüz ölçüb, bir bişək də yer qazmağa, daş gətirməyə bir manat pulumuz yox idi. Hələ evin ötən aya olan kirayəsini verməmişdik. İşim də yox.

Hər gün səhər kirayə evimizdən çıxıb "öz evimizə" gəlirdik. Ocaq qalayırıd, çaydanı su ilə doldurub qaynadırıd. Hərəmizin iri bir stəkanımız vardı, çay içməkdən doymurduq. İtimiz də vardı, hardansa gəlib o da bizim gördüyümüz işlərə tamaşa eləyirdi.

İtin kənardan keçənlərə hürməsi, sonra gəlib yaxınlığımızda çöməlməsi təsdiq edirdi ki, bura bizim evimizdi, bu da qapımızın itidir.

Amma gözümü yol tərəfdən çəkmirdim. Bilirdim ki, nə vaxtsa, kimsə gələcək, bu yeri əlimizdən alacaq. Günlərin bir günü uzaqdan bir polis maşınının gəldiyini gördüm. Tez oğluma dedim: - İpin ucundan tut. Oğlumla evin yerini yenidən ölçüb-biçməyə başladım. Guya heç nədən xəbərimiz yoxdur. Polis maşını düz bizim yerin ortasında dayandı. Arxasınca daha bir polis maşını gəldi. 10 nəfər olardılar. İtimiz nə qədər hürdü-sə, xeyri olmadı. Onu daşlamaqla ordan uzaqlaşdırdılar. Sonra onlar oğlumla mənim əlimdən ipi alıb qırıq-qırıq elədilər. Ocağın üstündə qaynayan çaydanımıza təpik vurub bir kənara atdılar. Yarpaqlayan ağacları kökündən çıxarıb iki böldülər. Təkcə qızım otağı tikiləcək yerdən tərpənməmişdi. İri polis çəkmələri bizim ləpirlərimizin üzərinə ayrı bir iz saldı. Belimizi iki sındırdılar. Bizi torpaq sahəsindən çıxarıb sanki "evimizi" uçurdular. Bizdən yerin sənədini istəyirdilər. Uşaqlarımın yanında utanırdım. Çünki 40 yaşına çatmam da, 15 kitabım işıq üzü görsə də, hələ bir sərəncam alacaq qədər şöhrətim yox idi. Oğlum ikiyə bölünmüş söyüd ağacını əlinə götürüb başının üstə tutdu. Sanki o solmaqda olan yarpaqların altında durmuş kimi idi. Birdən-birə oğlum uca səslə dedi:

***Bu yaşıl ağacın üstü Allahın,
Bu yaşıl ağacın altı bizimdi.***

Misraları eşidən kimi o saat yadıma Zəlimxan Yaqub düşdü. Hə, tez Zəlimxan Yaqubun yanına getməliyəm. Uşaqları qonşunun həyətinə yığib getdim Milli Məclisə. Saat 12-yə 20 dəqiqə qalırdı. İclas 12-də başlayacaqdı. Pille-kənləri çıxıb bilmirdim. Anadangəlmə ürək qüsuru nəfəsimi kəsirdi. Oğlum da mənimlə gəlirdi. Biz tez çatmalıydıq. Oğlum sanki mənim yerimə nəfəs almaq istəyirdi. Nəbzimi saymağı öyrəşmişdi deyə, qəflətən biləyimdən tutdu və dedi:- Ata, aritmiyan tutub, dincəl. Pillekəndə oturduq. Dilimin altına validol qoydum.

O vaxt Milli Məclisin binasına çatdım ki, Zəlimxan Yaqub artıq qəbul otağından çıxır. Ətrafında xeyli adam var. Salam verməmiş tövşüyə-tövşüyə ilk sözüm bu oldu:

-Uçurtdular.

-Nəyi?

-Evimi.

-Kim?

-Polislər.

-Mən qoymaram sənin evini uçurtsunlar, hələ ölməmişəm, gəl, gedək.

Sən demə, şairin ətrafındakıların çoxu jurnalistlər imiş. Səhəri əksər qəzetlər yazacaqdılar: "Qəşəm Nəcəfzadənin evini uçurdular".

Zəlimxan Yaqub həmin gün içlasda iştirak etmədi. Məni də götürüb Səbail İcra Hakimiyyətinə gəldi. Başçı, iki saat gözləsək də, bizi qəbul eləmədi. Zəlimxan Yaqub hirsle binadan çıxdı. Sürücüyə dedi ki, sür Qəşəmgilə. Guya sürücü bizim evin yerini bilir. Mən yol boyu hər şeyi başdan danışmağa başladım. Əvvəl ipi dedim... dedi, ipi heç qırmaq olmaz. Yarpaqlayan ağacı dedim, dedi, ağacı kökündən çıxarmaq elə ev uçurmaqdan da bəterdir. Sonra ocağı, ocağın üstündə qaynayan çaydanı dedim, burda lap kövrəldi, dedi, bu lap 10 evi uçurtmağa bərabərdir. Axır ki, çatdıq yurda. Gördüm, hələ də uşaqlarım qonşunun həyətinədəirlər, qorxularından yurda ayaq basmayıblar. Zəlimxan Yaqubun iri ayaqları torpaq sahəsinə dəyən kimi hamımız ürəklənib yenidən "evimizə" daxil olduq. İp yox idi. Şair yerin enini-uzununu addımları ilə ölçdü. 25 belə, 20 də belə, demək, 5 sot - əllərini o tərəfə, bu tərəfə yelləyərək - Allah xeyir versin, toya-nişana gələk, - dedi. Qonşular şairlə ehtiramla görüşdülər. Bir az keçmişdi ki, yenidən bir maşın polis gəldi. İçindən rütbəcə böyüyünün biri maşından düşüb şairlə ikiəlli görüşdü. Sonra şairə dedi, rəisimiz bərk hirsələnib, bu gün qəzetlər yazıb ki, guya biz cavan və istedadlı bir şairin (məni göstərərək) evini uçurmuşuq. Amma burda ev yox idi. Zəlimxan Yaqub lap uca səslə dedi: - var idi, özü də lap yekə ev var idi. Burda bir ana təbəssümü, bir ata arzusu, bir körpə sevinci var idi, onu uçurmusunuz. Ocaq var idi, onu söndürmüşünüz. Öy nəynən öy olar, ocağnan, onu da dağıtmısınız. Xeyir-bərəkəti, ata öyüdü, şairin arzularını yerlə yeksan eləmisiniz.

Polislər heç nə demədi. Sakitcə ağacları aparıb həmin yerə basdırdılar. Maşından bir yumaq ip, bir təzə bel, bir çaydan gətirdilər, ocaq qaladılar, çaydanı su ilə doldurub ocağın üstə qoydular və sonra çıxıb getdilər.

Şair axşam bizi evinə apardı. Cavan yaşlarında onun da başına belə bir iş gəldiyini dedi: - Mən də qanunsuz, yəni sənədi olmayan bir ev tikmişdim. Haqqımda cinayət işi qaldırdılar. Yenə səninki yaxşı oldu. Tikdiyim evi mənim özümə sökdürdülər. Bir yandan əsəb, bir yandan da hörgünün möhkəmliyi məni lap əldən saldı. Sementini o qədər çox eləmişdim ki, uçurmaq olmurdu. Səninki kimi dörd ağac olsaydı, nə vardı? O vaxtdan böyrəklərim ağrı tapdı. Sonra şair Xocalı haqqında yeni şeirlərini oxudu. Gecə onlarda qaldıq. O vaxt şair yeni Yasamalda bina evində yaşayırdı. Səhər açılan kimi bizi maşınla yurdumaza gətirdi. Dedi, uşaqlar yerin üstə olsunlar, biz gedək icra hakimiyyətinə. Kimi görürdü mənim haqqımda belə deyirdi, məndən də qəşəng, məndən də gözəl şair... Lap utanırdım. Şair ilk kitabımın redaktoru idi. 80-ci illərin əvvəlində "Yazıçı" nəşriyyatında işləyirdi. Kitabın da tematik plana düşməsinə o kömək eləmişdi.

Nəhayət, 4-5 gündən sonra Zəlimxan Yaqub çox əziyyətlə icra hakimiyyətinə sərəncam aldı. Məndən də çox sevinirdi. Gəldik yurdun üstünə. Balaca uşaqlarım polisin verdiyi iplə oynayırdılar. Nəse ölçüb - biçirdilər. Yoldaşım yerin ortasında ocaq qalamışdı, üstündə də çaydan. Şair elə həmin gün mənə 1000 dənə daş aldı. 20 kisə sement. Maşınlar guruhurla daşı yerin ortasında boşaldılar. Qanad açıb uçmaq istəyirdim. Sonra Zəlimxan Yaqub ipi götürdü, mənə dedi ki, tut ucundan. Xeyli ölçüb-biçdik. Qızım üçün otağı, yoldaşım üçün mətbəxi lap geniş götürdük. 14 il sonra qızım həmin evdən gəlin köçdü. Sonra da həmin evə iki gəlin gətirdim.

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

Səhər ƏHMƏD

İLAHƏ



Universitetin bufetində oturduq. O, siqaret yandırır qutusunu saymazyana stolun üstünə tulladı və mənim təəccüblü baxışlarıma fikir vermədən çay gətirməyə getdi.

Məndən bir boy hündür və ətli-canlıydı. Əynindəki “tiqrovıy” kostyum mütənasib əndamının cizgilərini qabardırdı. Qapqara, qıvrım saçlarını “babetta” formasında yığmışdı. Üzündə kəşf olunmaq üçün vaxt sərf olunan heç bir ştrix gizlənməmişdi. Bu, üzə yağlı boyayla çəkilmiş natürmort qədər tünd bir gözəlliyə malik idi; tunc rəngli dəri, ətli dodaqlar, qabarıq almacıq sümükləri və dipdiri gözlər. Adətən, bu cür tünd və dərin baxan gözlər xırda olur, böyük gözlər daha çox sakit və təlatümsüz baxır, amma onun qaynar gözləri həm də iriydi.

Bir sözlə, tanrı onu yaradanda klassik şairlərin təsvirində olduğu kimi ifrata varmışdı, - deyə bilərəm.

Aradan keçən illər ərzində yalnız bir dəfə İlahəyə oxşayan qız görmüşəm. Küçədə, təsadüfən.

Yaşadığımızı baxmayaraq, o, məndən iki kurs yuxarıda oxuyurdu, həyatda isə, Allah bilir, məndən “neçə kurs yuxarıdaydı”. Loru dillə desək, mənim getdiyim yolları artıq qayıdırdı.

Bununla üçüncü dəfəydi ki, İlahə auditoriyaya girib, qızlarla topalaşır dayandığımız yerdən rəfiqələrimin tənəli baxışları altında məni “qaçırdı”. Onun hərəkətlərindəki qətilik təkəbbürdən çox, özünümüdafiə xarakteri daşıyırdı, odur ki, bu qıza ürəyimin dərinliyində bir az acıyırdım. Həm də onunla aramızdakı söhbət oxucu-müəllif janrında olduğundan, qrup qızlarından daha cazibədar gəlirdi.

O, sinini masaya, fincanlardan birini mənim qabağıma qoyub, yenidən qarşımda oturdu, ikinci siqareti yandırdı:

**- Kövrələcəksən, amma qoymayacaqlar səni,
Mənasız bir qar çiçəyindən ötrü ağlamağa,-**

sonra da “Nəsimi” filmindəki kimi eyhamla soruşdu:

- Sənindi?

Mən - ədəbiyyat fakültəsinin şair qızı, tələbələrin sevimlisi hələ öz şeirimi heç kəsin dilindən belə ürəkdən səsləndiyini eşitməmişdim. Nəse anlaşılmaz, sirli bir şeydi, o şeiri yazanda ağılıma da gəlməzdi ki, bu misralar kiməsə bu qədər yaraşacaq. Bu şeiri mən sadəcə yazmışdım, o isə yaşamışdı, oxucuyla müəllif arasındakı gizli bağın, doğmalığın sirri yəqin elə budu.

- Rasim Balayev kimi başımı yelləməliyəm?

Zarafatıma fikir vermədi:

- Rəfiqələrin tənbeh eləmir ki, mənimlə görüşdüyünə görə?

Onun üzündəki ifadə kədər deyildi, təəssüf heç deyildi, daha çox ironiyaya uyğun gəlirdi, amma o, kimə ironiya edirdi, özünə, yoxsa rəfiqələrimə, bunu bilmirdim. Cavab vermədim, nə danmağın, nə təsdiqləməyin mənası yoxdu.

- Bilirsən nə var, əslində, dostların haqlıdırlar, səni qorumaq istədiklərinə görə hətta xoşuma da gəlirlər, - çənəsini qaldırıb siqaretin tüstüsünü havaya üfördü və üzümə xeyli diqqətlə baxdıqdan sonra sakit səslə, hər iki sözü ayrıca vurğulayaraq dedi:

- Mən fahişəyəm!

Onda mənim iyirmi iki yaşım vardı və ömrümdə ilk dəfəydi ki, özünə belə deyən həmcinsimi, yaşdımı görürdüm. Təbii ki, ona inanmadım, zarafat elədiyini sandım. İndi - üstündən düz iyirmi iki il keçəndən sonra yenə də inanmaq istəmirəm və o vaxt nə düşündüyümü dəqiq xatırlayıram: "Elə şeir deyən adam necə fahişə ola bilər, mənim oxucum, ədəbiyyat fakültəsinin tələbəsi... Ola bilməz, axı, ola bilməz!"

- Amma bu, sənin şeirlərini sevməyə mane olmur, eləmi? Ən azından olmamalıdı.

- Mane olacaq heç bir səbəb görmürəm,- dedim və səsimin necə qırıq-qırıq olduğunu nəinki eşitdim, sanki gördüm də.

- Danışdıq, onda de görüm, o şeirləri kimə yazmısan?

İlk dəfəydi bu sual qarşısında hirsələnmədim, "nəyinə lazımdır? - deyə çəmkirmədim. Səbəbini bilməsəm də, mənə elə gəlirdi ki, sevgi şeirlərimi müzakirə etməyə onun hansısa haqqı var. Bu imkanın ona vermək üçün sualına sualla cavab verdim:

- Niyə soruşursan?

- Çünki heç bir kişi bu şeirlərə dəymir, çünki bu dünyada fədakarlığa layiq kişi yoxdu,- yenə pauza. Yenə gözləri yol çəkdi,- s...dirəcək hamısı.

İlahə bu sözləri səsinin tonunu azaltmadan, hətta hirsli olduğuyçün bir az da bərkdən dedi, amma ətraf stollarda oturmuş, çoxusu da oğlan olan tələbələrin heç biri çevrilib bizə baxmadı, yəqin, onun danışığına alışmışdılar.

Mən oturduğum yerdə qurcalandım:

- Dərsə getməliyəm.

- Kimin dərəsi?

- Validə müəlliminin.

- Hə, Afroditanın dərsinə girmək lazımdı, - əsəbi və inadkar dilçi qadını tələbələr kinayəylə öz aralarında gözəllik ilahəsinin adıyla çağırırdılar.

- Mən nə qədər ilahəyəmsə, o da bir o qədər Afroditadı. - Bu yerdə onun ilk dəfə mənə öz adını deyərəkən niyə kinayəylə gülümsədiyini anladım. - Onun dərsinə gecikmə. Yəqin, səni çox istəyir, bəlkə, hələ əlaçısı da.

İlk dəfə olaraq əlaçı olduğumdan utanan kimi oldum, hətta xəfifcə qızardım:

- Sən cadugər deyilsən ki?
- Cadugərəm, Olesya kimi.

Diksindim. Kuprinin Olesyası mənim yaralı yerimdi, ən çox sevdiyim obrazdı, yəni. Ən böyük sevgi fədakarı, kənd sakinlərinin daş-qalaq edib, lənətləyib qovduğu qız.

Getməklə qalmaq arasında tərəddüd eləməyə başladım. Qarşımda çaşqınlığımdan zövq almış kimi oturmuş bu qızın istəyini, həyatıma daxil olmaq inadını anlama bilmirdim. Fakültədə qızların tənəylə baxdığı, oğlanların erkəklə danışdığı, özünü həm fahişə, həm də Kuprinin Olesyası adlandıran, mənim baş açma bilmədiyim, amma bütün həyatını danışmaq üçün bir cə sualıma bənd olan bu "qaraçı gözəli" nə nə lazım idi?!

Bəlkə, bu qızı qarşıma çıxardığına görə həyatı nəhaq qınayırdım, bəlkə, o elə həqiqətən də Olesya idi. Onu "Müasir Azərbaycan dili" nə satmaq olmazdı.

- Getməyəcəm dərsə.
- Əla! İstəyirsən gerçəkdən Olesya olduğuma inanasan?
- Hə.

O, əlimi əlinə alıb ovcuma diqqətlə baxdı.

- Bax ovcun içindəki bu xırda xətlər var ha, görürsən, nə çoxdur? Bu çox qarmaqarışıq, keşməkeşli həyat deməkdir. Məndə də belədi, eynən,- o əlini açıb mənim əlimlə havada yanaşı saxladı, amma məndə bu keşməkeşlər keçib artıq, səndə isə hələ qabaqdadı. Sol əl keçmişdi, sağ əl isə gələcək. Bax, bu, ömür xəttidi, səndə uzundu, məndə isə yarıda qırılır...

* * *

İndi özümə bağışlamıram və heç cür xatırlamıram, o görüşdən sonra başım nəyə qarışdı, onun yoxluğunu niyə hiss eləmədim. Xəstələndiyini gec eşitdim, eşitdim deyəndə ki, dəhlizdə bir qız - qrup yoldaşlarından biri qabağımı kəsib mənə bir kağız parçası uzatdı:

- Səni görmək istəyir.

Kağızda İlahənin yatdığı xəstəxananın ünvanı yazılmışdı. Şəhərin mərkəzində yerləşən məşhur xəstəxananı tapmaq çətin olmadı, tələsik ikinci mərtəbəyə qalxıb, özümü on yeddinci palatanın qapısına atdım. Otaqda - pəncərənin qarşısındakı çarpayıda kimsə yatmışdı, yatağın yanındakı tumbanın qarşısında bir qadın çömbəlib qurdalanırdı. Bayıra çıxıb qapının nömrəsinə, sonra qayıdıb çarpayıda yatan xəstənin üzünə bir də baxdım, bu an o, gözlərini acıb məni gördü və yalnız baxışlarımız rastlaşandan sonra İlahəni tanıdım.

Zorla gülümsünüb məni anasına təqdim etdi:

- Ana,- dedi, - sənə şeirlərini oxuduğum qızıdır.

Anası bəstəboy, girdəşifət və ağbənizdi, artıq sizin də anladığınız kimi, qızıyla tərs mütənasib olan gözəlliyi xeyli solğun görünürdü.

Yaxınlaşıb yataqdakı ilahənin üzündən öpdüm, gətirdiyim gülləri başının bərabərində olan tumbanın üstünə yerləşdirib, anasının çarpayının yanına qoyduğu stulda oturdum və əllərini əlimə aldım.

Cəmi on-on beş gün öncə dünyaya meydan oxuyan gözəllikdən əsər-ələmət qalmamışdı. Göz qapaqları qaralmış, gözləri çuxura düşmüş, dodaqları göyərmişdi. Bu mənzərə ona aldığım rəngbərəng çiçəklərin fonunda çox kədərli görünürdü.

Mənim sual yağan baxışlarımdan gözlərini qaçırdı, axır ki, inad etdiyimi görüb izahat verdi:

- Qardaşımın yanına gedirəm!

Bir dəfə danışmışdı ki, yeganə qardaşı on üç yaşında iydə ağacından yıxılıb ölüb. İlahə kəndə gedəndə - bacısına iydə yığarkən. Ağacın alçaqlığını əliylə göstərüb yana-yana təkrar edirdi: "Bax, ağac bu boydaydı, bu boyda".

Ona görə də indi "Qardaşımın yanına gedirəm"lə nə demək istədiyini anladım.

- Boş-boş danışma,- mən, gerçəkdən, yataqda halsız uzanan qıza o sözləri dediyinə və özünü bu hala saldığına görə hirsələndim.

- Elə bilirsən, təəssüflənirəm? Heç vecimə də deyil. Mən yaşayıb doymuşam, əzizim. Bu dünyada məni təəccübləndirəcək heç nə qalmayıb. Bircə arzum var, istəyirəm, məndən yazasan.

Özünə "fahişə" deyəndə olduğu kimi indi də ona inanmadım, bu qədər gənc və gözəl bir qızın sakitcə ölüb gedəcəyi ağılıma sığmadı, onda mənə elə gəlirdi ki, ölümün mütləq ciddi bir səbəbi olmalıdı. Odur ki, öz ələmində guya zarafat elədim:

- Ölüb eləmə, yazıb da eləməyəcəm. Başqa vaxt, başqa şəraitdə ölərsən. Vətən uğrunda, heç olmasa sevgi qurbanı.

O, ədəbiyyat müəllimlərimizdən birini yamsıladı:

- Tipik şəraitdə tipik ölüm, eləmi?

Başımı təsdiq əlaməti olaraq yellədim.

- Gördüyün kimi, mən sənə şərafinə çox adi şəkildə ölüb gedirəm. Səbəbini də bilmirəm. Sən də eləcə yazarsan,-gülümsədi, daha doğrusu, buna cəhd elədi,- sən yazmısan da onu, gərəksiz bir qar çiçəyi...

İçəri bir neçə həkim girdi, xəstədən aralandım, İlahə baxışlarıyla mənə "get"- dedi, diliylə: "Day gəlmə".

Qapının ağzında bir də çevrilib baxdım, o, güllərin arxasından göz vurdu, əllərini açıb ovcunu göstərdi, gülümsədi, kövrəldi və üzünü divara çevirdi.

O gecə qərribə yuxu gördüm. Gördüm ki, İlahə həmin o "tiqrovıy" paltarda düzbucaqlı şəkildə qazılmış torpaqda uzanıb, üstü açıqdı, özü isə sağ. Səhər yuxumu qızlara danışdım, "xəstəxanaya gedirəm"- dedim. Bu dəfə etiraz eləyən olmadı, əksinə, Xədicə də mənə qoşuldu.

Ondan sonra olanları sanki kimsə beynimdə səhnələşdirib:

...Gözəl bir yaz səhəridi. Xəstəxananın həyətini iydə çiçəyinin ətri başına götürüb. İkinci mərtəbəyə qaça-qaça çıxırıq. On yeddinci palatanın qapıları açıqdı. Ağxalatlı bir qadın dünən İlahənin yatdığı çarpayının döşəkağılarını dəyişir. Heç nə ağılıma gətirmədən yaxınlaşıb İlahəni soruşuram. Qadın işindən ayrılmadan "Onu kəndə apardılar", - deyir. Xədicə qolumdan yapışub dartır: "Gəl gedək". Onun üzündəki ifadə məni diksindirir. Nədənə ağxalatlıdan deyil, yanımdakı çarəsiz qızdan soruşuram, sanki məni belə inadla dartdığına və hər şeyi məndən tez anladığına görə o, günahkardı:

- Bu o deməkdi ki, İlahə ölüb?

Xədicə mənim hirsə verdiyim sualın qarşısında müqəssirmiş kimi başını aşağı salır:

- Bilmirəm, yəqin, ağırlaşıb.

Sonra biz dəhlizdəki ağxalatlıların, xəstə ziyarətçilərinin yanından, foyedəki bədənnüma güzgünün qarşısından kölgə kimi keçirik. Xədicə

məni çəkə-çəkə xəstəxana binasından, həyət qapısından, metro girişindən, avtobus dayanacağından uzaqlaşdırır, adamların, ağacların, maşınların arasından ötüb harasa gedirik. Anlayıram ki, özümə gəlməyim üçün mənim piyada gəzməyimi istəyir.

“Bax, bu, ömür xəttidi, məndə yarımçıq qırılır”. “Mənim haqqımda yazarsan”. “Tipik şəraitdə tipik ölüm, eləmi?”

Ola bilməz, axı, ola bilməz...

İlahə elə həmin gecə ölübmüş, təxminən onu yuxuda gördüyüm vaxtlarda. Mən orda olanda içəri girən həkimlər onu kəndə aparmağı məsləhət görüblər. O, kənddəki evlərində yarımca gün yaşayıb. Həmin axşam da canını tapşırıb.

Vəssalam. Bu yerdə mənim İlahə haqqımdakı nağılım bitməliydi. Amma mən yenicə tanış olduğum, cəmi bir neçə dəfə görüşdüyüm bu qızla bağlı həyatımda qərribə bir boşluq hiss edirdim. Onun qaranlıq, müəmmalı həyatı ilə bağlı yenə nəsə öyrənmək, parçaları birləşdirmək, təəssüratımın ömrünü uzatmaq istəyirdim. Kəndə - anasının yanına getməyə gücüm çatmadı. Əvəzində axtarıb şəhərin mərkəzində, “1 May” küçəsində kirayə qaldığı evi tapdım.

Ev sahibəsi - İlahəyə qızı kimi alışmış qoca qadın məni yaxşı qarşıladı. Onun yaxın dostlarından, məclis rəfiqələrindən gileyləndi, sağlığında bu evdə çox olmuş qızları vəfasızlıqda günahlandırıb, məni heç tanımasa da, yaxşı dost kimi tərəflədi.

Mən İlahənin dostuydummu? Heç özüm də bilmirdim. Amma onu dəqiq bilirdim ki, yeganə adamam ki, o, mənə bütün başına gələnləri, həyatını kabusə çevirən o dünyən nöqtəsini danışmağa hazır idi. Dinləmək istəmədiyimə görə indi dəhşətli dərəcədə peşman idim.

Qarı öz “qızından” xeyli danışdı.

Sən demə, İlahə ölüm ayağında hər kəsi otaqdan çıxarıb yalnız atasını yanında saxlayıbmiş.

- Ata, mənim neçə yaşıam var?

- İyirmi iki.

- Düz iyirmi iki ildir ki, mən səni sevirdim.

Yalnız İlahə belə deyə bilərdi, hamıdan çox sevdiyi atasından hamıdan çox qorxan qız! Bəlkə də, dünyanın nöqtəsi elə burda, bu qorxudaydı. Onun həyatını kabusə çevirən dünyanın nöqtəsi.

“Babulya”nın yanına bir həftə sonra yenə getdim, İlahədən yazdığım yazı çıxan qəzeti qadının öz xahişi ilə ona apardım.

Biz - bir-birini əvvəllər tanımayan, yeganə ortaq tanış artıq həyatda olmayan iki yad adam yenə də həmin ikimərtəbəli evin aynabəndində, həmin masanın arxasında oturub dərdləşdik. İlahənin qara lent bağlanmış şəkli hələ də masanın üstündəydi və bir neçə kitab-dəftəri. Qəzetləri həmin kitab-dəftərin üstünə qoyub, qarıyla sağollaşdım. O yenə məni aynabəndin qapısına qədər ötürdü. Hündür pilləkəni enib dördkünc balaca həyətə düşdüm. Cırıldayan köhnə taxta həyət qapısından mərkəzi “1 May” küçəsinə çıxdım. Qapının tinində zibil qabları qoyulmuşdu. Ətrafı şəhərin köhnə məhəllələrinə məxsus spesifik yay qoxusu - çürümüş meyvələrin, qarpız-yemiş qabıqlarının bir-birinə qarışmış ətri bürümüşdü.

Bilirdim ki, sürətlə uzaqlaşdığım bu küçə mənim İlahəylə bağlı son xatirəmdir. O, ölümündən bir az qabaq niyə həyatıma gəlmişdi, gerçəkdənmi ondan yazmağımı ürəklə istəyirdi?! Onun istədiyi universitet qəzetində çap etdirdiyim bu rekviyem ola bilməzdi, mən onun

obrazını yarada bilməmişdim. Yaza bilməmişdim ki, o elə ölmək üçün yaranıbmiş. Elə adamlar var ki, məhz ölmək üçün yaranır. Çünki bu dünyanın ən çox yaşayan adamı belə, öz ölümünün səbəbini və mənasını bilmir. Çünki deyirlər, ölüm adi şeydir. Onun haqqında nəinki yazmağa, heç düşünməyə də dəyməz.

Bəlkə də, mən nə vaxtsa onun istədiyi yazını - o həyat hekayəsini yazacaqdım. Həyatını kabusa çevirmiş o dünyənöqtəsi, onu sevgi əvəzinə qorxuyla tərbiyə etmiş atasımı, həddindən artıq gözəl yaratmış tanrımı, sevgisindən istifadə etmiş hansısa namərdmi, günahkar hər kim idisə, onun haqqında uzun-uzadı düşünəcəkdım. O hekayə də eynən İlahənin həyatı kimi müəmmalı olacaqdı. Çünki elə hekayələr var ki, öz qəhrəmanının üzərindən sirli pərdəni götürmək istəmir.

Yəqin ki, bizim bir-birimizin həyatındakı rolumuz da bundan ibarət idi. Həmişəlik mübhəm qalmasına baxmayaraq, o, gerçəkdən mənim üçün Kuprinin Olesyası, özümün isə ilahəm idi. Həmin o "gərəksiz qar çiçəyi..."



OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı il üçün

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

♦ P o e z i y a



Əvəz QURBANLI

XOCALI BAHARI

Zaman donubdu bu yerlərdə, vaxt ötüb keçməz,
Saatlar ömrü dalınca yedəkləməz bu bahar!
Yaşantı səsləri duymaz təbiətin qulağı,
Tumurcuq açmaz, ağaclar çiçəkləməz bu bahar...

Bu kənddə evlər adamsız keçindilər neçə il,
Soyuqda evsiz-eşiksiz qalan adamlarıtk...
Qapandı pəncərəsi xəstələnmiş arzuların,
Ətirli mehlə otaqlar küləkləməz bu bahar.

İtirdi odlu ürəklər Günəş sıcaklığını,
Soyuq sabahları bəhs eyləməz məhəbbətdən.
Yubandı qaldı sabahlar ötən baharlarda,
Sevənlər ondakı istəklə bəkləməz bu bahar!

Cahan baxıb susar! Ancaq silahlar odlanıyor
Qar üstə körpələrin güllələnmiş izlərinə!
Can üstə bir qarının son sədası "yavrum!" olar,
Gözündə körpə ümidlər iməkləməz bu bahar!

Zaman donubdu bu yerlərdə, vaxt ötüb keçməz,
Saatlar ömrü dalınca yedəkləməz bu bahar!
Yaşantı səsləri duymaz təbiətin qulağı,
Tumurcuq açmaz, ağaclar çiçəkləməz bu bahar...

...Kimin batırsa əli bir günahsızın qanına,
Nə cür hesab verəcək, anlamır, Qiyamətdə?
Eheyy! Bu gün harada türk ölür - günahsız ölür!
Əzəldə türk qanı yoğruldu çün ədalətdən!

Zaman durar - harada türk qanı tökülsə əgər,
Nədən cahanda yaşam, bəs, sürüb-sürüb gediyor?
İçimdə "Sur" səsitək bir nida qopur: "Əcəba,
Zaman mühərriki türkün qanı ilə dövr ediyor"?!

YOLLARDA

Bir ömür qalsa da həsrətli gözüm yollarda,
İstərim hər nə cəfan olsa, dözümlər yollarda...

Gəzirik yar sorağıyla səfil-sərgərdan:
Xəyalım - Yar məkanında, özüm - yollarda...

Nə olar, yağma yağış! Ah, nə olar, əsmə külək,
Bəlkə, yarım gələndə qaldı izim yollarda...

Hara ki yarım ayaq qoydu, ora baş qoydum -
Belə sürüldü çarıqlartək üzüm yollarda...

Üzü dönsün fələyin, çərxi dolaşsın dövrün,
Dolaşır özgələri indi bizim yollarda...

Bunca hicrində, gülüm, tab eləmək müşkül idi,
Mənə vəslin həvəsi verdi dözümlər yollarda.

Bu qədər yollara düşdüm, demədin, ay zalım,
Demədin heç, "nə gəzir, bəs, Əvəzim yollarda"...

MƏNİM GÖZÜMDƏ

Ümidləri oyat mənim gözümdə,
Məhəbbəti yaşat mənim gözümdə.

İtirmişəm zamanı sən gedəndən,
Düz işləmir saat mənim gözümdə.

Gülüm, gözümdə parlayan Günəşsən,
Çıx, həm də bat gəl sən mənim gözümdə.

Gözüm sənə məkandı, get dolan, gəz,
Yuxun gələndə yat mənim gözümdə.

Eşitmişəm rahatlıq axtarırsan,
Gəl olginən rahat mənim gözümdə.

Həyat mənim gözümdə bir xəyaldı,
Xəyal da bir həyat mənim gözümdə.

Əvəz gözündən özgə göz yalandı,
Nə arzun olsa, çat mənim gözümdə!

QALMIŞAM

(aşuq şeirinə bənzətmə)

Qədər məni qaraladı, ağladım,
Ağı deyib qarasında qalmışam.
Gör kimlərin sırasından çıxmışam,
Gör kimlərin sırasında qalmışam.
Qurban olum, mən ölüyəm, sən diri:
Kim qaladı bu yandığım təndiri?!
Dartır məni ehtiyaclar kəndiri,
Gözü çörək parasında qalmışam...
Boğularam ac gözümün yaşında,
Gözüm olmaz acı, zəhər aşında.
Yaxşılının ürəyinin başında,
Yamanların harasında qalmışam...
Gözlər yoran yol uzanır ikili,
İki çocuq gözü mənə dikili.
Sıxır məni bu xaraba tikili:
İki daşın arasında qalmışam.

ÇƏKİRƏM

(aşuq şeirinə bənzətmə)

Qismətimə hər nə düşüb, min şükür,
Nə yar dərdi, nə xar dərdi çəkirəm.
Ömür yolum daş-kəsəynən doludu -
Bax, beləcə hamar dərdi çəkirəm...

Gözlərimlə yol çəkirəm - çox rahat,
Dərd də gəlib "lenti kəsir" o saat.
Dərdə qarşı hasar çəkir camaat,
Mən də durub hasar dərdi çəkirəm.

Türkün sözü, necə gəlim kəndimə?

Ac qoyullar, deyillər ki, qəm yemə.
Sevinc mənən inciyimmiş sən demə;
Heç nə - nə var, nə var ki, dərd çəkirəm.

Sıxılıram - ürək geniş, qəfəs dar,
Genişdiyin, darlığın da həddi var.
Dünya mənə belə olub dörd divar -
Dördcə dənə divar dərdi çəkirəm.

İLAHİ, BU ÖMÜR NƏ BAHA ÇIXDI

Hanı Məlikməmməd, gəlib çıxmadı,
Qarşıma neçə div, əjdaha çıxdı.
Məni qorxudurlar ucuz ölümlə,
İlahi, bu ömür nə baha çıxdı!
Bilmirəm, bilmirəm nə deyim Yara,
Hər iki aləmdə mən üzükara.
Cismimi çəkdilər - pala-paltara,
Ruhumu çəkdilər - günaha çıxdı.
Çıxmadı ömrümün barı canıma,
Toyuqlar daraşdı darı canıma.
Siz Allah, dəyməyin yarı canıma,
Bəlkə də yaşadı, sabaha çıxdı...





Ruslan DOST ƏLİ

* * *

Hamı maşinlardan aşağı düşsün,
piyada gedənlər çətirlənməsin;
Qoy bu gün hamıdan qar ətri gəlsin,
bu gün xanımlar da ətirlənməsin...

Yağır, elə yağır, adam lap deyir,
heç vaxt silinməyən bir izdi sanki...
Damlar bir-birinə yaman bənzəyir,
bütün ağaclar da əkizdi sanki...

İndi yuvalardan gələn cik-ciklər
Quşların ən böyük qayğılarıdı...
Bizə bəxş etdiyi bu dənəciklər
Tanrının ən gözəl duyğularıdı.

Bu torpaq da duyur qulaqlarıyla,
nə boyda sevinc var saniyələrdə...
Sanki uşaqdılar, uşaqlarıyla
qartopu oynayan ailələr də...

Analar gözləyər, ax... bu uşaqlar,
nə zaman yorulub gələcək bəri;
Sonra da pürrengi bir çay dəmləyər,
düzər soba üstə yaş əlcəkləri...

Bir sual yaranır hər dəfə məndə,
bu qar uşaqların görəni nəydi?
Məni sevindirən bu qarlı gündə
ən çox uşaqların sevinməyidi...

Küçə lampaları yanmasın barı,
bu qar küçələrə yaraşıq... yanır.
Bu gecə unudun işıqforları,
bu gecə hamıya ağ işıq yanır...

Bir də görərsiniz çəkilib gedir,
daha göylər qədər uzaqdı bizə...
Üç-dörd yaşındakı körpə nə bilir,
bu qar üç-dörd günlük qonaqdı bizə...

Heyrətlə baxıram bu yağan qara,
ta donub qalmışam yolu yarıda...
Kaş bu qar özü ilə birgə apara,
anamın saçına yağmış qarı da...

Onu Tanrı çəkir bu yer üzünə,
bu qar ən təbii, ən saf boyadı...
Şair ürəyinə, şair sözünə
onun yağmağı da poeziyadı...

* * *

Bu həmənlə güzgüdür - o vaxtdan qalan,
mən həmənlə adamam - hər keçən ilki...
Bu yeni bayramda yeni nə var ki,
yolka keçən ilki, zər keçən ilki...

Bütün şairlərin əzabı köhnə,
bütün əzabların sütunu yeni.
Varlı kişilərin şərəbi köhnə,
kasıb kişilərin tütünü yeni...

İnsanı bir az da dərdi köhnəldir,
dərdin təzəsini heç kim istəməz.
Baxırsan, görürsən təzə heç nə yox,
dərdin təzələnir, istər-istəməz...

Köhnə yer üzüdür, köhnə göy üzü,
ogünkü yağışdı, ogünkü qardı...
Sözümdən öncə də söz idi, düzü,
yenə söz olacaq sözümün ardı.

Dəyişən heç nə yox, neçə yüzildi
bir tərəfdə toydu, bir tərəfdə yas...
Yenə axşam olur, səhər açılır,
yenə "köhnə hamam", yenə "köhnə tas"...

Amma bəzi-bəzi təzəliklərin
elə "köhnə"sinə yaxşı deyərdim:

Məndən soruşsanız, mən yeni ili
"köhnə dost"lar ilə qeyd eləyərdim...

Adamlar qoy məni lap daşlaşınlar,
bunun da sehiri, sirri başqadı,
İndiki kişilər bağışlasınlar,
köhnə kişilərin yeri başqadı.

Yeni nələr varsa bu Yeni İldə,
o da köhnələcək, gün gələcəkdi...
Neynirəm, onsuz da bu Yeni İl də
bir il keçən kimi köhnələcəkdi...

* * *

Yenə başda durar yapdığı çörək,
bütün yeməklərin tamı yığılsa...
Ana var, dünyada hamı var demək,
bir ana düzəlməz hamı yığılsa...

Onu qapı-baca necə sıxmasın,
məne dar gəlirsə bu boyda ölkə...
Deyirəm, başımdan böyük çıxmasın,
böyümək ən böyük xatamdı, bəlkə...

Adıca suyu da elə hər zaman
anamın əlindən alıb içərdim.
Əlim kəsilsəydi, nə dəva-dərman? -
anam bircə dəfə öpsə, keçərdi...

İndi öpmək nədi, heç əlləri də
sinəmin ağrıyan yerinə çatmaz...
Gecələr gözünə yuxu zor gedər,
gündüzlər əlləri bir işə yatmaz...

Günorta məktəbdən evə gələndə,
anam olmasaydı çörək yeməzdim.
Çörək olmayanda, utandığından
üzümə baxmazdı, heç nə deməzdi...

Qəbul eləməyib yoxu, yoxları,
üzümü nə zaman bozartmamışam.
İstəyim mümkünsüz olan vaxtları
uzun saçlarını az dartmamışam...

İndi nə vermərəm, öpüb gözündən,
o yorğun saçları hörməkdən ötrü...?
Gözümü çəkmirəm göyün üzündən,
bircə yol üzünü görməkdən ötrü...

Nə gərək od çatıb, kabab çəkməyə,
səsini eşitsəm, həməni doyuram.
Çayı da qoymazdı özüm tökməyə,
indi paltarı da özüm yuyuram...

Orda bilərmişsən bircə sən yəni,
burda bişirdiyim yeməyin dadın...
İnan, böyümərəm, bir də sən məni
təzədən dünyaya gətirsən, qadın!..

Önündə diz çöküb, əyilmək gərək,
istəyim ruhuma qoy calağ olsun...
Ana qarışısında əyilmək, gərək,
oğulçün ən böyük ucalıq olsun..!

Yenə başda durar yapdığı çörək,
bütün yeməklərin tamı yığıssa...
Anam var, mənimçün hamı var demək,
bir ana eyləməz hamı yığıssa...

* * *

Daha sözlərimdə ləzzət gəzməyin,
daha sözlərimin tamı da yoxdu.
İndi dadlı yemək hər evdə bişmir,
indi dadlı söz də hamıda yoxdu...

Nə gəzir gül ətri, çiçək qoxusu,
özün bil, istərsən oxuma daha...
Sözdən dəstə tutur baxma çoxusu,
bir ləçək də girmir yuxuma daha.

Sözləri nəzərə, gözə tez gəlir
Qəlb döyüntüsünü duyan kəslərin...
Sizin ağlınıza təzə söz gəlir,
mənim qulağıma güllə səsləri...

O... "iyirmi faiz" nə boydadırsa,
Bu xalqın o boyda davası çatmır..!
Biz dağa qaçırıq hava almağa,
Şuşada dağların havası çatmır..!

Əli çənəsində qalan şairə
yurdunun tənəsi, gileyi gəlsin..!
Torpağı işğalda olan şairin
gərək sözlərindən qan iyi gəlsin!..

İndi təbim belə xoşuma gəlməz,
indi misralarım belə, zəlildi...

Mənim şeirlərim yeriyə bilməz,
hamısı "ikinci qrup əlil"di...

Tək adam adamla yaşd olmurmuş,
eyni yaşdakılar gör nə qədərdi;
Ay mən yaşdakılar, bir dövrdənlik,
bizimlə yaşiddi Xocalı dərdi...

Daralan ürəyin darvazasına
hələ də əl boyda qara bağlıdı...
Oxucum, bilmirəm, sən haralısan,
mənim şeirlərim Qarabağlıdı!..



Elman SƏMƏDOĞLU

TAXTINDAN ENƏN ŞAİR

Daha öz taxtından enir bu şair,
Daha söz deməyə nəfəsi çatmır.
Abır-həyasına qısıılır canı,
Qələmə, kağıza heç əli yatmır.

Yerin də, göyün də köməyi dəyməz
İlhamı içində sönən şairə.
Tanrının qəzəbi tutub, bəlkə də,
Sözün zirvəsindən enən şairə.

Gecələr qapısı açıqdır onun,
İlhamı gözləyir əli uzalı.
Evində təknəsi çörəksiz qalıb,
Şeir uyduralı, şeir yazalı.

İşsizlər hər yanı dördəlli tutub,
İşindən əl çəkmir, işə gedir o.
Özünü nə qədər şax aparsa da,
Evinin içində fikrə gedir o.

Dövrən dəyişsə də, dəyişə bilmir,
Arvad da, uşaq da üzünə baxmır.
Adı bir Peyğəmbər adı olsa da,
Bu şair Allahın sözünə baxmır.

GÜNAH

Bizi özümüzdən ayrı salan var,
Axtarıb tapmağa həvəsimiz yox!
Ürəyə talan var, cibə talan var,
"Çəkil", "itil" adlı qəfəsimiz yox!

Günah var, insanın qanına işlər,
Vətənə hörümçək toru toxuyur.
Günahın içində batan "kişilər"
Kiminsə üzünə günah oxuyur.

İndi qınayaqmı çiçəyi, balı!
Arı tikanından biz ki, halıyıq.
Dünən deyiləsi sözümüz qalıb,
Sabah da bu gündən danışmalıyıq.

Məni bəyənməyən yadı, axmağı
İçimdə kəsməyim, asmağım günah.
Sənin dərd görəndə yana baxmağın,
Mənim köks ötürüb susmağım - günah.

Sözün baharı var, sözün payızı,
Yazan oxuyandan az olmalıdı.
Meşin qapılardan yazılan yazı
Meşin adamlardan yazılmalıdı.

Hələ ki, ayrinin halı dəyişmir,
Bilmir ki, yaddaşlar çəkib şəklini.
Kim ki sağlığında nəfslə döyüşmür,
Qəbrinə qismətdir tövbə əklili.

Yer üzü dinləməz son ahımızı,
Hamını sonuncu günahkar sayaraq.
Öz doğma, halalca günahımızı
Dövrün ayağına gəlin yazmayaq.

ŞEİRİM

Mənim duyğularım şeirə gəlməyir.
Gəlsəydi, mən yazıq şair olardım.

Mən də bulud kimi baxardım göydən,
Mən də ağac kimi kölgə salardım.

Düşünə-düşünə qalıram elə,
Qələmsiz-kağızsız şeir yazıram.
Hərdən öz boyumdan uca qalxanda
Lap dilsiz - ağızsız şeir yazıram.

Kənardan baxanlar elə bilir ki,
Özlərindən sonra mən də adamam.
Üstəlik bir damğa vururlar hələ:
"Hamıdan aralı gəzən yad adam".

Deyirəm, görəsən, qələmim hanı,
Deyirəm, görəsən, kağızım varmı!
Ölərsən, vurğusuz hisslərim üçün
Təzə qafiyələr tapmaq olarmı?!

Səni tanrı kimi tanıdım, şeirim,
Sənlə ömür sürüm, səndə durulum.
Bilmirəm, özümdən qoruyum səni,
Yoxsa yad baxışdan özüm qorunum.

KİMİ AXtarıRSAN BU GECƏ VAXTI!

Kimi axtarırsan bu gecə vaxtı,
Qarşıdan keçənlər səni tanımır.
Yuxulu çəkmənə, üzünə görə
Səni bu şəhərdə heç kəs qınamır.

Gəzirsən dünyanı əl havasına,
Sifətin yağlı bir şilləyə möhtac.
Ömrün də səninçin cib xərcliyidir,
Nə qədər xərcləsən, yenə acsan, ac.

Gələ-nə-gedənə baxmaq hünərmi?
Yaxşı bax, tanışmı bu kürə sənə!
Bəlkə, bircə günlük xoşbəxtlik üçün
Səfərə çıxmışam yer kürəsinə?!

Sənə doğma gəlməz yol da, işıq da,
Ölümü bir qədər şərab sanırsan.
Neçənci dəfədir baxırsan mənə,
Neçənci dəfədir doluxsunursan.

Kimdə axtarırsan itirdiyini?-
Hər kəsin öz ömrü, taleyi, baxtı...
Bu qədər qəmlənən, gülən içində
İnsanmı gəzirsən bu gecə vaxtı?!

SİZƏ QARIŞDIM

Solğun çiçəklərdən sordum sizi mən,
Gözümün önündə yoxluq boy atdı.
Necə təpindisə o qarı düşmən,
Bizim aramızda dağlar yaratdı.

Haraya getdimsə, mən sizi gəzdim,-
Dedilər: get ötən çağlardan soruş.
Ruhumu, qəlbimi bir soraq əzdi;
Meyvəsi tökülən bağlardan soruş.

Get, qara daşlardan soruş, - dedilər.
İkisi bir boyda, bir biçimdədi,
Mənim varlığımı sözlə yedilər;
Hələ bir səfər də öz içimdədi.

Üz tutdum o qara daşlara tərəf,
Qaldım ikinizin arasında mən.
Ay ata, sərt idin, ay bacı, zərif.
Paranız torpaqdi, paranız da mən.

Özüm öz içimə yığıldım, bacı.
Bala,- deyə-deyə canından keçdin.
Qeyrətin önündə sıxıldım, bacı.
Atamın yanını yurd yeri seçdin.

Quru cəsəd oldum bu yer üzündə,
Yoxluqla barışdım, köçlə barışdım.
Amandan usanıb, ahdan bezəndə,
Mən də torpaq olub sizə qarışdım.

ŞAİRLƏR

Bu dünya dəyişdi, astar-üz oldu,
Dedilər yolunu azıb şairlər!
Hamı görə-görə əyri-düz oldu,
Yenə kasıb qaldı, kasıb - şairlər!

Vətən sevgisini bayraq etmədi,
Təzə ad verdilər - maydan şairlər!
Yurdunu buraxıb, çıxıb getmədi,
Sinəsi gülləyə meydan şairlər!

Dərdini başına çəkməzmi məgər?
Bu ciddi şairlər, hallı şairlər.
Var-dövlət qeyrətlə ölçülsə əgər,
Dünyada ən varlı, karlı şairlər!

Ona ağız büzdü hər yetən alçaq,
Belə namərdlərdən nə oğul, nə ər?!
Varlılar varından keçmədi,ancaq
Doğma övladından keçdi şairlər.

Nə millətini atdı, nə də dinini,
Kim deyir gözünü qırpdı şairlər?!
Qoşa nifrətini, qoşa kinini
Düşmənin üzünə çırpdı şairlər!

Tarixdə izi var, adı silinməz,
Millətin məbədi, piri şairlər!
Dünyadan getməsə qədri bilinməz,
Köçünü gözləyir diri şairlər!

MƏN NİYƏ BODRUMA GEDİM?!

Dəniz bizdə, günəş bizdə,
Mən niyə Bodruma gedim?!
Uçaqla getdiyim yolu
Lap bircə otruma gedim!

Yurdu sevib-seçmək üçün
Qeyrət lazım, a qardaşım!
Yurda olan sevgisindən
Heç bezmədi arkadaşım!

Xəzər üçün darıxdım mən,
Qışkırdım: ehey, dənizim!
Məni görüb tanımadı,
Mat qaldı Egey dənizi!

Antalyanın yolu uzaq,
Yüyürüb çata bilmirəm.
Göy-gölüm inciyib məndən,
Gecələr yata bilmirəm!

Yurda dönük çıxanların
Gözünü oyasan gərək!
Vətəndə qazandığını
Vətəndə qoyasan gərək!

QARABAĞ YARALARI

Bizi öldürəcək bu yuxu tanrım,
Füsrəti elə hey bada veririk,
De, necə gizlədim, de, necə danım?
Torpağı bir ucdan yada veririk.

Gündüzün işığı kar etmir bizə,
Yuxulu gözlərin mürgüsü çökür.
Bu necə ömürdü, taleyimizə
Aranın istisi, bürküsü çökür.

Sonu görünməyir zülmün, zillətin,
Əzabdan, ağrıdan bir çələng hörək.
Bu qədər şəhidi olan millətin
Bu qədər alçağı olmasın gərək!

Fikirlər, xəyallar qəddimi əyib,
Tarixin yolunu hallı gedirik.
Laçın da, Şuşa da bizimdi, - deyib
Nə üzlə toylarda "yallı" gedirik.

Gecə yuxumuzda dolaşır ruhlar,
Torpaq itirən də yatarmı, tanrım?!
Çöküb havamıza amanlar, ahlar,
İnsan öz yurdunu atarmı, tanrım?!

Baxır yolumuza Göyçə, Zəngəzur,
Qeyrət bazarımız kasaddı hələ.
Təpəgöz yurdumu dolaşır, gəzir,
Ümidim, gümanım Basatdı hələ!

Başımız üstündən açılsın bu gün,
İgid oğulların qanlı köynəyi.
Düşmən tapdağına döndüyü üçün
Torpaq sızıldayır, yaram göynəyir.

Yanır yurd yerimiz, ucalır tüstü,
Gücüm dırnağıma, dişimə çatır.
Qədim Qarabağın sinəsi üstə
Zəngəzur taleyi qıvrılıb yatır...





Naibə YUSİF

NƏ İSTƏYİRƏM?

Yayın qızmarında, dağlar başından
Təzəcə dərilən qar istəyirəm.
Susuz səhralarda ümitsiz qalan,
Quruyan ağacdən bar istəyirəm.

Bəzən unuduram fəsilləri də,
Acılı-şirinli tərs illəri də.
Oxşayıb naz ilə tər gülləri də,
Zərif çiçəklərdən nar istəyirəm.

Hər çiçək qəlbimə bir arzu taxır,
Ziyası zülməti yandırır-yaxır.
Ürəyim darıxır, arzum darıxır,
Sözümü deməyə tar istəyirəm.

AYRILIQ

Ömür dastanımın son varqları
Ağaran saçımın telində itdi.
Bülbülün qəm dolu hicran nəğməsi
Bağların soluxan gülündə itdi.

Köç getdi, dağlarım düşdü dumana,
Ahı çiskin olub yağdı ormana,
Kimsəsiz oylaqlar qaldı virana,
Göz yaşım dağların selində itdi.

Naibə, dağlardan əsən yel hanı?
Dağları oynadan coşqun sel hanı?
Mənə ilham verən obam, el hanı?

BOZUMTUL DÜNYA

Bir payız çiskini yuyur dünyamı,
Ruhum bu bozluğun içində əsir.
Qərrib durnaların köç karvanıtək
Ötür günlər, aylar, illər tələsir.

Dumanlı, çiskinli xatirələri,
Sürüyür ardınca hey ağır-ağır.
Keçmiş xatirələr sulu qar kimi
Ayaq izlərimin üstünə yağır.

Gizlənir izlərdə ötən duyğular,
Baxıram sabaha ümid yeritək,
Bozumsuz dünyanın kor işığında
Bu şeiri açılan ağappaq çiçək.

Tuturam üzümü göylərə sarı,
Sirrimi nar kimi sıxıb gedirəm.
Dünənin əlindən düşüb qalmışam,
Mən də xatirəyəm, çıxıb gedirəm.

NƏFƏS

Gecə...Səssizlik...
Arabir qımıldanmaq istəyən külək...
Hardansa gələn boğuq
Ulartı...
Uyuya bilməyən səhranın
Soyuq nəfəsi...
Tükənib sabaha olan
Ümidi, həvəsi.
Uzaqda çaqqalların ulaşması-
Gecənin sayaqqlaması.
İt hürüşməsi-
Qaranlığın rəng kimi
səmadən sürüşməsi.
Axtarıram, hardadı həyat,
Sorulub gedir dünyadan
Bir boşluq dolu nəfəs.
Dəvə ləngəriylə
Səhra səyriyir.
Yoxdur insana
Bənzəyən bir səs.
Birdən üfük atəş açır,
Qırmızı
Atəşlə doğulur Günəş,

Dincəli
Yorulan,
Təntiyən,
Didərgin
Nəfəs.

OVQAT

Ayaq açıb körpətək
Yürümək istəyir
insanlığa.
Dünyamıza hökm edən,
Heç yerdə yazılmayan
qanunlar ənənəsi...
Addım atmaq istəyir
üzü Günəşə sarı.
Tikanlı yoxuşlarda
yaman meydan sulayır
zölmətin təntənəsi.
Salınan naxışlarda,
qırpmıram gözlərimi.
Öyrənmək istəyirəm,
neçə sual asılıb
bu məsum baxışlarda?
Zamanın rəngi qara...
Yelləndikcə suallar
ağ, zərif varlıqlarda
xəyanət çiçək açır.

QARA SÜRMƏLİ GECƏLƏR

Göy üzünü pərdələr,
qara sürməli gecələr,
Külək oxşar tellərini,
ay saçında dincələr.
Varaqlanar yaddaşlarda xatirələr...
Gah doluxar, gah soluxar,
gah nazilər, gah incələr
qara sürməli gecələr.
Xatirələr beşiyində
layla çalar ötənlərə-
"gecə"nin kölgəsində itənlərə,
arzu-kamı gözündə bitənlərə...
Bəzən bağrı talan olar,
gözü dolar, nalan olar,
xoş günləri yalan olar...
Açmamış solan qönçələr-
qara sürməli gecələr...

YARIMHƏQİQƏT

Dünya ikiyə bölünüb,
Yarı işıq, yarı zülmət.
Yarı vüsal, yarı həsrət,
Yarı sevinc, yarı möhnət...
Bu yarımalar içində
Çaşbaş qalıb həqiqət.
Eşidilmir səsi,
Heç duyulmur nəfəsi.
Riyalar min don biçib
Həqiqətin boyuna.
Heç bilməyir,
Necə girib oyuna.
Yarım qalan xəyallar,
Yarım qalan suallar,
Yarı bölünən vətən
Sızlayır için-için.
Dərdlər yığılıb çin-çin...
Yarım yaylaq
Gül çiçəklər-
Bitməyən arzu-diləklər.
Bir ah çəkər,
Yarım qalan həqiqəti
Göylərin bağrına çəkər.



◆ P u b l i s i s t i k a

Qənbər ŞƏMŞİROĞLU

UCALIQDA KEÇƏN ÖMÜR



◆ *Kəndimiz və uşaqlığımız*

Uzun illər müxtəlif vəzifələrdə işləmişəm, həmişə də əlimdə qələm olub. Ömür boyu gündəlik adlı xırda-para qeydlər eləmişəm. Hərdən icaslarda da yazırdım, kənardan, yəqin, elə görünürmüş ki, “cari məsələyə” dair qeydlər aparıram...

İndi isə 1953-cü ilə qədərki hadisələri yaddaşımdan köçürürəm. Ondan sonrakı sənələrin bir qismi gündəlik vərəqlərindən məni geriye baxmağa çağırır. 1992-ci il aprelin 8-də ermənilər doğma kəndimiz Ağdabanı işğal edib odlara qalayanda o gündəliklərin də bəziləri yanib kül oldu... Sən demə, əlyazmalar yanırmış... Amma, nə yaxşı ki, hamısı yox! Yerdə qalanların qanı bahasına bu xatirələri yazıram.

Vətən doğulduğun evdən, kənddən, rayondan başlayır. Yəni, aşıq Şəmşir ocağından, Ağdabandan, Kəlbəcərdən. Ağdaban Kəlbəcərlə Ağdərə rayonu arasında, hündür dağların əhatəsində bir obadır. Kəndin arxası zirvəsi göylərə bitişmiş kimi görünən Sarıdağ, Sarıdağın arxası isə Murova söykənən yaylalardır.

Sağında Davudlu və Çöplü dağları çiyin-çiyinə dayanıb. Qarşı tərəf Buzluqdan başlayıb Şahban dağınadək düzülən zirvələrdir. Solunda Ağdaban yalı, Kəkilmeşə, Ünas zirvələrindən Tərtər çayına qədər uzanan təpələr. Yeddiqardaşlar, Davudlunun ayağı, Qaraşış, Yolçuboynu, Ardıclı, Aslanqazan, Aşırım və Binənin qabağı dağları kəndi iki hissəyə ayırır. Kənddə iki kiçik çay və Rza bulağı, Hüseyn bulağı, Novlu bulaq, Adam bulağı, Qara bulaq, Dərə bulağı, Yuxarı və Aşağı bulaqlar, Göyrüş bulağı, Ağ bulaq, Öküz bulağı adlı bulaqlar var. Kəndin sahəsində yerləşən Ağbuzlaq və Buzluq dağının nəhəng kahalarında yayın ən isti günlərində tonlarla buz çıxarılması mümkün olan buxanalar mövcuddur.

Ərazidə qədim mineral yataqlarının olduğu bəllidir.

Təbiət sarıdan İlahi bu yerlər üçün heç nəyi əsirgəməyib: palıd, çökə, fıstıq, qozqara, töləki (dəmirağac), ağcaqayın, göyrüş (vən), qarağac, armud, alma, alça, qoz, fındıq, əzgil, atüzümü, zoğal, murdarça, yemişan (qara, qırmızı), xurud (quşarmudu), meşə gilası (ayı gilası), qoz, quşəppəyi, çaytikanı, dağdağan, qızlarboxçası, gərməşov, tobpulğa (tıvılqa), həmərsin (itburnu), şam (qara şam), dovşanalması, doqquzdon, zirinc, moruq, böyürtkən, qarağat, qoyungözü, ardıc, maralüzümü (keçi-keçi), göyəm və s.

Yeməli pəncər və otlar: əvəlik, cincilim, gicitkan, yarpız, qıcı-qıcı (quşəppəyi), yolotu (qırxbuğum), pərpətyün (xanımsalandı), qızılça, boz

pencər, boçça, sündürük, süddüyən, keçiməməsi, kəngər (kortum), cacıq, baldırğan, su keşnişi, ağcabaş cacıq, banda, yemlik, quzuqulağı, süddüqanqal, yer qanqalı, çətən, kəlləbaş, sukələmi, qulançar, çölsoğanı, çölkeşnişi, yatan yemlik və s.

Çay üçün dərman bitkiləri: cökəçayı, yemişən çiçəyi, dağçiçəyi, meşə zirəsi, kəklikotu, buxac, böyrəkçiçəyi, merəmnəxud, andız, qırmızıbənövşə, qayaçayı (qayaqapan), qantəpər, Şəmşir çiçəyi, çobanyastığı, qara yarpız, bağayarpağı, buğa çiçəyi, öskürəkotu (ceyrənçayı) və s.

Kəndin özü son illərdə xeyli abadlaşmışdı: mədəniyyət evi, orta məktəb tikilmişdi, ictimai təşkilatlar fəaliyyət göstərirdi.

Ağdabandan çıxan saz-söz adamları respublikadan kənarlarda belə tanınırdı. Ağdabanlı Qurban və onun oğlu Dədə Şəmşir, gözəl səsi, şux qaməti və ağayana məclis aparması ilə tanınan aşiq İmran, balabançı Aqil bu kəndin yetirmələridir. Şair Əlqəmə Əmrahoğlu, Yetim Həbib, Baba, Haqverdi, Qəhrəman, Mator Cavad, Şəmşiroğlu Şabər, Vaqif, Məhyəddin, Salman, Fərəc, Rafiq, Ovçu Ələsgər, Cavid, Zamin, Nüşabə, Nüşrəvan Küskün və başqa söz adamları Ağdaban kəndində dünyaya göz açıblar.

Kəndin əhalisi bibioğlu, dayıoğlu olmaqla iki tayfadan: Məhərrəmlilər və Dəlləklilərdən ibarətdir. Kəndin vaxtilə, elə indi də sayılan mötəbər ağsaqqalları olub: Oruc, Qurban, Bayram, Qaraş... Kişilər. Müharibəyədək Qaraş kişiye məsləhət eləməmiş heç kəs bir toğlusunu satmamış. Gəlin gətirən, qız köçürənlər onun xeyrixah məsləhətlərinə, ağıllı öyüdlərinə qulaq asarmışlar.

Kəndin adət-ənənələri bütün icma tərəfindən qorunub saxlanılır, xeyir-şər mərasimlərində iş sahibi ağsaqqala gənəşir. Ağdabanın dilli-dilavər adamları, sözbilənləri, hikmət sahibləri çox olub. Onların içərisində şöhrət qazananlar da az olmayıb. Burada, demək olar ki, hər sahənin ustaları var: bənnə, dülgər, dəmirçi, rəngsaz...

Türkcəarəni gözəl bilən, hər güldən, çiçəkdən dərmanlar hazırlayıb ağır xəstələrə şəfa verən danəndə babalar, nənələr insanların sağlamlığı keşiyində dayanırdılar.

* * *

Ağdabanda mal otarmaq yoxdur. Səhər-səhər güneylərə buraxar, axşam isə qabağına çıxıb gətirirlər. Bu qalın meşəli ərazidə mala-qoyuna hücum etmək üçün canavar görünərsə, ömrü iki-üç gün çəkir. Kəndin mahir ovçuları mütləq onu zərərsizləşdirirlər!

Hələ müharibədən əvvəl qab-qacaq az tapılan zaman ustalar su ilə işləyən elə bir qurğu düzəldiblər ki, çarx deyilən bu qurğunun vasitəsilə gözəl məişət əşyaları, xəmir təknələri, süd sağmaq üçün iri qablar və digər ev əşyaları düzəldilib, əhali təmin olunub və hətta bu əşyalar Göyçə mahalına və aran rayonlarına qədər gedib çıxıb!

Bu balaca dağ kəndinin məziyyətlərindən çox danışmaq olar. Uşaqlıq xatirələri qurdalandıqca çözülenir... Nələr yada gəlir, nələr, nələr!.. Kəndimizdə baş verən cürbəcür əhvalatlar. Ay Allah, bu əhvalatların çoxu nə şirinlikdədir?! Oturub yazmaq istəyirsən: bir-bir, dənər-dənər... Mirvari dənələri kimi düzülməyə ehtiyac duyursan!

...10-12 yaşımız vardı. Bir dəstə oğlan uşağı "Buruc yaylağı" deyilən ərazidə çilikağacı oynayırdıq. Burada süni mayalama məntəqəsi olduğu üçün bura "Fermanın yanı" da deyilirdi. Aşağıda bizlərdən yaşca xeyli böyük olan kənd qızları buzov otarırdılar. Yunis əminin qızı Bəsti, Hüseynqulu əminin qızı Gözəl, Sərəncam bibi və adını unutduğum bir nəfər. Daşarası çayı fermanın qurtaracağında yerləşən Çiçəkliüz adlı yurd yerini bizlərdən ayırır. Daha

doğrusu, o taya heç kəsin malı, buzovu keçmirdi. Çiçəkli düzəndən bir az yuxarıda aran rayonlarından yaylağa köçüb gəlmiş obalar alaçıq tikmişdi. Onlardan Teymur deyilən qırmızısifət bir nəfər Çiçəkli düzən ayaq hissələrinə qarovulçuluq edir, heç kəsin heyvanını o əraziyə buraxmırdı. Bir gün necə oldusa mozalaq sancan buzovlar - kəndlilər demiş, mozalığa qalxıb çayı o taya keçmişdilər. Qızlar çatanadək gözüne döndüyüm Teymur heyvanları qovub ağıla saldı. Qızlar itdən qorxduqları üçün Teymura yalvarmağa başladılar ki, qağa, buzovları geri qovala, qoy aparaq! Teymur onların xahişini heç milçək vızıltısı da saymadı və hətərən-pətərən danışığlara başladı. Biz uşaqlar onlara tamaşa edirdik.

Mübahisə uzandı. İstər-istəməz biz də qızların yanına toplasdıq. Teymur qışqıraraq: - İçərinizdən biriniz mənə gəlməsəniz, dünya dağılsa da, buzovları buraxan deyiləm, - deyirdi. Biz də səs-küy salır, qışqırır, onun bu hərəkətlərini gedib kənd camaatına xəbər verəcəyimizi söyləyirdik.

Yunis əminin pəhləvan cüssəli qızı Bəsti dedi: - Ay oğlan, mən sənə gəlməyə hazıram, amma buzova görə yox, el adətiynən, elçilərinin gəlməsinə icazəni özüm verirəm!

Biz gülüşür, qışqırıq salırdıq. Axır Bəsti Teymura müraciətlə: - Yaxşı, itlərin qabağına dur, gəlim sənə bir üz-üzə söhbət eləyim. Buzovlar bizə qurban olsun!

Teymur bu təklifə inandı və itlərə təcindi. Sonra əlindəki silməni çiyninə alıb, yavaş-yavaş Bəstiyə sarı gəldi. Bəsti də ona doğru getdi. Amma Bəsti gedəndə yoldaşlarına dedi ki, siz ağaclarınızı hazır tutun. Bu köpəkoğlu mənə itlərə yedirdər. Onlar zarafat eləyə-eləyə bir-birinə yaxınlaşdılar. Çatan kimi Bəsti Teymurun çiynindəki silməni (ağacı) qəfildən götürüb onun dizdən aşağı quru sümüyünə bir zərbə endirdi. Biçarə bağıraraq yerə sərilirdi və adamlar gələnədək qız onu azca döşəvar yerdən ləş kimi sürüməyə başladı. Teymur döşün lap çaya enmiş hissəsilə çayın qırağına saldı. Bəstinin buzovçu yoldaşları da Teymurun ləşinə təciklə, ağaclarla döşəyirdilər. O obadan bir nəfər kişi belə tapılmadı ki, bu davaya müdaxilə eləsin.

Bu əhvalat o zaman bütün yaylağa yayıldı. Sonra eşitdik ki, ağsaqqallar hər şeyi qaydaya salıblar.

Maraqlı orasıdır ki, bir müddətdən sonra Teymurun qohumları Bəstiyə bir neçə dəfə elçi gəldi, amma Bəsti qəti şəkildə etiraz eləyib bu izdivaca razı olmadı.

* * *

İndi bizə meydan oxuyan ermənilərə uşaq vaxtı qan uddururduq. Bizim dəstənin - Cəlalın, Misginin, Misirin, Məhyəddinin, Sadığın, Həbibin və mənim - hərəminin bir sapandı vardı. Usacıq kəndinin erməniləri "Ağdaban yolu" adlı yerdə dəstə-dəstə kərənti ilə ot biçirdilər. Bizim dəstə ermənilərin ot biçdiyi yerdən arxada - Sarıdağın ətəyində boz qayaların arxasında gizlənib erməniləri gözləyirdi. Onlar cərgə ilə düzülüb biçinə başlayarkən biz də Hilalın komandası ilə Sarıdağ yolundan tədarük etdiyimiz ağ daşları sapandlara doldurub "atəş" açırdıq, ermənilər qışqıra-qışqıra qaçmağa başlayırdılar. Onların bu hərəkəti bizə ləzzət verirdi. Axır iş o yerə çatdı ki, ermənilər bizim ağsaqqalların yanına minnətə gəldilər ki, sizinkilər bizi sapandla qovur, işləməyə qoymurlar! Dədəmgil bizi yığib qulaqburması verdilər. Ondan sonra ermənilər gəlib otlarını biçdilər...

İçərimizdə ən dəcəlləri Cəlalın Misir idi. Bu əhvalatdan sonra da haxcılərnən onların bir neçə sərgüzeşti oldu. Hətta Cəlal sonralar erməni qızı ilə evləndi də. Amma 5-6 ildən sonra ayrıldılar...

* * *

1948-ci il idi. Seyidlər kənd orta məktəbində oxuyurdun. Bir böyük otağı ya-taqxana kimi bizə vermişdilər. Bizim sovetlikdən beş nəfər: Qabil (o, bizdən təxminən 5-6 yaş böyük idi), Nurəddin, Əhməd, Sadiq və mən burda qalırdıq. Məktəb direktoru tez-tez bizə - xüsusən mənə deyirdi ki, Şəmşir əmi bir dəfə bizə konsert versin. Biz də xahişləri Dədəyə dedik. O, Novruz bayramında müharibədən qayıdandan sonra aşılıq eləyən Haxverdi adlı bir nəfəri də götürüb Seyidlərə gəldi. Susuzluq kəndindən olan Haxverdi hündür, bir az yekəpər, qaraşın, sağ sifətində iri qara xalı və gur danışığı olan bir adam idi. İstər Dədənin, istərsə də Haxverdinin sazları bəzəksiz-düzəksiz sayaca sazlar idi. Balabançıları isə Qamışlı kəndindən əvvəl Dədənin balabançısı olmuş, müharibədən qayıtmamış Qələndərin kiçik qardaşı Gəray idi. O, təzə-təzə balaban çalmağı öyrənirdi. Yadımdadır, Dədə ona deyirdi ki, sən qarışdırma. Çalış ki, bizim səsimizi müşayiət eləyib saxlayasan! Nə isə, konsert sədasına Seyidlər, Dəmirçi, Cəmili, Qanlıkənddən xeyli adam yığılmışdı. Konsert 1936-cı ildə Kəlbəcərdə ispolkom (RİK sədri) olmuş Qazıbəyovun tikdirdiyi, az qala indiki klublardan geniş, çox hündür və işıqlı məktəb binasında keçirilirdi. Seyidlər kəndinin kolxoz sədri gözəl şeir bilicisi, ayırım ləhcəsində danışan İbrahim kişi sözə başladı:

- Yoldaşlar, əvvəl-əvvəl sizin iştirakınızla bu gün bura zəhmət çəkib gələn Şəmşir dayıoğluna, onun yoldaşları Haxverdi mamaoğluya və balabançı, müharibədən əvvəl, bax, bizim bu ayırım camaatının toylarında həmişə Şəmşir dayıoğlunən, ondan sonra Məmməd əmioğlunən iştirak etmiş Qələndərin kiçik qardaşı Gərayı deyeyrim ki, xoş gəlir, safa gətirirsiniz! Sizin hər üçünüzə minnətdarlığımı bildirəm və həm də burada toflaşan adamların dilinnən deyeyrim ki, Allah sizə kömək olsun! Bax, göröysünüzü, bu gün təsadüfən öz yoldaşları ilə kəndimizə gələn rayonumuzun vayanı Murtuzayev yoldaş da burada iştirak eley, elə bileyim onun da burada olması bizim üçün çox yaxşıdır (o, sağ tərəfində o zaman mənim o qədər də dəqiq müəyyənləşdirə bilmədiyim, podpolkovnik rütbəli cavan, yaraşılıq oğlanı göstərdi)! Hamı əl çaldı. Sonra İbrahim kişi üzünü Dədəyə tutub: «Ay dayıoğlu, hamı biley ki, sən Qurvan dayımın oğlusən. Hamı səni yaxşı tanıyır və onu sana demək isteyrəm ki, müharibədən əvvəl sən bütün toylarımızı eleydin, bizi şənnəndireydin. Amma Allah Hitlerə nələt eləsin, aləmi qatdı. Çox şükürlər ki, çox əziyyətlər çəksək də yenə əmin-amanlıqlar başladı! Sənin özünən gətirdiyin bu mamaoğlu da deyər yaxşı oxuyandı, indi sözü sizə vereyrim. Başdeyin göröyüm ha!»

Aşıqlar öz aralarında kiçik söhbət edib başladılar. Dədə üzünü İbrahim kişiye tutub dedi:

- Dayıoğlu, deyirəm sözü sifə-sifə cavan uşağa verək. Qoy «Məclis divanisi» ilə başlasın. Məsləhətdirsə, bizim ustadlarımız Ələsgərin və Qurbanın «Dünyada» divaniləri deyilsin. Camaat etiraz eləmirsə, mən Ələsgər əminin, Haxverdi isə Qurban əmininin sözlərini sizlərə çatdıracağam. Hamı xornan: «Sağ olun, var olun!» deyirdi.

Hündür boylu, sağlam bədənli, çevik hərəkətli Haxverdi sazı bir azca yuxarı qaldırıb əlini baş pərdəyə gətirdi. O, təzanəni simlərə elə vururdu ki, deyirdim simlər bu dəqiqə qırıq-qırıq olacaq. Qurban babanın «Dünyada» divanisi dinləyicilərdə bir həyəcan, xoş təbəssüm yaratmağa başladı:

**Səadətli - kəskin ola, kimin baxtı dünyada,
Kani-səxa nəzər salsa - o xoşbəxtli dünyada!
İbadətdən qafil olma, səxavətdən həmçinin,
Əyər olsa əldə varın olan vaxtı dünyada!**

Haxverdi oxumur, guruldayır, tufan qoparır, haray salırdı. Sözün birinci bəndi bitən kimi gurultulu alqışlar, «Sağ ol, ay əmioğlu, var ol, var ol!» sədələri səsləndi. O, şeiri təhlilə keçdi, qurtardı. Dədə isə onu şirin təbəssümlə müşahidə eləyirdi. Dədə ayrı gediş eləyərək sazın zil pərdəsinə enib «Çoban bayatı»sının naləsini göylərə qaldırdı. Bu, bayatı sədası deyil, göyləri şırım-şırım parçalayan şimşəklərin qulaqbatırıcı etirazıydı. «Bala hay, bala hay. Ceyranım, gəl, sonam, gəl. Sənə qurban mənəm, gəl!» ifadəsi bitəndə hamı ayağa durdu. Dədə isə bunları eşitmir kimi Ələsgər babanın «Dünyada»sını əridirdi:

***Sual-cavab qabaqdadı, nə damaqdı dünyada?
Kəlmeyi-şəhadət lazımdı ölən vaxtı dünyada!
Tut orucu, qıl namazı, olma haxdan xəcalət,
Qul olma dünya malına, qalacaqdı dünyada!***

Məclis xeyli çəkdi, adamlar doymurdu. Məni isə şirin bir yuxu ilə yaxalamışdı ki, az qalırdım bu nəğmələrin orbitindən çıxım. Səməmi etiraf edirəm ki, mən hələ Dədənin ayaqüstə bu qədər dayanıb oxuduğunu görməmişdim.

Qəribə dünyadır! Bu hadisədən xeyli keçmişdi. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda (indiki Pedaqoji Universitet) oxuyurdum. O zaman Kəlbəcər rayonunun hərbi komissarı olmuş Murtuzayevi qiyabiçilərin içərisində görüb tanıdım. Onda o, artıq polkovnik rütbəsində idi. Elə bil 1948-ci ildəki kimi həmin cavan, şivərək və gümrah adam idi. O, əlbəttə, məni tanımadı. Tanışlıq verdim. Xeyli söhbətdən sonra onu çaya dəvət elədim və Novruz bayramında Seyidlər kəndindəki olayları yada saldım. Şirin ləhcə ilə: - Hə, sən unda uradaydın. Vay dədəm, vay. Şəmşir əminin şikəstəsi bu gün də qulaqlarımdadır, - deyərək səməmi hisslərini bildirdi. Hətta gözündən bir neçə damcı yaş da düşdüyünü gördüm...

* * *

Dədənin şagirdlərindən biri də, əslində, Qurban babamın dayısı oğlu olan, lakin Dədənin də «Dayıoğlu» kimi müraciət etdiyi Aşıq İmran idi. İmran kişi uca boylu, enli kürəkli, qalın, sarışın saçlı, iri burunlu, qədd-qamətli bir kişi idi. Onun zil olmayan bariton səsi adama xoş təsir bağışlayırdı. Biz ona «İmran əmi» deyərək müraciət edərdik. O, iri pəncəsi və uzun barmaqları ilə sazı elə məharətlə çalırdı ki, ona heyranlıqla qulaq asmağa məcbur olurduq. Mənim ən çox sevdiyim «Qaytarma» aşığı havasını o, çox gözəl ifa edirdi.

Kənddə toy məclisi olanda Dədə həmişə İmran kişi ilə birgə oxuyardı. İmran əminin sazı bəzəkli, Dədənininki isə saya idi. Yəqin ki, usta onun sifarişini nəzərə alaraq sazının qolunu xeyli yoğun düzəltdirmişdi. Bir dəfə kənddə məclis keçiriləndə mən İmran əmidən «Qaytarma» havasını çalmağı xahiş etdim. O, bu havanı elə məharətlə oxudu ki, səsi, yəqin ki, kəndimizin söykəndiyi Sarıdağ və Qaraşış dağlarının da qulaqlarında qalıb. Dədə aşığı İmrana xüsusi hörmət bəsləyirdi. Qardaşım Ələsgərlə onun oğlu Zahir eyni gündə dünyaya gəlmişdi. Onların sünnət toyları da eyni gündə, eyni məclisdə olmuşdu. Sonralar Zahir - müəllim, Ələsgər isə mühəndis oldular. Amma tale onların ömürlərini də eyniləşdirdi. Onlar eyni ildə cavan ikən vaxtsız dünyalarını dəyişdilər. Allah rəhmət eləsin!

Onu deyim ki, İmran kişi nəyə görə sonralar aşığılıq sənətini işlətmədi. O, sənətdən erkən uzaqlaşdı. Doğrusu, o, sazını ömrünün sonuna qədər özü ilə yaşatdı. Yəni, demək istəyirəm ki, Dədə və İmran 1940-50-ci illərdə kəndimizdə sənətin qoşa ulduzları kimi parlayırdılar. Yenə təkrar edirəm: İmran əminin oxuduğu «Qaytarma» havasının şirinliyi bu gün də yaddaşımda qalmaqdadır...

Kəlbəcər Allahın Azərbaycana bəxş etdiyi ən qiymətli hədiyyələrdən biridir. Bu diyara qələm çəkən eyibsiz gözəl yaratdığını yaxşı bilib.

Geniş əraziyə, əsrarəngiz gözəl relyefə malik olan bu diyarın təbii gözəlliklərini beyninə həkk edib, sonra da onu naxış üzərinə köçürmək hər kəsin hünəri deyil!

Vaxtilə məşhur səyyah Abex yazıb ki, kim Tərtər vadisi ilə üzüyuxarı getməyibse, İsveçrəni ancaq o tərif edə bilər...

Mən İsveçrədə olmamışam, ancaq bu böyük səyyahın hikmətləri önündə baş endirməyi özümə borc sayıram.

Sovet hakimiyyəti illərində müxtəlif vəzifələrdə olmuş və geniş ərazisi olan imperiyanın dünyada məşhur olan kurort-istirahət guşələrinin çoxunu gəzmış bir adam kimi cəsarətlə deyə bilərəm ki, Kəlbəcərin təbiəti dünyanın ən nadir möcüzələrindəndir.

Ölkəmizin qərbində yerləşən bu diyarın ərazisi qışlaqlarsız 1936 kv. km-dir. Ağdam, Ağdərə, Laçın, Göygöl, Daşkəsən, Goranboy, Qərbi Azərbaycandan isə Basarkeçər, Cermux, Qırmızıkənd (Krasnoselo) rayonları ilə həmsərhəd olan bu təbiət gözəlinin qoynunda Ağdaban kəndində olanlardan on qat çox sərvət vardı. Kəlbəcər bir yandan Murov, Kəpəz, bir tərəfdən Göyçə, bir tərəfdən Dəlidağ və Cermux, bir tərəfdən də Laçın dağları ilə əhatə olunub. Bura Aran tərəfdən Ağdam və Ağdərəyə çıxışı olan bir bölgədir.

Yayda sağdan Xaçınçay vadisi ilə dağlara qalxan sıx meşələrlə örtülmüş dərin dərələrdən keçən Taxtabaşı Xallanlısına, oradan da Yelligəldiyə çıxıb üzünəşığı tamaşa edin və ya Murovdan Camışdağ, Bağırخان və Keyti zirvələrinə çıxıb, yenə də arana baxın: İlahinin yaratdığı mənzərələr sizi heyretə gətirməyə bilməz! Şəhərlər, xüsusən də, yağışdan sonra dərin dərələrə çökən ağ duman yavaş-yavaş dağlara qalxıb sizə çatanaqədər yaranan gözəlliklərə diqqət yetirin!

Bu rayonun ərazisində, geoloji kəşfiyyatın aşkar etdiyi su mənbələrindən başqa, 116 mineral su sərbəst şəkildə axıb Tərtər çayına qarışır. Xaçın, Tutqu, Tərtər, Seyidlər, Yanşaq çaylarını əmələ gətirən sular da əsasən, Tuneldə - "Həcəris" deyilən yerdə birləşərək ana Tərtəri əmələ gətirir.

Burada dünyanın nadir faydalı mineralları: Söyüdlü, Keyti qızıl yataqları, istisular, radon tərkibli nadir sular, Şorbulaq, Ağyataq civəsi, Qılınclı listiviti, Nadirxanlı, Sarıdaş rəngli mərmər yataqları, Dəvəgözü, Keçəldağ perlit və s. faydalı minerallar mövcuddur. Yuxarıda adları çəkilən Tutqu, Tərtər (orta), Qamışlı çayları rayonu üç böyük zonaya bölür:

I. Tutqu (Qoturlu) zonası. Bura aşağıdakı kəndlər daxildir: Mərcimək, Ağqaya, Laçın, Comərd, Almaliq, Qaragüney (birinci), Nəcəfli, Kilsəli, Pirlər, Quşyuvası, Alçalı, Almaliq, Qaragüney (ikinci), Zülfüqarlı, Keçiliqaya, Çorman, Abdullauşağı, Fətallar, Moz, Ağyataq, Əsrik, Çobangərəkmez, Ağcakənd, Oruclu, Tırkeşevənd, Qazıxanlı, Qalaboynu, Zərqulu, Qaraxançallı, Əlirzalar, Çayxallanlı, Başlıbel, Çovdar, Şahkərim, Ağcakənd Zağaları, Taxtabaşı Xallannısı, Alaqaya, Otaxlı, Gözlü bulaq, Ağzıbir, Kalafalıq.

II. Çay zonası. Bura aşağıdakı kəndlər daxildir: Bağlıpəyə, Şorbulaq, Mahra-sa, Nadirxanlı, Çayqılıclı, Güneypəyə, Sarıdaş, Alçalı, Quzeyçirkin, Başkənd, Orta və Aşağı kəndlər, Çaykənd, Baş, Orta, Aşağı Millilər, Ağdaş, Kilsəkənd, Göydərə, İstibulaq, Mişni, Boyaxlı, Şapılar, Məmməduşağı, Tatlı, Xöləzək, Yuxarı Qaraçanlı (Bayramlar), Orta və Aşağı Qaraçanlılar, Şurtan (aşağı, orta, yuxarı), Soyuqbulaq, Şam, Aşağı İstisu, Çıraq, Tövlədərəsi, Yuxarı İstisu, Bağarsaqdərə, Məmmədsəfi, Zivel, Molla Bayramlı, Zar, Bəzixana, Zəylik, Hopurlu, Keşdək, Aşağı Keşdək, Yellicə, Armudlu, Alolar, Təkdam, Kaha, Bayrambinə, Dəlqılıclı, Otaxlı, Barmaqbinə, Kəlbəcər şəhəri, Aşağı və Yuxarı Ayrımlar, Alı-kənd, Böyük Alı-kənd, Böyürbinə.

III. Ayrım zonası. Bura aşağıdakı kəndlər daxildir:

Ağdaban, Çayqovuşan, Yellicə (Köhnə Bağırılı), Bağırılı, Yeni Bağırılı, Bağarsaq, Talakənd, Qamışlı, Çəpli, Qanlıkənd (Mərdanlı), Seyidlər, Dəmirçidam, Çayçəpər, Qoşabulaq, Cəmilli, İlyaslar, Qasımbinəsi, Yanşaq, Binəkənd, Zallar, Lev, Bozlu, Aşağ və Yuxarı Levlər, Armudlu, Çopurlu, Təkeqayası, Babaşlar, Susuzluq.

Bu kəndlərdən başqa, rayonda onlarla binələr vardır. Kəndlərin yerləşdiyi ərazilər təbiət baxımından çox rəngarəngdir.

İstəyirəm, oxucuları özümlə bərabər gah piyada, gah vertolyotla, gah da maşınla Kəlbəcərin səyahətinə çıxaram. Amma bəri başdan Kəlbəcəri yaxşı tanıyan oxuculardan edəcəyim səhvlərə görə üzr istəyir və məni bağışlamalarını xahiş edirəm. Onda çox uzunçuluğa varmadan səyahətə çıxmaq. Atalar deyib ki, hər kəs közü öz qabağına çəkər! Qoy belə olsun! Közü öz qabağına çəkib səyahətə başlayaq. Yuxarıda qısa da olsa Kəlbəcərin kənd və binələri barədə məlumat verilib. Amma bu məlumatı mən özüm qısa və ötəri saydığım üçün səyahətə, gəzintiyə çıxmağa üstünlük verdim. Ana Tərtərin Kəlbəcəri ayırdığı bölgələr üzrə səyahətə başlayaq: Ağdaban kəndi - Murov dağının ətəyində Sarıdağ adlanan dağın sinəsinə söykənən bu kənd iki hissədən ibarətdir. Daha doğrusu, iki kənddir: Ağdaban və Çayqovuşan kəndləri. Ağdaban, Ağdərə rayonunun (ermənilər buranı Mardakert adlandırırlar) İmarət-Qərvənd (Kərəmli) və Çaraq (Usacıq) kəndləri ilə qonşudur. Ağdaban həmin kəndlərlə ərazicə bitişikdir, hətta vaxtilə erməni xislətli bu kənddən ərazi iddiasında da olublar. Yeni Ağdaban adlarını çəkdiyim kəndlərin qərbindədir. Buraya gəlmək üçün "Ağdaban yalı" deyilən ərazidən giririk (Bura Tərtər sahilindən maşın yolu ilə gəlmək daha asandır). Ağdabana Namaz qayasının dibindəki Qarabulağın üstündən Uzuntala yolu ilə Əsgər dərəsindən keçib, kəndin sağ-sol sahillərinə tamaşa edə-edə, oradan da "El yolu" ilə Ardıcılı boyundan aşib, Dar başdan keçərək Çayqovuşan kəndinə gəlirik. Burada Çay Çəpərdə atları saxlayıb Aşağı və Yuxarı Çayqovuşanı seyr edib qərara gəlirik ki, havalar yaxşı olduğu üçün qonşu Bağırılı kəndinə Zimli Şahban yolu ilə deyil, dağ yolu ilə gedək. Atları Damin dərəsi ilə sürüb Buzluğun boynundan aşaraq Taqqıldağın altından gölə, oradan da Çay aşağı Bağırılı, Çay Bağırılı kəndinə baş çəkirik. Alban abidəsinə baxıb Yellicə Bağırılına çıxaraq, Bəzirqah bulağından aşib Zallar kəndinin üstündəki Sac göldən adlayıb Meydan çayı vadisi ilə Murova doğru gedirik. Seyidin binəsinin ətəyindən yenə geri dönərək Meydan çayının sağ sahili ilə Böyük düzə çıxırıq. Yanşaq kəndini seyr edirik və Yanşağın mərkəzinə - köhnə məktəbin yanına keçir, oradan isə qonşu Bağarsaq kəndinə yol alırıq. Bağarsaq kəndindən Köhnə Tala kəndini seyr edib oradan Çiçəkli dağının əzəmətinə baxaraq, yenidən Yanşaq kəndinə dönür və Tək Əriyin yanındakı Aslan binəsinə, oradan isə Qasım binəsinə yol alırıq. Qasım binəsindən çay sahili ilə Qamışlı kəndinə enib, oradan Yuxarı Çəpli kəndinə gəlirik. Yuxarı və Aşağı Çəpli kəndlərinə səyahət edərək Aşağı Çəplidən qədim karvan yolu ilə Susuzluq kəndinə qalxırıq. Susuzluqdan dolayı yolla Babaşlar kəndinə gəlirik. Buradan dağ yolu ilə Qaradırnaq yaylağına gedib, Təkeqaya, Bozdu, Yuxarı və Aşağı Lev kəndlərini gəzir, dağlara nəzər salmaqdan ötrü göllərin və Qaraqayanın yanından geri dönürük. İlyaslar kəndindən və Qırmızı qayadan adlayaraq Aşıq Ələsgər dəyirmanının yanına gəlib Qanlı kəndə qalxır, oradan isə Seyidlər kəndinə qayıdırıq. Seyidlərin çay-çəpər evlərinin yanından Dəmirçidam kəndinin çayda ev tikən adamları ilə görüşüb Cəmilli kəndinə keçirik. Geri dönüb təpənin yolu ilə Qoşabulaq kəndinə, Dəmirçidama - Qurbanın dədə yurdu - dədəmin quzu otardığı kəndə gəlirik. Hələ lap gənc ikən o yerlərdə hansı mədənin olduğunu belə təsəvvürünə gətirməyən, lakin "Qızıldı torpağın, daşın, a dağlar", - deyərək dədəmin kəşf etdiyi Söyüdlü yaylağına baş çəkərək Seyid Əsədullanın müqəddəs qəbrini ziyarət edirik. Qızıl mədənindən dağlarla Ala göllərdən keçib İstibulaq kəndinin üstündən sola adlayaraq Göydərə və Ağ-

qaya kəndlərinə, oradan isə orta yolla İstibulaq kəndinə qayıdırıq. İstibulaqdan enərək Mişni kəndinə adlayırıq. Mişnidən sonra Çaykəndə enib şose yolu ilə Tərtərin sahil kəndlərinin gəzintisinə başlayırıq. Yəni, şose yolu ilə arana doğru enib Bağlıpəyə kəndindən İstisu istiqamətində hərəkətə gələrək Şorbulaq kəndinə, bu kənddə yerləşən Civə zavoduna və Xudavənd qəsrinə tamaşa edərək, Hapının suyundan keçib Bulanlıq su düşərgəsindən Tunel körpüsünə, oradan isə Həcəris düşərgəsinə dəyib yolumuzu davam etdiririk. Nadirxanlı kəndindən kəndin içəri ilə qalxaraq Sarıdaş və Güneypəyəyə baş vurub geri - yəni şose yoluna qayıdaraq Qılınclı kəndinə, Qılınclını keçib Tərtərin sağ sahili ilə Quzey-çirkinə adlayıb dağa doğru irəliləyirik. Aşağı Kilsə kəndini keçərək Başkəndə qalxır, Başkənddən dağa - Yuxarı Milli binəsinə keçib, Yuxarı, Orta və Aşağı Milli kəndlərini gəzib geri dönürük. Məşədinin binəsindən Boyaqlı kəndinə, Boyaqlı Turşsuyuna - Səməd Vurğunla Dədənin görüşdüyü suyun üstünə gedib oranı ziyarət edərək aşağı yolla Kəlbəcər şəhərinə qayıdırıq.

Kəlbəcəri səyahət edəndən sonra rayonun sol tərəfindəki yollarla Allıkəndin altından Böyür binəyə, buradan isə Allıkəndə gəlib dağa qalxır, dağlarla Zeynalbulağının yanından adlayıb Yuxarı Ayrıma, oradan Aşağı Ayrıma geri dönərək Otaxlı, Dalqılıclı, Dərəqışlaq, Barmaqbinəyə dəyib Şirin bulağından Yellicəyə tərəf aşır, Gurbulağın yanından Yellicə kəndinə enirik. Yellicə kəndindən geri dönüb Həsənlər, Otqışlaq, Kaha, Əmrallar, Armudlu və Alolardan adlayıb yenidən Kəlbəcər şəhərinə dönürük. Atları dəyişib keçirik Şaplar kəndinə. Şaplardan dağlarla Məmməduşağına, oradan Tatlara, Tatlardan Baş Qaraçanlıya, Orta və Aşağı Qaraçanlıdan Soyuqbulağa, Soyuqbulaqdan Xöləzəyə, Xöləzəkdən Yuxarı, Orta və Aşağı Şurtanlara gəlirik. Oradan da keçirik Tövləderəsi Çıraqdan, Yuxarı İstisudan, Bağarsaq dərədən Seyranbulağına. Tatlar yurdundan - Sarıbulağın altından Zivel kəndinə, Ziveldən Zəyliyə, Zəylikdən Binəyə və oradan Hopurluya dəyib, Bəzrixana və Zərə qayıdırıq. Zərdən enirik Məmmədsəfiyə. Yolla Aşağı İstisu, Şam, Yuxarı və Aşağı Keşdən kəndlərindən çıxıb yuxarıdan Kəlbəcəyə keçirik!

Kəlbəcər şəhərində yenidən atlanır, Qaraçanlı qalasının altı ilə Qaraçanlı kəndlərinə qalxırıq. Gölün yanı ilə Ağcaqız yaylağından aşıb Ağ bulağından Başlıbel kəndinə, Barıtlı çayının sahillərilə Yemişgələn yaylağına, oradan da Ağqaya yaylağına enib Şahkərim və Çovdar kəndlərinə düşürük. Çayın sahili ilə Xallanlı kəndinə, oradan da Alrzalara, Zərquluya, Tirkəşevəndə (Bəylik), Qaraxançallıya, Qalabyonuna, Qazıxan binəsinə gəlirik, buradan Keçiliqaya, Çoban-gərəkmez, Qaragüney, Çorman, Əsrik, Ağcakənd, Oruclu kəndlərini keçərək, dağları aşıb Moz, Fətallar, Ağyataq, Moz Qaraçanlı, Abdullaşağı kəndlərini və İçqəsü binəsini adlayaraq Zülfüqarlıya gəlirik. Oradan da Almalıq, Quşyuvası, Laçın, Nəcəfallar, Pirlər, Qaragüney, Kilsəli, Comərd kəndlərindən keçərək Tunel yolu ilə (Günəşli) ilə Həcərisə gələrək Çərəkdardan dağlarla aşıb Ağqaya, Mərcimək kəndlərinə, oradan da Çıraqlı, Zağalar, Alaqaya, Taxtabaşı kəndlərinə gəlirik.

Bütün bunlardan başqa, Kəlbəcər yaylaqları barədə onu da deyə bilərəm ki, adı çəkilən hər bir kəndin ərazisində yaylaq yerləri var. Yəni də bütün istiqamətlərlə getsək, Çilikyalı, Daşarası, Həmzəçəmən, Ağbuzlar, Taqqıldağ, Qanlıgöl, Meydançayı, Qaradırnaq, Göl yeri, Ağcinqıl, Qonur, Söyüdlüçay, Alagöllər, Qaraqaya, Dikyurd, Gurbulaq, Bağırخان, Keyti, Dəlidağ ətrafında yerləşən yaylaqlar, Gəlinqaya, Taxtadüz, Qanqallamaz, Bozdağ, Əyriqar, Çilgəz, Nəbatxanım, Meydandüzü, Yelligədik və s. yaylaqlar var ki, yay aylarında respublikanın 21 rayonunun heyvandarları və istirahət etmək istəyənlər bu yaylaqlara gəlirlər.

Beləcə, Kəlbəcəri - yerlə göy arasında qərar tutan yurdumuzu kənd-kənd, binə-binə, qarış-qarış gəzib bu İlahi yurdun gözəlliklərinə heyran kəsilirik...

Bunlar orda - ucalıqda ötən ömrün vur-tut birçə parçasıdır...



◆ Şairin arxivindən

Ələkbər Salahzadənin ölümü də özünə oxşadı; sakit, səssiz - səmirsiz...

Həyatı da, yaradıcılığı da həssas - küysüz, reklamsız, göstərisiz...

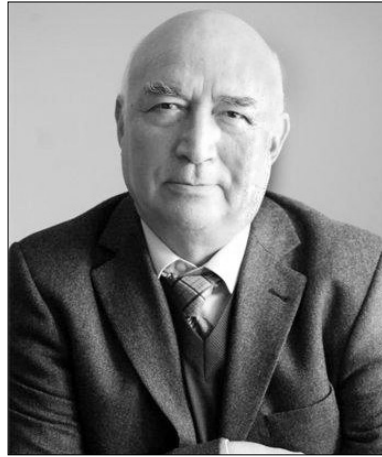
Qəfil gedişi çeşidli təəccüb, təəssüf, qiymətləndirmə iddiaları və haqları ilə birgə, "gedənin" yerini göstərdi; dedilər haqqını almadı... Şairlik haqq deyilmi?

Dünyasını dəyişən Ələkbər Salahzadə, təbiətinə rəğmən, "gündəm adamı" oldu, "Qobustan" gözəl sənətlər toplusu adına mükafat təsis etdi - "Avanqard". Redaktor kürsüsündə gözəl şairimizi əvəz edən Vəqif Əlixanlının bu jesti ağayana ənənələrin hələ yoxa çıxmadığının əsintisiydi. Adına təsis olunan şeir müsabiqəsi ilə Ələkbər Salahzadə istedad sorağında yenidən yola çıxdı... Qaliblə, əslində, elə Ələkbər Salahzadə oldu...

Nə isə, təsəllinin bir qolu da "şairin arxivi" olar. Görən, deyilməmiş sözü qaldımı? Qaldı, əlbəttə, qaldı. Çoxu da tezis şəklində, eskiz kimi; yəni, hələ qayıdacaqdı, cilalayacaqdı, yenidən işləyəcəkdi, olsun ki, bəzilərinə heç araya çıxarmayacaqdı. Amma şeir də həyat kimidir, həmişə ütül - sığallı ola bilməz ki...

Arxivdəki şeirlər, "şair mətbəxi" tədqiqat üçün də maraqlı materialdır.

Ələkbər Salahzadə ilə daha bir görüş olan bu misralar şairlə onun "emalatxanasında" qəfil görüş imkanına bənzəyir. Hərə öz zövqünə olana yaxınlaşacaq, amma, hər bir halda, bu, Ələkbər Salahzadə ilə görüşdür...



Ələkbər SALAHZADƏ

Mən sınmışam...
Lap binədən
mən özümü nə şüşə, nə dəyməduşər
sanmışam.
Neyləyim ki - sınmışam
Nə toxunub,
nəyə dəyib,
hara dəyib sınmışam,
bəlkə, yerdən göyə dəyib sınmışam
sındırılmış,
sınıb qalmış yurda dəyib sınmışam.
Bir az orda,
bir az burda sınmışam.
Bir kimsədən incimədən
hamıdan da sınmışam.
Niyə, niyə sınmışam?

II.2011

HEYKƏLDİ ŞAM!

Gecə alışıb şam
Əriyir yana-yana,
Göz yaşına
boyana-boyana.
Özü boyda bir heykəldi sanki,
əridikcə
enir
taxtından yavaş-yavaş,
üzüaşağı diyirlənir
yanlarından gildir-gildir yaş.
Ayağında
donub qalan, qalanan
göz yaşları,
pyedestal
Ortasında bir xeyli pörtülənən
nöqtə boyda
qara xal...

31.XII.06

Yandırırısan,
əridikcə ağlayır şam.
Öz sonuna
Yeridikcə ağlayır şam...

*14.VII.13***DƏNİZ**

Ləpələnir dəniz,
dalğalanır,
Şahə qalxır dəniz,
az qala
təpə aşır,
dağa qalxır dəniz,
İçində qayıq batırır.
Sahilinə gəmi çırpır,
Nə üşənir,
nə göz qırpır.
Ah, bilsəniz,
Necə güclü,
necə gücsüzdü dəniz.
Sarı dəniz, göy dəniz,
Elə çalxalanır,
Elə bulanır,
qalmır özü boyda gözündə
zərrə qədər göydən iz...

2012

Bir az bərbad olmasaydı
Qonaqkəndin yolları,
Hər yerinə tor kimi
Atılmışdı qolları.

Nə qədər yer qamarlayıb
Kəndbəkənd tutmuşdular,
Cimini ayaqlayıb
Yerfiyə çatmışdılar.

Gündə kabab tüstüsü,
Çayda da çıpaq çimən,
Ayaqları altında
Xar olmuşdu çöl-çəmən.

Demə kara gələrmiş
Yol-yolağın bərbadı.
Qoymur kamına çata
Niyyəti bəd hər yadın.

2012

Bilmirsənmi,
duman arxasında dağ var,
bu dağın da ətəyində
canavar!
Divarın dalında da
Divar-divar və div var.
Bəs, bilmirdin-
divdi divar,
yolkəsən divdi divar...

Qulağını gen açıb
gözlərini yumursan,
bu günəşli, aylı göydən
sən daha nə umursan?
Buludu var göyün,
buludunun yağışı, qarı, dolusu var.
Gecələr
göz dikdiyimiz
topa-topa ulduzu var.
Astarı yoxdu göyün,
aylı-günəşli
vur-tut bircə üzü var...

19.IV.13

Bir acıyın bəndənizə,
yarıyacaq göz yaşadı,
ağlamasın bu dənizə.
O, ağlasa,
aşıb-daşar,
dünyanı aşar.
Halınıza hönkürün,
ağlamayın bu dənizə...

20.IV.2013

Yanımdan keçirlər
piyadalar,
maşınlılar,
Dərdlilər keçir önümdən,
pərişanlar keçir,
taleylə, qismətiylə bərişanlar keçir.
Vaxt axıb gedir altdan-altdan,
Gün keçib gedir,
bir yerimə toxunmadan,
gözümə də dəymədən.
Mən də keçib gedirəm,
Yanımdan ötüb keçənlərin önündən,
Hardasa yeyib-içib gedənlərin önündən.
Bəlkə də ölümün yanından ötür,
üstündən adlayıb keçirəm...

XI.12

Qara rənginə göz
yumub
qaranlıqdan
sərinlik umuruq.
16.05.12

FİKRƏT SADIĞA

Səksən dağı aşmaq özü
Bir hünərdi.
Öz adın var,
Daha ayrı nə ad dərdi!
Nə gileyən, nə fikr elə.
Dağ ömrünü düz yaşadı,
Tez ağaran saçlarında
İşığını gur daşdı.

Səksəninə yüksəlmisən,
Yaşına yük olmamısan,
İnsafınla bir dolanıb
Heç zaman tək olmamısan.
Fəxr elə, Fikrət, fəxr elə,
Öz adın var, öz adın var.
Öz adınla
Fəxr elə, Fikrət, fəxr elə,
Nə fikr elə, nə zikr elə,
Fəxr elə ki
Ömrünü bol, saz yaşadın,
Tez ağaran saçlarının
İşığını gur yaşadın.
Səksənində
Yaşca uca günündəsən.
Fikri-zikri boşla getsin,
Fəxr elə, Fikrət, fəxr elə...

Qaranlığın içindədi səhər,
Süzgəcdən keçir.
Arınır, süzülür, təmizlənir,
Gəlir səhər,
Səhərə çıxır şəhər,
Kəndə, şəhərə çıxır.
Niyə açılmır səhər?!

YORĞUNLUQ

Az qala hər yerində
dağılan, ya dağıdılan dünyanın
təmirində
qara qullar yorulub.
Bizi guya gələcəyə daşıyan,
gündən-günə tövşüyən
aylar, illər yorulub.
Maşınlı-arabalı
ağırlıqlar altında,
çox yüklənən at kimi
yağırlıqlar altında
yara yollar yorulub.
Xoş soraqlardan çox-çox
boş-boş xəbərlər daşımaqdan
Fil feillər yorulub.

21.03.10

ŞƏRQ-QƏRB ARASI

... O zamandan bir araba gedib-gəlir,
Şərqdən qərbə, dönüb gəlir qərbdən şərqə,

kimsə görmür arabanı, kimsə sürmür,
maşınlar yol verir ona, arada signal da verir.
Salamlayır, gedir-gəlir, gəlir-gedir Şərqdən Qərbə,
qərbdən şərqə, niyə gedir, niyə gəlir, heç özü də,
bəlkə, bilmir, bəlkə, bilir, nə gətirir, nə aparır
bu araba, nə qazanır, nə itirir. Elə gedir,
elə gəlir, elə gəlir, elə gedir, Şərqdən Qərbə,
qərbdən şərqə
Nə zamandır bu araba.
Bəzən atlar yedəyinə alıb gedir,
bəzən də yel itələyir...

2011

Yerdən qopa bilməzsən
Onuncu qatda belə.
Çörək deyil,
Su istəyəcəksən
Sonuncu qatda da.
Özünü haracan yuxarı çəkəcəksən?
Sonda enib
Bir məzarlıq çökəcəksən...

11.01.2013

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

◆ S Ö Z X ə z i n ə m i z

Məhərrəm QASIMLI

Ata Qorquddan Dədə Qorquda



Tarix içindəki türk mənəvi mədəniyyətinin ana axarlarından biri Dədə (Ata) Qorqud və onun çevrəsindəki mifoloji və tarixi proseslərlə bağlıdır. Ümumən türk etnik- mədəni sisteminin, o cümlədən də babalarımız olan oğuzların mənəvi-ruhani hamisi, yol göstəricisi statusunda çıxış edən "Qorqud", şübhəsiz ki, yüzilliklərin dərinliklərindən gələn müdriklik, öncəgörməlik, ulusu-etnosu gələcəyə doğru istiqamətləndirmə düşüncəsinin ortaya çıxardığı rəmzi-mifoloji səciyyəyə malik bir obrazdır. Həm mifoloji, həm də linqvo-semantik yöndən Tanrı dünyasından gələn güclü, qüdrətli işıq-ilahi nur (sözaçımı kimi bax: "Qor", "Kor" - "İşıq", "od", "atəş", "nur"; "Kut" - "Qud" isə "ilahi güc", "müqəddəs, sakral qüvvət-qüdrət") anlamı daşıyan "Qorqud" tarixi-mənəvi ehtiyaca qarşılıq olaraq etnomifik düşüncə və təxəyyül tərəfindən məqsədli şəkildə yaradılmışdır. Göründüyü kimi, dil və folklor səviyyəsində mühafizə olunan relikt-əlamətlər öz-özünə belə bir məntiqi qənaət hasil edir ki, "Qorqud" və "Qorqudluq" etnos içərisində sakral səciyyəli mənəvi-ruhani status kimi mövcud olmuşdur. Əslində türk etnik düşüncəsinin ilkin-ibtidai çağlardan yol alıb gələn uzaqmənzilli məqsədinin strateji hədəfi Tanrı elçisi - peyğəmbər ortaya çıxarmaq idi.

Ortaq türk tarixinin islam-şərq kontekstinə qədərki çeşidli dövrlərində, xüsusən də tələyüklü məqamlarında ulus-etnos içərisindən çıxmış (zühur etmiş!) qeyri-adi istedad, müdrik düşüncə, bilici-görücü keyfiyyətlərinə malik unikal şəxsiyyətlər sözü gedən mənəvi statusu ("qorqudluğu") öz üzərinə götürmüş, bu səbəbdən də toplumun sırası üzvlərindən fərqli bir mərtəbəyə qaldırılaraq "Qorqud" adı ilə çağırılmışlar. Bu baxımdan "Qorqud" tarixi-mifoloji statusunun yüzillər boyundakı daşıyıcılarının sayı, yəqin ki, onlardır. Türkünstan, Qafqaz və Anadoluda çoxsaylı Qorqud qəbirlərinin müşahidə olunması və həmin qəbirlərin biri-birindən həm zamanca, həm də məkanca kifayət qədər aralı olmaları sözü gedən tarixi gerçəkliyin günümüzə daşınan izləridir.

"Qorqudlar" silsiləsi haradan və kimdən başlanır, hansı ardıcılıqla davam edir, kiminlə qapanır? Bu suallara cavab vermək o qədər də asan deyildir. Hər halda folklor və tarix qaynaqlarından gələn bilgilərin tutuşdurulması belə bir təxmini sonucu söyləməyə imkan verir: "Qorqudlar" silsiləsi yüzilləri çevrələyən mürəkkəb bir tarixi-mifoloji sistem ortaya gətirmişdir. Çox olsun ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda adı keçən "Dədə Qorqud" həmin "Qorqudlar" silsiləsinin sonuncularından biridir. Burada bir məqama qarşı olduqca diqqətli və həssas davranmaq lazım gəlir. "Qorqudlar" silsiləsinə mənsub olan "sələf qorqudlar"ın barəsindəki əksər təsəvvür və düşüncələr, o cümlədən də sakrallıq-müqədd-

dəslük, ilahi aləmə - ruhlar dünyasına bağlılıq və s. kimi mifoloji keyfiyyətlər "xələf qorqudlar"a da ötürülmüşdür. Buna görə də qorqudlar çevrəsində yüzillər boyunca yaranmış rəvayət və hekayələr, o cümlədən də oğuznamələr hər növbəti Qorqudlar yenidən etnik-mənəvi dövriyyəyə daxil olaraq bir az da zənginləşmiş və irəliyə daşınmışdır. Dədə Qorqud oğuznamələrində çox fərqli zamanların, bir-birindən irimiqyaslı hüdudlar səviyyəsində uzaq olan tarixi dövrlərə məxsus relikt - əlamətlərin inikas etməsi də, əsasən, bu səbəbə söykənir. Qorqudlar silsiləsinin sözü gedən səciyyəsi ən əsgəri çağdakı "Ata Qorqud"la nisbətən yaxın zamandakı "Dədə Qorqud" arasında kəskin ayrılığı yaratmaq imkanı vermir. Orasını da unutmamalı ki, türk etno-mədəniyyəti öz xarakterinə görə, yüzillər arxasına çəkilib uzaqlaşan tarixin gerçək cizgilərini mifiki boyalara bürüməyə meyillidir. Ona görə də "Qorqud" statusunun daşıyıcıları zamanca bizdən uzaqlaşdıqca mifik, yaxınlaşdıqca isə daha çox tarixi və gerçək şəxsiyyətlər kimi görünürlər. Bütün bunlarla yanaşı, "Qorqudluq" etnik-mənəvi statusu bir sistem kimi elə qurulmuşdur ki, xələf Qorqud bütün hallarda sələf Qorqudun davamçısı olduğu qədər həm də onun özüdür.

Tarixi qaynaqlara, folklor abidələrindəki bilgilərə və çağdaş türk folklor arealının mənzərəsinə əsasən "Qorqud" obrazının etnik düşüncədəki təşəkkül, evolyusiya və transformasiyasının aşağıdakı mərhələlərdən keçdiyini müəyyənləşdirmək olar:

1. Mifoloji mərhələ.
2. Epik mərhələ.
3. Deformasiya mərhələsi.

Mifoloji mərhələ: qam-şaman dünyagörüşünün ortaya çıxardığı mifik "Qorqud Ata" obrazı ilkin-ibtidai çağlardan başlayaraq qam-şamanların və qam-şaman kompleksinə daxil olan bütün sonrakı daşıyıcılarının - baxşı, oyun, pərixan, yırçı və ozanların piri, ustadı, ruhlar aləmindən onlara himayədarlıq edən Tanrı dünyasının elçisidir. Bu zaman o, "Ata qam" - qamlar qamı, ən ali mərtəbəyə sahib olan qam-şaman kimi düşünülür. Şaman mifologiyasında belə bir qənaət qəti şəkildə təsbitlənmişdir ki, ata qam-şamanın sakral ruhundan xeyir-dua, razılıq alınmadan mərasim icrasına başlanıla bilməz. Bu səbəbdən də Qırğız və Qazax şamanları - baksılar indinin özündə də bir ənənə olaraq şaman mərasiminin icrasına başlayarkən ilk öncə qopuz və ya davul çalaraq "Qorqud Ata"ya və onun mərtəbəsində olan müqəddəs övliyalara müraciət şəklində aşağıdakı səpkidə dualar oxuyurlar:

***Su başında Süleyman,
Su ayağı Er Korkut!
Belalardı sen korkut.
Aydaçı bermen dev pirim,
Türkistanda tümen bab
Sayramdağı sansız bab
Otrardağı otur bab
En ülkeni Arstan Bab
Karahana Ata Evliya.***

***Su ayağı Er Korkut,
Felaketdi sen korkut,
Baskı piri emespin
Közündi sal kolum tut.
Sizden medet tileymen,
Sunak ata evliya.
Sizden medet tileymen,
Korkut Ata evliya***

(A.İnam. Kitab-i Dede Korkud hakkında, s. 168-169. - Bax: Abdülkadir İnan. Makaleler ve incelemeler. - Ankara, 1987, 712 s.)

Mifoloji mərhələ qədim türk etnocoğrafi arealını çevrəleyir və obrazın arxetip qatını təşkil edir. Arxetip qat isə obrazın sonralar qazanacağı bütün mükəmməl keyfiyyətlərin ana rüşeymidir. Mifik təxəyyülün şəkilləndirdiyi ana rüşeymin evolyusion irəliləyişi mifoloji rəvayətlərə çevrilərək epik mərhələyə doğru yönəlmənin əsasını qoyur.

"Qorqud Ata" obrazı ilkin-ibtidailiklə yanaşı başlanğıcdakı etnik kompaktlığın da təzahürüdür. Əski mifoloji təsəvvürlərin daşıyıcısı olan "Qorqud" ünvanlı rəvayətlərə milli differensiasiyadan sonrakı mərhələdə (erkən orta çağlardan bu günədək) qırğız, qazax, türkmən, özbək, Azərbaycan, kumuk, qaqauz, Türkiyə və Balkan türkləri də daxil olmaqla bütün türk etnocoğrafiyasında relikt-qalıntılar şəklində rast gəlinməsi hər hansı başqa bir əsasa söykənmir.

"Qorqud Ata" Qorqud obrazının islama qədərki şəklidir. "Qorqudluq" mənəvi statusunun etnos-ulus daxilindəki sakral nüfuzu sonralar heç bir zaman bu mərhələdə olduğu qədər güclü avtoritet kimi çıxış etmir.

Epik mərhələ: epik mərhələnin təşəkkül tapması və fasiləsiz dövrüyə halına gəlməsi üçün etnocoğrafi məkanın genişliyi və hərəkət dinamizmi mühüm şərtidir. Bu səbəbdən də, bir qayda olaraq, məkan genişliyinə malik olmayan etnoslarda epos-dastan yaradıcılığına o qədər də güclü meyl müşahidə edilmir. Atlı həyat tərzinin diktəsi ilə hərəkət dinamizminə köklənən qədim türklərin dar çevrəli statik həyat tərzindən imtina edərək irimiqyaslı hüdudlara yayılması, münbit torpaqlı, bol sulu böyük əraziləri vətən halına gətirməsi ("KDQ"-də: "Varib Gürcüstan ağzında özünə vətən tutdu" - ifadəsinə diqqət yetirməli!), fəthat yürüşlərini, bəhəddir səfər və axınlarını (Beyrəgin, Əkrəyin, Qanturalının hərbi qənimət məqsədli axın-hücumları, "basıb qala almaları", Koroğlunun məşhur səfərləri) həyata keçirməsi və başqa bu sıradan olan tarixi proseslər epik düşüncəni hərəkətə gətirərək əski türk dastanlarını, o cümlədən də Dədə Qorqud oğuznamələrini ortaya qoymuşdur. Qorqud obrazının epik mərhələyə daxil olması və ozan-oğuznaməçi (bununla belə, həm də bütövlükdə ozanlığın piri-ustadı, mənəvi-ruhani himayədarı) funksiyası yerinə yetirərək epos-dastan qurucusu kimi fəallaşması, bəhəddirlik, cəngavərlik, fəthat ideyalarını təbliğ-təhqin edən siyasi-strateji məqsədli oğuznamələr düzüb-qoşması ("KDQ"-nün əksər boylarının sonunda boyun "Dədə Qorqud gəldi, bu oğuznaməyi düzdü-qoşdu" cümləsi ilə möhürlənməsi) yuxudakı tarixi proseslərlə birbaşa bağlıdır.

Qorqudun epik funksiyası, əsasən, oğuz etnocoğrafi mühitində inkişaf edir. Oğuznaməçi-ozan Qorqud mifoloji mərhələnin də ("Ata" - qam=şaman Qorqudun) bir çox əlamətlərini (alqış, dua, qopuzu magik qüvvə saymaq və s.), o cümlədən də Tanrı dünyası ilə əlaqəsini (Dədə Qorqud, onun adına bağlı dastanın verdiyi informasiyadan da göründüyü kimi, "vilayət ıssıdır", Tanrının vəlisidir, övliya keyfiyyətinə sahibdir) davam etdirir. Bu mənada Qorqud Atanın baksı-şaman dualarından bilinən:

***Ölü desəm ölü iməs,
Diri desəm diri iməs
Korkut Ata övliya -***

mifoloji atributu, yəni hami-ruh statusunu əks etdirməsi ilkin mərhələnin əlaməti kimi çox rahatlıqla Dədə Qorquda da (müqayisə et: "Korkut Ata övliya" və "vilayət ıssı" Dədə Qorqud) adlanmışdır.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un müqəddiməsində dastanı danışmağa hazırlaşan ozan bu sənətin piri, ustadı, mənəvi-ruhani himayəçisi saydığı Qorqudu heç də təsadüfən "Ata" qam=şaman statusunda (Qorqud Ata) təqdim etmir: "Bayat boyundan Qorqud Ata derlər bir ər qopdu" oğuznamələri söyləməyə hazırlaşan ozan dastan ifasına başlamazdan əvvəl sənətin mənəvi-ruhani himayəçisinin - Qorqud Atanın ruhuna sığınır. Oğuznamə söyləməyin, daha doğrusu,

oğuznaməni folklor aksiyası kimi icra etməyin özünün də bir mərasim (epik olduğu qədər də mifoloji bir mərasim!) olduğunu ənənədən qəbul edən ozan sözü gedən mərasimin icrasında şamanın - Ata Qorqudun ruhunu məhz mifoloji mərhələnin keyfiyyət göstəricisi olaraq köməyə çağırır. Müqəddimədə Qorqut Ata alqış-dualarının silsilə şəklində səslənişi də hami ruhun nəzər-diqqətini çəkmək, onun xeyir-duasını almaq (bu mənada qazax-qırğız baksılarının mərasim öncəsi Qorqud Ataya ünvanladıkları alqış-dualarla "KDQ" müqəddiməsi mahiyyətə eyni funksional-semantik cərgədə dayanır) məqsədi daşıyır. Bütün bunlar həm də onun göstəricisidir ki, mifoloji mərhələ nə qədər sublimasiya - şəkildəyişmə prosesləri keçirmiş olsa da epik mərhələnin tərkibində müəyyən səviyyədə yer almağı bacarır.

Epik mərhələ mərkəzdə Qorqud obrazının dayandığı oğuznamələri, o cümlədən də "Kitabi Dədə - Qorqud" eposunu ortaya qoyur. Burada sadə-bəsit süjetlərdən, kiçik rəvayət və söyləmələrdən mükəmməl və mürəkkəb sistemə (rəvayətdən eposa) doğru irəliləyən epik inkişafı həm söyləyici-müəllif, həm də etnik-mənəvi sistem qurucusu olaraq Dədə Qorqud müşayiət edir. İslam öncəsindən başlayan epik mərhələ oğuznamələrin meydana çıxdığı dövrə qədər davam edir. Sözü gedən dövrün zaman həddi V-VII əsrlərdən XV-XVI əsrlərə qədərki dövrəni əhatə edir.

Deformasiya mərhələsi: - islamaqədərki dünyagörüşün daşıyıcısı olan Qorqud orbazı türklərin islamı qəbulundan (X- XI əsrlər) sonra yeni tarixi-siyasi mühitə uyğunlaşma cəhdləri keçirir. "Ata" (qam=şaman) statusunun "Dədə" (sufi-dərviş) şəklindəki transformasiyası, yəni "Ata Qorqud"dan "Dədə Qorqud"a keçid bu dövrdə baş verir. Dərbənd qəbiristanlığındakı "İmam Qorqud" məzarı (A.Olearinin qeydi) və Qorqudun islam peyğəmbəri ilə münasibətlərindən söz açan çoxsaylı rəvayətlər də islamlaşmanın obraza gətirdikə daha dərinə nüfuz etməsinin əlamətidir. Bununla belə, uyğunlaşma cəhdləri irimiqyaslı milli-mənəvi statusa sahib olan tarixi Qorqud obrazını, o cümlədən də onun adına bağlı epik ənənəni (oğuznaməçiliyi) və bu ənənənin daşıyıcıları olan ozan sənətini xilas edə bilmir. Orta çağ türk-islam mühiti Qorqudla bağlı təsəvvürləri tədriclə arxaikləşdirir. Epik ənənədə onun tarixi funksiyasını müxtəlif istiqamətlər üzrə sufi-dərviş sisteminin ortaya çıxardığı Haqq aşığı, Həzrət Əli, Baba Dərviş və bəzən də Xızır obrazları yerinə yetirməyə başlayır.

Ozanların və baxşılardan piri-ustadı, mənəvi-ruhani hamisi statusunda çıxış edən Qorqud Ata yeni mühitdə - sufi-dərviş kontekstində öz yerini haqq aşığı bəxş edən Həzrət Əliyə (türkmən baxşı sənətində isə Həzrət Əlinin xidmətçisi Baba Qambara) təhvil verir. Beləcə türk etnomifik düşüncəsinin yüzillər boyunca adlayıb gələn uzaqmənzilli məqsədi - Qorqudu Tanrı elçisi - peyğəmbər statusuna yüksəltmək strateji missiyası baş tuta bilmir. İslam ideoloji sistemi Ata və Dədə Qorqudu Həzrət Əlinin kölgəsində itirməyə müvəffəq olur. Həzrət Əli kultu altına yerləşən ələvi-bəktəşi "dədə" və "baba"ları "Ata" və "Dədə" Qorqudun parçalanmış, dağılıb-sökülərək kiçilmiş hissəcikləri şəklində Türkiyə, Qafqaz, İran və Anadoluya səpələnirlər. Ələvi "Dədə"ləri və Bəktəşi "Baba"larının kəramətləri barədəki çoxsaylı rəvayətlər də mahiyyət etibarlı ilə Ata-Dədə Qorqud çevrəsindəki rəvayətlərin sufi-dərviş sistemində transformasiya olunmuş yeni görüntüsü, başqa sözlə, yenidən zühurudur. XV-XVI əsrlərdən sonra Qorqud obrazı türk folklor arealında, demək olar ki, yalnız mifoloji və epik mərhələnin qalıntıları, habelə digər epik mətnlərə (nağıllara, "Alpamiş", "Koroğlu", "Aşiq Qərib", "Əsli-Kərəm" və s. dastanlara) transformasiya olunan relikt əlamətlərlə təmsil oluna bilir.



◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

«BİR UZUN KÜÇƏ»NİN SAKİNLƏRİ

Ədəbiyyata gələn yeni nəsilləri şərti olaraq «altmışıncılar», «yetmişincilər», «səksənincilər», «doxsanıncılar» deyə müəyyən bölgülərə, qruplara ayırırlar. Təbii ki, ədəbi nəsillər arasında əlaqə və bağlılıq heç vaxt qırılmamışdır, qırıla da bilməz. O ənənələr ki ədəbiyyatda öz varlığını hifz edir və hər yeni nəslin yaradıcılığında da inikas olunur, bunu inkişafın davamı kimi səciyyələndirmək olar. Lakin hər yeni nəsil ədəbiyyata özünün yeni nəfəsini, düşüncə tərzini, həyata, gerçəkliyə yanaşma tərzində fərqli baxışını, orijinal və tərəvətli bədii təsvir üsullarını gətirməlidir. Bu baxımdan «səksənincilər»in (söhbət şairlərdən gedir-V.Y.) yaradıcılığı da istisna edilmir. Bu nəsil Azərbaycan poeziyası ənənələrinə sadiqliyiylə seçilir, amma bu ənənələrə yeni çalarlar, cizgilər artırır bilirlər. Onların yaradıcılığında reallıqdan gələn notlar, həyata bağlılıq hissi güclü idi, daha çox öz taleləri, fərdi yaşantılarını ifadə edən, bir nəsil kimi həyatda, yaşadıkları mühitdə etiraf olunmağa can atırdılar. Əsasən, kənddən gələn, şəhərin mürəkkəb, bir qədər də xotik ab-havasına uyğunlaşa bilməyən «səksənincilər» illər keçdikcə şikayət və sızıltıdan, dərıxmaq əhvalından xilas olmağa başladılar, həyatın və ədəbiyyatın gur axınına qoşuldular. Onların əksəriyyəti şeirə məhdud xətirələr dünyasından gəlmişdi, bu xətirələrdə doğulduğu kəndlə, yurdla bağlı duyğular, ata-ana sevgisi, ilk məhəbbət başlıca yer tuturdu. Çöl-çəmən həsrəti, qoyub gəldikləri təbiət qoynu, kənddə ayrıldıqları sevgililərin xiffəti onları yaxıb-yandırır. Əlbəttə, bu «məkan sızıltıları» labüd idi, amma «səksənincilər» çox keçmədən Zamana, onun mürəkkəb ab-havasına da öyrəşdilər. Onların bir çoxu elə səksəninci illərdə «gənc istedad» kimi etiraf olundu, bəziləri isə yaradıcılıq axtarırlarında çətinliklərlə üzləşdilər, bir qismi isə böyük poeziya meydanında duruş gətirə bilmədilər.

Adil Mirseyid, Akif Səməd, Paşa Qəlbinur, Əjdər Ol, Əlisəmid, Sabir Sarvan, Məmməd İlqar, Ramiz Qusarçaylı, Zahid Sarıtorpaq, Mahmud Vəli, Rauf Soltan, İbrahimxəlil, Səməd Qaraçöp, Avdı Qoşqar, Nisə Bəyim, Namizəd Xalidoğlu, Sabir Adil, Tofiq Nureli, Zireddin Qafarlı, Qəşəm Nəcəfzadə, Barat Vüsal, Müzahim İsmayilzadə, Kəmaləddin Qədim, Akif Əhmədgil, Əbülfət Mədətoğlu, Arif Fərzəli, Ağamir Cavad... əsasən, bu imzalarla təmsil olunan «səksənincilər»in bir ədəbi nəsil kimi formalaşması heç də asan başa gəlmədi. Tədricən bu sıxlaşmanı seyrəlmə əvəz etdi, ədəbiyyatda görünmək iddiasından VAR OLMAQ mövcudluğuna aparan yol göründü.

İndi, XXI əsrin ikinci onilliyində «səksənincilər»in heç də hamısı poeziyada irəlici, aparıcı mövqedə görünə bilmirlər. Adil Mirseyid və Akif Səməd - «səksənincilər»in bu aparıcı şairləri ədəbiyyatda iz qoydular, Əjdər Ol, Sabir Sarvan, Məmməd İlqar, Əlisəmid, Nisə Bəyim, Ramiz Qusarçaylı, Zireddin Qafarlı, Zahid Sarıtorpaq, İbrahimxəlil, Qəşəm Nəcəfzadə, Əbülfət Mədətoğlu, Barat Vüsal isə bu gün həmin ədəbi nəslin üzdə olan, sözün əsl mənasında diqqəti cəlb edən və artıq poetik istedadlarını tam və dolğun şəkildə üzə çıxaran şairlərdir. Onların hər biri öz fərdi poetik üslubları ilə seçilir.

Bu ədəbi nəslin beş nümayəndəsi - Məmməd İlqar, Qoca Xəlil (Namizəd Xalidoğlu), Sabir Sarvan, Əjdər Ol və Ramiz Qusarçaylı bir nəşrdə - «Bir uzun küçə»də oxucuların görüşünə gəlirlər. «Səksənincilər»in son 35 ildə (əksəriyyətinin ilk şeirləri səksəninci illərin əvvəllərində dərc edilib) nəyə qadir olduqlarını və poeziya yollarında hansı çətinliklərlə üzləşdiklərini, ustalılıqlarını necə artırdıqlarını və nədə axsadıqlarını (poetik geriləmələrini) hər birinin topluda cəm olunan otuza yaxın şeirləri qismən də olsa, aşkarlaya bilər.

Əgər səksəninci illərə qayıtsaydıq, poeziyada ilk addımlarını atan bu şairlər haqqında ümumi fikrimiz belə olardı: onlar bir-birinə necə də bənzəyirlər. Seçdikləri, müraciət etdikləri mövzular da təxminən eynidir, düşüncə tərzlərində də yaxınlıq, oxşarlıq nəzərə çarpır. Şeirlərini forma baxımından nəzərdən keçirdikdə də «doğma» şəkillər, ölçülər

diqqətdən yayınmır. Lakin yaşı əlli ilə altmış arasında dövrə vuran bu «beşliyin» heç biri digərinə bənzəmir. Hətta müraciət etdikləri eyni mövzulara da diqqət yetirdikdə həmin o oxşarlığı hiss etmirik. Yaradıcılıqda fərdi ifadə tərzini deyilən bir anlayış var və bu o deməkdir ki, onların şeirlərində nəzərə çarpan məhz fərdi cəhətlər, özlərinə məxsus olan «intim» yaradıcılıq vərdisləri bu şairlərin dəst-xəttini, yazı manerasını üzə çıxarır.

Başlayaq Məmməd İlqardan.

Məmməd İlqar şeirinin ab-havası xalq bədii təfəkkürü, folklor, aşiq poeziyası üzərində köklənib, bu poeziyada nağıllardan, bayatılardan, el şərqlərindən gələn bir meh əsir. Qurbanı, Tufarqanlı, Aşiq Ələsgər, Xəstə Qasım şeiri ilə Məmməd İlqar şeiri arasında çox doğma çalarlar axtarıb tapmaq olar, axı, poeziyamızın yaşarı ənənələri hələ də öz varlığını tükətməmişdir. Lakin M.İlqarın bədii təfəkkürü ənənəyə passiv münasibət üzərində köklənməmişdir, o, hətta təcislərində də yeni söz deməyə, müasir şeirin bədii təsvir arsenalından orijinal seçmələr yapmağa qadirdir:

*İlahi, belə də gözəl olarmı?
Kimdi qələm çəkən, nə gözəl çəkir.
Üz-üzə, göz-gözə sehirlənmişik,
Nə mən göz çəkirəm, nə gözəl çəkir.*

*Güney gözlüm, gözəllikdə bircəsən,
Bu güllükdə bir mən olam, bircə sən...
Gül üstündə arıya bax bircə sən,
Gör gülün nazını nə gözəl çəkir?..*

*Salma gəl Məmmədi gözündən, gözəl,
Gözüm gözmü görüb gözündən gözəl..
Mən ölmüş neynim ki, gözündən gözəl,
Nə bir könül doyur, nə göz əl çəkir!*

Bu şeiri Məmməd İlqardan söz açan bütün müəlliflər onun ən yaxşı şeiri kimi misal gətirirlər, onu eşqin tərənnümündə ən gözəl nümunə hesab edirlər, müasir təcislə yaradıcılığında ən parlaq seçim kimi qələmə verirlər, amma M. İlqarı təkəcə bu təcislə fərqləndirmək doğru olmazdı. Onun bir çox şeirlərində elə poetik tapıntılar var ki, bunların hamısını bir yere cəmləsən, sözü şeirə, şeiri poeziyaya çevirməyin mənzərəsi ilə qarşılaşarsan. «Dəniz tanımıram, göl tanımıram-Bir körpə gözünün yaşından böyük»- bu iki misrada ifadə olunan fikrin necə poetik ustalıqla ifadə olunduğunun fərqi var. Azərbaycan poeziyasında kənd həsrətini, təbiətə sonsuz sevgini ifadə edən yüzrlər şeirin içində Məmməd İlqarın «Mən həmin oğlanam» şeirinə də diqqət yetirin:

*Ömrün o başından dönüb gəlmişəm,
Mənəm,
Başınıza dönüm, gəlmişəm.
Almazdım eynimə çəni, çiskini,
Dolu da yağsaydı - qənd deyildimi?
Sizdən küsən günü qəzəbim, kinim
Bir tütək səsinə bənd deyildimi?
Gözümə çıxardı könlümün varı,
Mən həmin oğlanam, a dağ yolları.
Sinəmdə bir belə sevgi var ikən,
Bu səfeh səbrimlə dil tapammadım.
Daşın da qəlbine yol tapar ikən
Bir şəhər qəlbine yol tapammadım...
Gəlmişəm - əmək boş, ömür-gün-yarı,
Mən həmin oğlanam, a dağ yolları.*

Məmməd İlqar «Qaratel» poema-dastanının müəllifidir və «səksəncilər» arasında bu cəhətdən fərqləndirilməlidir. «Səksəncilər»də əvvəldən epikliyə, şeirlə yanaşı,

poemaya meyl etmək cəhdi çox az müşahidə olunur. Amma M.İlqar bu «sakitliyi» pozub Qarabağ müharibəsinin qəhrəmanı Qaratelin ömür yolunu, qəhrəmanlıq və şəhidlik səhnələrini lirik-epik səpgili bir poemada əks etdirdi.

Məmməd İlqara və eləcə də «səksənincilər»in əksəriyyətinə xas olan bir xüsusiyyəti də nəzərə çarpdırmaq istərdik. Onlar ədəbiyyata hədsiz dərəcədə sadıq insanlardır, «qələmimlə dolanıram» ədəbi əxlaqını heç vaxt intriqalara, avantüraya yönəltməmişlər, ustalara, onları yetirən ədəbi mühitə arxa çevirməmişlər, şöhrət həvəsi ilə yaşamamışlar, əgər olubsa, şöhrət özü onları tapıb.

Ramiz Qusarçaylı bu «beşlik» içərisində elə ilk baxışdan fərqli şair «mən»ini ortaya qoya bildi. Bu gün sözə müxtəlif mənə verib onu haldan-hala salan «söz oyunu» həvəskarları çoxalmaqdadır. «Ver sözə ehyə ki..» kəlamını tərs-avand başa düşəndə çox zaman sözün şeirə yox, qafiyəli -qafiyəsiz mənzum parçalara çevrildiyinin şahidi oluruq. Ramiz Qusarçaylıda isə sözlər, ifadələr, misralar müəyyən bir obrazın yaranmasına xidmət edir. Məsələn, «Qurudub göndərmə bənövşələri» - bu, özü bir şeirin, o şeirdə ifadə olunan obrazın hasilə gəlməsini şərtləndirir. «Gözümdə dərd çiçəkləri» şeirində isə Dərdin insan ömrü ilə «sirdaşlığı» və ölümə meydan oxumaq istəyən insanın Tanrıya qovuşmaq istəyi öz əksini tapır. Ramiz bu «beşlik»də daha çox ovqat-hal şairi kimi diqqəti cəlb edir. Hətta «ictimai» şeirlərində də hər şey - mənə də, söz düzümlü də ovqatla bağlıdır.

***Düşməndən dərs yükü alıb
Dərdinə daldığım Vətən.
Qarabağda «2» alıb
Sinifdə qaldığım Vətən.***

***Oğul-oğul çiçəkləndi,
Şəhid-şəhid ləçəkləndi,
Xosəlidə çilikləndi
Əlimdən saldıığım Vətən.***

***Gedir, yad əldə san gedir,
Can-can Azərbaycan gedir,
Gör kimlərə qurban gedir
Bu qurban olduğum Vətən.***

Ramizin təbiətlə bağlılığı, yaşadığı Qubanın bənövşələrini, çiçək axşamlarını, gilənarlarını, Çartəpə lövhələrini, qarını, küləyini, gecəsini şeirdə poetik lövhələrə çevirməsi onun təbiət duyumlu bir şair olduğunu sübut edir. Hətta belə bir təsəvvür yaranır ki, Ramizin bu şeirləri sözlə yox, rəssam fırçası ilə qələmə alınıb. Amma o, duyğuların rəsmini çəkir. Bu misraları oxuyandan sonra təbiəti, yaz güllərini, Quba gözəlliklərini sevməmək mümkündürmü?

***Dağı kəsə-kəsə axır dağ çayı,
Axır Qara çayı, axır Ağ çayı,
Suların üstündə xəzəl oynayır,
Suların özü də gözəl oynayır.***

***Sənə bu yerlərin yazı gəl deyir,
Şəhli nəvazişi, yazı gəl deyir.
Gəl as ürəyini bir gül boyundan,
Yarpız yarpağından, sünbül boyundan.***

Sabir Sarvanın «səksənincilər» sırasında poetik boy artımı son illərdə diqqəti daha çox çəkir. Arif Əmrahoğlu onun son kitabına yazdığı müqəddimədə qeyd edir ki, Sabir Sarvan psixoloji yaşantılarını maraqlı poetik obrazlara çevirir, nağıl detalına daha çox müraciət edir, bu şeirlərdə realılıqla xəyal və yaddaş arasında sərhədlər itmir, təki nağıl bitməsin. İşıq nağılı, sevgi nağılı, gözəllik nağılı, bənövşə nağılı (maraqlıdır ki, bu beş şairin dilindən düşmür bənövşə nağılı).

Sabir Sarvanın ən yaxşı şeirləri hansılardır, - deyə sorsanız, öz sevgi şeirlərinin üzərində dayanar. Deyirlər ki, bu çağda sevgilər bayağılaşıb, daha məcnunvari, leylivari hisslər yoxa çıxıb. «Sevgilər tükənir bu yer üzündə» (Ramiz Rövşən). Azca həqiqət var bu fikirdə. Amma bir həqiqət də var ki, sevgi nə qədər tükənsə belə, bu dünyada lap iki sevgili qalsa belə, dünya o iki sevgilinin hissləri, saf duyğuları ilə nəfəs alacaq. Sabir Sarvanın şeirlərində də sevgi məhz tükənməzlik, bitməzlik, məhəbbətin əbədiyyəti ideyası öz poetik ifadəsini tapır. Özü də Sabir Sarvan sevgi barədə ümumi, tərənnüm ruhlu şeirlər deyil, konkret münasibətlərdən doğan, yaşanılan hissləri, duyğuları ifadə edən şeirlərlə diqqəti cəlb edir. «Gözəl xanımlarla gözəl şeirlər», onun fikrincə, birdir. Qız üzü, qız baxışı təkcə zahiri gözəllik əlaməti deyil, həm də sevgiyə pərəstiş nişanələridir. Sevdinin gözəldən vüsal yox, sevgi istəyirsən və bu sevgi üçün yaşamağa dəyər. Burada Füzulidən gələn bir ruh görürsən.

***Olanım ürəkdi vermişəm sənə,
İstər ayaqla keç, istər tac eylə.
Gah görün gözümə, gah da uzaqlaş,
Məni həsrətinə yalavac eylə.***

***Varamsa, aldığım hər bir nəfəsdə,
Buyruğun-qulluğun gözlərim üstə.
Saxla bülbül kimi sarı qəfəsdə,
Ya da ki, kölgəlik qarağac eylə.***

***Səni udum-udum anım gizlicə,
Günahım, pənahım sanım gizlicə,
Qovrula-qovrula yanıma gizlicə,
Məni buğda dəni, dərdi sac eylə.***

Bu şeirin məzmununu sadə bir həqiqət təşkil edir: sevən aşiq öz duyğularını, içindən keçən və artıq həyatının mənasına çevrilən sevgi hisslərini gizlətmir. Yalvarış deyil bu, sevginin əbədi olacağına inam gətirən bir qəlbin etirafıdır. Şeirdəki «yalavac», «qarağac», «sac» qafiyələri necə də dəqiq seçilib. «Rəqqasə» şeiri, fikrimizcə, Sabirin lirik-dramatik situasiyalara müraciət etməklə sanki bir teatr, səhnə fonunda sevgi tamaşasıdır. Bu tamaşada rejissor işi, qurulan mizanlar, rəqqasənin iztirablarını, sevgi həsrətini dəqiq ifadə edir. «Barmaqları ucunda səhnəyə gəldi o qız», «kəpənəkdən yüngüldür narin, məxmər yerışı»- hamının göz dikdiyi, dərdlərini unutduğu bu salonda birçə dərdli odur: «Bir çiçəyin, bir gülün adını unudantək oğlan onu unutdu». «Ayrılığın önündə Sevgi əliyalınmış. Həsrətdən özge hər şey Bu dünyada yalanmış?!». Amma rəqqasə bu ayrılığa meydan oxuyur, alqış səsləri kəsilmək bilmir. Sənət eşqi qalib gəlir. Şeir bitir, amma o rəqqasə qızın taleyi düşüncəmizə hakim kəsilir.

Sabir Sarvan şeir texnikasına mükəmməl yiyələnən şairlərdəndir. Onun şeirlərində bədii təsvir vasitələrinin bir silsilə təşkil etməsi, təşbihlərin, metaforaların, bədii təyinlərin məqsədə müvafiq, şeirdə obrazlılığın, poetikliyin canlanmasına hesablanması peşəkarlıq nümunəsidir. Məsələn, onun «Küçədə ağlayan qarı» şeirində sözlərin yaratdığı bitkin bir tablo nəzərə çarpır. Bu qarı kimdir? Şairi onun kimliyi maraqlandırmır, oğulları tərəfindən atılan ana da ola bilər, bir kimsəsiz də...Söhbət onun ağlamağından gedir və bu mənzərəni şair ürək ağrısı ilə belə təsvir edir: «Küçədə ağlayan qarı, Açım-açım açan güllər Başını tovlayıb gedib, Əsim-əsim əsən yellər Ömrünü talayıb gedib Nənnilərdən gələn yolun Son ucu harda dayanır?!». «Küçədə ağlayan qarı, Baxdım könlümü göynətdin. Ağlamaq yaxşı şeydimi, Mənə ağlamaq öyrətdin?!».

Ümumiyyətlə, Sabir Sarvanın şeirlərində insan taleləri, bu talelərin ömür sınaqları, ən çox da yaşamaq yağıları göz önünə gəlir. Zamanın, çağdaş dünyanın bu gününü seyr etmək üçün publisistik səpkili şeirlər deyil, sadəcə insanın çağdaş durumunu, nələr düşündüyünü şeirdə canlandırmaq daha münasibdir. Sabirin şeirlərində işıqsızlıqla işıq arasında çırpınan, getdiyi yolu bəzən çaşbaş salan, uğuruna inanmayan insanların da düşüncələri öz əksini tapır, ya da sevinci bol, ürəyi geniş adamların nikbinliyi də gözədən qaçmır. Yəni, həyatın, dövrün, yaşadığımız mühitin rəngləri, təzadları, yaxşı-pis nə

varsa, diqqətdən yayınmır. Bir tərəfdən: «Kipriyim baş-başa gəlir, Sıxıram, göz yaşı gəlir. Nə bir kəsə hirsim tutur, Nə bir kəsdən xoşum gəlir. Yaşaya bilmirəm daha» - etirafını eşidirik, bir tərəfdən: «Başımı yenə də salıb aşağı Keçirəm ürəkdən çörəkdən ötrü» sızıltısıyla qarşılaşıq, bir tərəfdə isə «Yaz günü torpağa düşən toxumtək Böyümək istəyim böyüyür yenə» nikbin not... Ya da: «Yeridim həsrət içində, Çürüdüm xiffət içində, Keçsə də zillət içində, Mən bu ömürdən doymadım».

Namizəd Xalidoğlu (Qoca Xalid) bu «beşlik»də, əgər belə demək mümkünsə, «retro şair»dir. Bu ifadəni işlətməyim yersiz deyil. Belə ki, topluda cəm olunan şeirləri Namizədin, əsasən, ötən illərdə yazdıqlarıdır. Amma məsələ burasındadır ki, o şeirlər qətiyyənlə köhnəlməmişdir, sanki bu gün yazılmışdır. Çünki bu şeirlərin hamısı təbiətdən alınan təəssüratları ifadə edir.

Namizədin ən məşhur şeiri «Kövşən iyi»dir:

*Boyu balacadı sətrinə görə,
Bununçün kiməsə bir işi düşməz.
Mənim şeirlərim ətrinə görə
Heç kəsin şeiriylə dəyişik düşməz;
Kövşən iyi gəlir şeirlərimdən.*

*Kəsir qabağını küləklər bəzən,
Saçımdan yapışır, dizimə döyür.
İş elə gətirib, sevdiyim gözəl,
Şeirimi oxuyub gözünü döyür,
Kövşən iyi gəlir şeirlərimdən.*

Doğrudan da Namizədin şeirlərindən kövşən ətri gəlir. O, bəlkə də öz yaşadları arasında yeganə şairdir ki, ancaq bir mövzuya üz tutur, hətta çoxdan məşğul olduğu tərcüməçiliyində də həmin yolu seçir - bu yol kövşən ətrli - küləkli, xəzəlli, yağışlı, meşəli, dərəli, təpəli kənd təbiətidir. Kənddən bir az aralanan kimi, «şöhrət ciğırları» başlanan şəhərə üz tutanda böyük nigarənciliklə yazır ki: «Mən necə unudum arxın üstünü, mən necə unudum o duzlu gölü? Axşam ocaqlardan çıxan tüstünü, səhər şəh altında parlayan çölü?». İnsan öz ürəyiynən təbiət arasında bir harmoniya hiss edəndə, o da təbiətin bir parçasına - canlı, danışan dilinə çevrilir və Namizədin təbiət sevgisi, əslində, iki ayrı-ayrı məfhumun bir-birinə qovuşub bir ahəngə, bir vurğuya köklənməsidir. Bu şeirlərdə nə Məmməd Arazın daşlı, qayalı, gur çaylar kimi coşqun təbiət mənzərələri, nə Nəbi Xəzrinin səsi, nəfəsi aydın duyulan dəniz, dağ gözəlliyi, nə də Musa Yaqubun mərhəm meşə, tala, Buynuz sevgisi duyulur, bunlar çox sakit, hətta pıçiltılı şeirlərdir. Namizəd Şəkinin Kiçik Dəhnə kəndinin təbiətini rəsm edir, cizgilər aydın, görümlüdür. Bu mənzərələr səksəninci illərin -iyirmi-iyirmi beş il əvvəlki kəndin tablolarıdır, bugünkü Kiçik Dəhnə isə Namizədin şeirlərində öz əksini tapmır və buna görə onu qınamaq da olmaz. Dəyişən dünyamızda Kiçik Dəhnənin də bapbalaca kapitalist kəndinə çevrilməsi təbiidir. Nə yazsın ki?

Nəhayət, bu «beşlik»də **Əjdər Olun** da bir şair kimi (hərçənd, şair dostlarından fərqli olaraq o, son illərdə nəslə də məşğul olur, və etiraf edək ki, bir sıra maraqlı hekayələrin də müəllifidir) inkişafı diqqəti cəlb edir. Səksəninci illərin Əjdəri bir kənd uşağıydı, şeirlərində də o kəndin həsrət cazibəsində idi, amma o, dostlarından fərqli olaraq şəhərə tez alışdı. Xiffət məkanı daraldı, yerini həyata geniş baxış əvəz etdi, şeirlərində də polifonizm gücləndi, hətta sakit, bir qədər də həzin lirikası get-gedə ciddi, publisistik lirika ilə növbələşdi. Onun «Gözəydinliyi», «Oxşama», «Azərbaycan», «İstiqlal» və s. bu qəbildən olan şeirlərində ənənəvi Vətən mövzusu fərqli bir rəqəsdə nəzərə çarpır. Biz Vətəndən yazılan əksər şeirlərdə çilgün pafosa, tərənnümə, onun dağlarının, çaylarının, Xəzrinin, gözəl meşələrinin, bir sözlə, əlvan təbiət mənzərələrinin vəsfinə alışmışıq. Ə. Olun Vətən şeirlərində isə bir başqa təəssürat yaşayırısan. Şair Vətən haqqında çox sadə, amma səmimi danışır. Onu tərifləyir də, onsuz yaşaya bilmədiyini, onunla nəfəs aldığını da gizlətmir. Şeir bitəndə, sonuncu misra tamamlananda hiss edərsən ki, Vətənə saysız sevgiləri şeirin sakit, həzin, hər cür patetikadan uzaq tonuyla da ifadə etmək olarmış.

*Kim nə deyir qoy desin, səni sevib seçmişəm,
aranına düşmüşəm, yaylağına köçmüşəm,
əlimə dəryaz alıb iki vər ot biçmişəm,
iyini alım, vətən!
bir az yumşalım, vətən!*

*Məni çəkib aparar bircə ağız holavar,
köynəyimi şişirdər dəli xəzri, gilavar,
islanmışam gur yağın yağışda, nə var-nə var
səsini duyum, vətən!
məst olum, uyum, vətən!*

Bu sadə sətirlər arasından bir Vətən övladının səsi gəlir və bu səsdə sünilik duymursan. Kimsə deyib ki, insan öz sevgisini gərək qışqıra-qışqıra deməsin, bağırmasın, yersiz coşmasın.

Əjdər Ol Şirvan torpağında dünyaya göz açıb. Bu yurdun öz gözəlliyi, öz hüsnü var. Amma Əjdər üçün təbiət gözəlliklərinin bölgəsi yoxdur. Əjdər təbiəti öz şair duyumunda dərk edir və həmişə buna can atır ki, təbiətlə öz hissi, duyğusu arasındakı harmoniyanı, vəhdəti poeziya dilinə çevirsin. O, Bakı küləyindən yazır və bu küləyin «qəzəbli, haraylı, döngəli, dolaylı, qoşunlu, alaylı» obrazını yaradır. O, günəbaxan zəmisinə baxır və elə bir mənzərə təsvir edir ki, doğrudan da «Dalğalanır, çalxanır günəbaxan zəmisini, çatışmır bu dənizin bircə bəyaz gəmisi».

Əjdərin şeirlərində publisistik bir ahəng, sözü açıq demək tərzü xüsusilə diqqəti cəlb edir. Təbii ki, indi şeirdə publisistik ahəngin olması bir çoxlarında qıcıq oyadır, «söz bədii olmalıdır» fikrini tez-tez misal gətirirlər. Amma poeziyamızın tarixində bədii söz həmişə publisistik ahənglə yanaşı yaşamışdır, burada qorxulu heç nə yoxdur. Əsas odur ki, bədii sözün təsir gücü, obrazlılıq missiyası aradan qalxmasın. Əjdərin «Solaxay» adlı şeirində diqqət yetirsəniz, bunun əyani şahidi ola bilərsiniz. Şeir Qarabağ müharibəsində sağ qolunu itirmiş bir döyüşçünün dilindən söylenilir:

Sağ qolumu itirdim Qarabağ savaşında,
qolum qırıldı qaldı yurduğun o başında.

Xoşlamıram hər şeyi əlli yerə yozmağı,
çalışıb öyrənmişəm sol əlimlə yazmağı.

Nə toyda oynayıram, nə də maşın sürürəm,
girəndə sol tərəfdən tabut altda girirəm.

Öyünməli nə var ki, nə itkintək itmişəm,
nə də vətən yolunda bütöv qurban demişəm.

Tək qol - təkçə qanaddır, yetməsə də uçmağa,
amma ki, bəs eləyir tək bəlamı qucmağa.

Bircə şeyə yanıram- Nə yara? Nə xəstəlik?-
Əsir getdi Qarabağ, sağ qolum də üstəlik.

...Bu yazıda biz «səksəncilər» ədəbi nəslindən olan beş şairin bir topluda cəm olunan şeirlərindən söz açdıq. Olsun ki, beş şairlə bir ədəbi nəslin yaradıcılığı tam təəssürat yaratmasın. Amma məqsədımız bu deyildi. Eyni vaxtda titrək addımlarla ədəbiyyata gəlib indi tanınmış şair kimi diqqəti cəlb edən şairlərin bir-birinə bənzəməyən fərdi üslublarından söz açdıq. Amma «səksəncilər» haqqında söhbətimiz hələ davam edəcək...

Qaranlıqdan görünən dünya

Həyata qəlbinin gözüylə baxmağa alışan Əflatun Baxşəliyevin şeirlərindəki saflıq, təmizlik, varlığın ən kiçik detalından tutmuş böyüyünə qədər, bir sevgi, məhəbbət hissi aşılamaq istəyi onun şeirlərinin başlıca ruhunu təşkil edir. Bu şeirlərdə qeyri-adi mövzular yoxdur, hər biri min illər boyu poeziyamızın tarixi yaddaşına çevrilən əbədi mövzulardır: Dünya, sevgi, məhəbbət, təbiət, ictimai-siyasi məsələlər və s. Şairin bütün mövzularda yazılan şeirlərində insanlığa çağırış, həyatın bəxş etdiyi nemətlərə ləyaqətlə yiyələnmək hissi güclüdür. Bu poeziyada hətta ən tünd çalar və boyalarla əks olunmuş həyatın sərt üzünün ifadəsində də bir işartı, ümid, sevgi var. "Özgəyə, yada əylirək naşı ağzında dil olmağı" bacarmayan lirik qəhrəmanın başı uca gəzməsi, əyilməməsi, alçalmaması, sınınmaması, insanın hansı şəraitə düşməsindən asılı olmayaraq, alını açıq yaşamaq, qeyrətlə ömür sürmək, həyatın eybəcərliklərini görüb, gözəlliklərini təlqin etmək bu şeirlərin başlıca meyarıdır. Əflatun şeirinin qəhrəmanı həssasdır, kövrəkdir, duyğulu və hissiyatlıdır.

***Narın bahar yağışyam,
Göy çəməninin naxışyam,
Kövrək bir qız baxışyam,
Kobud nəzər əzər məni.***

Əflatun çoxəsrlik yaddaşı olan poeziyamızın həm xalq şeiri ənənələrinə, həm də klassik şeir üslubuna bağlı şairlərdəndir. O, əsasən xalq şeirinin qoşma, bayatı, gəraylı şekillərində şeirlər yazmış, lakin yaradıcılıq istedadı özünü daha çox qoşma və gəraylı janrlarında yazdığı nümunələrdə büruzə verir. Maraqlı məqamlardan biri də budur ki, artıq müasir poeziyamızda "vətəndaşlıq hüququ" qazanmış qoşma janrının poetik imkanlarının tətbiqində şair xalq şeiri ilə yazılı ədəbiyyat, çağdaş poeziya arasında bir bağlılıq, ahəng yaradır. Burada həm xalq təfəkkürünün, aşiq sənətinin A.A.Tufarqanlı, M.P.Vaqif, Aşiq Ələsgər sənətinə xas ahəngi, ritmi, sadəliyi, dərin fəlsəfi mühakimə və ümumiləşdirmələri, həm də müasir poeziyada bu sənətdən yaradıcı şəkildə bəhrələnen S.Vurğun, H.Arif, O.Sarıvəlli, H.Kürdoğlu, M.Araz, M.Günər və b. ənənəyə müasir yanaşma tərzini, onu yaşatmaq, davam etdirmək ustalığını sezmək mümkündür. Şairin bu janrdakı yaradıcılıq özəlliklərini onun bu yaradıcılığı haqqında dəyərli fikirlər söyləmiş ədəbiyyatşünas alimlərimiz Q.Paşayev, M.Qasımlı və b. qeyd etmişlər.

Məlumdur ki, yaradıcı ənənəyə bağlılıq, əsasən, iki istiqamətdə olur. Birinci, ənənəni qorumaq, mənsub olduğun xalqın yaddaşı və şüuraltı qatda daim diri qalan təfəkkür tərzini yaşatmaq, təbliğ etmək, qorumaq, digəri isə, bu dönüşlə, ruhi-psixoloji bağlılıqla ənənəni möhkəmləndirmək və yaradıcılığın poetik imkanlarını genişləndirmək. Bəs, Əflatunun şeirlərində ənənəyə bağlılığın özəl, fərqli cəhətləri özünü nədə büruzə verir? İlk növbədə, onu qeyd edək ki, şair, bir tərəfdən, janrın ənənəvi semantik-struktur özəlliklərini saxlayır, digər tərəfdən isə, janra yaradıcı şəkildə yanaşaraq forma dəyişiklikləri edir. Bu janrda yazılmış şeirlərdə şair ümumiləşdirmələrə, fəlsəfi mühakimələrin yığcamlığına, lakonikliyinə, fikrin sentensiya şəklində ifadəsinə meyillidir. Ədəbiyyatşünas alim Q.Paşayev yazır: "Əgər desələr ki, Əflatun poeziyasını səciyyələndirən əsas cəhət nədir, mən, birinci növbədə, onun şeirlərinə hər şeydən çox aid olan ümumiləşdirmə gücünü, şairin bu aləmdən aldığı təcrübənin yekunu kimi səslənən hikmət dolu misraları, bəndləri göstərərdim". Şairin bu janrda, həmçinin, gəraylılarında əsas məqamlardan biri bütün bəndlərin üçüncü və dördüncü misralarının tutumlu, dolğun, ümumiləşdirilmiş qənaətlərlə əsaslandırılması, fikrin ibrətamiz, hikmətamiz kəlamlar şəklində təqdim olunmasıdır. Şairin "Toxundu", "Tale", "Elə gözdü ki, ürək", "Dövlətdi ağıl", "Tükənməz", "Qorx", "Sığınub", "Dilin məhəbbəti", "Görüm", "Gəzər" və d. onlarla şeirləri üçün bu cəhət xarakterikdir. Onun şeirlərində istənilən qədər məsələlərə, hakimanə sözlərə, aforizmlərə, məsələlərə rast gəlmək mümkündür. "Vüqarlı olsa da, dağlar gəl danma, həmişə yükünü torpaq çəkibdir", "Kobud qayaları yaşadan torpaq, qoynunda zərif gül yaşada bilmir", "Səmanın bu günki acı göz yaşı, torpağın sabahkı təbəssümüdür",

"Elə bil qordu ki, közdü ki, ürək, nə qədər yansa da, külə dönməyir, "Cavan kiçilərsə, eh, dərd yaradır, ağsaqqal kiçilə bir dağ uçulur", "Dilin bircə anda sökdüklərini, yüz il də əlləşə bir əl tikəmməz", "Mərddi çəkən bu dünyanın yükünü, namərd olan öz yükünü çəkəmməz", "Bircə zəif həqiqətin qolunu, neçə güclü yalan gəlsə, bükəmməz, "Tülkiyə süd vermək şirə ar gələr, bilsə şir döşüdür, heç tülkü də əmməz", "Örpəksiz qadın var kişi hünərli, papaqlı kişi var şala sığınib" və s...

Şairin şeirlərində ayrı-ayrı obrazlar deyil, şeirin bütöv strukturu, məzmunu poetik obrazlılığı ilə diqqət çəkir, yeni fikrin ümumiləşdirilməsi məzmunun öhdəsinə düşür. Söz birləşmələrə, cümlələrə çevrilərək fikrin konkretləşməsinə imkan yaradır.

Bəzən də qoşmada bayatının poetik imkanlarından bəhrələnərək birinci, ikinci misralarda fikrin sonrakı misralarda açılması üçün zəmin yaradılır və fikir orijinal obrazlarla, emosional, ekspressiv çalarlarla təqdim olunur.

***İlqar, vəfa eşqin şöhrət, şan yeri,
Məhəbbətmiş ürək yeri, can yeri
Söküləcək taleyimin dan yeri,
Gözlərin mənimçün bir sabah olsa.***

Əflatunun ənənəyə bağlılığında əsas özəlliklərdən biri də müasir mövzuları bu qəlibə sığışdırma bilməsidir. Şair çağdaş insanın düşüncələrini, dünyanı, zamanın nəbzini bu janrın poetik imkanlarından istifadə edərək ənənə ilə müasirlik arasında bir bağlantı yaradır.

***Uca zirvə çoxdur başı qar olmaz,
Soyu zay insanda etibar olmaz.
Geyim nimdaşıdırsa olsun, ar olmaz,
İraq nimdaş qəlbin xəcalətindən.***

Şairin şeirində qeyri-adilik adi, şeirimizin yaddaşında əsrlərlə mövcud olan mövzulara yeni baxışdan irəli gəlir. Araz nisgili, Araz dərdi, Vətənin o tayı, bu tayı, ikiyə bölünmüş xalqın kədəri, iztirabları hər zaman şairlərimizin narahatlıqlarının, vətəndaş mövqelərinin poetik formada əksinə çevrilib. Poeziyamızda elə bir şair tapmaq çətinidir ki, bu nisgili, kədəri yaşamamış olsun.

***Həsretim tüstüdü vətən közündə,
Sərhəd məfilləri tikan gözündə.
Qardaşlar bu halal süfrəmizin də,
Çörəyi o tayda, duzu o tayda.***

***Gözü kölgəlidir sucsuz Arazın,
Savalan həsrəti, qəmi Qafqazın.
Yurdumun bəzəyi gəlinin, qızın,
Özü bu taydadı, nazı o tayda.***

Şeirin "çörəyi bu tayda, duzu o tayda", "Yurdumun bəzəyi gəlinin, qızın, özü bu taydadı, nazı o tayda", "Qorxuram azala odu yurdumun, ocağı bu tayda, közü o tayda", "Ürəyimdə bi-tən arzularımın, çiçəyi bu tayda, yazı o tayda" kimi misralarda ikiyə bölünmüş xalqın dramatik taleyi, milli-mənəvi sarsıntıları, bütövlükdə obrazı ümumiləşdirilir, əyanilik görümlü qazanır.

Təzadlılıq, əks mənəli sözlərin misra və bəndlər arasında yaratdığı orijinallıq və eləcə də, təkrarlar, eyni sözlərin iki misra daxilində təkrarlanması bədii effekt yaradır, fikrin, yaşantının orijinal ifadəsinə çevrilir. Şair "İkinci ad" şeirində ata olmaq sevincini, qazandığı ikinci adın nəşəsini iki misrada orijinal şəkildə ifadə etmişdir.

***Çiçəkdən ətirli, çiçəkdən incə
Sən özün həyata, həyat vermişən.
Mən sənə axtarıb bir ad verincə,
Sən mənə ikinci bir ad vermişən.***

Təzadlılıq, antonim sözlərin bədii effekt yaratması Əflatunun yaradıcılığının əsas üslubi cəhətlərindəndir.

***Dərə udmaz dumanını,
Yer, göy tutmaz amanını
Sevinc əkən xırmanını,
Kədər çalib Qarabağın.***

Ziddiyyət, misralar arasında söz və hiss təzadlığı onun şeirlərində maraqlı ahəng yaradır, tutumlu obraza çevrilir. "Görsələr çəkdiyim əziyyətimi, əyilər çinar da, sınar palıd da", "Sevgi dünyamızı elə dar etdin, mən aç bilmədim qol da, qanad da, "Əyilməz düşməne ucadır başı, bəs, niyə əyilib beli Şuşanın" və s.

Əflatun Baxşəliyevin yaradıcılığında məhəbbət, sevgi şeirləri də xüsusi yer tutur.

**Özgə qızlar məndən üzsün əlini,
Sevdiyim qız ümidimi üzməsin.
Sevgisində görüb məntək dəlini,
Aləm gəlsə, o qız dodaq büzməsin.**

Bu cür şeirlərdə M.P.Vaqif, A.A.Tufarqanlının məhəbbət qoşmalarına xas ahəngi, şuxluğu, sevdinin ünvanlanan mesajda səsleşməni duymaq mümkündür.

Bəzən bu poeziyada ilahi məhəbbətlə alışıb yanan, sevgisinin odundan, hicrandan usanmayan lirik qəhrəman da görüntüyə gətirilir. Həm xalq şeiri, həm də klassik şeir ənənələri sintezləşir.

**Açıqqaqbaq xoş xislətlə,
Qoy üzünü üzüm üstə,
Yansam əgər məhəbbətlə,
Su səpməyin közüm üstə.**

Şairin məhəbbət şeirlərində dəruni, saf, romantik hisslərin yaşantısı ilə yanaşı, ifadə məqamında yüksək əhvali-ruhiyyə, şirinlik, zarafat, bəmazelik, incə yumor hissi də duyulmaqdadır.

**Sal boynuma bir kərə qol,
Saç sinəmdə salıbdı yol.
Leyli kimi vəfalı ol,
Məcnun olmaq gözüm üstə**

İctimai-siyasi məzmununda yazdığı şeirləri də az deyildir. Bu şeirlərdə gənclik illərinə xas romantika, şuxluq, nikbinlik dərin düşüncəyə, fəlsəfi mühakimələrə yönəlir, düşüncə ovqatı yüksəlir. Qarabağ itkisi, şəhid olan vətən övladlarının ağır-acısı, itirilmiş əxlaqi-mənəvi dəyərlərin yaşantısı və s. Onun şeirlərində yüksək vətəndaşlıq mövqeyindən əks olunub. "Dağlarını arxasında igid er kimi gören, buz bulağı önündə güzgü olan" Vətən, məkanın estetik labirintindən çıxıb, Vətənin, vətəndaşın qayğılarına, narahat düşüncələrinə yön alır. Şairin "Vətənə qurban olum" şeiri bu cəhətdən maraqlı nümunələrdəndir. Dünya, dünyanın bətnində cərəyan edən hadisələr, itmiş kələfin ucunu tapmayan insanın yaşadığı mənəvi-psixoloji sarsıntılar, daxili narahatlıq hissi "Görən hara gedir yolu dünyanın" kimi ilk baxışda ritorik səslənən sualın daxilində dərin məsələlər qoyulur. "Günəşinə duman qarışan, sağı-solu bilinməyən, balı zəhərə qarışan, yaxşılardan qula çevrilən, pislikləri göbələk kimi çoxalan" dünyanın taleyi şairi narahat edir. Şeirdə qoyulan sual yalnız şairi düşündürən, narahat edən sual kimi diqqət çəkmir, cavabı müşğul olan, insanı düşünməyə sövq etdirən cavabsız suala döndür.

İnsan-təbiət əlaqələri, iki varlığın birgəliyi də bu müəllifin şeirində maraqlı ahəng yaradır. Burada təbiət insanla birlikdə canlandırılır, gözəllik tərəflərin bir-birinə münasibətində, həmahənglikdə, oxşarlıqda tapılır, ümumiləşdirilir. Şair təbiətdə gördüklərini insanda axtarır, onun tətbiqinə çalışır, gözəl, orijinal obrazlar yaratmağa cəhd edir. Bu bənzərlikdə "yollar qırağında dincini alan bənövşə bulaqdan döndən gözələ", "göbələk zirvəyə qalxan yolçunun başından düşən papağına", "lalələr çobanın çatdığı ocağın közüne", "çəməndə çiçəklər xalı üstündə əl-ələ yapışmış süzən gözəllər"i xatırladır. Təbiətlə insan arasında bir harmoniya yaranır. Şair çox zaman ovqatını açmaq, halını, yaşantısını, əhvali-ruhiyyəsini aydın ifadə etmək məqamında təbiətə üz tutur, öz obrazını təbiət elementləri vasitəsilə canlandırır.

**Həsərdən ürəyim oldu bürkülü,
Könlüm ayıq oldu, gözüm mürğülü.
Bir tər bənövşəyəm, boynum bükülü,
Bitmişəm sən keçən yolların üstə.**

Onun poeziyasında təbiət məqamlarından daha tez-tez xatırlananı payızdır. Burda payız yalnız fəsil kimi deyil, hətta "sevgi payızı", "payız bacım" kimi maraqlı fəsil ovqatı da yer alır.

Əflatun Baxşəliyev dünya işığına həsrət qalsa da, könlünün gözü ilə dünyanı, kainatı, həyatın gözəlliklərini görür, duyur və biz də o işıqlı ürəkdən qopan şeirlər haqqında təəssüratlarımızı ifadə etdik.

Günay QARAYEVA

♦ K i t a b r ə f i



BÖYÜK ƏDİB VƏ MÜTƏFƏKKİR ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ BAKİ, «ELM» NƏŞRİYYATI, 2015

Bu məqalələr toplusu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin «Əli bəy Hüseynzadənin 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında» 21 yanvar 2014-cü il tarixli sərəncamına uyğun olaraq hazırlanmışdır.

Topluya Əli bəy Hüseynzadə haqqında müstəqillik illərində yazılmış elmi-publisistik məqalələr daxil edilmişdir - müəlliflər: Əziz Mirəhmədov, Yaşar Qarayev, Nizami Cəfərov, Ofelya Bayramlı, Yavuz Akpınar, Şamil Vəliyev, Vilayət Quliyev, Azər Turan və b. böyük turançının yaradıcılığından müxtəlif yönərlərdən söz açırlar.

Toplu akademik İsa Həbibbəylinin «Müstəqillik işığında Əli bəy Hüseynzadə» məqaləsi ilə açılır.



XACƏ NƏSİRƏDDİN TUSİ TƏCRİD ƏL-ƏTİQAD BAKİ, «ARAZ» NƏŞRİYYATI, 2015

Kitab XIII əsrdə yaşamış böyük alim, filosof, dini və siyasi xadim Nəsir əd-Din Əbu Cəfər Mühəmməd İbn Mühəmməd İbn Həsən ət-Tusinin (1201-1274) fəlsəfi «Təcrid əl-ətiqad» əsərinin ilahiyyat-kəlam hissəsinin tərcüməsi və onlara şərhlərdən ibarətdir. Bu əsərdə N.Tusi fəlsəfə və kəlama eyni məntiqi əsasdan yanaşmaqla ümumi fəlsəfi düşüncəyə böyük təsir göstərmişdir.

Əsəri riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru Eminağa Məmmədov ərəb dilindən tərcümə etmiş, giriş və şərhlərin müəllifi də odur. Elmi redaktor və rəyçi professor Hamlet İsaخانlıdır.



90 YAŞIN İŞIĞINDA (PƏNAH XƏLİLOV - 90) BAKİ, «MÜTƏRCİM» NƏŞRİYYATI, 2015

Filologiya elmləri doktoru, professor, tanınmış təhqidçi, ədəbiyyatşünas Pənah Xəlilovun bu yaxınlarda 90 yaşı tamam olmuşdur. Bu kitab da elə Pənah müəllimin anadan olmasının 90 illiyinə həsr olunmuşdur. Kitabda (BDU-nun rektoru) akademik Abel Məhərrəmovun, Xalq şairləri Nəbi Xəzrinin və Zəlimxan Yaqubun, təhqidçi və ədəbiyyatşünaslardan N.Cəfərovun, Ş.Qurbanovun, Y.Akpınarın, V.Yusiflinin, Tofiq Hüseynoğlunun, Alxan Bayramoğlunun, X.Əliyevin və b.-nin məqalələri və ürək sözləri verilmişdir.

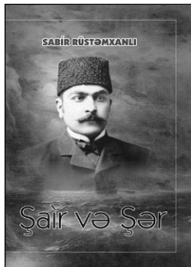
Kitabın tərtibçisi Şəhla Tahirqızı, redaktoru Sultan Seyidovadır.



**FİKRƏT QOCA (80). OD OĞLUYAM,
ALOVlardan DOĞULDUM
BAKİ, «GÜNƏŞ-B» NƏŞRİYYATI, 2015**

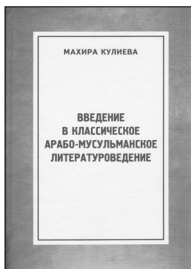
Bu kitab Xalq şairi Fikrət Qocanın 80 illiyinə həsr olunub. Kitabda F.Qoca yaradıcılığından söz açan müxtəlif illərdə yazılmış məqalələr toplanıb. Yazıçı-dramaturq İlqar Fəhminin ön sözü ilə açılan kitabda Xalq yazıçıları Anarın, Elçinin, Xalq şairləri R.Rzanın, V.Səmədoğlunun, B.Vahabzadənin, Qabilin, N.Həsənzadənin, alim və tənqidçilərdən İ.Həbibbəylinin, N.Cəfərovun, A.Əmrahoğlunun, Ş.Salmanovun, B.Nəbiyevin, V.Yusiflinin, S.Ağabalayevanın və b.-nin məqalələri, təəssüratları verilmişdir.

Kitabın tərtibçisi Gülxani Pənəhdir.



**SABİR RÜSTƏMXANLI
ŞAIR VƏ ŞƏR
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015**

Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı bir çox nəsr əsərlərinin də müəllifidir. Onun «Xətai yurdu», «Göy tanrı», «Ölüm zirvəsi», «Qorxu», «Difai fədailəri», «Sunami» romanları oxucular tərəfindən maraqla qarşılanıb. «Şair və şər» romanı böyük şairimiz, XX əsr romantik Azərbaycan poeziyasının banisi, taleyi və ömür yolu məşəqqətlərdən, ağrı və əzablardan keçmiş Məhəmməd Hədiyə həsr olunub. Səkkiz bölümdən ibarət bu əsərdə müəllif Hadinin ömür yolunu, ziddiyyətli həyatını, Şamaxıda, Kürdəmirdə, Bakıda, Türkiyədə, Balkanlarda keçirdiyi günləri, ayları, illəri düşüncələr şəklində izləməyə çalışmışdır.



**MAHİRƏ QULİYEVA
KLASSİK ƏRƏB-MÜSƏLMAN
ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINA GİRİŞ (RUS DİLİNDƏ)
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015**

Rus dilində yazılmış bu monoqrafiyada klassik ərəb-müsəlman ədəbiyyatşünaslığının əsas prinsipləri şərh olunur. Kitabda müxtəlif izahlar, şərhlərlə yanaşı qədim ərəb mədəniyyətinin başlıca xüsusiyyətləri, xüsusilə «Quran»la bağlı problemlər də öz əksini tapıb.

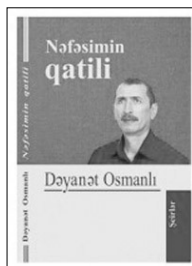
Kitabın elmi redaktorları filologiya elmləri doktorları H.Göyüşov və F.Əzizovadır.



**KAMİL ƏFSƏROĞLU
DAŞLI QALA
BAKİ, «NURLAR» NƏŞRİYYATI, 2015**

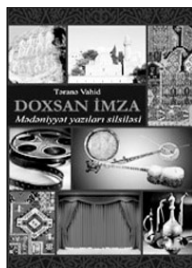
Kamil Əfsəroğlu ədəbi yaradıcılığa 1980-ci illərdə başlayıb. Bu vaxta kimi onun 10-a yaxın nəsr kitabı çap olunub. O, ədəbiyyatda realist nasir kimi tanınır, əsərlərində müasir həyatın problemlərindən söz açır. «Daşlı qala»

kitabında müəllifin eyni adlı romanı və «Sevgilim», «Qaratikan», «Mərc», «İlan öcü», «Ülgüc» və «Qaratoy» adlı hekayələri toplanmışdır. «Daşlı qala» romanının süjeti 70-ci illərdə baş vermiş və çoxlarının nəzərindən yayınmış bir hadisədən götürülmüşdür.



DƏYANƏT OSMANLI
NƏFƏSİMİN QATILI
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

Dəyanət Osmanlının «Nəfəsimin qatili» kitabında onun son illərdə yazdığı poemaları və şeirləri cəm olunub. Özünəməxsus fərdi poetik üslubu ilə seçilən D.Osmanlı müasir şeirimizdə modernist şair kimi tanınır, yazılarında fərdin daxili dünyasını, subyektiv hisslərini diqqət mərkəzinə çəkir. Kitabdakı şeirlər «Ulu yolun sükutu», «Qaydasız yazı», «Öz canımı oxuyuram», «Səbirsiz anılar», «Qocaman şeirlər» rubrikası ilə təqdim edilir. Kitabın redaktoru professor Nizami Cəfərovdur.



TƏRANƏ VAHİD
DOXSAN İMZA
BAKI, «ŞƏRQ-QƏRB» NƏŞRİYYAT EVİ, 2015

Kitabda yazıçı-publisist Təranə Vahidin son illərdə «Mədəniyyət» qəzetində çap olunmuş yazılarından bir qismi toplanıb. Mədəniyyətimizin müxtəlif sahələrini əks etdirən maraqlı müsahibələr, reportajlar, araşdırma yazıları əks olunan bu kitabda «Musiqinin işığı», «Teatr və kino», «İncəsənətin rəngləri», «Əbədi uçuş», «Ruhumuzun memarları» rubrikaları ilə verilir.

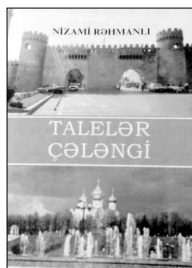
Telli Pənahqızı kitaba ön söz yazmışdır. Redaktoru Qulu Ağsədir.



QAN TURALI
DOQQUZ HEKAYƏ
BAKI, «ELGÜN» NƏŞRİYYATI, 2015

Qan Turalı ədəbiyyata ikiminici illərdə gəlib. İndiyə kimi «Elektronik sevdalar», «Mustafa», «Polis qorxusuyla öpüşmək» kitabları işıq üzü görüb. «Doqquz hekayə» kitabı onun oxucularla növbəti görüşüdür. Bu kitabda toplanan hekayələr, əsasən, şəhər mühitində yaşayan insanların həyatından bəhs edir.

Kitabın redaktorları Şərif Ağayar və Şəmşad Ağadır.



NİZAMİ RƏHMANLI
TALELƏR ÇƏLƏNGİ
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

«Bir budağın yarpaqları», «Dolaşdım kəndi, şəhəri», «Çıraqqala yurdunun övladları», «Udmurt respublikasında Azərbaycan dünyası» və s. kitabların müəllifi Nizami Rəhmanlı keçən əsrin 80-ci illərində ədəbiyyata gəlib. Əsasən, bədii-publisistik yazıları ilə tanınır. «Talelər

çələngi» oçerklər toplusunda müəllifin «Yaşanmış ömrün davamı», «Ot kökü üstə bitər», «Bizim Şahalı», «Qarabağdan başlanan yol», «Hamımızın bir Vətəni var: Azərbaycan», «Əzizinəm, ey Qarabağ» və s. günün aktual məsələlərindən söz açan yazıları toplanmışdır.

Professor Ramiz Əkbər kitabı «Bir çələngin çiçəkləri» adlı ön söz yazmışdır. Redaktoru Ağacəfər Həsənlidir.



SONA XƏYAL
MUSA ƏLƏKBƏRLİ
BAKİ, «ZƏRDABİ LTD» NƏŞRİYYATI, 2015

Tədqiqatçı Sona Xəyalın bu monoqrafiyası tanınmış şair Musa Ələkbərlinin yaradıcılığına həsr olunmuşdur. Müəllif M.Ələkbərlinin ilk şeirlərindən tutmuş son illərdə qələmə aldığı şeirlərə, poemalara ümumi nəzər yetirir, onun yaradıcılığında nəzərə çarpan fərdi üslub keyfiyyətlərini, özünəməxsusluğu təhlil edir.

Kitabın redaktoru və «Ön söz»ün müəllifi filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusiflidir.



FƏRİDƏ HİCRAN
MƏNİ GÖRMƏMİŞƏN...
BAKİ, «ASPOLİQRAF» NƏŞRİYYATI, 2015

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Fəridə Hicran yeddi elmi monoqrafiyanın, iyirmidən çox bədii əsərin müəllifidir. Bu kitabda isə onun şeirləri və poemaları təqdim edilir. Bu şeirlərdə Vətən sevgisi, Azərbaycana, onun təbiətinə, gözəl insanlarına məhəbbət duyğusu ifadə olunur. Şeirlərin bir qismi Qarabağ yanğısını əks etdirir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrəm Qasımlı kitabı «Ön söz» yazmışdır.



ÖMÜRDƏN YARPAQLAR
BAKİ, «ŞİRVANNƏŞR» NƏŞRİYYATI, 2015

«Ömürdən yarpaqlar» almanaxının ikinci kitabına Lənkəran, Astara, Lerik, Masallı, Yardımlı və Cəlilabad rayonlarında yaşayıb-yaradan yazıçıların əsərləri daxil edilmişdir. Topluda 100-ə yaxın şair və nasirin yaradıcılıqlarından seçmələr var.

Kitabın redaktoru, tərtibçisi, yazıçılar haqqında məlumatların müəllifi Azərbaycan YB Lənkəran bölməsinin rəhbəri, şair İltifat Saleh, «Ədəbiyyatımızın Cənub inciləri» adlı ön sözün müəllifi isə tənzidçi Vaqif Yusiflidir.

